МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XIV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 23 листопада 2023 року)

Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка

Київ
2023

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XIV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 23 листопада 2023 року)

Присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка

Київ
2023

УДК 343.2/.7
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шакун В. І., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віцепрезидент Академії наук вищої освіти України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор;

Матюшенко О. І., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління;

Мостепанюк Л. О., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 22 листопада 2023 року (протокол № 14)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні проблеми кримінального права [Текст] : матеріали
А437 XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 473 с.

УДК 343.2/.7

© Національна академія внутрішніх справ, 2023

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Чернєй Володимир Васильович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН,
ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ 16

Акімов Михайло Олександрович
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ
ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ
ОБ'ЄКТІВ ФОНДУ ЗАХИСНИХ СПОРУД ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР.
№ 9362-1 ВІД 23 ЧЕРВНЯ 2023 РОКУ) 22

Андрусяк Ганна Миколаївна
РЕАЛІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМІ
ВІДДАННЯ НАКАЗУ КОМАНДИРОМ У СТАТТЯХ ОСОБЛИВОЇ
ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ 25

Андрушко Андрій Васильович
ЕКОЦИД У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ 27

Бондаренко Марина Сергіївна
ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ
ВОЄННИХ КОМАНДИРІВ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ 30

Боровик Андрій Володимирович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ 36

Ботнаренко Ірина Анатоліївна
ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОЇ
СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ 39

Бондаренко Олена Григорівна
РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 42

Брисковська Оксана Миколаївна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВ РОМАНОГЕРМАНСЬКОЇ СІМ'Ї 49

Вартилецька Інна Анатоліївна
КВАЛІФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ ЗА
СТАТТЕЮ 114-2 КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ..... 53

Вознюк Андрій Андрійович
ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ 57

Голубош Володимир Валентинович
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ.111-1) ТА СИСТЕМНІСТЬ КК УКРАЇНИ 62

Горох Олексій Петрович
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 64

Грига Марія Андріївна
ОКРЕМІ УСКЛАДНЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 67

Денисов Сергій Федорович, Заїка Дмитро Євгенійович
ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 70

Денисов Сергій Федорович, Коваленко Наталія Олександрівна
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТІЛ ПОМЕРЛИХ ТА МІСЦЬ ЇХ ПОХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА 73

Денисюк Олена Вікторівна
СУБ'ЄКТ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ..... 76

Джужа Анастасія Олександрівна
ВІКТИМОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ .. 78

Дудоров Олександр Олексійович, Задоя Костянтин Петрович
ПРО СПРОБУ ПРИРІВНЯТИ КОРУПЦІЮ ДО ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (НОТАТКИ НА ПОЛЯХ ЗАКОНОПРОЄКТУ)..... 80

Євдокімова Олена Володимирівна
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ 84

Женунтій Володимир Іванович, Запорожець Руслана Андріївна
ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЗНАЧЕНИХ СУДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ (ТЕОРЕТИЧНІ РОЗДУМИ) 88

Жук Ілона Василівна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 220-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 93

Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна
КВАЛІФІКАЦІЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД КОЛАБОРАНТАМИ ЗА СУКУПНІСТЮ З ДЕРЖАВНОЮ ЗРАДОЮ – ЛАМАЮЧИ СТЕРЕОТИПИ 96

Іващенко Віта Олександрівна
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА 98

Калиновський Богдан Валерійович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ У СПРАВІ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 101

Каменський Дмитро Васильович
ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ 105

Колб Олександр Григорович, Дучимінська Леся Миронівна
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ 108

Колб Роксолана Олегівна, Пирожик Олександр Веніамінович
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 110

Конопельський Віктор Ярославович, Дмитрієнко Юлія Сергіївна
ДЖЕРЕЛА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 112

Корольчук Віктор Володимирович
САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НЕДОЛІКІВ . 113

Костилєв Олександр Іванович, Михалик Софія Іванівна
ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 116

Красницька Анжела Віталіївна
ПРАВОВІ ДЕФІНІЦІЇ У ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 120

Кривицький Юрій Віталійович
НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 123

Кришевич Ольга Володимирівна, Задніченко Сергій Іванович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ШАХРАЙСТВА 127

Кузнецов Віталій Володимирович, Кузнецова Лариса Олександрівна
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ 131

Луценко Юрій Васильович, Тарасюк Анатолій Васильович
БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ 137

Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ..... 142

Максименко Олена Василівна
АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 146

Матюшенко Олена Іванівна
НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ» 148

Мовчан Роман Олександрович
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ: ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ 151

Мостепанюк Людмила Олександрівна
НЕОБХІДНІСТЬ УСУНЕННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ У КАРАНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 155

Павленко Сергій Олексійович
ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 157

Пастух Ігор Дмитрович
ПОСАДОВІ ОСОБИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ЯК СУБ'ЄКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 160

Пастушенко Віталій Анатолійович, Євенко Дмитро Володимирович
ДО ПОНЯТТЯ СУБЄКТИВНИХ ПРАВ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ 164

Письменський Євген Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОЗНАКОЮ ДОБРОВІЛЬНОСТІ 167

Політова Анна Сергіївна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ 170

Пономаренко Юрій Анатолійович
ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 175

Поштаренко Інна Валеріївна
ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ 178

Процюк Олег Володимирович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ 181

Савченко Андрій Володимирович
ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) СВОЇМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ 184

Сав'юк Олександр Васильович, Герелюк Христина Василівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ В УКРАЇНІ 187

Салашна Альона Вікторівна
ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 130 ТА 133 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 191

Севрук Володимир Геннадійович
ОКРЕМІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ І ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, ЯКІ СФОРМОВАНІ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ .. 193

Семенюк Олександр Олександрович, Саморай Олег Костянтинович
ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНОЮ КОМП'ЮТЕРНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ 197

Симоненко Наталія Олександрівна
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ 200

Скорик Вадим Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 204

Смаглюк Олександр Володимирович, Мусатенко Віта Сергіївна
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ФОРМИ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ 208

Степанова Ганна Миколаївна
ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В СУДОВОМУ
ЗАСІДАННІ..... 212

Тимошенко Віра Іванівна
СУТНІСТЬ І ПРИЧИНИ ЗЛОЧИНУ В ПРАЦЯХ КЛАСИКІВ
НІМЕЦЬКОГО ІДЕАЛІЗМУ 216

Ткаченко Ірина Михайлівна
ДО ПИТАННЯ ПРО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ЯК ПОТЕРПІЛИХ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ..... 220

Топчій Василь Васильович, Топчій Оксана Василівна
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО НАДАННЯ
ВІДПУСТОК ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ..... 224

Удовик Микола Станіславович
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВИДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ,
ЩО ЗМЕНШУЮТЬ НАДХОДЖЕННЯ БЮДЖЕТУ АБО
ЗБІЛЬШУЮТЬ ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ ВСУПЕРЕЧ ЗАКОНУ..... 226

Усатий Григорій Олександрович
НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ПІДСТАВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО
ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН З
ВИКОРИСТАННЯМ ІС «ШЛЯХ» ЗА СТ. 332 КК УКРАЇНИ 229

Філіпов Юрій Євгенович
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 234

Хабло Оксана Юріївна
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ
ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА..... 236

Хавронюк Микола Іванович
ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНОЇ
СТАТИСТИКИ (2022 ВОЄННИЙ РІК)..... 240

Чабанюк Вадим Дмитрович
ВИЗНАЧЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ..... 245

Чернявський Сергій Сергійович, Бабаніна Вікторія Вікторівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ: ПЕРЕДУМОВИ НОВЕЛІЗАЦІЇ..... 250

Шакун Василь Іванович
НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ 254

Шармар Ольга Михайлівна
ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ВЛАСНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 262

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Баранець Володимир Анатолійович
ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ..... 265

Будік Ігор Миколайович
ЗАХОДИ КОНСПІРАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ.... 268

Булгакова Оксана Дмитрівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 273

Васюта Юлія Володимирівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ЗАКОНОДАВСТВО, ДОКТРИНА, ПРАКТИКА 277

Вєтохін Сергій Анатолійович
ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВИ ДІЯТИ ЗБРОЄЮ 280

Власенко Юлія Вікторівна
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 384 КК УКРАЇНИ 283

Голюк Людмила Сергіївна
СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 287

Гуменюк Ярослав Сергійович
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ, ЧЛЕНА РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ 290

Данілова Віталіна Миколаївна
ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 294

Джаман Анастасія Іванівна
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 153 КК) 296

Дідук Олексій Вадимович
СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ 299

Довгошия Микола Григорович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 302

Допіряк Богдан Петрович
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В НЕЗАКОННО СТВОРЕНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ 304

Дячук Михайло Михайлович
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ 307

Желтухін Олексій Володимирович
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ 310

Задорожний Олександр Павлович
ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ОБЛІКІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ОСІБ 315

Зайцева Анна Романівна
СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА 319

Зеленчук Володимир Олегович
ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ 322

Зіміна Валерія Михайлівна
НАЙМАНСТВО: КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 326

Качковський Владислав Богданович
СУТНІСТЬ І РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ» 329

Ковтун Олексій Ілліч
РЕЛІГІЙНИЙ ОБРЯД ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У ДИСПОЗИЦІЯХ СТ. 180 КК УКРАЇНИ... 331

Коломієць Сергій Сергійович
ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ..... 335

Кононович Олександр Сергійович
ПОТЕРПІЛИЙ У СТ. 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ 338

Коробко Михайло Олександрович
ПРОТИДІЯ ОРГАНАМИ НП УКРАЇНИ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ..... 341

Кривонос Дарина Володимирівна
ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ..... 343

Круглюк Григорій Володимирович
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 272 КК УКРАЇНИ. 347

Марків Тарас Олегович
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНАМИ ДБР ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ..... 350

Миргородська Крістіна Геннадіївна
ОКРЕМІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ

ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ 353

Містюк Андрій Петрович
ОКРЕМІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ОРГАНАМИ НП УКРАЇНИ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ..... 358

Мішура Максим Віталійович
ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ДО СТ. 369-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 361

Лігун Андрій Іванович
ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 365

Луцюк Дар'я Павлівна
КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК ОКРЕМИЙ ЕЛЕМЕНТ КОЛАБОРАЙЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 368

Любченко Тетяна Сергіївна
ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛИХ У СТ. 399 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 371

Люшненко Софія Павлівна
КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 374

Мазур Марина Іванівна
СУЧАСНИЙ СТАН ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ..... 377

Мелеховець Євгенія Костянтинівна
ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВА ІНФОРМАЦІЯ» ВІД ІНШИХ ВИДІВ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ (ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ У СТАТТІ 330 КК УКРАЇНИ) 380

Мельник Олександр Олександрович
ПРЕДМЕТ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ 383

Мокряк Вікторія Дмитрівна
ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ..... 386

Наумець Ігор Юрійович
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ОБСТАВИН,
ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ 389

Некоз Андрій Петрович
ЩОДО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 392

Обиход Олена Вячеславівна
ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ ЗА САМОВІЛЬНЕ
ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ... 395

Овсій Дмитро Юрійович
РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ, ФІНАНСОВОЇ
ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ
ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ..... 397

Первaченко Антон Сергійович
АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ
ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРНОЇ
АГІТАЦІЇ ЧИ АГІТАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ..... 401

Поярков Андрій Юрійович
ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ,
ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ..... 406

Радушинський Дмитро Віталійович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ОСОБИ ДО
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ
ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ
ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ
ЗАСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ 410

Савченко Тетяна Федорівна
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННИХ ДІЙ
З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ 413

Сайипов Руслан Чаримурадович
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ..... 415

Севрук Ірина Юріївна
ВИДИ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ
ІНТЕРНЕТ 418

Сиваченко Олег Андрійович
ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 421

Сохікян Артем Суренович
ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ВРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ВИРОКУ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ 423

Терлецький Євген Вікторович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ 427

Тодоров Віталій Петрович
КЛАСИФІКАЦІЯ ПРЕДМЕТУ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ, ЯК ОБ'ЄКТА ПОШУКУ 431

Ткаченко Вікторія Василівна
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 434

Українець Тарас Васильович
СПОСОБИ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 358 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 439

Устимчук Владислава Петрівна
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ І ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 443

Хоменко Анастасія Олександрівна
ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ, ЯК ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ 449

Цимбал Аліна Володимирівна
ПОНЯТТЯ БІОТЕРОРИЗМУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ..... 452

Червінський Вадим Володимирович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДТП У СУДІ 454

Чорний Даніїл Денисович
ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 458

Шевчишена Катерина Петрівна
ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 461

Штанько Нікіта Євгенович
ПРЕДМЕТ КОНТРАБАНДИ 463

Южека Роман Сергійович
ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
НА КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ 466

Явтушенко Андрій Михайлович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ
ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ . 469

Ясеницький Юрій Ігорович
СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО
ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 470

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН, ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ

20 лютого 2014 року розпочалася збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України, коли було зафіксовано перші випадки порушення збройними силами держави-агресора порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання підрозділів збройних сил, розташованих у Криму відповідно до Угоди між Україною та РФ про статус та умови перебування на території України чорноморського флоту РФ від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин. На початковій стадії агресії особовий склад окремих російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків [8].

У квітні 2014 року розпочалася друга фаза збройної агресії РФ проти України, коли контрольовані, керовані та фінансовані спецслужбами РФ озброєні групи проголосили створення Донецької та Луганської народних республік. Протягом травня 2014 року в неконституційних проросійських формуваннях провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. Під приводом і з метою їхньої підтримки на територію України було заслано розвідувально-диверсійні групи, очолювані кадровими офіцерами Головного розвідувального управління Генерального штабу Збройних сил РФ. За їхньою участю здійснено захоплення адміністративних будівель у низці населених пунктів Донецької та Луганської областей, напади на частини українських сухопутних сил і літаки Повітряних сих Збройних Сил України [8].

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що супроводжувалося захопленням частини території України, знищенням і руйнуванням цивільної інфраструктури, насильством щодо цивільного населення та українських полонених на окупованих територіях тощо.

Усі фази збройної агресії РФ щодо України супроводжувалися та продовжують супроводжуватися вчиненням низки кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, життя, здоров’я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої

недоторканості особи, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Найпоширенішими є умисні вбивства (ст. 115 КК України) та порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України). Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що, почавши війну проти України, РФ порушила міжнародні договори. Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, членом якої є також РФ, кожна держава зобов'язана у своїх міжнародних відносинах утримуватися від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, не сумісним із цілями Організації Об'єднаних Націй [10].

За 2022 рік було зареєстровано 62 128 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. З них 60 387 фактів – це порушення законів та звичаїв війни; 145 кримінальних правопорушень, де винним повідомлено про підозру, і лише 47 обвинувальних вироків винесено щодо таких осіб. За облікованими кримінальними правопорушеннями це другий показник після фактів вчинення кримінальних правопорушень проти власності (113 137) [9]. Протягом 2023 року обліковано 51 845 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, з них 50 177 – порушення законів та звичаїв війни [9].

Наведені кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень засвідчують різну динаміку зазначених протиправних діянь, а також те, що встановити винних осіб, а тим паче їх затримати й доставити до органів досудового розслідування та суду, надзвичайно складно у зв'язку з тим, що такі особи перебувають у збройних формуваннях держави-агресора, яка веде війну проти України. У більшості випадків таких осіб знищують сили оборони, тому значна кількість зазначених кримінальних правопорушень залишається нерозкритою.

Попри складність притягнення винних до кримінальної відповідальності в умовах війни за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, зокрема громадян, які беруть активну участь у збройній агресії, кримінальне законодавство нашої держави вчасно реагує на такі виклики. З початку повномасштабного вторгнення РФ було прийнято 23 закони України про внесення змін до КК України, якими доповнено та змінено окремі положення кримінального закону.

Серед цих законів слід виокремити:

1) Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» КК України [1];

2) Закон України від 3 березня 2022 року № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», яким доповнено ст. 111 та 113 КК України другими частинами з положеннями про вчинення дій в умовах воєнного стану [3];

3) Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким розділ «Прикінцеві та перехідні положення» КК України доповнено пунктом 22 такого змісту: «Цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»» [7];

4) Закон України від 15 березня 2022 року № 2124-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», яким КК України доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України». Відповідно до зазначеної статті не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч і стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2];

5) Закон України від 24 березня 2022 року № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або

розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану», яким КК України доповнено статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [4];

6) Закон України від 14 квітня 2022 року № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», яким доповнено КК України статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору» [5];

7) Закон України від 28 липня 2022 року № 2472-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених», яким КК України доповнено ст. 84-1 «Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого» [6].

Зазначені зміни до кримінального законодавства України, з одного боку, є заходом впливу на осіб, які вчинили певні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану, а з другого – здійснює профілактику вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Аналіз діяльності правоохоронних органів засвідчує, що такі зміни є ефективним правовим профілактичним заходом, з огляду на збільшення кількості кримінальних правопорушень проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Крім того, бойовий імунітет й обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, надають можливість силам оборони ефективніше виконувати службові обов'язки, не побоюючись за кримінально-протиправні наслідки своїх дій та кримінальної відповідальності за них. Однак, широкий перелік умов правомірності реалізації зазначеної обставити в певній мірі не співрозмірний з об'єктивними реаліями в сучасних умовах.

Водночас слід зауважити, що з 24 лютого 2022 року на всій території України введено правовий режим воєнного стану і,

відповідно до нього, комендантську годину. Органи Національної поліції щодня реєструють значну кількість фактів порушення комендантської години. Це, по-перше, свідчить про відсутність соціальної відповідальності громадян, по-друге, про соціальну обумовленість встановлення відповідальності за порушення комендантської години, зокрема адміністративної – за порушення обмежень, встановлених правовим режимом воєнного стану та запроваджених відповідним Указом Президента України та кримінальної – за систематичне порушення обмежень, встановлених правовим режимом воєнного стану та запроваджених відповідним Указом Президента України. Отож гостро постало питання захисту кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови охорони національної безпеки України, встановленого порядку несення військової служби миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

З отриманням 23 червня 2022 р. Україною довгоочікуваного статусу у кандидати на членство в Європейському Союзі, більш гостро постало питання щодо відповідності сучасної кримінальної політики, в умовах ринкових перетворень економіки, яка повинна відповідати існуючим соціально-економічним процесам, сприяти зниженню кримінальних ризиків в різних сферах суспільного життя, враховуючи криміногенні тенденцій та відображати потреби слідчої та судової практики для належної реалізації кримінально-правової охорони суспільних відносин. Попри всі складнощі, успіх у подоланні викликів та загроз, спричинених воєнною агресією, залежить, зокрема і від розширення співпраці правоохоронних органів різних країн у сфері попередження злочинності, а також від якісного удосконалення національного законодавства в цілому, що є особливо актуальним у період його адаптації до європейських та міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2108-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2124-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n2.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2160-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n6.

6. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28 лип. 2022 р. № 2472-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#n6.

7. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2114-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#n18.

8. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : постанова Верховної Ради України від 21 квіт. 2015 р. № 337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text.

9. Статистика / Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

10. Статут Організації Об’єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ФОНДУ ЗАХИСНИХ СПОРУД ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 9362-1 ВІД 23 ЧЕРВНЯ 2023 РОКУ)

Від початку збройної агресії проти нашої держави прийняті та набули чинності двадцять два закони про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Немає сумніву, що переважна частина таких змін і доповнень обумовлені саме викликами правового режиму воєнного стану, потребою законодавчого регулювання кримінально-правових заборон, наявність яких у мирний час не є актуальною. Проте, навіть не зважаючи на певною мірою недвозначний характер деяких новел, не можна не звернути увагу на негативне явище – намагання деяких суб'єктів права на законодавчу ініціативу нашвидкуруч, без здійснення ґрунтовної експертизи (а іноді просто ігноруючи висновки останньої), реалізувати відверто популістські ініціативи у кримінально-правовій політиці.

Наприклад, метою законопроєкт реєстр. № 9362-1 від 23 червня 2023 року «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту», далі – законопроєкт 9362-1, як зазначається у пояснювальній записці, є криміналізація порушення вимог законодавства щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, що призвело до загибелі людини чи інших тяжких наслідків.

Актуальність встановлення кримінальної відповідальності за подібне діяння сьогодні в цілому беззаперечна. Водночас видається, що законопроєкт 9362-1 пропонує реалізувати таку відповідальність у вельми дискусійний спосіб; до того ж він не у повній мірі відповідає чинним положенням вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, усталеним традиціям нормопроєктування, юридичній техніці у сфері кримінального права.

Перш за все назва запропонованої для до включення до КК України статті 270-2 «Порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту» тотожна назві запропонованої цим же законопроєктом статті 175-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП). Зауважимо, що прийняття

законопроєкту 9362-1 у запропонованій редакції два діяння (адміністративний проступок та тяжкий злочин) матимуть однакову назву (на порушення принципу правової визначеності, на необхідності дотриманні якої неодноразово наголошували Конституційний Суд України, Верховний Суд та Європейський суд з прав людини).

Отже, різниця між двома правопорушеннями (одне з яких карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а інше – позбавленням волі на строк від трьох до восьми років) полягатиме виключно у наслідках, спричинених діянням.

При цьому склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 270-2 КК України (в редакції законопроєкту 9362-1), – матеріальний; діяння буде вважатись закінченим після настання суспільно шкідливих наслідків у виді загибелі людини або інших тяжких наслідків. Проте поняття «інші тяжкі наслідки» – оціночне, і його зміст суб'єкт права на законодавчу ініціативу не розкриває. Відтак тлумачення цього поняття буде здійснюватись правозастосовними органами.

У науці кримінального права та практиці кримінально-правової кваліфікації напрацьовані певні правила визначення тяжких наслідків окремих категорій кримінальних правопорушень (конститутивним елементом яких їх визначив законодавець); згідно керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з цих питань до таких наслідків можуть бути віднесені (за умови належного мотивування судом у своєму вироку (ухвалі) та з урахуванням обставин конкретної справи) спричинення тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, тілесних ушкоджень середньої тяжкості – двом або більше особам, заподіяння значної (великої) матеріальної шкоди (у тому числі довкіллю), порушення нормального режиму функціонування підприємства (установи, організації), системи транспорту, зв'язку тощо. Що саме з цього слід вважати іншими тяжкими наслідками в розумінні запропонованої статті 270-2 КК України, розробник законопроєкту 9362-1 не визначає.

Ураховуючи викладене, незрозуміло, чи сягає ступінь суспільної небезпеки рівня кримінального правопорушення, якщо, наприклад, порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту мало своїм наслідком заподіяння легких тілесних ушкоджень трьом, п'яти чи десяти особам. Не виключена ситуація, коли заподіяння вказаного вище наслідку буде (при дотриманні інших умов) кваліфіковане за статтею 367 КК України і каратиметься штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років, а якщо хоча б одній особі будуть заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, то вчинене буде кваліфіковане за статтею 270-2 КК України (в редакції законопроєкту 9362-1) і каратиметься позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Відтак санкція статті 270-2 КК України (в редакції законопроєкту 9362-1) при співставленні її з санкцією статті 175-3 КУпАП є надто суворою та такою, що взагалі не диференціює покарання залежно від тяжкості вчиненого.

Далі, суб'єкт права на законодавчу ініціативу пропонує віднести норму, що пропонується, до числа посягань на громадську безпеку. Дійсно, в разі вчинення даного діяння суспільним відносинам громадській безпеці як родового об'єкта кримінально-правової охорони буде спричинено певну шкоду. Але переважна більшість кримінальних правопорушень проти громадської безпеки сформульовані законодавцем як діяння з формальним або усіченим складом, які (з огляду на небезпеку, що вони несуть) вважаються закінченими вже з моменту вчинення (або навіть з початку вчинення), тоді як стаття 270-2 КК України (у редакції законопроєкту 9362-1) буде закінченим діянням лише з моменту настання певних наслідків.

Нарешті, суб'єкт права на законодавчу ініціативу справедливо заявляє, що забезпечення вільного доступу до укриттів, організація в них водопостачання, освітлення, інших засобів життєзабезпечення, утримання їх в належному технічному стані тощо є сферою відповідальності певних посадових осіб, і на додачу до цього стверджує, що чинне вітчизняне законодавство не передбачає жодної норми щодо відповідальності за невиконання цих обов'язків. З такою точкою зору не можна погодитись, адже у разі невиконання або неналежного виконання певних обов'язків відповідальність нестимуть саме службові (посадові) особи. З огляду на це суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 270-2 КК України (у редакції законопроєкту 9362-1), може бути лише спеціальним (службова особа), а не загальним, як це пропонується.

Беручи до уваги конструкцію складу діяння, що пропонується криміналізувати, більш прийнятним, на наш погляд, є внесення відповідних змін до однієї з чинних норм КК України, ніж його доповнення новою статтею. Вважаємо, що доцільніше криміналізувати порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту шляхом внесення відповідних змін до ст. 367 «Службова недбалість» КК України (доповнення диспозиції частини другої, посилення покарання за нею ж та ін.). Суб'єкт даного кримінального правопорушення (позаяк стаття розташована в розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та

професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України) – саме спеціальний. Більше того, порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту є різновидом невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.10.2023).

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту : законопроєкт реєстр. № 9362-1 від 23 червня 2023 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42167 (дата звернення: 21.10.2023).

Андрусяк Ганна Миколаївна,
доцент кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМІ ВІДДАННЯ НАКАЗУ КОМАНДИРОМ У СТАТТЯХ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

Концепція командної відповідальності закріплена в п. 2 ст. 86 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.07.1977. Згідно з цією концепцією «той факт, що порушення Конвенцій і цього Протоколу було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в разі, якщо вони знали, що мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього порушення».

Ознайомлення з чинним КК дозволяє зробити висновок, що в ньому окремі статті Особливої частини КК, в яких передбачається

кримінальна відповідальність за злочини міжнародно-правового характеру, у т.ч. за воєнні злочини, містять вказане діяння.

Так, у ч. 2 ст. 146-1 КК встановлено відповідальність за видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин. Йдеться про вчинення таких дій, що охоплюються насильницьким зникненням, тобто про арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування.

Альтернативною формою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, є віддання наказу про порушення законів та звичаїв війни. В інших статтях Особливої частини КК така форма суспільно небезпечного діяння не передбачена.

Між формулюваннями ч. 2 ст. 146-1 та ч. 1 ст. 438 КК вбачаються певні відмінності, оскільки у першому випадку йдеться про *видання* наказу або розпорядження про насильницьке зникнення людини, а в іншому – про *віддання* наказу про порушення законів та звичаїв війни.

Ураховуючи значення в українській мові дієслів, від яких утворено ці віддієслівні іменники, «видання» передбачає вихід, випуск у світ наказів або розпоряджень про насильницьке зникнення, їх офіційне оголошення, тоді як «віддання» наказу або розпорядження в контексті ст. 438 КК означає командувати, наказувати що-небудь робити, виконувати. Тобто, більшою мірою відповідає суті суспільно небезпечного діяння, закладеного у конвенціях міжнародного гуманітарного права, термін «віддання наказу або розпорядження». Видання ж їх зумовлюватиме встановлення письмової форми оформлення наказів про насильницьке зникнення, що вбачається недоцільним та викривленим варіантом імплементації міжнародних договорів.

Водночас в іншій частині формулювання суспільно небезпечного діяння, що аналізується, у ч. 2 ст. 146-1 КК має більш позитивний контекст, оскільки у ній названо адресанта, який видав наказ, а саме керівника, а також адресата – його підлеглого.

Звертаємо увагу й на те, що у ч. 2 ст. 146-1 КК більш точно виписано й саме суспільно небезпечне діяння, яке включає фактично дві форми. Йдеться не лише про видання наказу чи розпорядження про насильницьке зникнення, а й про невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, його підлеглими

заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин.

Тобто, у цьому формулюванні мовиться про потурання керівником вчиненню злочинів підлеглими (т. зв. «невжиття заходів»).

Саме таке формулювання суспільно небезпечних діянь керівників (начальників) більшою мірою відповідає стандартам міжнародного гуманітарного права, про які йшлося вище, та заслуговує на увагу під час вдосконалення законодавчого формулювання об'єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни у КК.

Андрушко Андрій Васильович,
професор кафедри кримінального права та процесу Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор

ЕКОЦИД У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У проєкті нового Кримінального кодексу (далі – КК) України стаття про відповідальність за екоцид з'явилася не одразу. Так, у контрольному тексті проєкту КК України станом на 22 травня 2023 року такої статті не було, з'явилась вона в наступній версії проєкту (станом на 14 вересня 2023 року). Можна припустити, що внесення відповідних змін було пов'язане зі знищенням російськими окупаційними військами греблі Каховської ГЕС.

У ст. 11.5.6 останньої редакції вказаного документа (станом на 14 жовтня 2023 року) пропонується встановити кримінальну відповідальність особи, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору [1]. Видається очевидним, що за основу при формулюванні диспозиції наведеної норми слугували положення Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року. У ст. I цієї Конвенції встановлений обов'язок «не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як до способів руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці», а в ст. II вказано, що термін «засоби впливу на природне середовище» стосується будь-яких засобів зміни – шляхом умисного управління природними процесами – динаміки,

складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору [2].

У розглядуваному контексті варто також зазначити, що 22 червня 2021 року міжнародна експертна комісія юристів, яка працювала за дорученням фундації Stop Ecocide, презентувала дефініцію екоциду, визначивши його як «незаконні або необґрунтовані (можливі варіанти перекладу – безпідставні, самовпевнені – *А.А.*) дії, вчинені з усвідомленням, що існує значна ймовірність спричинення такими діями серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю» [3]. Це визначення екоциду пропонується закріпити в Римському статуті МКС.

Загалом формулювання злочину екоциду, наведене у ст. 11.5.6 проєкту нового КК України, корелює з дефініцією екоциду, що її пропонується закріпити в Римському статуті МКС, при цьому в проєкті нового КК України уточнюється, що винний може використати будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору.

На відміну від визначення екоциду у ст. 11.5.6 проєкту нового КК України, у дефініції екоциду, розробленій міжнародними експертами, вказується на те, що відповідними діями може бути спричинено не лише широкомасштабну і довгострокову, а й серйозну шкоду довкіллю. Крім того, з цієї дефініції випливає, що розглядуване діяння може бути вчинено не лише умисно, а й з необережності.

Видається, що відмова розробників проєкту нового КК України від вказівки на «серйозність» шкоди довкіллю цілком виправдана, адже, на мій погляд, якщо відповідна шкода є широкомасштабною і довгостроковою, то водночас апріорі є й «серйозною». Водночас необхідно звернути увагу на те, що між «довгостроковою» і «масштабною» шкодою у тексті аналізованої норми використано сполучник «та», тоді як у дефініції екоциду, розробленій міжнародною комісією юристів, так само, як і в Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, між різновидами шкоди довкіллю вжито сполучник «або» (тобто вони є альтернативними).

Позитивним є те, що в ч. 2 ст. 1.4.1 проєкту нового КК України дається визначення «довгострокової шкоди довкіллю» і «масштабної шкоди довкіллю», завдяки чому конкретизовано вказані оціночні ознаки. Довгострокова шкода довкіллю визначена як шкода довкіллю у виді масової загибелі об’єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їхнього попереднього стану відбувається понад рік (п. 12); масштабна шкода довкіллю – як шкода довкіллю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або

понад десять кубічних кілометрів, поєднана з тяжкою майновою шкодою (п. 26).

Більш переконливою видається також позиція розробників проєкту нового КК України щодо визначення екоциду лише як умисного злочину, адже саме за ознакою суб'єктивної сторони вказаний злочин насамперед відрізняється від цілого ряду кримінальних правопорушень проти довкілля (в проєкті КК України – проти безпеки довкілля). Крім того, очевидним видається те, що вказівка на винятково умисний характер розглядуваного діяння свідчитиме про особливу небезпеку екоциду як злочину проти безпеки людства (в проєкті КК України – проти міжнародної безпеки).

Водночас необхідно звернути увагу на те, що у формулюванні екоциду у ст. 11.5.6 проєкту нового КК України вказується на мету спричинення довгострокової та масштабної шкоди довкіллю як на обов'язкову ознаку вказаного злочину. Такий підхід звужує застосування аналізованої норми, адже виходить, що екоцид може бути вчинений лише з прямим умислом. На мій погляд, суб'єктивна сторона розглядуваного діяння може характеризуватися як прямим, так і непрямим умислом: вчиняючи екоцид, винна особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій, передбачає спричинення шкоди довкіллю і бажає її настання, або ж не бажає, але свідомо припускає її настання.

Список використаних джерел

1.Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проєкту станом на 14.10.2023 р. / Новий Кримінальний кодекс. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf

2.Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976 / United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en

3.Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and core text, June 2021. URL: https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf

Бондаренко Марина Сергіївна,
суддя Дарницького районного суду
м. Києва, кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ВОЄННИХ КОМАНДИРІВ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

В Україні станом на двадцятий місяць повномасштабного вторгнення РФ (станом на 14.11.2023) зареєстровано 112 904 злочинів щодо панування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни, пропаганди війни та воєнних злочинів, з них 109 618 – це порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [1].

З урахуванням такої значної кількості воєнних злочинів, за якими триває досудове розслідування, питання притягнення винних осіб до відповідальності, належної кримінально-правової кваліфікації їх дій, є актуальним.

Дискусійним серед науковців є наразі й питання чи передбачає закон України про кримінальну відповідальність положення, які б дозволяли притягати до відповідальності не лише безпосередніх виконавців цих воєнних злочинів, у разі їх спільного вчинення співвиконавцями, за сприяння та пособництва, при віданні наказу, але й положення щодо відповідальності вищого рівня, тобто відпвідальності командирів (начальників) за воєнні делікти, вчинені їх підлеглими, та їх запобігання.

У зв'язку з чим слід звернутись до положень міжнародно-правових актів, що регулюють ці відносини та є частиною національного законодавства, й зокрема до диспозиції ст. 438 КК України.

Відтак у міжнародних збройних конфліктах (далі – МЗК) не кожне порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) кваліфікується як воєнний злочин. Воєнні злочини, як правило, є серйозними порушеннями Женевських конвенцій I – IV від 12.08.1949 (далі – ЖК I–IV) або іншими серйозними порушеннями МГП. У положеннях статей 49 ЖК I, 50 ЖК II, 129 ЖК III, 146 ЖК IV вбачаються заклики до держав – Договірних Сторін, переслідувати порушників цих Конвенцій, у свою чергу статті 50 ЖК I, 51 ЖК II, 130 ЖК III, 147 ЖК IV містять перелік дій, які слід розглядати як серйозні порушення відповідних угод. ЖК IV, що регулює питання захисту цивільних осіб, наразі є більш застосовною до поточної ситуації [2, с. 25]. Так, за положеннями ст. 146 ЖК IV Україна взяла на себе зобов'язання надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчинять, або наказують

іншим учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції. Водночас з положень ч. 2 цієї статті вбачаються зобов'язання для України, як сторони цієї угоди, розшукати осіб, яких обвинувачено у вчиненні або в наказі вчинити такі серйозні порушення, і представити таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, перед своїми судами [3].

Втім, щодо міжнародних зобов'язань України, це не лише зобов'язання щодо розшуку та представлення перед судом тих, хто вчинив, або тих, хто віддав наказ іншим вчинити воєнні злочини. Як вчинення воєнного злочину, так і віддання наказу на його вчинення, відноситься до прямої відповідальності, але не відноситься до командної відповідальності або відповідальності вищого рівня, яка у свою чергу поділяється на командну відповідальність воєнних командирів та цивільну відповідальність керівництва.

Відповідальність вищого рівня передбачена й положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС). Так, за положеннями статей 1, 5 РС МКС, яким є постійним органом, та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, а саме стосовно злочинів: злочину геноциду, злочину проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. У статті 28 цього ж статуту передбачено, що на додаток до інших підстав кримінальної відповідальності за злочини, що підпададають під юрисдикцію Суду, передбачена кримінальна відповідальність для a) військових командирів або осіб, які фактично діють як військові командири, за злочини вчинені силами, які перебувають під фактичним командуванням і контролем, а також неналежний контроль за цими силами; b) а також начальник стосовно відносин начальник-підлеглий за злочини вчинені підлеглими, які перебувають під фактичною владою і контролем, й неналежний контроль за ними [4].

Разом з тим, незважаючи на те, що положення ст. 28 РС МКС більш деталізують відповідальність вищого керівництва, однак статут не є частиною національного законодавства, оскільки залишається підписаним, але не ратифікованим. Водночас статут є неофіційною та неповною кодифікацією, зокрема, і воєнних злочинів, що в окремих випадках зумовлює звертатись до положень відповідних конвенцій та інших міжнародно-правових актів, тому постає питання у доцільності майже дослівного відтворення положень цієї ст. 28 РС МКС у положеннях проєкту Кримінального кодексу України, а саме ст. 11.4.6 [5].

Водночас цінним з погляду компаративістського аналізу може бути дослідження законодавства окремих зарубіжних держав – Республіки Австрія, Князівство Андорра, Грузія, Республіка Болгарія, Боснія і Герцеговина, Канада, ФРН, Республіка Польща, Словацька

Республіка, Республіка Словенія, Французька Республіка, Республіка Хорватія, за кримінальними кодексами яких у розділах щодо міжнародних злочинів передбачені окремі норми щодо відповідальності вищого керівництва [6, С. 304–317].

Отже, національний правозастосувач має послуговуватися положеннями Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 (далі – ДП I), зокрема статтями 86, 87, якими передбачені підстави, у тому числі, кримінальної відповідальності, для воєнних командирів та начальників, що відносять до відповідальності командування у сучасному розумінні.

Вказаний ДП I підписаний Україною 12.12.1977, ратифікований із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18.08.1989 та набув чинності для України 25.07.1990. Згідно з положеннями статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства України. У розділі XV «Перехідні положення» Конституції України, а саме у статті 1 зазначено, що закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України. Статтями 6, 7 Закону України «Про правонаступництво України» передбачено, що Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України. Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки.

Отже, ДП I від 08.06.1977 безумовно є частиною національного законодавства, застосовним до МЗК на території України, що триває.

При цьому слід зауважити, що індивідуальна кримінальна відповідальність за вчинені воєнні злочини у міжнародному праві може мати наступні форми: 1) безпосереднє вчинення правопорушення; 2) спільне вчинення правопорушення; 3) опосередковане вчинення правопорушення; 4) наказування вчинити злочин, підбурювання або спонукання до вчинення злочину; 5) сприяння та пособництво або інші види допомоги; 6) спільна злочинна діяльність; 7) відповідальність командування та керівництва [7].

Отже, кримінальна відповідальність командування та керівництва є однією з форм індивідуальної кримінальної відповідальності, що не суперечить доктринальним засадам національного кримінального права. Однак, дослідження й вирішення неоднозначного для науки питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб [8] має продовжуватися, з огляду на застосовність цього інституту при доведенні злочину агресії.

Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 86 ДП I начальник підлягає,

у тому числі кримінальній відповідальності, у разі, якщо він *знав*, що має у своєму *розпорядженні інформацію*, яка мала б надати йому можливість дійти висновку *в обстановці, що існувала на той час*, що підлегла особа *вчиняє* або *має намір вчинити воєнний злочин*, і якщо він *не вжив* всіх практично можливих заходів *у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення* цього злочину [9].

З наведених положень вбачається позитивний матеріальний обов'язок командира вживати заходів до відвернення або припинення вчинення воєнних злочинів його підлеглими, тому командир так би мовити не розділяє відповідальність із своїми підлеглими за конкретний воєнний злочин, а несе власну відповідальність за невиконання обов'язків щодо нагляду за своїми підлеглими.

У зв'язку з чим видаються помилковими існуючі пропозиції визначати кримінально-правову кваліфікацію дій воєнного командира через застосування положень ст.ст. 27–30 КК України, оскільки у цьому випадку не має місце концепція співучасті/змови. При цьому підставою кримінальної відповідальності буде не обставини віддання наказу на вчинення воєнних злочинів, а саме певний рівень обізнаності воєнних командирів та начальників щодо дій підлеглих осіб, які вчинили або мали намір вчинити воєнні злочини, та обов'язок вжиття превентивних заходів й подальше притягнення винних до відповідальності.

У продовження щодо позитивних зобов'язань, то за ч. 3 ст. 87 ДП І передбачені процесуальні обов'язки, зокрема, вимагати від *кожного командира*, який знає про те, що його підлеглі чи інші особи, що перебувають під його контролем, *мають намір вчинити або вчинили* порушення Конвенцій або цього Протоколу, вжиття необхідних заходів щодо *запобігання* подібним порушенням Конвенцій або цього Протоколу і, за потреби, щодо *порушення дисциплінарного чи кримінального переслідування* проти тих, хто вчинив такі порушення [9].

Втім, цей процесуальний аспект навряд може розглядатися в межах національного виміру України і може бути питанням наднаціонального рівня, зокрема з'ясування чи вживало іноземне воєнне командування попереджувальних заходів щодо своїх підлеглих чи порушували стосовно них дисциплінарні чи кримінальні справи тощо.

Отже, застосовними є положення ч. 2 ст. 86 ДП І щодо відповідальності іноземних командирів.

Так, А. А. Вознюк, погоджуючись із позицією К. П. Задоя, що вказані положення ДП І охоплюють відповідальність командирів (начальників), обґрунтував її тим, що бездіяльність, про яку йдеться у ст. 86 ДП І, з одного боку, є порушенням законів і звичаїв війни, а з другого – безпосередньо стосується серйозних порушень МГП,

вчинених підлеглими командирів (начальників), з чим погоджуємось [6, С. 82–83].

Принцип відповідальності вищого керівництва закріплений у міжнародному звичаєвому праві, тому ознаки елментів цієї відповідальності більше розкриті у звичаєвому праві, зокрема у нормі 153 «Відповідальність командира за невжиття заходів для запобігання воєнним злочинам, їх припинення та інформування про їх вчинення» [10]. Норми звичаєвого права у випадку ст. 438 КК України не є джерелом, до якого може відсилати ця норма з бланкетною диспозицією, але ця звичаєва норма не суперечить положенням договірної, тому може слугувати орієнтиром у її тлумаченні, зокрема, як і практика її застосування трибуналами після Другої світової війни (United States, Supreme Court, *Yamashita case),* сучасними трибуналами (Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії: *Delalić case, Blaškić case, Celebici case, Karadžić and Mladić case*; Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди: *Musema case, Kayishema and Ruzindana case*) та практикою Міжнародного кримінального суду (*Bemba case*) та ін.

Доктрина відповідальності вищого керівництва складається з трьох елементів:

1) щодо воєнних командирів – існування відносин між обвинуваченим та підлеглим, які мають відповідати критерію підпорядкування. Щодо цього елементу важливим є також встановлення та доведення наявного ефективного контролю над підлеглими, та інший менш низький рівень контролю або впливу є недостатнім для притягнення до відповідальності. При цьому сама по собі організаційна структура або де-юре підпорядкування не є визначальними, на відміну від реальних повноважень контролю. Щодо цивільних начальників питання доведення відносин «начальник – підлеглий» є більш ускладненою;

2) елемент mens rea – знав, що має у своєму розпорядженні інформацію, яка мала б надати йому можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що підлегла особа вчиняє або має намір вчинити воєнний злочин. Практика трибуналів йде тим шляхом, що відповідальність командира може настати й за тих обставин, коли він не лише точно знав про злочини, але й мав «конструктивні» знання щодо цього, отже міг цей злочин вчинити й з недбалості, а не лише умислу. Для невійськових начальників цей елемент має вигляд як «міг знати», що є більш суворим критерієм для притягнення до відповідальності;

3) елемент actus rea – не вжив всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього злочину. Це мають бути оперативні та першочергові заходи від командира. Водночас цей елемент пов’язаний із першим, оскільки

відвернути та перепинити можна лише за ефективного контролю. За практикою трибуналів також вбачається, що подальше покарання підлеглих не виправдовує командира за невиконання саме цього обов'язку.

Підсумовуючи щодо положень закону України про кримінальну відповідальність, в якому відсутня окрема норма щодо відповідальності вищого керівництва, втім за диспозицією ч. 1 ст. 438 КК України законодавець кримінально-караними визначив шість форм діяння, зокрема, таку як «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України».

Отже, серед наведених форм злочинів за частиною першою цієї статті питання відповідальності вищого рівня може бути віднесено до «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України», із посиланням на проаналізовані положення ст. 86 ДП І.

Список використаних джерел

1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. Офіс Генерального прокурора (станом на 14.11.2023). URL: https://www.gp.gov.ua/.

2. Міжнародне гуманітарне право. Відповідаємо на ваші запитання. Міжнародний Комітет Червоного Христа. 2020 рік, серпень. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL_Answers_to_your_questions_Ukr_web.pdf.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

5. Контрольний текст проєкту КК України (станом на 14.10.2023). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf.

6. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни: наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.В. Чернєя, А.А. Вознюка. К.: Норма права, 2023. 320 с.

7. Навчальний посібник для суддів. Матеріальне право та процесуальне право щодо тяжких міжнародних злочинів. Програма «Розвиток судових компетентностей в Україні». Advocates for International Development, 21-23.02.2023.

8. Бондаренко М.С. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими

речовинами. Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 33–36.

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199/conv.

10. Норма 153. База даних з міжнародного гуманітарного права МКЧХ. URL: https://ihl-databases.icrc.org/ru/customary-ihl/v1/rule153.

Боровик Андрій Володимирович,
віцепрезидент з наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ

Перешкоджання діяльності представників влади криміналізовано зокрема у ст. 351, 351-1, 351-2 КК України.

Виходячи зі змісту диспозиції вказаних статей під перешкоджанням слід розуміти: 1) невиконання законних вимог представника влади (ст. 351, 351-1, 351-2 КК України); 2) створення штучних перешкод у їх роботі (ст. 351, 351-1, 351-2 КК України); 3) надання їм неправдивої інформації (ст. 351, 351-1 КК України).

Буквальне тлумачення вказаних норм дає підстави стверджувати, що перешкоджання у зазначених випадках тлумачать у вузькому кримінально-правовому значенні. Тобто у цих випадках йдеться не про будь-яке перешкоджання, а лише про те, що описується у ст. 351, 351-1, 351-2 КК України. Адже як відомо існують й інші заборонні кримінально-правові норми, що містять підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності (ст. 114-1, 157, 170, 171, 180, 340 КК України).

Важливо встановити співвідношення перешкоджання представнику влади та втручання в його діяльність. На перший погляд втручання в діяльність є ширшим за перешкоджання цій діяльності, оскільки втручання може здійснюватися не лише для перешкоджання діяльності представника влади, але й з іншою метою (наприклад, з метою помсти за попередню його діяльність).

А. Г. Мартиросяном визначено співвідношення між термінами «втручання» та «перешкоджання» як загальне й часткове (рід і вид). Відповідно, констатовано, що перешкоджання – це діяння, у результаті

здійснення якого настають наслідки у вигляді недопущення належного здійснення правосуддя, а втручання не потребує встановлення настання таких наслідків. Тому в процес правосуддя можна втрутитися, але це не буде перешкоджанням здійсненню правосуддя [1, с. 5].

Водночас більш ґрунтовно до цього питання підійшов Є. В. Пилипенко. Дослідником констатовано, що словосполучення «перешкоджання діяльності», «створення штучних перешкод у роботі», «вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності» та «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» є тотожними за змістом. Непокора, з одного боку, та опір чи протидія, з іншого, становлять різновиди перешкоджання, які охоплюють, відповідно, пасивну й активну поведінки у процесі перешкоджання діяльності. Своєю чергою, перешкоджання постає різновидом втручання у діяльність [2, с. 195].

Видається, що будь-яке втручання в законну діяльність представника влади перешкоджає йому ефективно виконувати свої службові обов'язки. І втручання і перешкоджання є різновидами протидії виконання представниками влади таких обов'язків. Розмежування цих термінів є штучним. Для позначення впливу у будь-якій формі на представника влади з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення (ст. 343, 344 КК України) можна було використати термін «перешкоджання». Однак для позначення невиконання службовою особою законних вимог представника влади та надання їм завідомо неправдивої інформації (ст. 351, 351-1, 351-2 КК України) термін «втручання» абсолютно не підходить.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що для криміналізації різних проявів перешкоджання діяльності представників влади законодавцем необґрунтовано використано різні терміни «втручання» і «перешкоджання». Окрім того, викладене дає можливість зробити висновок про порушення вимог законодавчої техніки, адже для криміналізації одного кримінально протиправного діяння використано 5 окремих статей КК України – 343, 344, 351, 351-1, 351-2. Така законодавча позиція ускладнює правозастосування з огляду на труднощі тлумачення об'єктивних та суб'єктивних ознак зазначених складів кримінальних правопорушень.

На доцільність та обґрунтованість криміналізації перешкоджання представникам влади звертали увагу відповідні фахівці. Наприклад, В. О. Гацелюк встановив, що під час доповнення КК України статтею 351-2 не були належно дотримані принципи криміналізації. На переконання вченого виникають сумніви у доцільності існування окремої норми про відповідальність за перешкоджання законній діяльності членів ВРП та ВККС [3, с. 66].

У Висновку Головного науково-експертного управління від 17.10.2016 на Проект Закону про Вищу раду правосуддя № 5180 від 23.09.2016 зазначено про те, що діяння, передбачені статтею 351-2 КК (у редакції проекту № 5180 від 23.09.2016) не мають достатнього рівня суспільної небезпеки для визнання їх злочинами. Вважаємо, що лише опір члену ВРП або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України можна вважати злочином. Однак на сьогодні такі дії охоплюються статтею 342 КК «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» [4].

Має рацію і А. Куц в тому, що концептуально криміналізація діянь щодо невиконання законних вимог певного органу державної влади та/або щодо перешкоджання його діяльності виглядає дискусійною. На її думку, якщо проаналізувати вже наявні склади адміністративних та кримінальних правопорушень, пов'язаних із аналогічними діяннями щодо інших органів, можна дійти висновку, що за невиконання законних вимог посадових осіб переважної більшості органів державної влади передбачено саме адміністративну відповідальність, навіть якщо їхні повноваження можуть стосуватися безпеки, життя та здоров'я людей. Подібною є ситуація щодо підстав відповідальності за перешкоджання (створення перешкод) у роботі державних органів та їх представників. Такий склад злочину, як перешкоджання (створення штучних перешкод) роботі (здійсненню повноважень) передбачено лише щодо осіб, які обрані на прямих виборах (нардеп, депутат місцевої ради), або Рахункової палати (передбачена ст. 98 Конституції), або ВРП та ВККС як органів, які забезпечують слідкують за належною роботою правосуддя. Задля захисту та гарантування належної роботи інших органів та посадових осіб, працівників правоохоронних органів, державних діячів передбачено кримінальну відповідальність за незаконний вплив (втручання в діяльність) [5].

Таким чином положення щодо підстав юридичної відповідальності за різні прояви перешкоджання різним органам влади та їх представникам слід уніфікувати передусім в контексті того до якого виду деліктів їх слід віднести – адміністративних чи кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Мартиросян А. Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

2. Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. …канд. юрид. наук : 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. 228 с.

3. Гацелюк В. О. Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: аналіз дотримання принципів криміналізації / В. О. Гацелюк // Наше право. - 2017. - № 3. - С. 57-66.

4. Висновок Головного науково-експертного управління 17.10.2016: Проект Закону про Вищу раду правосуддя № 5180 від 23.09.2016. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5180&skl=9

5. Куц А. За невиконання вимог держаудитслужби – до трьох років обмеження волі: несподівано, але реально. https://ti-ukraine.org/news/za-nevykonannya-vymog-derzhaudytsluzhby-do-troh-rokiv-obmezhennya-voli-nespodivano-ale-realno/

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ

В умовах сьогодення психологічне насильство як форма домашнього насильства цікавить вчених переважно з кримінально-правового аспекту – як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. У цій площині аналізу зазначеного терміну присвячено наукові розвідки О.О. Біловола, О.О. Дудорова, К.П. Задої, М.І. Хавронюка, С.В. Якімової. Наукові позиції щодо розуміння змісту і природи психологічного насильства є сутнісно наповненими і разом з тим змістовно різними.

У загальному значенні, психологічне насильство інтерпретується як вплив на психіку людини, шляхом морального тиску, залякування, жорсткого поводження, знецінення, погроз, зневаги з метою подавлення в особі волі до опору й захисту власних прав та інтересів (О.О. Франчук, Л.В. Левицька); як форма примусу та підкорення з метою завоювання, збереження, панування власних прав (А.П. Малішевська, В.В. Хмелько, Н.М. Хмелько); як соціально-психологічний вплив, який навмисно змушує іншу людину чи групу

людей до дій чи поведінки, які не входили у їхні наміри, який порушує психологічні межі особистості чи соціальної групи та який здійснюється без їхньої згоди і без забезпечення соціальної і психологічної безпеки індивіда, а також усіх його законних прав, що призводить до соціальної, психологічної, фізичної чи матеріальної шкоди (Є. Волков).

Відповідно до ст. 1 Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [1].

З закріпленого в законі визначення слідує, що психологічне насильство є формою впливу на емоції, відчуття чи психіку особи вербальним шляхом. Такими вербальними засобами є усна або письмова мова, і вона включає: 1) словесні образи; 2) погрози; 3) приниження; 4) переслідування; 5) залякування; 6) діяння щодо обмеження волевиявлення особи; 7) контроль у репродуктивній сфері.

Як умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз, регламентує ст. 33 Конвенції Ради Європи від 11.05.2011 р. «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2]. З цього приводу резонно відмітили К.П. Задоя та Я.Г. Оленіна про розмежування в Конвенції понять переслідування та психологічне насильство: згідно зі ст. 33 міжнародного акту, формами психологічного насильства визначено примушування та погрози. Зміст положень науковців про розмежування цих понять такий: 1) переслідування являє собою загрозливу поведінку, підпорядковану єдиній меті, якою є примушення особи боятися за свою безпеку (ст. 34 Конвенції); 2) психічне насильство може бути як багато-, так і одноактовим, тоді як переслідування завжди являє собою повторювану поведінку, тобто певну сукупність актів людської поведінки, об'єднаних спільною метою; 3) психічне насильство (за Конвенцією) обов'язково призводить до тяжкого порушення цілісності психіки людини. Переслідування повинно змушувати боятися за свою безпеку [3, с. 178]. На жаль, чинне законодавство не оперує поняттям «тяжке порушення цілісності психіки людини», у тому числі і відсутні критерії оцінки тяжкості такого порушення. Однак, висловимо думку, що поняття «переслідування» все-таки віднесено вітчизняним законодавцем до психологічного насильства правильно. Якщо

характеризувати переслідування як систематичне втручання в особистий простір людини, що несе загрозу для неї [4], порушення спокою, тривога, психологічний дискомфорт як наслідок цієї загрозливої поведінки – стани, які можуть засвідчити, що до особи застосовується психологічне насильство.

Як ми бачимо, психологічне насильство – це одна з форм придушення чи пригнічення особистості людини; форма впливу на думки, емоції, відчуття чи стан людини з метою заподіяти їй емоційну чи моральну шкоду. В сімейному середовищі джерелом впливу на емоційний стан людини виступає близька особа, причому це не завжди може бути чоловік; досить часто сімейним (моральним, емоційним) «тираном» може бути жінка як по відношенню до свого чоловіка чи батьків, так і до дітей.

В. Зубатенко характеризує психологічне насильство як вплив на близьку людину з метою встановити контроль за її поведінкою і ствердити свою владу над нею [5]. Воно виражається у вигляді заборон, агресії, контролю, засудження, погроз, приниження, ігнорування, дорікань, шантажу, лайки, маніпуляції, висміювання тощо. Загалом психологічним насильством, як зазначає В. Зубатенко, може бути будь-який словесний акт, спрямований на підрив психоемоційного стану людини. Дослідниця акцентує увагу на ознаці циклічності, яка відрізняє цей вид насильства від звичайного міжособистісного конфлікту, та розкриває три фази його розгортання: 1) загострення напруги; 2) безпосереднє насильство; 3) примирення, яка з часом знову переходить у першу фазу – наростання напруги. Завершальна фаза – примирення насправді може містити щиросердне каяття насильника, яке поступово у систематичному повторюванні може перетворюватися на ще одну маніпуляцію [5].

Психологічне насильство поєднує види як прямого негативного психологічного впливу, так і, переважно, маніпулятивні, які несвідомо спонукають іншу людину до дій, що завдають їй шкоди [6, с. 24].

Можна зробити припущення, що психологічне насильство також є формою тиранії, яка виявляється у маніпулюванні думками, почуттями та ставленням іншої особи, пригніченні (подавленні) її емоцій, виклику переживань.

Отже, психологічне насильство як форма об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, характеризується вчиненням діяння, пов'язаним з впливом на психіку особи і спрямованим на виведення такої особи з психологічної рівноваги та/або порушення її психологічних меж. Психологічне домашнє насильство можна визначити як усвідомлене заподіяння членом сім'ї душевного болю іншому члену родини, зневажання (ігнорування, неприйняття) його почуттів, що може здійснюватися не

лише за допомогою вербальних засобів, а й виражатися у вмілому маніпулюванні.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018, № 5, ст. 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

3. Задоя К. П., Оленіна Я. Г. Відповідність кримінального законодавства України положенням Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством 2011 року щодо переслідування. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 4. С. 177–179.

4. Перцева Т. О. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О., Носов С. Г., Терьошина І. Ф., Гненна О. М., Мамчур О. Й., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В.; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

5. Зубатенко В. Нотатки про психологічне насильство. Гендер в деталях. 2017. URL: https://genderindetail.org.ua/seasontopic/genderne-nasilstvo/zubatenko-134061.html.

6. Артеменко А. С. Психологічне насильство над жінками як соціально-психологічний феномен [Текст] : магістер. робота / А.С. Артеменко ; науковий керівник А.В. Вертель. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2020. 94 с. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream

Бондаренко Олена Григорівна,
доцент кафедри Правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, кандидат юридичних наук

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Щоб досягти швидкого розвитку та позитивних трансформацій і зрушень у державі, потрібно максимально зменшити рівень корупції. Від рівня корупції, залежить перспектива не лише економічного зростання чи соціального добробуту наших громадян, а і міжнародний імідж України.

Це демонструє та формує авторитет держави, її правоохоронні можливості, здатність гарантувати власну збереженість та суверенітет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття спеціальних знань, а також їх види та форми у кримінальному судочинстві неодноразово досліджувалися у наукових працях різних вчених. Вагомий внесок в цій галузі зробили такі вчені як О. Бандурки, А. Галая, З. Загиней, В. Колпакова, І. Козьякова, М. Мельника, Н. Рибалки, С. Рогульського, М. Хавронюка, О. Шемякіна, О. Ярмиша, та інші.

Проблема існування корупції є однією із найактуальніших проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є вкрай необхідною справою. Адже корупція – це явище, яке ілюструє рівень занепаду публічного апарату, правоохоронної, судової системи та інших важливих державних інститутів. Тому питання протидії корупції є предметом підвищеної уваги міжнародних організацій, які об'єднують зусилля для боротьби з нею, громадського суспільства та держави.

Що стосується України, то з 24 лютого 2022 року багато що кардинально змінилося, чого не скажеш, на жаль, про ситуацію з корупцією у державі на усіх рівнях. Один із яскравих прикладів - це затримання Голови Верховного суду Всеволода Князєва, хоча їх можна навести десятки. Для України це не нове явище, і питання корупції завжди було вагомим, але під час війни воно є дуже чутливе для суспільства, оскільки всі громадяни, у міру своїх можливостей, намагаються допомагати Силам оборони у війні і вимагають від посадових осіб бути чесними, а кошти спрямовувати не собі в кишеню, а в першу чергу на потреби армії. Громадське суспільство, журналісти все частіше і частіше висвітлюють корупційні скандали, що відбуваються як в оборонній сфері так і в інших секторах держави. Це не іде на користь Україні, оскільки у першу чергу це породжує недовіру громадян до держави, а також росія використовує ці факти для дискредитації України на різних міжнародних площадках, надаючи можливість своїм лобістам у прозахідному світі впливати на рівень фінансової та військової допомоги.

Рівень корупції під час великої війни турбує не тільки наших громадян у середині країни, а також і наших стратегічних партнерів і набув таких масштабів, що призвело до безпрецедентного створення в США приголомшливо могутнього інституту моніторингу та розслідування незаконних дій шахраїв і корупціонерів, які в незаконний спосіб використовували, використовують або будуть використовувати допомогу американського народу Україні під час повномасштабного вторгнення росії. А саме йдеться про те, що у США створили гарячу лінію від українців по фактам корупції. Також: «Президент Литви Гітанас

Науседа заявив, що корупційні скандали в Україні відчутно впливають на країни Заходу при ухваленні рішень про постачання зброї Києву»[1].

Вказані факти, а саме реакція міжнародної спільноти на корупцію в державі, під час великої війни говорять про те, що це більше ніж злочин, це ризик нашого фізичного існування і як нації так і держави в цілому.

Якщо дозволити корупції залишитися неконтрольованою, то відбудова України принесе масову перемогу підривній клептократичній війні, яку Кремль веде з моменту здобуття Україною незалежності, щоб підірвати нашу державність. Тому ефективні антикорупційні системи важливі для боротьби з корупцією.

На виконання стратегії боротьби із корупцією, в Україні була створена антикорупційна інфраструктура, до складу якої входять: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), а також Національне Агентство із запобігання корупції (НАЗК) – орган, який визначає антикорупційну політику в державі, а також спеціалізований антикорупційний суд України. Дослідивши офіційну статистику, можна прийти до висновку, що: «результати їх діяльності залишаються низькими та неефективними, що пояснюється широким спектром різних причин. Наприклад за даними міжнародної організації Transparency International (TI), яка оприлюднила за 2022 рік щорічний світовий рейтинг Індексу сприйняття корупції (CPI) в світі, Україна додала до свого доробку 1 бал – тепер із 33-ма балами ми посідаємо 116 сходинку серед 180 країн, нарівні із Єгиптом, африканською Есватіні (Свазілендом), Непалом, Сьєрра-Леоне та Замбією».[2] Дивлячись на це, ми бачимо низькі темпи реалізації антикорупційної політики в Україні, а це і суттєво сповільнює її економічне зростання. А корупційні скандали, які переслідують нашу державу, показують, що ці надважливі проблеми потрібно вирішувати якомога швидше.

Якщо говорити про причини поширення корупції, то серед них можна виділити як суб'єктивні так об'єктивні. Наприклад до значимих суб'єктивних причин можна віднести недостатній професійний рівень суб'єктів розслідування, а також складність виявляти та документувати правопорушення цієї категорії, до об'єктивних причин відносимо можливість використовувати спеціальні знання, зокрема це стосується судової експертизи як форми використання таких знань. Жодне розслідування правопорушень у сфері службової діяльності не ведеться без використання спеціальних знань, тому важливу роль у розслідуванні

[1] Корупція в Україні гальмує постачання зброї – президент Литви | Українська правда (pravda.com.ua)

[2] Головна - Transparency International Ukraine (ti-ukraine.org)

корупційних правопорушень відіграють судові експертизи, які і є основною формою використання спеціальних знань.

Виявлення та документування фактів корупційних злочинів має проводитись за певною схемою дій, відповідно до вимог чинного законодавства, адже кожне злочинне діяння, вчинене суб'єктами злочину, залишає сліди. І саме виявлення слідів, їх фіксація, процесуальне оформлення, експертне дослідження та інтерпретація його результатів у висновках експерта формують основу доказової бази в кримінальному провадженні.

Помилки, які можуть бути допущені суб'єктами розслідування корупційних правопорушень під час розслідування кримінальних проваджень, призводять до втрати доказової бази і відповідно, кримінальні провадження цієї категорії не мають свого логічного завершення, і як наслідок, не виконується завдання кримінального провадження, а саме: «захист суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, що передбачає ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України».[1]

У кримінальних проваджень, підслідних НАБУ, здебільшого проводяться криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, відео-фоноскопічні, комп'ютерно-технічні, різноманітні товарознавчі, будівельно-технічні експертизи, експертизи вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, судово-бухгалтерські та багато інших.

До завдань, які вирішують експертизи, можна віднести: ідентифікація виконавця рукописного тексту та підписів у документі на паперових носіях; належність слідів рук конкретним особам, що залишені на предметах неправомірної вигоди, наприклад грошах чи інших матеріальних об'єктах, авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання, а також діагностичні завдання ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення; визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо); установлення фактів і способів унесення змін до документів, наприклад: підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер та інше та виявлення їх первинного змісту, документальна обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товаро-матеріальних цінностей і грошових коштів; документальна обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках та багато іншого.

[1] Кримінальний процесуальний к... | від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua)

Тому ми повинні враховувати, що висновок експерта є джерелом доказів, і він повинен відповідати певним критеріям, а саме належності, допустимості та достовірності, а це в свою чергу залежить від законності здобуття відомостей та речових доказів у процесі проведення слідчих дій, які направляються експерту на дослідження, а також отримання неупередженого висновку від фахівця в даній галузі знань.

Головною необхідною умовою допустимості висновку експерта є дотримання процесуальної форми проведення експертизи та складання висновку, який передбачає: дотримання вимог кримінального процесуального закону, належне процесуальне оформлення призначення та оформлення результатів експертизи, процесуальна самостійність та персональна відповідальність експерта за наданий ним висновок, безпосередність дослідження, об'єктивність і достовірність проведеного дослідження та висновку. Відповідно ч. 4 ст. 101 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що запитання, які ставляться експерту, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі його спеціальних знань тобто його компетенції.[1]

У Законі України «Про судову експертизу», а саме: « в ст. 1 визначено поняття судової експертизи як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду».[2]

Саме проведення судових експертиз є тривалим і складним процесом, а також враховуючи, що суб'єктами розслідування НАБУ є службові особи категорії А, вище керівництво правоохоронних органів України, судді, керівництво органів виконавчої влади, тому є ризики незаконного та протиправного впливу на експертів, які їх проводять, оскільки експерти перебувають у підпорядкуванні інших державних органів, а не НАБУ, і керівництво яких може бути не зацікавлено у об'єктивному висновку експерта.

І на сьогоднішній день у Національному антикорупційному бюро України, в міжнародних донорів та громадському суспільстві неодноразово піднімається питання про необхідність створення власної експертної установи, так як неефективність існуючої системи експертизи в кримінальних провадженнях є справжнім викликом для діяльності Антикорупційного бюро. Експерти, які б були у складі НАБУ, не мали б завантаження експертизами від інших правоохоронних та судових органів, а це в свою чергу не впливало б на швидкість та якість проведених експертиз.

[1] Кримінальний процесуальний к... | від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua)

[2] Про судову експертизу | від 25.02.1994 № 4038-XII (rada.gov.ua)

Як один із прикладів, у березні 2023 року НАБУ у своєму звіті зазначило, про потребує «Створення окремої експертної установи, яка буде сертифікована та відповідатиме всім стандартам. Станом на сьогодні терміни проведення експертизи є тим вузьким місцем, яке гальмує швидкість розслідування кримінальних справ. Чинна система експертизи не має змоги оперативно, якісно та, головне, прозоро супроводжувати всі провадження НАБУ. Бюро готове фахово і відкрито обговорювати та обстоювати нагальність цієї ініціативи.»[1]

Можливість мати експертну установу в складі НАБУ є не виняток оскільки інші правоохоронні органи мають в своїх структурах ці установи.

Відповідно до закону України: «про СБУ та наказу Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 року № 855 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів» Центр судових і спеціальних експертиз ІСТЕ СБУ може проводити 52 види судових експертиз за 112 експертними спеціальностями».[2]

Тим більш, враховуючи, що на шляху до вступу в ЄС, НАТО на сьогоднішній день це є одним із важливих кроків. Так Організація економічного співробітництва та розвитку(ОЕСР) у своєму звіті щодо України, 5-й раунд моніторингу виконання Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією заявила: «…для оцінки збитків НАБУ покладається на сторонніх експертів і після змін до законодавства про публічні закупівлі воно більше не може закуповувати послуги приватних експертів, тоді як керівники можуть часто впливати на державних експертів. У деяких випадках, державні експерти піддавались зухвалим зусиллям із залякування, включно з публічними атаками та обвинуваченнями, створеними для початку кримінального розслідування діяльності. Виняток з цього нового правила, аби дозволити найм приватних експертів, відшукувався, але поки не був досягнутий. Це є важливим недоліком для незалежних та ефективних розслідувань».[3]

Дана Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) є цінним партнером на шляху до просування й закріплення реформ в Україні відповідно до міжнародних стандартів. ОЕСР тісно співпрацює зі своїми членами, Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями для підтримки пріоритетів української політики. «Україна є членом Антикорупційної мережі ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії (АМ) з моменту її заснування у

[1] ВИКЛИКИ (nabu.gov.ua)

[2] Про затвердження Положення про е... | від 24.12.2014 № 855 (rada.gov.ua)

[3] Антикорупційні реформи в Україні: пілотний 5-й раунд моніторингу в рамках Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією | Бібліотека ОЕСР (oecd-ilibrary.org)

1998 році та між ними було підписано меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва».[1]

ОЕСР підтримує антикорупційні реформи в Україні в рамках Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією шляхом огляду країн та постійного моніторингу виконання рекомендацій.

Обов'язок створення незалежної експертної установи передбачений також іншими міжнародними зобов'язаннями нашої держави. У меморандумі між Україною та МВФ від листопада 2021 року: "… будуть вжиті подальші зміни до нормативно-правової бази, щоб дозволити НАБУ отримати доступ до компетентних, незалежних та швидких судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо корупційних справ під юрисдикцією НАБУ"[2].

Висновок: Боротьба з корупцією є однією з вимог, яку Україна має зробити на шляху свого вступу як до Європейського Союзу, так і до НАТО. А чітке розуміння негативних наслідків, які приносять корупційні правопорушення, їх усвідомленню та здійснення реальної протидії цьому небезпечному явищу, зумовить вжити українським суспільством і державою адекватних антикорупційних заходів.

Тому, з огляду на проведене дослідження, можемо зробити наступні висновки, що судова експертиза є найбільш вагомою та кваліфікованою формою використання спеціальних знань у процесі доказування обставин корупційного правопорушення. А однією з проблем НАБУ є відсутність окремої незалежної експертної установи, яка б забезпечувала проведення необхідних експертиз у справах, підслідних НАБУ. Її поява дозволить не тільки уникнути ризику впливу на проведення експертних досліджень, а й значно скоротить час корупційних розслідувань.

Список використаних джерел

1. Українська Правда: URL: Корупція в Україні гальмує постачання зброї – президент Литви | Українська правда (pravda.com.ua)

2. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Індекс сприйняття корупції 2022 р. URL: Головна - Transparency International Ukraine (ti-ukraine.org)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: Кримінальний процесуальний к... | від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua)

4. Закон України Про судову експертизу від 25.02.1994 року № 4038-XII. URL: Про судову експертизу | від 25.02.1994 № 4038-XII (rada.gov.ua)

[1] Угода між Урядом України і Організаціє... | від 29.12.2020 (rada.gov.ua)
[2] УКР_24_11_21.pdf (mof.gov.ua)

5. Національне антикорупційне бюро України. URL: ВИКЛИКИ (nabu.gov.ua)

6. Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів від 16 січня 2015 р. за № 44/26489 Про затвердження Положення про е... | від 24.12.2014 № 855 (rada.gov.ua)

7. Центр протидії корупції Антикорупційні реформи в Україні: пілотний 5-й раунд моніторингу в рамках Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією | Бібліотека ОЕСР (oecd-ilibrary.org)

8. Угода між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку про відновлення дії МЕМОРАНДУМУ ПРО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва 966_001-21 від 29.12.2020 р. URL: Угода між Урядом України і Організаціє... | від 29.12.2020 (rada.gov.ua)

9. Організація економічного співробітництва та розвитку і Україна УКР_24_11_21.pdf (mof.gov.ua)

10. Листа про наміри та Меморандуму за результатами завершення першого перегляду Програми «Стенд-бай» для України від 24 листопада 2021 р. УКР_24_11_21.pdf (mof.gov.ua)

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВ РОМАНОГЕРМАНСЬКОЇ СІМ'Ї

Сьогодні одними з розвинених країн Європи є Франція і Німеччина, саме приклад романогерманської сім'ї цих країн став прикладом формування і створення багатьох європейських правових систем. Належне нормативне регулювання інституту кримінального покарання та наявність узгодженої концепції його розуміння є безумовно важливими для кримінально-правової політики кожної держави. Важливе значення для вирішення національних кримінально-правових проблем має зарубіжний досвід їх розв'язання. Його осмислення дає можливість краще зрозуміти національне право. Специфіка кримінального права держав романо-германської правової

сім'ї у тому, що воно сформувалося на основі римського права. Основна ідея цієї правової сім'ї полягає в тому, що норми права розглядаються як норми поведінки, котрі відповідають вимогам справедливості та моралі. Визначення злочину в країнах романо-германської правової сім'ї міститься у кримінальному законі, в інших воно відсутнє і для з'ясування його змісту слід звертатися до доктринальних джерел. У разі наявності законодавчого визначення поняття злочину кримінальний закон містить так зване формальне визначення, коли головною ознакою, що відрізняє злочин від інших правопорушень, є заборона вчинення відповідних діянь під загрозою кримінального покарання. Приміром, згідно з § 12 (1) Кримінального кодексу (КК) Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) злочинами є протиправні діяння, за які передбачено як мінімальний строк покарання – позбавлення волі не менше одного року до суворіших покарань, як у французькому, так і в німецькому кримінальному праві існує покарання довічне позбавлення волі. Якщо воно становить менше від року позбавлення волі або йдеться про штраф, такі діяння вважаються проступками. [1]. Разом з тим передбачено і позбавлення волі на визначений термін, максимальний термін якого за КК Франції становить 30 років, а, по КК ФРН – 15 років. До речі, аналогічна ситуація має місце і тоді, коли законодавче визначення поняття злочину у праві країни належить до цієї правової сім'ї, відсутня. Так, більшість французьких юристів вважають, що злочин – це діяння, яке порушує кримінальний закон або таке, що передбачено та карається кримінальним законом. Необхідною ознакою злочину, крім його забороненості та кримінальної караності, згідно із законодавством цих країн визнається вина. Проте, як правило, у законодавстві відсутня загальне визначення вини (наприклад, у законодавстві Франції). Щодо доктринальних джерел, то вони будуються на підставі поняття про загальну (або мінімальну) вину [2]. Загальна вина – це той мінімум психологічної ознаки, без якої взагалі не може бути злочину, проявляється у простому вольовому моменті, за яким будь-яке діяння осудної особи (за відсутності форсмажорних обставин або непереборної сили) є вольовий акт, тому що в самому діянні як такому міститься не лише матеріальний, а й психологічний його елемент. Поняття вини як ознаки злочину відсутнє і в чинному КК ФРН, хоча він містить ряд норм, присвячених вині та її формам. Наприклад, у § 15 цього кодексу зазначено, що карається лише умисна дія, якщо закон прямо не передбачає покарання за необережну дію. Відповідно до §15 КК ФРН караним є тільки умисне діяння, якщо законом чітко не передбачено покарання за необережність. У розд.5 («Вина та її форми») КК України зазначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. У свою чергу законодавець диференціював

умисел на прямий та непрямий, а необережність – на недбалість і самовпевненість. У КК ФРН такий поділ відсутній [1]. У наступному параграфі йдеться: по-перше, якщо хтось при вчиненні діяння не знає про обставину, що стосується передбаченого законом складу злочину, то діє ненароком; по-друге, той, хто під час діяння помилково сприймає обставини, які б створити склад злочину, передбаченого більш м'яким законом, може бути покараний за умисне вчинення діяння саме за більш м'яким законом. У праві цієї сім'ї вина існує у формі наміру та необережності. За навмисною формою провини винний не тільки усвідомлює протизаконний характер своєї дії (Франція), але й бажає його здійснити та досягти його шкідливі наслідки [3]. За кримінальним законодавством ФРН протиправність не включається до змісту наміру, проте необхідними його ознаками є відповідність вчинених дій передбаченому законом складу злочину та бажання їх зробити або припущення про можливість їх здійснення, коли особа примиряється з настанням відповідного становища [4]. Доктрина французького кримінального права передбачає різні ступені наміру: навмисний (передумисний, тобто коли формується протягом більш менш тривалого часу) і спеціальний, який вимагає вчинення діяння з певною метою. Ненавмисна вина за французьким законодавством має місце тоді, коли поведінка виконавця є усвідомленою та бажаною, проте останній не намагається досягти жодного шкідливого наслідку. Іноді у юридичній доктрині Франції висловлюється побажання запровадити проміжну між наміром і необережністю форму провини – невибачливу необережність, якщо особа усвідомлено йде на ризик, небезпечний для іншої людини, сподіваючись при цьому, що вона нікому не завдасть шкоди. Дві форми вини існують і у кримінальному законодавстві ФРН – намір і необережність. Намір може бути прямим і непрямим (Побічним). Прямий намір має два різновиди: перший, коли особа усвідомлює своє діяння та його наслідки і бажає як його вчинити, так і досягти передбачуваних наслідків; у другому випадку вважається, що той, хто знає чи точно передбачає слідство, все ж таки діє, не вправі посилатися, що не бажав передбачуваного слідства [5]. Недбалість за цим законодавством має місце тоді, коли особа не передбачає, що його діяння відповідає складу злочину, хоча могла це передбачати, а тому й усвідомлювати протиправність своєї поведінки. У теорії права Німеччини розрізняють два види необережності: несвідоме (особа взагалі не передбачає можливості настання злочинного результату) і усвідомлювана (особа передбачає можливість настання злочинного результату, проте вважає, що цього не станеться). Завдяки пануючій в іноземному кримінальному праві презумпції, згідно з якою більшість людей здатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, головна увага в ньому приділяється пошуку тих підстав, що

виключають або зменшують осудність. На відміну від попередніх інститутів, поняття неосудності в даній правовій сім'ї здебільшого міститься у кримінальному законі.

За французьким кримінальним законодавством для визнання особи осудною визначені критерії:

– медичний (відсутність психічного або нервово-психічного розладу);

– психологічний (наявність здатності усвідомлювати чи контролювати свої дії).

За §20 КК ФРН, без вини діє той, хто, роблячи діяння, внаслідок хворобливого психічного розладу, глибокого розладу свідомості, недоумства або іншого важкого психічного відхилення, здатний усвідомлювати протиправність діяння чи діяти з усвідомленням його протиправності. Щодо зменшеної осудності, то, наприклад, за КК Франції вона обумовлена наявністю того ж, що і у разі неосудності, медичного критерію та дещо зміненого психічного – зниження здатності усвідомлювати чи контролювати свої дії [3]. Загальновизнаним є правило, згідно з яким кримінальне право іноземних держав карає злочинну діяльність, починаючи із зазіхання (замаху) на злочин, хоча окремі винятки з цього правила все ж таки існують. Замах на злочин у теорії французького кримінального права визначається як початок виконання злочинного діяння за відсутності добровільної відмови від його виконання. Зрозуміло, ще перехід від некараного (за загальним правилом) приготування до злочину на початок його скоєння важко встановити, внаслідок чого в доктрині з цього приводу висловлено різні рекомендації. Більш чітко відповідне положення відтворено у § 22 КК ФРН, де зазначено: на кримінально-каране діяння зазіхає той, хто, маючи уявлення про дії, безпосередньо починає здійснювати склад злочину. У кримінальному праві цієї правової сім'ї різняться поняття співучасті та співвиконання. Під співучастю слід розуміти діяльність осіб, які безпосередньо не беруть участь у вчиненні злочину, однак провокують чи полегшують вчинення злочину виконавцем, хоча як така ця діяльність ознак злочинного діяння не містить. При цьому за французькими законами різняться співучасть як підбурювання, керівництва виконавцями, надання коштів, допомоги та сприяння вчиненню злочину. Щодо ФРН, то за її законодавством розрізняються лише вчинення злочину (у формі одноособового виконання, співвиконання та опосередкованого виконання) та підбурювання до вчинення злочину. У кримінальному законодавстві держав цієї правової сім'ї відсутні як загальне визначення, так і вказівки про сутність та цілі покарання. У французькій доктрині панують дві основні тенденції з цього приводу. За однією з них покарання – це форма реагування супільства на

злочин, мета якої відплата та залякування, згідно інший – головними цілями покарання є виправлення та ресоціалізація злочинця. [2].

Список використаних джерел

1.Дроздов О., Дроздова О. Відмінності в правовому регулюванні та позитиви кримінального законодавства ФРН. *Закон і бізнес* Випуск 7 (1357). 2018. URL: https://zib.com.ua/ua/131909.html

2. Гритенко О.А. Лекція до теми «Загальна характеристика (основні питання) Загальної частини кримінального права зарубіжних країн» Одеського Державного університету внутрішніх справ 2016. 19 с.

3. Кримінальний Кодекс Французької Республіки URL: https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-frantsuzkoi-respubliki.pdf

4. Хелльманн У. Введення у кримінальне право Федеративної Республіки Німеччина. У кн.: Головенков П.В. Кримінальне укладання Федеративної Республіки Німеччина – Strafgesetzbuch (StGB). Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam: URL: Universitätsverlag Potsdam, 2021. С. 37-63.

5. Немецкое уголовное право (Общая часть): Практикум / сост. и авт. коммент. П.С. Берзин. К.: Алерта, 2021. 388 с.

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КВАЛІФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ ЗА СТАТТЕЮ 114-2 КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Повномасштабне воєнне вторгнення російського агресора 24 лютого 2022 р. стало поштовхом для невідкладних змін та доповнень норм кримінального законодавства з метою забезпечення адекватного кримінально-правового реагування на загрози для національної безпеки держави.

Законом від 24 березня 2022 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнено статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2]. 1 квітня 2022 р. законодавцем було прийнято Закон № 2178-IX, яким було внесено деякі зміни до прийнятої кримінально-правової новели [3].

Кожна з цих новел заслуговує доктринального осмислення, проведення глибокого наукового дослідження. На думку науковців, викладення власного бачення щодо дискусійних положень

кримінально-правової норми, передбаченої ст. 114-2 КК, як і інших, допоможе подолати складнощі опанування як у пересічних громадян, так і у правозастосовців [1, с. 326].

Одним з питань, яке вимагає досконалого аналізу, є здійснення відмежування несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України) від державної таємниці (ст. 111 КК України) та шпигунства (ст. 114 КК).

Законодавець встановлює чіткі межі кваліфікації діянь, вказуючи в ч. 3 ст. 114-2 КК на дії, передбачені ч.ч. 1 та 2 ст. 114-2 КК, вчинені з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Необхідно зазначити, що під час кваліфікації суспільно-небезпечного діяння за ст. 114-2 КК потрібно відрізняти від державної зради та шпигунства за широким колом ознак складу кожного з розглядуваних кримінальних правопорушень.

В першу чергу, важливо звернути увагу на предмет кожного з розглядуваних кримінальних правопорушень. Предметом діяння у ст. 114-2 КК, є інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів (ч. 1), а також інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості (ч. 2). Законодавець підкреслює, що предметом є відповідна інформація, яка попередньо не була розміщена (поширена) у відкритому доступі визначеними суб'єктами – Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або іншими уповноваженими державними органами, а також в офіційних джерелах країн-партнерів.

Опис предмету у ст. 114-2 КК здійснюється шляхом розкриття змісту інформації і окреслення суб'єктів, наділених правом оприлюднення відповідної інформації. Натомість предметом державної зради та шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю.

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані

у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Перелік відомостей, що можуть бути віднесені до державної таємниці, встановлений у ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» [4]. Ознайомлення з цим переліком дає можливість констатувати, що зміст такого предмету як державна таємниця значно ширший та багатовекторний ніж та інформація, протиправні дії щодо якої і складають предмет протиправного діяння у ст. 114-2 КК.

Так, можуть кваліфікуватись як державна зрада у формі надання іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України або шпигунство, повідомлення представникам розвідки держави-агресора інформації про об'єкти інфраструктури, в які влучила ракета чи снаряд; про проведення громадських заходів, скупчення цивільних осіб, що дозволяє ворожим військам здійснити точкові удари.

Зміст суспільно-небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 114-2 КК, також вказує на суттєві відмінності у характеристиці ознак шпигунства як форми державної зради та самостійного складу шпигунства. У статті 114-2 КК мова йде лише про поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України (ч. 1), а також поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості (ч. 2). Як поширення можуть кваліфікуватись розголос інформації , її опублікування, розміщення в ЗМІ чи соціальній мережі (через Viber, WhatsApp, розмістити у Facebook тощо), пересилання фото і відео, а також передача (повідомлення) хоча б одній особі – усно, через месенджер, по телефону тощо.

В той же час, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася), однак, мали місце такі дії як створення, збирання, одержання, зберігання, розглядуваної інформації (наприклад, несанкціоновані фото- та відеозйомка руху або розташування ЗСУ, переміщення зброї, бойових припасів, зокрема і наданих в якості іноземної військової допомоги тощо), можна стверджувати, що має місце шпигунство або дії з метою надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. І вчинене може кваліфікуватись за статтями 111 або 114 КК, за наявності інших ознак кожного з цих складів кримінального правопорушення.

Крім ознак протиправного діяння, необхідно звернути увагу на обстановку його вчинення, адже здійснюване поширення інформації

утворює склад кримінального правопорушення лише у разі його скоєння в умовах воєнного або надзвичайного стану. На кваліфікацію діяння у формі шпигунства, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ст. 111 КК) як і складу шпигунства (ст. 114 КК) вчинення його в умовах воєнного або надзвичайного стану чи поза таким станом не впливає.

Також можна звернути увагу і на особливості суб'єкта кримінального правопорушення.

У складі правопорушення за ст. 114-2 КК суб'єкт загальний. Якщо ж передача іноземним (крім держави-агресора) підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову (не таємну) інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, вчинена особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, діяння кваліфікується за ст. 330 КК. Аналогічно розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, повинно кваліфікуватись як розголошення державної таємниці за ст. 328 КК.

З точки зору теорії кваліфікації кримінальних правопорушень за умов конкуренції загальної та спеціальної норми обумовленою є кваліфікація саме за ст. 328 КК. І при цьому виникає питання, настільки справедливим і обгрунтованим є покарання за вчинене діяння у виді позбавлення волі до п'яти років за умови його кваліфікації за ст. 328 КК, якщо поширення інформації з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Список використаних джерел

1. Мовчан Р.О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України) // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 326-330. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України

від 24 березня 2022 року № 2160-IX *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10

3. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 1 квітня 2022 року № 2178-IX *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Про державну таємницю: Закону України від 21 січня 1994 року
№ 3855-XII Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ

Значна кількість воєнних злочинів в Україні вчиняється у співучасті. Це закономірно, оскільки військовослужбовці зс рф воюють у складі військових підрозділів – об'єднань різних за кількісним та якісним складом. Більшість військових завдань виконують групи. Вище військово-політичне керівництво рф толерує, а в певних випадках – віддає накази про жорстоке повдження з військовополоненими та цивільним населенням чи інші порушення законів і звичаїв війни, а також заохочує до вчинення таких деліктів.

У зв'язку з цим важливо проаналізувати практику застосування норм про співучасть під час кваліфікації порушення законів і звичаїв війни. Незважаючи на те, що ці питання вже частково розглядалися в наукових публікаціях [1–5], існує потреба у пошуку шляхів розв'язання проблем, які існують у цій сфері правозастосування.

Найбільш поширеною формою співучасті в порушенні законів і звичаїв війни, яка трапляється у вироках суддів, є група осіб за попередньою змовою. Значно рідше комбатантів з боку агресора засуджують за вчинення злочину, передбаченого ст. 438 КК України, *групою осіб. Наприклад, вироком Котелевського районного суду Полтавської області від 26 грудня 2022 р., громадянина України, мобілізованого до так званої армії «днр» для участі у проведенні бойових дій проти України на боці рф., Особу-4 засуджено за ч. 1 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України за те, що він 5 березня 2022 р. перебуваючи в селі Руські Тишки Харківського району Харківської області, яке на*

той час перебувало під контролем військовослужбовців зс рф, отримав наказ від особи зі складу зс рф на проникнення до приватного будинку з метою встановлення обставин передачі Збройним Силам України власником житла координат розташування зс рф. Під час виконання вищезазначеного наказу Особа-4 спільно з військовослужбовцями зс рф, маючи на меті як безумовне виконання цього наказу, так і намір особистого збагачення за рахунок чужого майна, проник до приватного будинку, де здійснив грабіж особистих речей та дорогоцінних прикрас. Він розумів, що вищезазначені викрадені речі не можуть бути використані для досягнення воєнної мети, що вони належать цивільним особам, а вчинене ним є порушенням законів і звичаї війни про захист цивільного населення під час війни. Після вчиненого Особа-4 з місця вчинення злочину пішов, викрадене майно передав військовослужбовцям зс рф [6].

В іншому випадку вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29 травня 2023 р. військовослужбовця зс рф Особу-3 засуджено за жорстоке поводження з цивільним населенням, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вчинені групою осіб (ч. 1 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України) [7].

Варто відмітити, що у судових рішеннях, що стосуються співучасті, формула кваліфікації вчиненого записується в одних випадках *з посиланням на ст. 28 КК України, а в інших – без вказівки на цю статтю. Наприклад, вироком Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24 листопада 2022 р. військовослужбовця зс рф – Особу-5, визнано винною у вчинені злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України, – жорстокому поводженні із цивільним населенням, порушенні законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Серед обставин, що обтяжують покарання, названо вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою [8].* Таким чином у цьому випадку формула кваліфікації не містить посилання на ч. 2 ст. 28 КК України.

Протилежною є ситуація з формулою кваліфікації співучасті у воєнних деліктах в іншому судовому рішенні. *У вироку Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 р. громадяни рф учасники ПВК «Редут» Особа-4 та Особа-5, а також військовослужбовці зс рф Особа-6 та Особа-7 за попередньою змовою викрадали цивільних осіб, незаконно утримували їх в земляних ямах в умовах відсутності достатньої кількості води та продуктів харчування, а також катували з метою отримання відомостей про учасників АТО. Їх дії кваліфіковано за ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України як жорстоке поводження з цивільним населенням та*

порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, за попередньою змовою групою осіб [9].

Через відсутність у диспозиції ст. 438 КК України кваліфікуючої ознаки вчинення злочину у певній формі співучасті, посилання на ст. 28 КК України має бути обов'язковим.

У певних випадках ***співучасть не враховується під час призначення покарання, а також не відображається у формулі кваліфікації.*** *Наприклад, у вироку Деснянського районного суду м. Чернігова від 8 серпня 2022 р. зазначено, що військовослужбовець зс рф Особа-11, отримавши наказ від командира Особи-2, здійснив прицільний постріл осколково-фугасним снарядом калібру 125 мм по житловому багатоповерховому будинку, тобто по об'єкту, що не є військовою ціллю та не використовується для військових потреб. Дії Особи-11 кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК України як напад на цивільний об'єкт, атакування житлового будинку, тобто порушення законів та звичаїв війни, що передбачені ст. 52 ДП І та ст. 25 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є Додатком до IV Конвенції про закони та звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. Обираючи вид та міру покарання, суд враховує відсутність обтяжуючих покарання обвинуваченого обставин [10]*. У цій справі наказ командира підлеглому не визнано співучастю у воєнному злочині. *Хоча в іншому випадку дії військовослужбовця зс рф Особи-10, який на виконання злочинної вказівки невідомої Особи-1 умисно здійснив декілька прицільних пострілів у голову цивільної неозброєної Особи-15, унаслідок чого настала смерть останнього від отриманого поранення кваліфіковано як порушення законів і звичаїв війни, що передбачене ч. 2 ст. 51, п. «а» ч. 3 ст. 85 ДП І, яке поєднане з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). Обставинами, що обтяжують покарання обвинуваченого, відповідно до ст. 67 КК України, суд визнав вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України), оскільки дії обвинуваченого Особи-10 та Особи-1 були поєднані єдиним спільним умислом та спрямовані на порушення законів та звичаїв війни, що поєднані із умисним вбивством [11]*.

Відтак постає слушне запитання: чи можна особу, яка дає наказ на порушення законів і звичаїв війни, визнавати співучасником воєнного злочину – підбурювачем чи організатором, адже таке діяння як віддання наказу визнається самостійною формою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК України? За відсутності цього діяння серед форм об'єктивної сторони воєнного делікту вчинене слід було б кваліфікувати з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК України (вказує на підбурювача) або з посиланням на певну частину ст. 28 КК України залежно від обставин співучасті у цьому злочині.

Кваліфікація віддання наказу повинна здійснюватися залежно від обставин вчиненого. Наприклад, якщо військовослужбовці зс рф домовилися вчинити декілька воєнних деліктів і один з них віддає наказ про вчинення такого злочину, це може свідчити про наявність розподілу ролей та про попередню змову чи організованість за попередньою змовою об'єднання. За таких обставин вчинене слід кваліфікувати з посиланням на ч. 2 чи 3 ст. 28 КК.

За відсутності у вчиненому кримінально-правових ознак злочинного об'єднання, передбаченого ст. 28 КК України, віддання наказу не слід розглядати як співучасть у порушенні законів і звичаїв війни.

Таким чином, віддання наказу про порушення законів і звичаїв війни в одних випадках є лише формою об'єктивної сторони цього злочину, яка оцінюється поза межами співучасті, а в інших – може свідчити про наявність певної форми співучасті.

У жодному з вивчених судових рішень ***не встановлено таких форм співучасті як організована група та злочинна організація.*** Причини цього можуть бути різними. Гіпотеза про те, що воєнні делікти не вчиняються в організованих формах співучасті, видається маловірогідною. Накази про вчинення найбільш небезпечних та резонансних воєнних деліктів дають представники вищого військово-політичного керівництва рф. Навряд чи знищення греблі Каховської гідроелектростанції – це воєнний злочин, учинений окупаційними силами рф без відома вищого керівництва держави-агресора. Систематичні факти порушення законів і звичаїв війни, які викликали суспільний резонанс не лише на теренах України, але й за її межами, свідчать про систематичність цих кримінально протиправних діянь, їх попереднє планування, залучення значної кількості співучасників тощо, що дає підстави стверджувати про наявність стійкості, ієрархічності та інших кримінально-правових ознак організованої групи чи злочинної організації.

В. О. Навроцький з цього приводу зауважив, що оптимальною моделлю, за якою має наставати кримінальна відповідальність агресії рф проти України, є модель кримінально-правової кваліфікації дій учасників злочинної організації. Рф в цілому (як сукупність державних та суспільних інституцій, громадян цієї держави), її владні органи становлять собою злочинну організацію [5].

Нині відсутня інформація про те, що членів зс рф притягнуто до кримінальної відповідальності правоохоронними та судовими органами держави-агресора за воєнні злочини, вчинені в Україні. Це може підтверджувати той факт, що воєнні злочини в Україні вчиняються якщо не за вказівками командування зс рф (це одна з ознак співучасті), то принаймні за мовчазної згоди цивільних та військових начальників (це одна з умов командної відповідальності).

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Командна відповідальність: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності та перспективи удосконалення кримінального законодавства України. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі:* матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22–23 червня 2023 р.). Київ : Алерта, 2023. С. 64–72.

2. Карнаух Б. П. Суб'єктивна сторона (mens rea) пособництва та підбурювання воєнним злочинам і злочинам проти людяності в контексті американського Закону про деліктні позови іноземців. *Problems of legality.* № 162. 2023. С. 279–296. DOI: 10.21564/2414-990X.162.283690

3. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернєя, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 322 с.

4. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. / Пашковський М. І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. 2023. Київ. 108 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf

5. Навроцький В. Конструкція кримінальної відповідальності рф, її очільників та їх клевретів за напад на Україну. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (Львів, 9–11 червня 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 188–197.

6. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 26 грудня 2022 р. у справі № 535/2100/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108069837

7. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29 травня 2023 р. у справі № 748/727/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111139770

8. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24 листопада 2022 р. у справі № 729/574/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395

9. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 р. у справі № 535/2922/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992

10. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08 серпня 2022 р. Справа № 750/2891/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105614689

11. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. У справі № 760/5257/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094

Голубош Володимир Валентинович,
заступник начальника Департаменту
головної інспекції Національної поліції
України, кандидат юридичних наук, доцент

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ.111-1) ТА СИСТЕМНІСТЬ КК УКРАЇНИ

В науці кримінального права давно існує правова визначеність щодо співвідношення норм Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу. Приписам Загальної частини КК, зазначає М. І. Панов, притаманний більш узагальнений характер порівняно із закріпленими у Особливій частині КК, адже вони являють собою те, що виокремлено із особливого, те загальне, що «винесено за межі» «особливого» і визначеного в статтях Особливої частини [1, с. 230]. Системність КК України з цієї точки зору проявляється у тому, що положення Загальної частини поширюють свою юридичну силу на приписи Особливої частини. У той же час положення останньої, зауважує В. О. Навроцький, щодо положень Загальної частини КК перебувають у відносинах субординації, вони не можуть виходити за межі того, що визначено Загальною частиною КК. Виокремлення певного законодавчого матеріалу в Загальну частину служить не лише суто технічним потребам – уникнути повторень, скоротити обсяг закону. Це має набагато більший глибокий зміст – задекларувати і закріпити найбільш принципові положення, встановити чіткі рамки, в яких мають вирішуватися часткові питання [2, с. 408, с. 409]. В іншій праці В. О. Навроцький сформулював загальну ідею про діалектичну єдність Загальної та Особливої частин КК України. Йдеться про те, що жодна норма Загальної частини не може бути усвідомлена й застосована, якщо не конкретизувати її зміст щодо окремих видів злочинів – положень, які закріплено в Особливій частині. І, навпаки, жодну норму Особливої частини не може бути застосовано без зв'язку з положеннями, які наведено в нормах Загальної частини кримінального права (закон)) [3, с. 20-21].

О. Ус, досліджуючи конкуренцію кримінально-правових норм під час кваліфікації злочину, зазначає, що при кваліфікації злочину використовуються як положення Загальної, так і Особливої частин КК, зокрема, які регламентують малозначне діяння, незакінчений злочин, співучасть у злочині, обставини, що виключають злочинність діяння, тощо [4].

Справедливий подив, у зв'язку з цим, викликають новітні положення чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України стосовно визначеної ними ознаки "добровільне...", які, на наш погляд, вступають у суперечність з ст. 40 КК України, що містить одну з обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а саме фізичний чи психічний примус.

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння взагалі мають особливий статус (детально це питання досліджене, зокрема, в роботах Ю. В. Бауліна, Е. Л. Стрельцова, В. І. Шакуна та ін.), адже вони можуть стосуватися будь-якого діяння, яке міститься в Особливій частині КК. Як справедливо зауважує І. Є. Жданова, кожна з цих обставин структурно містить у собі два взаємопов'язаних елементи: підставу для вчинення діяння і безпосередньо діяння, вчинюване під впливом цієї підстави (наприклад, умисне вбивство, вчинене під впливом фізичного примусу, в умовах необхідної оборони тощо). Зокрема, для діяння, вчинюваного в стані примусу, характерні такі умови («суб'єктивні»): 1) психічна або фізична неможливість керувати своїми діями (стосується тільки непереборного фізичного примусу); 2) неможливість запобігти шкоді іншими засобами; 3) відповідність заподіяної шкоди відверненій [5, с. 12].

Виходячи з цього, будь-яке діяння в Особливій частині, вчинене під впливом фізичного чи психічного примусу (тобто недобровільне), яке відповідає умовам правомірності цієї обставини, вважатиметься таким, що вчинене в умовах обставини, що виключає кримінальну протиправність.

Тому застосування терміну "добровільне..." в Особливій частині є не те, що зайвим, а й взагалі неприпустимим, адже це призводить до колізії відповідної норми зі ст. 40 Загальної частини. Виникає риторичне запитання: чим керувався законодавець, зазначаючи ознаку добровільності у ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України?

Частково відповідь можна знайти у висловлюваннях правозастосовувачів. Так, суддя Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області Ольга Шевченко висловлює цілком слушну думку, що відповідно до ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є добровільність. Виникнення саме такого формулювання може бути пояснено ухвалення закону поспіхом, яким визначили колабораційну діяльність як кримінальне правопорушення. Адже виходячи із загальних засад кримінального права, вчинення кримінального правопорушення під примусом, як правило, виключає взагалі злочинність діяння особи. Дійсно, існує чималий ризик притягнення до юридичної відповідальності осіб, які мали недобровільні взаємини з окупантом або співпраця з якими мала другорядне (неістотне) значення. Доречним буде зазначити, якщо громадянин України, вчиняючи

колаборaційну діяльність, фактично діє не з власної волі, а під впливом фізичного та/або психічного примусу, і вимушено заподіює шкоду національній безпеці України, то в такому разі наявна одна з обставин, яка виключає злочинність діяння (ст. 40 КК України з урахуванням положень ст. 39 КК України) [6].

У зв'язку з цим пропонуємо вилучити з 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України ознаку добровільності як таку, що суперечить принципам точності та системності КК України і створює колізію з діючою нормою Загальної частини.

Список використаних джерел

1. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. М. Панов. Право України. 2012. №6. С. 227-241.

2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

3. Навроцький В. О. Кримінальне право України Особлива частина : Курс лекцій. К., Знання», 2000. 772 с.

4. Ус О. Конкуренція кримінально-правових норм під час кваліфікації злочину. NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE. Martie 2019. С. 89-94. http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/2/part_1/21.pdf

5. Жданова І. Є. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 20 с.

6. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) 19.12.2022. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-z-vorohom-pid-chas-okupatsii-iaki-obstavyny-vykliuchaiut-kryminalnu-protypravnist/

Горох Олексій Петрович,
доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, доцент

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Система видів звільнення від покарання – це сукупність встановлених законом взаємодіючих між собою та об'єднаних однією ідеєю соціально зумовлених видів звільнення від покарання (елементів системи), на якій ґрунтуються відповідні підсистеми видів звільнення

від покарання. Набір видів звільнення від покарання в цій системі не має бути безладним. Він має утворювати складний інтегрований комплекс якісно визначених, взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, яким притаманна цілісна структура.

В проєкті нового КК України система видів звільнення від покарання представлена у вигляді взаємопов'язаних та взаємодіючих підсистем звільнення від покарання (субінститутів інституту звільнення від покарання): 1) непризначення покарання; 2) невиконання призначеного покарання; 3) відстрочення виконання призначеного покарання; 4) зупинення виконання покарання; 5) припинення виконання покарання (ч. 1 ст. 3.4.1. проєкту нового КК).

Предметом правового регулювання зазначених підсистем (субінститутів) звільнення від покарання є типізована сукупність різних кримінально-правових відносин, що виникають на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності завдяки специфічним юридичним фактам, що їх породжують, і які врегульовують передбачені законом випадки звільнення засудженого від покарання. *Непризначення покарання* полягає в безумовній та остаточній відмові держави на підставах, встановлених статтями 3.4.2, 3.4.3, 3.4.4. проєкту нового КК, визначити особі, засудженій за вчинення кримінального правопорушення, передбачені законом обмеження її прав і свобод. Своєю чергою *невиконання призначеного покарання* – це умовна та неостаточна (статті 3.4.5, 3.4.6 проєкту нового КК) або безумовна та остаточна (статті 3.4.7 проєкту нового КК) відмова держави застосувати до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, визначені вироком суду обмеження її прав і свобод. *Відстрочення виконання призначення покарання* полягає в умовній та неостаточній відмові держави на підставах, встановлених статтями 3.4.8, 3.4.9 проєкту нового КК, негайно застосувати щодо особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, передбачені законом обмеження її прав і свобод. Специфікою цього виду звільнення від покарання є те, що після зникнення відповідних підстав для відстрочення виконання призначеного покарання щодо особи виконується призначене покарання. *Зупинення виконання покарання* передбачає умовну та неостаточну відмову держави на підставах, встановлених статтями 3.4.10, 3.4.11, 3.4.12 проєкту нового КК, продовжувати застосовувати щодо засудженої особи, яка відбуває покарання, визначені їй вироком суду обмеження її прав і свобод. На відміну від інших видів звільнення від покарання, зазначений різновид застосовується до осіб, що відбувають лише два види покарань – ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення. *Припинення виконання покарання* передбачає остаточну відмову держави на підставах, встановлених статтями 3.4.13, 3.4.14, 3.4.15, 3.4.17 проєкту нового КК, продовжувати застосовувати щодо засудженої особи, яка

відбуває покарання, визначені їй вироком суду обмеження її прав і свобод. Вважаємо, що ці визначення в подальшому заслуговують на формулювання у підручниках та коментарях до нового КК.

В проєкті нового КК України систематизацію видів звільнення від покарання автор цієї публікації запропонував зробити з урахуванням стадії кримінального провадження, у межах якої суд буде вирішувати питання про застосування різних за ступенем суворості правових наслідків для засудженого видів звільнення від покарання, що мають певну ієрархічну послідовність. Цю пропозицію підтримали інші члени робочої групи з розробки проєкту нового КК України.,

Так, на стадії *досудового розслідування* переважно має спрацьовувати субінститут непризначення покарання. Утім, ці різновиди звільнення від покарання можуть бути застосовані також і на стадії судового провадження. На стадії *судового провадження* суд може застосувати положення двох інших субінститутів: невиконання призначеного покарання та відстрочення виконання призначеного покарання. Інші різновиди звільнення від покарання (зупинення виконання покарання та припинення виконання покарання) можуть бути застосовані лише на стадії *виконання вироку*.

Під час систематизації видів звільнення від покарання було вирішено проблему забезпечення системності зовнішніх зв'язків системи видів звільнення від покарання в межах законодавства кримінального блоку.

КПК України містить положення, що передбачають можливість відстрочки виконання вироку (ст. 536 КПК). Передусім зазначимо, що положення цієї процесуальної норми створюють конкуренцію з матеріальними нормами у сфері звільнення від покарання (ч. 2 ст. 84, статті 79, 83 чинного КК). Вважаємо, що з урахуванням характеру субординації процесуальних норм стосовно матеріальних норм застосовуватися в таких ситуаціях мають саме матеріальні норми. Водночас, окрім створення окремими положеннями цієї процесуальної норми конкуренції з певними матеріальними нормами у сфері звільнення від покарання, законодавець також утворив колізію норм Кримінального процесуального та Кримінального кодексів України. Адже в чинному кримінальному законодавстві не передбачено можливості звільнення від відбування покарання у зв'язку з особливою обставиною. Особливі обставини закріплено як підставу відстрочки виконання вироку виключно в кримінальному процесуальному законодавстві (п. 3 ч. 1 ст. 536 КПК).

У членів робочої групи не викликає сумніву, що ст. 536 КПК України регулює матеріальні правовідносини інституту звільнення від покарання. З урахуванням наведеного, робоча група підтримала пропозицію автора публікації про переміщення та вдосконалення положень ст. 536 КПК України до ст. 3.4.8 проєкту нового КК, що

регламентує питання відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною.

Ще однією підставою для відстрочення виконання призначеного покарання у ст. 3.4.8 проєкту нового КК є хвороба засудженого. Зміна назви та підсистеми відомого виду звільнення від покарання (ст. 84 чинного КК) зумовлена міркуваннями про те, що хвороба – це не шлях до уникнення відповідальності. І у разі зникнення підстав для відстрочення виконання призначеного покарання, покарання щодо особи, яка одужала (або її стан поліпшився), має виконуватися (ч. 3 ст. 3.4.8 проєкту нового КК).

Певне запропоноване законодавче положення не входить ані в систему видів звільнення від покарання (ч. 1 ст. 3.4.1. проєкту нового КК), ані в систему видів зміни покарання (ч. 2 ст. 3.4.2. проєкту нового КК). Стаття 3.4.16. проєкту нового КК закріплює право Президента України у виняткових випадках помилувати особу, яка є підозрюваною, обвинуваченою, засудженою чи такою, що відбуває покарання, для обміну її на: 1) особу, яка затримана чи притягується до кримінальної відповідальності або засуджена на тимчасово окупованій території України чи в іноземній державі, або 2) військовополоненого.

Члени робочої групи, що спільно працювали над систематизацію видів звільнення від покарання в проєкті нового КК, відкриті до подальшого обговорення розроблених положень та їх вдосконалення.

Грига Марія Андріївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ОКРЕМІ УСКЛАДНЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Працівники правоохоронних органів, виконуючи свої службові обов'язки, забезпечують ефективне функціонування механізму захисту особи, її життя, честі, гідності, законних прав та інтересів усіх суб'єктів правовідносин незалежно від їхнього статусу. Особливої ваги набуває діяльність правоохоронців в умовах воєнного стану, коли від їхньої роботи значною мірою залежить безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки у державі.

Попри те, що з початком повномасштабної війни, за умов запровадження комендантської години, збільшення кількості патрулів та блокпостів, відмічається зменшення загального рівня злочинності, правоохоронці під час виконання своїх обов'язків за таких умов стають ще більш вразливою мішенню для протиправних посягань. Саме тому ефективна реалізація комплексу правових заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки представників цих органів, а також безпеки їхніх близьких, наразі є вкрай важливою. Одним з елементів таких заходів є оперативне та результативне розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються щодо правоохоронців, найбільш розповсюдженим з яких є погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) [1, с. 111].

Варто відзначити, що розслідування даних злочинів відзначається на практиці цілою низкою ускладнень, зокрема високим рівнем латентності таких злочинів, необхідність проведення додаткової перевірки вихідної інформації, труднощі у формуванні доказової бази розслідування тощо. В межах даної роботи пропонується зупинитися на проблемних аспектах, що супроводжують розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу саме з позиції кримінального права.

Так, на практиці часто виникають ускладнення, пов'язані з неправильною кваліфікацією протиправних дій зловмисників. Це зумовлено тим, що об'єктивна сторона складу злочину «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» може здійснюватися, по-перше, у формі реалізації трьох видів погроз (погрози вбивством, погрози насильством або погрози знищенням чи пошкодженням майна), по-друге, у формі заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Відтак, як наголошують вчені, важливе значення має відмежування даного складу злочину від інших суміжних складів. Йдеться, зокрема, про ст. 129 КК України (Погроза вбивством), ст. 195 КК України (Погроза знищення майна), ст. 125 КК України (Умисне легке тілесне ушкодження), ст. 126 КК України (Побої і мордування), ст. 121 КК України (Умисне тяжке тілесне ушкодження), ст. 122 КК України (Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження) та ін. [2, с. 179].

В. П. Беленок зауважує, що безпосереднім основним об'єктом погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу слід вважати нормальну діяльність та авторитет правоохоронних органів, які законодавець поставив під кримінально-правову охорону, надаючи цим відносинам пріоритетності перед додатковим безпосереднім об'єктом вказаного складу злочину. Водночас зміст безпосереднього додаткового обов'язкового об'єкта погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу становлять суспільні відносини, що існують з приводу охорони здоров'я та психічної недоторканності працівника

такого органу, а також його близьких родичів і їхнього майна. Вочевидь, спираючись саме на додатковий безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України, деякі науковці роблять необґрунтовані припущення стосовно недоцільності існування означеної норми як самостійного складу злочину. Окремі частини додаткового безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України, є безпосередніми основними об'єктами складів злочинів, передбачених ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України, – це, відповідно, умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження, побої та мордування, погроза вбивством і погроза знищення майна. Вказані суспільні відносини перебувають під кримінально-правовою охороною під час учинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України, у зв'язку з тим, що посягання на них призводить до порушення суспільних відносин з приводу нормальної діяльності й авторитету правоохоронних органів, що зумовлює існування цієї самостійної статті Особливої частини КК України. Таке існування видається обґрунтованим і доцільним [3, с. 47].

На ще одному ускладненні, що зумовлене недосконалістю кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за розглядувані злочини, наголошує у своєму дослідженні С. В. Кобець. Вчений зазначає, що відповідно до ст. 12 КК України, кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 345, належать до нетяжких злочинів, а злочини передбачені ч. 3 та ч. 4 ст. 345 КК України – до особливо тяжких. Відтак, під час розслідування умисного заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 2 ст. 345 КК України) процесуальна можливість проведення більшості негласних (розшукових) слідчих дій відсутня. Водночас, як засвідчує аналіз кримінальних проваджень та судова статистика саме ці кримінальні правопорушення вчиняються найчастіше. Таким чином, за найскладнішої слідчої ситуації, коли затримати особу безпосередньо на місці вчинення такого злочину не вдалося, на практиці виникають ускладнення зі встановленням особи правопорушника та доведенням його вини через неможливість проведення більшої частини негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування нетяжких злочинів [4, с. 208].

Зауважимо, що окреслені вище проблеми не повною мірою відображають весь спектр ускладнень, що виникають на практиці під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. Однак, навіть з огляду на представлений перелік, можна зробити висновок про необхідність внесення окремих змін до конструкції ст. 345 КК України з метою приведення даної кримінально-правової норми у відповідність до потреб практики.

Список використаних джерел

1.Кобець С. В. Ускладнення під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу в умовах воєнного стану. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 111–114.

2.Бойко А. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2013. 231 с.

3.Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС. 2021. 353 с.

4.Кобець С. В. Розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. … докт. філософ. : 081 «Право». 2023. Київ : НАВС. 266 с.

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Заїка Дмитро Євгенійович,
аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Проблематика виправлення та ресоціалізації засуджених є однією з важливих наскрізних тем як кримінального, так і кримінально-виконавчого права України оскільки системне тлумачення норм кримінального права вказує, що метою покарання є не стільки кара, скільки подальше відновлення правопорушника у суспільстві та запобігання вчиненню нових злочинів. Застосування кари безвідносно заходів, направлених на повернення правопорушника до самокерованої правослухняної поведінки, лише загострює конфронтацію правоохоронних органів та правопорушників і очевидно погіршує криміногенну ситуацію будь-якої держави.

Як слушно зазначає Ю. А. Пономаренко “складно заперечувати, що остаточною (кінцевою) метою будь-якого кримінального права

загалом, для досягнення якої створюються усі правові засоби цієї галузі права, у тому числі й покарання, є зменшення кількості вчинюваних кримінальних правопорушень" [1, с. 184]. Саме з цієї точки зору комплекс заходів, які у різні роки називали вихованням, перевихованням, виправленням, ресоціалізацією, реабілітацією, соціальною адаптацією та/або реінтеграцією відіграють важливу роль у досягненні мети, поставленої перед кримінальним правом.

Тривалий час Кримінальний кодекс (далі - КК) України не містив жодних положень щодо застосування програм соціальної реабілітації засуджених. Проте, Законом України № 1492-VIII від 07.09.2016 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених" було врегульовано питання застосування пробаційних програм. Так, згідно п. 4 ч. 1 ст. 76 КК України на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. За п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання на засудженого може бути покладено обов'язок направлення для проходження програми для кривдників. Більше того, ст. 390-1 КК України передбачає посилену кримінальну відповідальність за ухилення від виконання такої програми. [2, 3].

Згідно ст. 3.5.1. контрольного тексту проєкту нового КК України від 14.10.2023 на засудженого судом може покладатись обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, так само, як і пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин чи іншого соціально небезпечного захворювання, за умови отримання згоди на це засудженої особи, пройти курс консультацій у психолога [4].

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень у період з 2018 по 2023 рік судами прийнято більше 1000 вироків, пов'язаних із застосуванням пробаційних програм та програм для кривдників. В одному з останніх рішень від 11.10.2023 р. по справі № 755/14338/23 Дніпровський районний суд м. Києва зобов'язав засудженого виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою «Попередження вживання психоактивних речовин» строком у три місяці та одночасно прибувати до Управління соціального захисту населення Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації для проходження програми для кривдників строком на три місяці [5].

Проте, практика застосування програм соціальної реабілітації засуджених за КК України є обмеженою, оскільки системний аналіз

положень дозволяє зробити висновок, що вирок може містити зобов'язання про виконання пробаційної програми лише у випадку звільнення від відбування покарання з випробуванням, а програми для кривдників виконуються лише щодо засуджених за вчинення домашнього насильства. Видається, що в окремих випадках існує необхідність застосування тієї ж програми «Попередження вживання психоактивних речовин» у тому числі щодо покарань, передбачених ст. 51 КК України. Так, при призначенні штрафу за нетяжкі кримінальні правопорушення суди зможуть покласти на людину обов'язок виконання комплексу коригуючих заходів залежно від специфіки вчиненого діяння, що по-перше сприятиме покращенню криміногенної ситуації в Україні, а по-друге дозволить покращити та розширити комплекс уже реалізованих програм.

З огляду на вищевказане пропонуємо ст. 65 КК України після частини п'ятої доповнити новою частиною такого змісту: "6. При призначенні покарання суд може додатково покласти на засудженого обов'язок виконувати заходи, передбачені програмою соціальної реабілітації засуджених або пробаційною програмою.".

Список використаних джерел

1. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

2. Кримінальний кодекс України: закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 04.11.2023).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: закон від 07.09.2016 № 1492-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19 (дата звернення: 04.11.2023).

4. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту від 14.10.2023. URL:https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf (дата звернення: 03.11.2023).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 04.11.2023).

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Коваленко Наталія Олександрівна,
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТІЛ ПОМЕРЛИХ ТА МІСЦЬ ЇХ ПОХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА

Обравши європейський напрямок інтеграції, Україна одночасно зобов'язалася дотримуватись високих вимог та стандартів до якості свого законодавства, і чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) не є винятком. Отже, виникла нагальна потреба у системному вдосконаленні кримінально-правових норм.

На сьогодні Робоча група з питань розвитку кримінального права в основному завершила обговорення та оновлення Загальної та Особливої частин проєкту нового КК (далі – Проєкт), у якому звичні склади злочинів отримали нові форми і мотивацію (остання редакція контрольного тексту Проєкту датована 14.10.2023 та висвітлена у загальному доступі) [1].

Як відомо, КК 2001 року встановив відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в окремому XII розділі, який у чинній редакції має назву «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» [2].

Українське кримінальне законодавство у частині кримінально-правової охорони моральності є доволі прогресивним, оскільки відповідні кримінально-правові заборони не лише знайшли відображення у спеціальному розділі КК, а й характеризуються значним ступенем деталізації, частковими, проте доволі актуальними та доречним змінами та доповненнями, що відповідають викликам сучасності, зокрема у частині відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК).

Аналіз структури зареєстрованих злочинів показав, що найбільш розповсюдженим серед кримінальних посягань на моральність є саме наруга над могилою. Ураховуючи останні тенденції, цей злочин по праву вважається найбільш поширеним злочином проти моральності із питомою вагою серед інших кримінальних правопорушень цієї групи майже 41% [3, с. 57].

Диспозиція ст. 297 КК встановлює відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне

заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ч. 1) [2].

У зазначеній крімінально-правовій нормі знайшла відображення тенденція законодавчої практики до широкого застосування кваліфікованих складів злочину, обґрунтована, як вбачається, тим, що цей шлях є найперспективнішим способом диференціації кримінальної відповідальності та впливу законодавства на якість правозастосовної діяльності.

Ст. 297 КК доповнена кваліфікованими складами злочину, зокрема у ч. 2 передбачено відповідальність за осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у XX столітті.

У ч. 3 ст. 297 КК встановлені такі кваліфікучі ознаки, як: 1) повторність; 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; 3) вчинення злочину з корисливих мотивів; 4) вчинення злочину з хуліганських мотивів; 5) вчинення злочину щодо щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців; 6) вчинення злочину, поєднане із застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

Цікаво, що санкцією ч. 4 ст. 297 КК законодавець посилив покарання, передбачивши застосування позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, за дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричили тяжкі наслідки, та вперше відніс такі дії до категорії особливо тяжких злочинів.

У свою чергу, автори Проєкту в Книзі сьомій [1] виокремлюють таку широку групу кримінальних правопорушень, як «кримінальні правопорушення проти суспільства», а Розділ 7.6 об'єднав кримінальні правопорушення проти «моральності та культурної спадщини».

Аналогом ст. 297 КК у Проєкті є стаття 7.6.8 (Наруга над померлою людиною). Слід відзначити зміну підходу науковців до назви відповідної крімінально-правової норми, а саме відмову від вживання терміну «наруга над могилою» на користь більш доречного «наруга над померлою людиною».

Хоча з настанням фізичної смерті людина і втрачає цивільну правосуб'єктність, проте її право на поховання тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті гарантовано законом (ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу»).

Об'єктивна сторона злочину відповідно до ст. 7.6.8 Проєкту виражається у вчиненні таких дій:

1) осквернення тіла (останків, праху) померлої людини, 2) незаконне розкопування могили чи здійснення доступу до місця поховання,

3) незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлої людини або розчленування його,

4) незаконне заволодіння предметом, який перебуває в могилі, іншому місці

поховання чи на тілі (останках, праху) померлої людини,

5) незаконне знищення або пошкодження місця поховання померлої людини чи місця пам'яті,

6) осквернення місця поховання померлої людини чи місця пам'яті.

Такі дії автори Проєкту відносять до злочинів 3 ступеня, що відповідно до ст. 2.5.9 Проєкту відповідає тяжкій шкоді.

У ст. 7.6.3 Проєкту пропонується передбачити кваліфіковані склади відповідного злочину (ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь) у разі його вчинення: 1) щодо унікальної культурної цінності України; 2) щодо пам'ятника, місця поховання чи місця пам'яті, спорудженого на честь борців проти комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського, рашистського) тоталітарного режиму; 3) щодо братської могили, декількох пам'ятників чи місця поховання або місця пам'яті масових жертв; 4) у складі простої групи; 5) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 6) щодо культурної цінності чи об'єкта археологічної спадщини, що перебуває на тимчасово окупованій території України; 7) в особливий період чи в умовах надзвичайного стану.

Порівняльний аналіз цих норм дозволяє вказати на використання криміналізації як інструмента кримінально-правової політики у практиці законотворчості шляхом внесення до існуючого складу кримінального правопорушення нових ознак, які розширюють сферу його застосування.

З однієї сторони, це відображає об'єктивні потреби суспільства у протидії суспільно-небезпечній поведінці та є логічним продовженням правової політики, але, водночас, у випадку з реформуванням ст. 297 КК фактично відбувається змішування суті певного соціального явища і тих суспільніх відносин, які виникають (можуть виникнути) навколо нього.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/ kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.11.2023).

3. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна харатеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія / за ред. С. Ф. Денисова. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.

Денисюк Олена Вікторівна,
консультант суду відділу забезпечення
роботи третьої судової палати секретаріату
Касаційного кримінального суду
Верховного Суду

СУБ'ЄКТ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

Насильницьке зникнення – одне з найбільш жорстоких кримінальних правопорушень сьогодення, що обумовлюється, перш за все, надзвичайною небезпекою та серйозністю цього посягання.

Згідно із Законом України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [6] чинний Кримінальний Кодекс (далі – КК) України [3] було доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».

Суб'єкт – це основний елемент складу кримінального правопорушення. Саме суб'єкт вчинює кримінально протиправне винне діяння, що посягає на охоронюваний об'єкт. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

З огляду на зміст диспозицій чч. 1 та 2 ст. 146-1 КК України суб'єктом насильницького зникнення може бути визнаний тільки представник держави, в тому числі іноземної. Відтак суб'єкт насильницького зникнення є спеціальним.

Роз'яснення цих термінів містилося у примітці до ст. 146-1 КК України. Проте відповідно до Закону України від 01 грудня 2022 року № 2812-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» [5] ст. 127 КК України, якою передбачена кримінальна відповідальність за катування,

викладена в новій редакції. Оскільки визначення поняття «представник держави, в тому числі іноземної» є спільним для нової редакції ст. 127 та для ст. 146-1 КК України, примітку до останньої виключено. У примітці до ст. 127 КК України (у новій редакції) під представниками держави у цій статті і статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти службових осіб, а також осіб, які виступають як офіційні, чи діють з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Зазначене формулювання відповідає дефініції «представник держави», що міститься в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [2].

Відповідно до п. 2 цієї ж примітки під представниками іноземної держави у цій статті і статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України. Як бачимо, зміст наведеного не відрізняється від примітки до ст. 146-1 КК України, що виключена. На наше переконання, нова редакція примітки в цілому більш конкретизована та повною мірою визначає перелік суб'єктів, в тому числі з урахуванням положень міжнародно-правових актів.

У ч. 2 ст. 146-1 КК України передбачені такі специфічні різновиди спеціального суб'єкта як керівник та його підлеглі. Досліджуючи відповідність КК України вимогам Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень [4], К.П. Задоя зазначив, що закон не забезпечує всеосяжної караності дій начальника за наявності обставин, передбачених вказаним договором, оскільки норми КК України не охоплюють усієї множини ситуацій невжиття начальником заходів з метою недопущення або припинення насильницького зникнення (у конвенційному розумінні) його підлеглими [1, с. 68-69]. Таким чином, питання відповідальності безпосереднього керівника службових осіб, що вчинили дії, пов'язані

із насильницьким зникненням людини, потребує окремої уваги законодавця.

Список використаних джерел

1. Задоя К. П. Визнання насильницького зникнення злочином sui generis за кримінальним правом України : pro et contra. *Право і громадянське суспільство.* 2015. № 4. С. 59–73.

2. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 10.12.1984. *Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки.* 1989. № 13. Ст. 108. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26.

4. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : прийнята резолюцією 61/177 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.2006. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54.

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування : Закон України від 01.12.2022 № 2812-IX. *Голос України.* 2022. № 263.

6. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 38, С. 5, ст. 280.

Джужа Анастасія Олександрівна,
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

Формування в Україні дієвої віктимологічної політики (стратегічне завдання всієї віктимологічної профілактики), спрямованої на забезпечення віктимологічної безпеки населення. Це особливо важливо під час тривалої агресивної війни, яку веде Р.Ф. проти України.

Віктимологічна політика – це діяльність держави, широкого кола її суб’єктів, що здійснюється на правовій основі з відповідним ресурсним забезпеченням, адекватним існуючій віктимологічній ситуації в країні, та об’єднує різні за характером стратегічні і тактичні профілактичні заходи, спрямовані на підвищення рівня віктимологічні безпеки суспільства, правове виховання і навчання населення,

удосконалення механізму соціальної реабілітації жертв і відшкодування заподіяної їм шкоди, забезпечення взаємодії, узгодженості та координації дій правоохоронних органів усіх рівнів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості, їх цільове орієнтування та захист потерпілих [1, с. 142–143].

Віктимологічна політика, спрямована на забезпечення віктимологічної безпеки (з урахуванням віктимологічного потенціалу), може бути реалізована в межах кримінологічної політики.

Головне призначення віктимологічної політики держави полягає в забезпеченні реального стану захищеності осіб (передусім найбільш віктимних категорій – дітей, жінок осіб похилого віку, інвалідів і т.п.) від найрізноманітніших загроз, шляхом зниження їх віктимності, а також послаблення негативного впливу віктимогенних та інших факторів і ситуацій [2, с. 119–120].

У сукупності вирішення цих завдань становить тактико-методичне забезпечення віктимологічної профілактики, тобто розробка окремих методик щодо різних видів кримінальних правопорушень, з обов'язковим врахуванням віктимологічної складової.

Враховуючи віктимологічну детермінацію частини злочинних посягань, виділяються такі тактичні напрями віктимологічної профілактики:

а) виявлення та усунення обставин, які здійснюють зовнішній вплив на суспільство та сприяють формуванню в окремих його членів якостей підвищеної віктимності, вража пропаганда, залякування населення і т. ін.);

б) максимальне використання захисних можливостей потенційних жертв, що може бути досягнуто шляхом організації відповідної цілеспрямованої виховної роботи та різних практик навчання як індивідуального, так і групового;

в) удосконалення діяльності збройних формувань, правоохоронних органів, їх переорієнтування на цільову роботу «від потенційного потерпілого» жертви кримінального правопорушення [3, с. 176–177].

Отже, забезпечення сталого рівня віктимологічної безпеки населення, зокрема, під час війни, може бути досягнуто шляхом постійної реалізації комплексу соціально-економічних, організаційних, політичних, ідеологічних, військових, культурно-виховних, правових та інших заходів, спрямованих на усунення та нейтралізацію факторів, які сприяють процесу віктимізації населення.

Активне використання профілактичних можливостей категорій потенційних жертв кримінальних правопорушень потребує модернізації та розроблення нових тактичних прийомів, методичних схем щодо їх запобігання.

Список використаних джерел

1. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

2. Чеханюк Л. В. Вдосконалення законодавства України щодо захисту жертв насильства у сім'ї. *Право України*. 2007. № 6. С. 119–125.

3. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 219 с.

Дудоров Олександр Олексійович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор
Задоя Костянтин Петрович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

ПРО СПРОБУ ПРИРІВНЯТИ КОРУПЦІЮ ДО ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (НОТАТКИ НА ПОЛЯХ ЗАКОНОПРОЄКТУ)

Влітку минулого року НАЗК опублікувало звіт результатів 3-го національного опитування населення та представників бізнесу для комплексної оцінки корупційної ситуації в Україні. За даними опитування населення, корупція посіла 3-тє місце (після високої вартості життя і воєнних дій) серед основних проблем, перелік яких пропонувався респондентам. За даними ж опитування представників бізнесу, корупція посіла 2-е місце (більше 70 % вітчизняних підприємців вважають її дуже серйозною проблемою) [1, с. 5]. За всієї значимості різноманітних аспектів протидії та запобігання корупції первинним (за логікою речей) є і повинен бути матеріальний

кримінальний закон, адже саме він спрямовує професійну діяльність правозастосувачів, описуючи, які соціально шкідливі акти поведінки з ознаками корупції заборонено, та визначаючи, які кримінально-правові наслідки мають наставати у випадках порушення тих чи інших заборон.

Чергову спробу поліпшити нормативне забезпечення протидії корупції уособлює проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (№ 9659 від 30.08.2023 року; далі – законопроєкт) [2], який передбачає доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) новою ст. 111-3 під назвою «Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану». Ознайомлення з цим законопроєктом і супровідними документами до нього дозволяє висловити такі міркування.

У пояснювальній записці необхідність прийняття законопроекту пояснюється тим, що корупція у період воєнного стану є надзвичайно деструктивним явищем. При цьому законопроєкт пропонує посилення кримінальної відповідальності лише за частину кримінальних правопорушень, віднесених приміткою статті 45 КК до числа корупційних, і тільки за умови, що такі кримінальні правопорушення вчинено особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище. Жодних пояснень такому вибірковому підходу (інакше кажучи, фрагментарності) у пояснювальній записці, на жаль, не наведено. Чому, наприклад, має бути посилена відповідальність за одержання неправомірної вигоди особами, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище, але не відповідальність за надання таким особам неправомірної вигоди? У цьому сенсі підхід, втілений у чинних редакціях ст. 368 і ст. 369 КК, видається більш логічним. Чому, на думку розробників законопроєкту, не повинна бути посилена відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені військовими посадовими особами, що не належать до вищого офіцерського складу, тоді як за вчинене, наприклад, дізнавачем Національної поліції така відповідальність підлягає посиленню?

З іншого боку, розробники законопроєкту, формулюючи ч. 2 ст. 111-3, в якій йдеться про нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, відтворюють помилку, допущену у КК. На перший погляд його ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» слугує відображенням ст. 17 Конвенції ООН проти корупції, однак описання кримінального

правопорушення в ст. 210 КК, на відміну від конвенційної норми, не вказує на мету одержання неправомірної вигоди для суб'єкта кримінального правопорушення, іншої фізичної або юридичної особи. Крім того, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, може лише створювати передумови для розкрадання відповідним суб'єктом певного майна. Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення, який немає підстав визнавати корупційним, визначається передусім посяганням на бюджетну систему в частині встановленого порядку виконання державного і місцевих бюджетів за видатками і кредитування з бюджету. Виходячи з того, що неправомірна вигода не є ні предметом, ні метою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, її слід виключити з примітки ст. 45 КК [3, с. 226–228]. З огляду на сказане, виокремлення у ст. 111-3 ч. 2 з відповідним змістом її диспозиції суперечить і назві цієї статті, пропонованої для включення до КК, і основній ідеї законопроєкту – посилення кримінальної відповідальності за вчинення саме корупційних кримінальних правопорушень під час війни.

У пояснювальній записці зазначається, що корупційні кримінальні правопорушення у період воєнного стану повинні каратися надзвичайно суворо на рівні з державною зрадою, оскільки наслідки вчинення цих злочинів є аналогічними. Однак, по-перше, згідно зі ст. 111 КК державна зрада є злочином із формальним складом, відповідальність за який настає незалежно від наслідків. Частина корупційних кримінальних правопорушень (наприклад, передбачених статтями 368–369-2 КК) так само є кримінальними правопорушеннями з формальним складом. Тому не зовсім зрозуміло, що автори законопроекту розуміють під «аналогічними наслідками» у вказаному контексті. По-друге, теза авторів законопроєкту про те, що у період воєнного стану корупційні кримінальні правопорушення повинні каратися так само, як і державна зрада, належним чином не аргументована. Чому, наприклад, корупційні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану не повинні каратися більш суворо, ніж державна зрада? По-третє, у пояснювальній записці немає інформації про те, чи вивчалась розробниками законопроєкту релевантна судова практика, і чи «сигналізує» вона про неоптимальність санкцій тих кримінально-правових заборон, «правонаступником» яких на час війни має стати нова ст. 111-3 КК. Без звернення до реалій і тенденцій правозастосування та їх ретельного аналізу відповідні міркування розробників законопроєкту видаються такими, що носять умоглядний характер. Вважаємо, що потенціал чинного кримінального закону в аспекті караності корупційних кримінальних правопорушень не вичерпано.

Законопроект передбачає посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені під час воєнного стану, не у спосіб внесення змін до положень КК, які вже передбачають відповідальність за певні види корупційних кримінальних правопорушень (наприклад, зміни до ст. ст. 191, 364, 368 КК), а у спосіб конструювання нового складу злочину.

По-перше, шлях вдосконалення КК (якщо в цьому, звісно, є потреба, в чому ми сумніваємось) у вигляді побудови особливо кваліфікованих складів існуючих злочинів, ознакою об'єктивної сторони яких є певний час («під час дії правового режиму воєнного стану»), видається більш оптимальним, бо він дозволяє «не ламати» систему Особливої частини КК на догоду кон'юнктурним політичним гаслам і брати до уваги вчення про об'єкт кримінального правопорушення (відповідні кримінально-правові заборони залишатимуться у «своїх» розділах Особливої частини КК). По-друге, законопроект не передбачає жодних змін до Загальної частини КК. Виходить, що у випадку прийняття законопроекту як закону до осіб, засуджених за «звичайні» корупційні кримінальні правопорушення, як і раніше, зможе бути застосований жорсткий кримінально-правовий режим протидії корупції, який полягає у забороні або обмеженні застосування низки пільгових засобів (ст. 69, ч. 4 ст. 74, ч. 4 ст. 86 КК тощо), а до осіб, засуджених за злочин, передбачений ст. 111-3 КК, відповідні сприятливі правові наслідки цілком можуть наставати. На нашу думку, це відверто суперечить цілями, які автори законопроекту декларують у пояснювальній записці.

Законопроект містить низку техніко-юридичних недоліків.

По-перше, законопроект послідовно оперує зворотом «особа, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище», з чого буквально випливає, що йдеться про осіб, які займають два становища одночасно. Якщо конкретизований перелік осіб, які займають таке «подвійне» становище (п. 1 примітки ст. 111-3), сформульований лише для потреб застосування цієї нової статті (а таке випливає із положень законопроєкту), то вказаної «подвійності» цілком можна уникнути. При цьому більш логічним із погляду диференціації кримінальної відповідальності за скоєне вважаємо втілений у чинному кримінальному законі підхід, у межах якого розрізняють осіб, які займають відповідальне, та осіб, які займають особливо відповідальне становище (наприклад, ст. 368 КК). По-друге, п. 3 примітки ст. 111-3, що пропонується законопроектом, фактично відтворює визначення поняття істотної шкоди, передбачене п. 3 примітки ст. 364 КК, п. 6 примітки ст. 111-3 – п. 4 примітки ст. 368-5 КК тощо. Навряд чи доречно дублювати відповідний нормативний матеріал (пункти п. 2–7 примітки ст. 111-3) – краще відіслати до відповідних положень наявних статей КК. По-третє, у законопроекті послідовно

використовується ознака «[вчинення діяння] під час дії правового режиму воєнного стану» при тому, що чинний кримінальний закон використовує ознаку «[вчинення діяння] в умовах воєнного стану» (наприклад, ч. 1 ст. 75, ч. 2 ст. 111, ч. 4 ст. 191 КК). У разі прийняття законопроекту як закону це неминуче породжуватиме питання, чи є ці ознаки тотожними або відмінними за своїм змістом. Відповідно, термінологію законопроєкту і КК у вказаній частині бажано уніфікувати. По-четверте, із не зовсім вдало викладеної ч. 2 ст. 111-3 незрозуміло, відповідатиме за передбачене цією нормою нецільове використання бюджетних коштів будь-яка службова особа чи лише та, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище.

Таким чином, законопроєкт, потребуючи істотного доопрацювання, не може бути рекомендований для прийняття в першому читанні.

Список використаних джерел

1. Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ: НАЗК, 2022. 86 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/10094882999667104444nacp_report_info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

2. Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (проєкт вноситься народними депутатами України). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951215 (дата звернення: 20.10.2023).

3. Дудоров О.О., Коломоєць Т.О., Кушнір С.М., Макаренков О.Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.

Євдокімова Олена Володимирівна,
доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ

Формування системи покарань, яка передбачена у Кримінальному кодексі України (далі − КК) та є одним з важливих інститутів кримінального права, багато у чому залежить від політичних, економічних, соціальних процесів та змін, що

відбуваються в державі та суспільстві. Процеси гуманізації кримінальної юстиції обумовлюють необхідність подальшого удосконалення системи покарань, розширення переліку видів покарань, альтернативних позбавленню волі. У той же час, будь-яке рішення щодо впровадження нового виду покарання завжди має бути виваженим, системним, науково обґрунтованим, відповідати національним правовим традиціям.

Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» КК було доповнено новим видом основного покарання – пробаційним наглядом [1]. Відповідно до пояснювальної записки до відповідного законопроєкту, метою впровадження цього виду покарання є сприяння гуманізації пенітенціарної системи та розширення можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 59-1, якою пропонується доповнити КК, покарання у виді пробаційного нагляду полягатиме в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Особливості правообмежень, що утворюють зміст цього виду покарання, проявляються у певних обов'язках, які суд покладає на засудженого. Останні поділяються на обов'язкові та факультативні. Обов'язкові – це ті обов'язки, які суд зобов'язаний покласти на засудження у разі засудження до пробаційного нагляду. Згідно з ч. 2 ст. 59-1 закону це: 1) періодичне з'явлення для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомлення уповноваженого органу з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) виїзд за межі України за погодженням з уповноваженим органом з питань пробації.

До факультативних обов'язків, а саме тих, які суд може, проте не зобов'язаний покласти на засудженого, закон відносить: 1) використання електронного засобу контролю і нагляду та проживання за вказаною у рішенні суду адресою; 2) дотримання встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; 3) працевлаштування або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернення до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); 4) виконання заходів, передбачених пробаційною програмою; 5) проходження курсу лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Пробаційний нагляд може бути призначений судом на строк від одного до п'яти років (ч. 4 ст. 59-1 КК). При цьому у ч. 5 цієї ж статті закону міститься заборона щодо застосування пробаційного нагляду до осіб, які під час відбування цього виду покарання вчинили кримінальне правопорушення.

Системний аналіз запропонованих змін системи покарань свідчить про ігнорування законодавцем принципів побудови системи покарань (ст. 51 КК), неузгодженість нових приписів з чинними кримінально-правовими приписами. Перш за все, це стосується місця розташування нового виду покарання в системі покарань, а саме – його розміщення після конфіскації майна (ст. 59 КК). Особливість вітчизняної системи покарань полягає у тому, що це не просто перелік видів покарань, які суд може застосовувати. Це певне упорядкування видів покарань за ступенем їх суворості, а саме – від менш суворого виду до більш суворого.

Разом з тим, право власності є основою існування та розвитку громадянського суспільства. Воно виступає важливим атрибутом правової держави і демократичного суспільства, є природним правом людини, не просто закріпленим, а й особливо охоронюваним у Конституції України. Зважаючи на характер та обсяг правообмежень, що утворюють зміст конфіскації майна, остання за ступенем суворості визнається наближеною до видів покарань, пов'язаних з обмеженням особистої волі людини. Саме цим обумовлюється закріплення цього покарання у ст. 51 КК поряд з такими видами як арешт, обмеження волі, позбавлення волі. У зв'язку з цим постає питання: чому обмеження, які утворюють зміст пробаційного нагляду та мають здійснювати на правопорушника комплексний вплив без ізоляції від суспільства, на думку законодавця, є більш суворими, ніж конфіскація майна?

Як зазначає Ю. В. Баулін, реалізація кримінальної відповідальності на етапі її індивідуалізації здійснюється у трьох формах: 1) засудження особи без призначення їй покарання, коли, по суті, обмежується виключно її право на «добре ім'я», тобто обмеження її гідності, яке має місце у разі засудження без призначення покарання (ч. 4 ст. 74 КК); 2) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється іншими заходами (напр., ст. 75, 76 КК); 3) винесення обвинувального вироку з призначенням певного виду і міри покарання, поєднане з необхідністю його відбування [3, с. 345, 346]. У той же час, характер та вид правообмежень, які утворюють зміст покарання у виді пробаційного нагляду, майже повністю збігається зі змістом правообмежень, які суд може застосувати до винної особи у разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК). Внаслідок такого підходу до визначення змісту покарання у виді

пробаційного нагляду повністю нівелюється грань між різними формами реалізації кримінальної відповідності: звільненням від відбування покарання та його реальним відбуванням.

У науці кримінального права наголошується на тому, що кримінальна відповідальність – це не тільки правообмеження, які утворюють зміст покарання, а й несприятливі наслідки, які настають у разі застосування інших кримінально-правових заходів замість покарання. Зокрема, до останніх належать правообмеження, які застосовуються до осіб, у разі їх звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, 76 та 104 КК). Слід погодитися з Ю. А. Пономаренком, що рівень суворості таких правообмежень є значно нижчим порівняно з покаранням. Саме тому вони застосовуються у випадках, коли правообмежувальний зміст покарання виявляється занадто суворим [4, с. 277]. Отже, правообмеження, які застосовуються у разі звільнення від відбування покарання, жодним чином не можуть збігатися за характером та обсягом з правообмеженнями, що утворюють зміст будь-якого виду покарання.

З огляду на викладене, підлягає подальшому обговоренню питання про модель і місце в системі приписів чинного КК такого кримінально-правового заходу, який має стати ефективною альтернативою позбавленню волі. Якщо законодавець вважає, що такий кримінально-правових захід повинен бути видом покарання – то його запровадження потребує врахування викладених вище застережень. З іншого боку, не виключене й існування такого кримінально-правового заходу у формі реальної пробації, що могла б замінити собою нинішнє «випробування» (ст. 76 КК) і, не будучи видом покарання, стала б ефективною альтернативою йому.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240328#Text

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1719666

3. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / [Оніщенко, Н.М.; Шевченко, А.Є.; Скрипнюк та ін.] відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : ВД Кальміус, 2013. 424 с.

4. Проблеми правової відповідальності / [Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.]; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.

Женунтій Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ
Запорожець Руслана Андріївна,
кандидат юридичних наук, викладач циклу загальнопрофесійної підготовки Державного закладу професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання «Академія патрульної поліції»

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЗНАЧЕНИХ СУДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ (ТЕОРЕТИЧНІ РОЗДУМИ)

Теоретичне дослідження даного питання вважаємо за потрібне почати з стислої оцінки ролі та значення призначеної судом винному міри кримінально-правового впливу за скоєння інкримінованого кримінального правопорушення у досягненні такої мети покарання, як виправлення засудженого. При визначенні виду та міри покарання особі, яка визнається винною в ухиленні від сплати аліментів на утримання дітей, суд (з врахуванням першочергової необхідності захисту прав та інтересів дітей, які перебувають в умовах обмеженого матеріального забезпечення) повинен керуватися правовими підставами і можливостями для призначення за скоєне такої міри кримінально-правового впливу, реалізація якої сприяла б швидкому відновленню та забезпеченню регулярної виплати засобів на утримання покинутих напризволяще дітей. Тобто, з врахуванням того, що в переважній більшості випадків засобом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей є зневага офіційно оформленою роботою, вироком суду повинна закладатися основа для нехай і примусово забезпечуваної, проте постійної трудової діяльності, що і є початком виправлення винного.

Продовжуючи дослідження, спробуємо (на фоні вдосконалення правових підстав настання відповідальності за аналізоване кримінальне правопорушення) оцінити ефективність застосованих та тих, що застосовуються наразі кримінально-правових мір впливу за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Кримінально-правові підстави настання відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей в національному законодавстві

були закладені з введенням в дію з 01 липня 1927 року Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) від 08 липня 1927 року Кримінального кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – КК УРСР) в редакції 1927 року. Статтею 161 Кодексу, що включала в себе дві частини, передбачалась відповідальність за наступні три кримінальні правопорушення: а) за ч.1 – злісне, незважаючи на наявну можливість, ухилення від сплати присуджених судом засобів на утримання дітей; б) за ч.2 – залишення батьками малолітніх дітей без необхідної підтримки, а також експлуатація дітей шляхом примушування їх до заняття жебрацтвом [1. с. 353]. При цьому законодавець не звернув увагу на розбіжності в ступені суспільної небезпеки і тяжкості перерахованих кримінальних правопорушень та встановив єдині при їх скоєнні альтернативні міри покарання – позбавлення волі або примусові роботи терміном до шести місяців, або штраф до трьохсот карбованців [1. с. 353]. Не заперечуючи проти покарань, що призначалися у вигляді позбавлення волі та виправних робіт, що забезпечували постійний офіційний контроль за станом виплати аліментів, гадаємо, що застосування штрафу, незалежно від його суми, обмежувало можливість щодо стабілізації виплати аліментів.

Соціально-економічні політичні та інші перетворення, що сталися в країні у той період обумовили необхідність посилення боротьби зі злочинністю, в тому числі розробку і застосування ефективних кримінально-правових мір реагування на факти скоєних кримінальних правопорушень, включаючи й злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Відповідно до Постанови Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів (далі – ЦВК і РНК) Української РСР від 04 серпня 1935 року «Про зміни в законодавстві УРСР у зв'язку з заходами до ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності» ст. 161 КК УРСР була викладена в новій редакції і передбачала відповідальність за умисне ухилення сплачувати присуджені судом кошти на утримання дітей, а також за залишення батьками малолітніх дітей без необхідної допомоги, які каралися позбавленням волі терміном до п'яти років [1. с. 649].Така міра покарання, що представлялася дещо суровою, пояснювалась труднощами в продовольчому забезпеченні населення, викликаними неврожаями в сільському господарстві.

Постановою ЦВК і РНК УРСР від 04 серпня 1936 року, якою передбачались зміни законодавства УРСР, в тому числі про посилення кримінального покарання за несплату аліментів, ст. 161 КК була розділена на дві статті 161 і 161а. За статтею 161 передбачалось покарання у вигляді тюремного ув'язнення до двох років за несплату присуджених судом коштів на утримання дітей (витрати щодо розшуку засудженої особи, яка ухилялася від сплати аліментів,

відносились на його рахунок). За статтею 161а КК – тюремним ув'язненням на термін до п'яти років каралось залишення батьками малолітніх дітей без необхідної допомоги [1. с. 658]. Встановлені міри кримінально-правового реагування на факти ухилення від сплати аліментів на утримання дітей пояснювались тими ж труднощами, що продовжувались в продовольчому забезпеченні населення.

Постановою ЦВК і РНК УРСР від 20 жовтня 1937 року «Про зміну статтей 143, 161 і 161а Кримінального Кодексу УРСР» статті 161 і 161а були об'єднані в одну статтю 161, за якою передбачалась відповідальність за злісну несплату засобів на утримання дітей, а також залишення батьками дітей до досягнення ними повноліття без будь-якої підтримки. Покарання – тюремне ув'язнення до двох років з віднесенням витрат щодо розшуку особи, яка ухилялася від оплати аліментів на його рахунок [1. с. 663]. Тобто вже проявила себе і певна гуманізація покарання за скоєння аналізованих кримінальних правопорушень, проте першою ціллю реагування залишалось виправлення винного.

Статтею 114 КК Української РСР затвердженого Законом Української РСР від 18 грудня 1960 року і введеного в дію з 01 квітня 1961 року, була передбачена відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду засобів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, які перебували на їх утриманні. За подібні кримінальні правопорушення були передбачені альтернативні покарання у вигляді позбавлення волі на термін до одного року або виправних робіт на той самий строк [1. с. 781]. Отже, первинною ціллю покарання залишалось виправлення винного, проте одночасно переслідувались і цілі кари і залякування.

Кримінально-правова норма національного законодавства, що визначала нормативні основи настання відповідальності і міру покарання за аналізоване правопорушення перенесла деякі зміни в зв'язку з прийняттям Верховною Радою України 05 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу і введенням його в дію з 01 вересня 2001 року. Перш за все відмітимо, що відповідна стаття 164 КК структурно включає дві частини і таким чином передбачає відповідальність за простий і кваліфікований склади аналізованого кримінального правопорушення. Частиною першою вказаної статті передбачається відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, які перебувають на їх утриманні, тобто диспозиція норми відтворена в першій редакції ст. 114 КК Української РСР 1960 року. Одночасно передбачена в ст. 114 КК 1960 року така міра покарання, як позбавлення волі на термін до одного року замінена

на більш гуманну – обмеження волі на той самий строк. Окрім вказаних змін, ст. 164 КК містить і ч. ІІ, за якою карається те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений частиною першою цієї статті; міра покарання визначена у вигляді виправних робіт на термін до двох років або обмеженням волі на термін до трьох років [2. с. 113-114]. Вважаємо, що подібні міри кримінально-правового впливу, крім гуманізації покарання цілком адекватні ступеню суспільної небезпеки і тяжкості аналізованого кримінального правопорушення та у першу чергу спрямовані на виправлення засудженого.

Разом з тим, пошуки та використання в практиці протидії аналізованим кримінальним правопорушенням більш ефективних видів кримінальних покарань продовжувались. Так, Законом України від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» в санкціях правових норм, включених в статтю 164 КК, внесені наступні зміни: а)переліки передбачених альтернативних покарань доповнені і таким видом покарання, як «громадські роботи» в тому числі за ч. 1 – на термін від вісімдесяти до ста двадцяти годин і за ч. 2 – на термін від ста двадцяти до двохсот сорока годин; б)збільшений термін відбування обмеження волі, в тому числі: за ч. 1 – на термін до двох років і за ч.2 – на термін від двох до трьох років [4]. Вважаємо, що призначення покарання у вигляді громадських робіт, які, відповідно до ст. 56 КК, полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, загалом негативно відображається безпосередньо на сумі виплачених аліментів. Такий вид покарання, як обмеження волі, має безпосередню ціль – виправлення винної особи шляхом залучення до трудової діяльності.

Законом України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» санкція ч.1 ст.164 КК доповнена і таким альтернативним покаранням, як штраф від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Тобто вже проявила себе і певна гуманізація покарання за скоєння аналізованого кримінального правопорушення, проте першою ціллю реагування залишалось виправлення винного.

На доповнення до нашого заперечення проти призначення судами такого виду покарання, як штраф, висловимо ще і таке риторичне зауваження: чи гуманно, чи справедливо і чи доречно поповнення державного бюджету за рахунок обмеження можливостей винної особи з матеріального забезпечення гостро потребуючих, з його ж вини в цьому, рідних дітей.

Законом України від 02 червня 2016 року «Про виконавче провадження» санкція ч. 1 ст. 164 КК викладена в новій редакції:

«карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі до двох років», а в санкції ч. ІІ статті виправні роботи на строк до двох років замінені арештом на строк від трьох до шести місяців [6]. Гадаємо потрібно не погодитись і щодо призначення судами такого виду покарання, як: арешт, який відповідно до ст. 60 КК, полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і таким чином його відбування взагалі виключає можливість щодо виплати аліментів на утримання дітей.

Таким чином, в теперішній час, з врахуванням всіх внесених змін, простий склад ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ч. 1 ст. 164 КК) карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, а кваліфікований склад цього ж кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 164 КК) карається громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років [6. с.109]. Відмітимо також і те, що виходячи з переліку наведених кримінальних покарань і передбачених ст. 12 КК критеріїв класифікації кримінальних правопорушень, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей підпадає під категорію кримінальних проступків, що повністю враховує ступінь суспільної небезпеки і тяжкість аналізованого протиправного діяння.

Отже, без сумніву, що викладене нами є всього лише початком, частиною великого наукового дослідження дуже важливої соціальної проблеми. Разом з тим, вважаємо достатньо підтвердженим, що не всі передбачені діючим національним законодавством види кримінальних покарань за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей сприяють виправленню винних осіб, оскільки не забезпечують їх залучення до офіційно зареєстрованої трудової діяльності, що мала б наслідок виплату аліментів на утримання дітей.

Список використаних джерел

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том другий 1926-1967//. Автор нарису і укладач збірника документів професор П. П. Михайленко. –Київ: МООГ, УРСР. Вища школа. 1967.-952 с.

2. Кримінальний кодекс України: офіційне видання.-К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001.-400с.

3. Закон України № 2456-IX від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 15, ст. 260).

4. Закон України № 278-VI від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального

кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2008, № 24, ст. 236).

5. Закон України № 1404-VIII від 02 червня 2016 року «Про виконавче провадження» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 30, ст. 542).

6. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 07 липня 2022 р.-К.: Паливода А.В., 2022.-312 с.-(Кодекси України).

Жук Ілона Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 220-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 року № 629-VIII було доповнено ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності». Підставою криміналізації цього діяння, як зазначено в Пояснювальній записці до законопроекту (п. 2), була необхідність удосконалення процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі консолідація продажу активів в структурі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонду), а також посилення захисту прав вкладників шляхом прискорення проведення виплат відшкодування коштів таким вкладникам.

Не дивлячись на позитивні наміри законодавця щодо зміцнення фінансової безпеки держави, виправданість цього кроку, тобто, доцільність існування ст. 220-1 у КК, як показує практика, викликає певні сумніви. Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, за період з 2018 року по І півріччя 2023 року було зареєстровано лише 1 кримінальне правопорушення цього виду (у 2020 році), і жодного провадження не було скеровано до суду з обвинувальним актом [1]. Причинами подібної ситуації може бути висока латентність кримінального правопорушення (в Україні економічні злочини віднесені до злочинів з високим рівнем латентності [2, с. 204]), недосконалість кримінально-правової заборони або взагалі неоптимальний вибір інструментів правового регулювання відповідної групи суспільних відносин.

Стаття 220-1 КК містить опис декількох складів кримінального правопорушення, які різняться між собою предметом та формами об'єктивної сторони, зокрема це: 1) внесення завідомо неправдивих відомостей керівником або іншою службовою особою банку до бази даних про вкладників (ч. 1); 2) внесення завідомо неправдивих відомостей керівником або іншою службовою особою банку у звітність, яка подається до Фонду (ч. 3); 3) умисне пошкодження або знищення керівником або іншою службовою особою банку бази даних про вкладників (ч. 4); 4) вчиненні дій: а) які унеможливлюють ідентифікацію вкладника за інформацією, наявною у базі даних про вкладників; б) наслідком яких є незаконне збільшення суми витрат Фонду, пов'язаних з виведенням банку з ринку; в) які унеможливлюють початок здійснення виплат коштів вкладникам неплатоспроможного банку відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (ч. 4 ст. 220-1).

Предметом злочину можна вважати бази даних про вкладників та звітність, яка подається банком до Фонду. Навряд чи в даному випадку слід визнавати предметом завідомо неправдиві відомості (за аналогією, приміром, зі ст. 222 КК, де завідомо неправдива інформація виступає предметом злочину, і зазвичай має форму документу). Суб'єкт злочину – спеціальний, ним законодавцем визначено керівника або іншу службову особу банку. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року, керівниками банку є голова, його заступники та члени ради банку, голова, його заступники та члени правління банку, головний бухгалтер банку.

Що стосується закріплених у ст. 220-1 форм об'єктивної сторони, то описані в диспозиціях діяння не є новими для кримінального закону, тією чи іншою мірою вони дублюють діяння, заборонені іншими статтями КК. Тобто законодавець, криміналізуючи порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності в спосіб, відображений у чинній ст. 220-1, по суті створив штучну конкуренцію правових норм. Про це свого часу згадували фахівці науково-експертного управління апарату Верховної Ради України у своєму висновку до відповідного законопроекту [3] та автори науково-практичного коментаря КК [4, с. 739]. Приміром, передбачене у ч. 3 внесення завідомо неправдивих відомостей керівником або іншою службовою особою банку у звітність, яка подається до Фонду, є одним з видів службового підроблення (ст. 366 КК). При цьому, як було слушно підкреслено у згаданому висновку, покарання за спеціальною нормою є більш м'яким, ніж передбачене загальною нормою, хоча санкції ст. 220-1, зокрема її ч. 3, зазнавали змін у 2018 р. (у початковій редакції це був штраф у розмірі від 800 до 1000, а зараз – від 1000 до 4000 неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян). Для порівняння, покарання за ч. 1 ст. 366 КК передбачене у виді штрафу від 2000 до 4000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Інші описані у ст. 220-1 діяння межують з кримінальними правопорушеннями у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) та кримінальними правопорушеннями проти власності. Зокрема, вчинення дій, наслідком яких є незаконне збільшення суми витрат Фонду, пов'язаних з виведенням банку з ринку (ч. 4), по суті залежно від конкретних обставин є або шахрайством, або привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК). Внесення завідомо неправдивих відомостей до бази даних про вкладників, вчинене працівником банку, який має право доступу до таких даних (якщо мова йде про електронні бази даних), за наявності відповідних підстав може кваліфікуватись за ст. 362 КК «Несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї». Якщо бази даних представлені у паперовому вигляді, тоді це діяння може кваліфікуватися як просте підроблення за ст. 358 КК. До речі, покарання у згаданих частинах «спеціальної» норми (ст. 220-1) є так само більш м'якими за покарання, встановлені у «загальних» нормах. Тобто, ст. 220-1 пом'якшила кримінальну відповідальність за вчинення описаних у ній діянь, передбачених іншими нормами КК.

Підсумовуючи викладене, можна визнати, що питання ефективності такої кримінально-правової заборони, як порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності, залишається відкритим.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України / *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

2. Сидорчук О. О. Деякі теоретичні й практичні питання аналізу латентної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 198-208.

3. Висновок Головного науково-експертного управління від 12.06.2015 на проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку)». URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2045%D0%B0&skl=9

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.

Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,
начальник відділу аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор

КВАЛІФІКАЦІЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД КОЛАБОРАНТАМИ ЗА СУКУПНІСТЮ З ДЕРЖАВНОЮ ЗРАДОЮ – ЛАМАЮЧИ СТЕРЕОТИПИ

Неоднозначним питанням на сьогодні в судовій практиці є кваліфікація дій громадян України, колаборантів, які добровільно зайняли посади як пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських незаконно створених органах державної влади на тимчасово окупованій території, так і не пов'язані зі здійсненням таких обов'язків, а також в незаконно створених судових та правоохоронних органах. Превалюючим підходом при цьому є кваліфікація таких дій лише за відповідною частиною ст. 111-1 КК. Такий варіант кваліфікації підтримується й більшістю науковців. На мою думку, така кваліфікація є непрвною, оскільки не враховує всього обсягу дій, вчинених колаборантом. Основними аргументами на користь такого підходу такі.

1. Добровільне зайняття громадянином України посади, про яку йшлося вище, передбачає виникнення такого юридичного факту, як призначення особи на певну посаду. Власне після того, коли такий юридичний факт, як добровільне зайняття громадянином України посади, передбаченої у частинах 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, відбувся, є всі підстави кваліфікувати її дії за вказаними частинами цієї статті як закінчене посягання. Всі наступні дії на цій посаді, а саме здійснення професійної функції, не охоплюються складом колабораціонізму та потребують самостійної кваліфікації.

2. Добровільне зайняття посад у нормативному розумінні частин 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК є спеціальним видом державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту. І саме в

такому разі має місце конкуренція загальної (державна зрада у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту) та спеціальної норми (добровільне зайняття громадянином України посад, передбачених у частинах 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК).

3. У ч. 1 ст. 111 КК передбачено три самостійні та альтернативні форми державної зради, які не можуть містити елементів одна одної. Наприклад, здійснення підривної діяльності проти України на виконання завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, вчинене після переходу громадянином України на бік ворога в період збройного конфлікту, повинно інкримінуватися додатково та бути відображеним у формулюванні обвинувачення.

4. Тлумачення поняття підривної діяльності у разі виконання професійної функції громадянином України після переходу на бік ворога в період збройного конфлікту (після зайняття посади судді в незаконно створеному судовому органі на тимчасово окупованій території) послідовно здійснюється у правових позиціях Верховного Суду (постанови від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17, від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17, від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17). При цьому констатується, що здійснення «суддею» незаконно створеного суду на тимчасово окупованій території від імені російської федерації, держави-агресора, і є наданням допомоги у проведенні підривної діяльності проти України як самостійної форми державної зради. Адже у такому разі має місце фактичне забезпечення становлення та зміцнення окупаційної влади російської федерації шляхом утворення і функціонування незаконно створених окупаційних органів судової влади цієї держави на тимчасово окупованій території, виконання функцій представника окупаційної судової влади російської федерації з метою недопущення контролю української влади на цій території, а, отже, слід констатувати надання громадянином України допомоги рф у проведенні підривної діяльності проти України на шкоду суверенітетові та територіальній цілісності України. Тобто послідовна позиція Верховного Суду полягає в тому, що здійснення громадянином України «правосуддя» від імені російської федерації у незаконно створеному «суді» на тимчасово окупованій території охоплюється такою формою державної зради, як надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України на виконання завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників.

5. Результати тлумачення диспозицій ч. 1 ст. 111 КК та частин 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК у їх взаємозв'язку вказують на те, що кореспондуючи діями у них, які й визначають співвідношення відповідних норм як загальної та спеціальних, є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану та добровільне зайняття посад у незаконно створених органах влади, в тому числі в окупаційній адміністрації

держави-агресора, або в незаконно створених судових чи правоохоронних органах (відповідно). Тому саме в цьому випадку слід вирішувати питання про кваліфікацію у разі конкуренції загальної та спеціальної норм, віддаючи перевагу останнім. Тобто саме в такому разі дії громадян України потрібно кваліфікувати за частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК.

6. Здійснення професійної функції громадянином України на посадах, перелічених у диспозиціях частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, не охоплюється складами цих злочинів, лежить поза їх межами, а тому з урахуванням правил кваліфікації такі дії слід додатково кваліфікувати за сукупністю з ч. 2 ст. 111 КК.

Саме така кваліфікація, за сукупністю ч. 2 ст. 111 та частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, відповідає принципам кримінально-правової кваліфікації, зокрема принципу повноти кваліфікації, відповідно до якого кваліфікація повинна бути завершеною та вичерпною. Про завершеність та вичерпність кваліфікації можна говорити, зокрема, у випадку, коли кримінально-правову оцінку отримало кожне з діянь, вчинених особою, а при її здійсненні використані всі необхідні чинні кримінально-правові норми.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Однією з важливих суспільних проблем, що потребує практичного вирішення, є застосування різних видів насильства щодо дітей. Звернемо увагу на положення ч. 2 ст. 52 Конституції України, де зазначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом [1].

Крім того, Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. [2] закріпив право на захист від усіх форм насильства (ст. 10) та визначив жорстоке поводження з дитиною як будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини (ст. 1).

Розглянемо як в Україні здійснюється кримінально-правова охорона дітей від сексуального насильства.

По-перше, на міжнародному рівні прийнято низку документів, спрямованих на запобігання і протидію сексуальному насильству щодо дітей, до яких приєдналась і Україна. Наприклад, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., ратифікована Україною у 2012 році [3], передбачає заходи запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей, закріплює перелік таких кримінальних правопорушень, регулює питання захисту прав дітей, які стали жертвами, а також визначає міжнародне співробітництво у цій сфері.

По-друге, Кримінальний кодекс України (далі – КК) [4] містить в Особливій частині розділ IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», де передбачена відповідальність за більшість кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті сексуального насильства щодо дітей.

Важливо, що законодавець посилив кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості та привів законодавство у відповідність до положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Так, зґвалтуванням (ч. 4 ст. 152 КК) або сексуальним насильством (ч. 4 ст. 153 КК) вважаються дії, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Якщо такі дії вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила статевий злочин стосовно дитини, що передбачено частинами 6 ст.ст. 152, 153 КК, то санкції зазначених статей містять покарання позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі.

Крім того, відповідальність передбачена за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК). Причому, якщо такі кримінальні правопорушення вчиняють близькі родичі або члени сім'ї, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, то це вже буде кваліфікований склад злочину.

Звернемо увагу, що в Україні криміналізовано домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК). Ч. 1 згаданої статті закріплює: «Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою

вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася». Отже, суб'єктом правопорушення є лише повнолітня особа. У ч. 2 ст. 156-1 КК встановлена відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася.

По-третє, розділ III ОЧ КК «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» містить статтю 149 «Торгівля людьми», що передбачає відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Обов'язковою ознакою торгівлі людьми є спеціальна мета, а саме – експлуатація потерпілої особи. Відповідно до п. 1 примітки до ст. 149 КК під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Отже, розглянуте кримінальне правопорушення також передбачає вчинення сексуального насильства, в тому числі щодо дитини. Так, якщо зазначене діяння вчиняється щодо неповнолітнього, то відповідальність настає за ч. 2 ст. 149 КК, а якщо – щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або малолітнього, то за ч. 3 ст. 149 КК.

По-четверте, в розділі XII ОЧ КК «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» передбачена відповідальність за одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301-1 КК), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК), сутенерство або втягнення в

заняття проституцією (ст. 303) КК. Потерпілими від цих кримінальних правопорушень можуть бути неповнолітні та малолітні особи і це впливає на кваліфікацію таких діянь.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що діти охороняються від сексуального насильства низкою кримінально-правових норм. Україна поступово впроваджує у національне кримінальне законодавство міжнародні та європейські стандарти щодо відповідальності за вчинення правопорушень стосовно дітей. Важливо виявляти і притягувати до кримінальної відповідальності за кожен прояв такого насильства. Це має значення для запобігання таким правопорушенням у подальшому.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* URL: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про охорону дитинства: Закон від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

4. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Калиновський Богдан Валерійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор спеціальної кафедри № 2
Інституту управління державної охорони
України Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ У СПРАВІ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статут ООН розпочинається словами: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещасть війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй…».

Можемо констатувати, що Україна стикнулася з черговим нещастям війни. Будь-яке зло має бути покаране та повністю викорінене без можливості реінкарнації в хоч якомусь вигляді. Безсумнівно, що російський політичний режим та воєнні злочинці мають бути покарані за ті злодіяння, які вони принесли Україні та міжнародному співтовариству, а особливо Україні.

На порядку денному стоїть питання створення інституції, яка б мала юрисдикцію розслідувати та визначати вину держави агресора. Для цього є доцільним проаналізувати історичний досвід створенням міжнародного трибуналу. Так, наприклад, останній схожий за правовою природою міжнародний трибунал припинив своє функціонування лише 31 грудня 2017 року та розглядав він справи щодо злочинців колишньої Югославії. Крім того, з 1994 року до 2015 року діяв допоміжний орган ООН , який був створений для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид народу тутсі на території Руанди та громадян Руанди на території сусідніх держав. Міжнародний трибунал складався із наступних органів: а) камер, що включають три Судові камери та Апеляційну камеру; б) обвинувача; в) Секретаріату.

На основі досвіду міжнародних трибуналів, постає питання критерію віднесення посадових осіб рф, щодо яких відбуватиметься міжнародний трибунал. Слід зауважити, що смертна кара не може бути застосована, що може знизити очікування та оцінку результатів діяльності створеного трибуналу.

Також постане питання часових меж юрисдикції міжнародного трибуналу. На моє переконання, початком злочину агресії слід вважати 20 лютого 2014 року. Саме ця дати вказана на відомчий медалі рф «За возвращение Крыма». Однак з цього питання точаться дискусії. Ряд і вітчизняних та міжнародних діячів обґрунтовують дату 24 лютого 2022 року.

Україні слід взяти до уваги той досвід, який було напрацьовано вищевказаними трибуналами та не допускати тих помилок, яких припустилися раніше створені трибунали. Проте особливу увагу слід сконцентрувати на розшуку та доставленні потенційних воєнних злочинців до трибуналу для справедливого суду над ними.

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт російського президента Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини в Росії Марії Львової-Бєлової. Таких ордерів може буде ще багато, але чи вартують вони хоч чогось, якщо ці особи не постануть перед судом та не понесуть справедливого покарання!? Напевно, не вартують нічого.

Так, наприклад, прем’єр-міністр Угорщини уже заявив, що Угорщина не буде арештовувати президента Росії Володимира Путіна, якщо він в'їде в країну. Набереться ще десяток-два країн, які чим

завгодно будуть виправдовувати неможливість затримання воєнних злочинців, аби тільки не арештовувати їх.

Міжнародному співтовариству час задуматися над суворими міжнародно-правовими санкціями, які б були застосовані до держав, які відмовляються видавати потенційних воєнних злочинців для суду над ними, бо без цього трибунал буде мертвий та максимум, чим обмежиться, так це ухваленням заочних вироків.

Таким чином, створення одного лише трибуналу замало для покарання воєнних злочинців рф. Слід розробити механізм переслідування та розшуку з метою подальшого доставлення для суду воєнних злочинців, оскільки без цього суть самого трибуналу нівелюється.

Національні судові переслідування в Україні

Усе вищенаведене обговорення свідчить про те, що хоча є аргументи для створення нового міжнародного трибуналу для розгляду злочину агресії, скоєних в Україні, не менш важливим, якщо не важливішим, може бути швидке надання ресурсів українській судовій системі для проведення національного судового переслідування. У рамках цього процесу також має бути надано підтримку належному збору доказів, щоб у майбутньому дозволити переслідувати не лише злочин агресії, а й воєнні злочини та злочини проти людяності.

Слід зауважити, що українське законодавство безпосередньо криміналізує злочин агресії. У ст. 437 КК йдеться про «Планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни». Стаття передбачає:

Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни

1.Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2.Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Таким чином, злочин агресії є особливо тяжким злочином проти України, а тому карається відповідно до Кримінального кодексу України, навіть якщо він вчинений іноземцем за межами країни.

Ст.6 КК чітко визначає, що особи, які вчиняють це правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності, а стаття 8 прямо поширює положення Кодексу на іноземних громадян, у тому числі росіян.

Генеральна прокуратура вже веде тисячі активних розслідувань воєнних злочинів в Україні. Теоретично країна має можливість розпочати і кримінальне переслідування за злочин агресії. При цьому

докази злочину агресії, який за своєю природою є злочином керівництва держави, може бути складніше зібрати і обробити.

Однак важливо зауважити, що рішення повністю покластися на українські суди може мати недоліки. Для прикладу можна назвати ситуацію зі справою Віктора Януковича, коли в 2019 році український суд визнав його винним у державній зраді та співучасті у злочині агресії. Суд відбувся *заочно*; Януковича запросили дати свідчення по відеозв'язку, але він не з'явився. Але Янукович до цього часу не ув'язнений і продовжує жити в рф. Його вирок почнеться «з моменту його затримання», якщо це відбудеться. Можемо прогнозувати аналогічні труднощі при виконанні рішень українських судів.

Без міжнародних механізмів притягнення до відповідальності осіб, які вчиняли воєнні злочини та злочини проти людяності в Україні не обійтися.

Чи існує сьогодні механізм, який дозволяє притягнути Путіна до відповідальності? Слід констатувати негативну відповідь, його не існує.

Міжнародний кримінальний суд розглядає відповідно до Римського Статусу чотири види злочинів. Щодо України цей суд розглядає три види злочинів. 1. Воєнні злочини; 2 Злочини проти людяності; 3. Геноцид.

Слід більш виважено підійти до можливого створення спеціального трибуналу за зразком Нюрнберга, який буде заснований групою держав, що надаватимуть підтримку і союзниками України. Оптимальний спосіб створення через майданчик контактної групи з оборони України , відомої як «формат «Рамштайн». Однак цей підхід викликає критичні зауваження тій підставі, що трибунал, створений кількома державами, не матиме легітимності трибуналу, створеного під егідою міжнародної організації. Нюрнберзький трибунал, за зразком якого запропоновано створення цього трибуналу, був звинувачений у так званому правосудді переможця, як і його супутній трибунал у Токіо.

На міжнародному рівні відсутній механізм притягнення до відповідальності за злочини агресії. РФ є державою агресором, веде свою нацистку (рашистську) політику. Має нести відповідальність за всі злочини. Для науковців та практиків знайти реалістичний спосіб притягнення країни агресора до відповідальності відповідно до міжнародного та українського права є ключовим питанням. Є необхідність створити нову систему світопорядку та забезпечення безпеки, яка б унеможливила в майбутньому війн та міжнародних військових конфліктів.

Каменський Дмитро Васильович,
професор кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету, доктор юридичних наук,
професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Незважаючи на те, що в тексті Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року поширене поняття «тіньова економіка» використане лише один раз (там зазначено про рівень тіньової економіки у відсотках валового внутрішнього продукту протягом періоду 2010-2019 рр.), створені цим небезпечним феноменом загрози і виклики фактично згадуються в різних частинах цього програмного документа.

Власне діяльність Бюро економічної безпеки (БЕБ) України на сучасному етапі можна охарактеризувати як таку, що спрямована переважно на протидію різноманітним схемам тіньової економіки. Так, наприклад, резонансним кейсом може бути викриття детективами БЕБ у Львові схеми ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах з боку топ-менеджменту холдингу, до складу якого входять 60 ресторанів та торгових точок. Було встановлено, що близько 2000 співробітників закладів, що входять до холдингу, отримували заробітну плату двома частинами: одна – офіційна, мінімальна зі сплатою всіх обов'язкових платежів, а інша – неофіційна. На думку представників БЕБ, у такий спосіб компанія ухилялась від сплати військового збору, Єдиного соціального внеску та податку з доходів фізичних осіб, завдавши за попередніми оцінками збитки державному бюджету на суму понад 50 млн грн [1].

Описуючи хаотичні тенденції криміналізації та декриміналізації діянь, пов'язаних із відносинами у сфері економіки, що спостерігаються останнім часом у нашій державі, В. Мисливий висловлює обґрунтоване припущення: доктрина кримінального права поки що не має випереджувального значення для своєчасного прогнозування кримінальних явищ у системі ринкових економічних відносин. Іншим небезпечним феноменом, на думку вченого, є «уявний» показник злочинності у сфері господарської діяльності, яка на 50% вважається тіньовою, адже цей показник складає лише 2–3% у загальній структурі злочинності [2, с. 7].

Не потрібно забувати й про те, що диктату тіньової економіки та «сірих» схем може сприяти власне держава шляхом установлення

нечітких правил і невиправданих обмежень – завдання суспільства полягає в тому, щоб визначити оптимальний баланс цілей та ресурсів у цій системі відносин.

Свого часу заборона на фіктивне підприємництво (наразі скасована ст. 205 КК) виступала одним із дієвих законодавчих «знарядь» проти тіньових схем в економіці. Власне на це вказує ознайомлення з вироками судів, ухвалених за згаданою нормою.

Зокрема ст. 205 КК безпосередньо стосувалась «конвертації» як негативного системного прояву тіньової економіки. Причини, які продовжують спонукати керівників суб'єктів «реального сектору економіки» займатись конвертацією безготівкових коштів у готівку, загальновідомі. Серед них: і високий рівень оподаткування фонду зарплати, який зумовлює економічну доцільність позакасових форм оплати праці; і прагнення ухилитись від сплати ПДВ і податку на прибуток підприємств; необхідність сплачувати готівкою за послуги «кримінальної» або «владної» «протекції»; і бажання мати готівкові кошти для здійснення повсякденної фінансово-господарської діяльності тощо.

Поточна економічна ситуація, на превеликий жаль, не дозволяє говорити про доречність декриміналізації так званого псевдо-підприємництва. Зокрема ринок конвертаційних послуг вважається однією з форм функціонування ринкової економіки за умов недосконалої системи оподаткування та корупції, що її прикриває [3, с. 46].

Як пишуть фахівці, навіть жорстка політики НБУ щодо очищення банківського сектору не зупинила роботу конвертаційних центрів в Україні; пов'язані з тіньовою економікою транзакції можуть бути присутні в будь-якому банку в обсязі до 5% від усіх операцій [4]. Утім, сприяння незаконній конвертації – це не єдина сфера докладання зусиль зловмисників, які стоять за фіктивними суб'єктами господарювання. Останні використовуються і для шахрайства та відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, створення передумов для ухилення від сплати податкових і соціальних внесків, безпідставного отримання з бюджету відшкодування ПДВ, досягнення інших протиправних цілей.

Видається, що питання кримінальної відповідальності за таке негативне явище в економіці як фіктивне підприємництво зберігає свою актуальність понині, навіть після здійсненої законодавцем декриміналізації. Варто погодитись із О. Дудоровим у тому, що основна пов'язана з цією забороною проблема полягала не стільки в якості кримінального закону, скільки в його некваліфікованому або тенденційно-вибірковому застосуванні. Зокрема, вказівка в уже виключеній ст. 205 КК на мету прикриття незаконної діяльності, хоч і не повною мірою враховувала процесуальну здійсненність кримінального переслідування як один із принципів криміналізації, загалом правильно

орієнтувала правоохоронні органи на притягнення до кримінальної відповідальності фактичних управлінців підприємств, а не тих осіб «із пониженою соціальною відповідальністю», які виступають усього лише «живим» знаряддям в руках злочинців [3, с. 48].

Отже, формулюю наступну тезу: декриміналізація фіктивного підприємництва стала передчасним, недостатньо обґрунтованим кроком українського законодавця, навіть незважаючи на чималий обсяг конструктивної критики на адресу відповідної заборони.

Серед інших чинників, ухилення від сплати податків помітно збільшує обсяги тіньової економіки, а зростання тіньової економіки веде, відповідно, до підвищення податкового тиску на формальний сектор. За різними оцінками, від 32% до 46% української економіки перебуває в тіні, а 40% українців узагалі не знають, скільки саме податків вони сплачують. Так, наприклад, за оцінками МВФ, з 1991 р. по 2015 р. середній річний показник тіньової економіки України становив 44,8%.

Ситуацію, що склалась, погіршує відомий в економічній науці феномен free rider problem (з англ. – проблема «безкоштовного проїзду»), коли споживачі суспільних благ уникають їх оплати, особливо якщо спостерігають, як це роблять інші. Це може супроводжуватися посиленням податкового тиску або збільшенням податкових ставок для сумлінних платників; у будь-якому разі це може поглиблювати проблему ухилення, одночасно суттєво знижуючи рівень податкової дисципліни [5].

Насамкінець дотично звернусь до змісту суспільної небезпеки порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю, запропонованої в юридичній літературі. Така небезпека полягає в порушенні порядку регулювання підприємницької та іншої господарської діяльності, встановленого для здійснення контролю за нею, захисту державних і суспільних інтересів, прав і законних інтересів споживачів товарів і послуг. Норма покликана також протистояти поширенню тіньової економіки, іманентно пов’язаної з ухиленням від оподаткування та іншими економічними зловживаннями [6, с. 412].

Замість висновку зазначу про таке: із одного боку, протиправні діяння, описані в заборонах розділу VII Особливої частини КК, мають більшою чи меншою мірою «шахрайську» складову, тобто містять ознаки, що описують обман чи зловживання довірою в різноманітних формах. Із іншого ж боку, більшість к. пр., описаних у цих нормах, наповнюють ресурсами, передусім фінансовими, тіньовий сектор національної економіки.

Список використаних джерел

1. Дві тисячі співробітників ресторанного холдингу отримували зарплати «в конверті» – БЕБ викрило схему. URL: https://esbu.gov.ua/news/dvi-tysiachi-spivrobitnykiv-restorannoho-

kholdynhu-otrymuvaly-zarplaty-v-konverti-beb-vykrylo-skhemu (дата звернення: 27.10.2023).

2. Мисливий В.А. Криміналізація та декриміналізація: деякі тенденції. Новітні кримінальноправові дослідження – 2015: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 5–8.

3. Дудоров О.О. Ще раз про кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту. 8–10 червня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 44–48

4. Ормоцадзе М. Почему теневая экономика не может существовать без банков. URL: https://lb.ua/ economics/2017/05/10/365907_pochemu_tenevaya_ekonomika.html (дата звернення: 27.10.2023).

5. Юзвін З., Проценко В. Чому українці не платять податки? URL: https://www.epravda.com.ua/ publications/2019/11/7/653440/ (дата звернення: 27.10.2023).

6. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. Київ: Юридична практика, 2003. 924 с.

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор кафедри
кримінальної юстиції Державного
податкового університету
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-
перевірочної роботи Головного управління
Пенсійного фонду України у Волинській
області

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Детальне вивчення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Пенсійного фонду України, показало, що кожен із них у тій чи іншій мірі пов'язаний із змістом запобігання правопорушенням і злочинам, про що, зокрема свідчать прикінцеві положення цих джерел, у яких вказано, що за недотримання порядку та умов пенсійного та іншого соціального забезпечення різних категорій громадян наступає передбачена законом юридична відповідальність. Більш того, не дивлячись різноманітні класифікації цих принципів, які здійснені на

доктринальному рівні [1, с.123-131], включаючи цю роботу, слід констатувати, що на практиці їх дія носить системний характер.

Показовим у цьому є закріплений у Законі України «Про державну службу» принцип доброчесності (спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень (п. 5 ч. 1 ст. 4)), який у тому числі відображений, зокрема, у Законі України «Про запобігання корупції» (наприклад, у цьому полягає реальний конфлікт інтересів, а саме - суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (ч. 1 ст. 1)).

Аналогічний взаємозв'язок і взаємодію принципів прослідковується у змісті й інших принципів, що стосуються діяльності Пенсійного фонду України. Так, для всіх нормативно-правових актів характерним є принцип законності, зміст якого визначений у ч. 2 ст. 19 Конституції України: всі органи державної влади (в даному випадку – Пенсійний фонд України, як орган державної виконавчої влади) та їх посадові особи мають діяти у спосіб, що визначений у Конституції та законах України [2, с. 136-137]. Крім цього, цей принцип закріплений у п. 6 ст. 92 Основного закону, відповідно до якого виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки.

Додаткові змістовні елементи цього принципу зазначені в інших статтях Конституції України, норми якої є обов'язковими для всіх суб'єктів правозастосування, включаючи Пенсійний фонд України. Зокрема, в ч. 1 ст. 60 Основного закону вказано, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. При цьому, питання законності наказу чи розпорядження законодавець закріпив у ч. 2 ст. 41 КК України, а саме: наказ або розпорядження є законними, якщо віддані відповідною особою, в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Як з цього приводу зазначено у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 №15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», при вирішенні питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають враховувати, наскільки він був

очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки [3].

Отже, у всіх випадках реалізації Пенсійним фондом України тих чи інших заходів запобіжного характеру, його посадові особи маю чітко дотримуватись змісту принципу законності у своїй діяльності.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. навч. закл./ за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

2. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах (упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136-141.

3. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 №15. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03.

Колб Роксолана Олегівна,
спеціаліст АТ КБ «Приватбанк», кандидат юридичних наук
Пирожик Олександр Веніамінович,
депутат Волинської обласної ради, уповноважений з антикорупційної діяльності комунального підприємства «Волинський обласний фтизіопульмонологічний медичний центр» Волинської обласної ради

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У чинному законодавстві України, включаючи Кримінальних кодекс (КК) (розділ XVI Особливої частини), передбачені відповідні правові механізми забезпечення інформаційної діяльності в нашій державі [1, с. 846-859].

Поряд з цим, торкаючись питання вибудови системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні, неможливо обійти увагою зарубіжний досвід країн НАТО, які мають у цій сфері ту ж системну проблему, що й Україна, – необхідність запобігання та протидії інформаційній агресії та інформаційним війнам зі сторони Російської Федерації (РФ). При цьому, результати проведеного аналізу наукових та інших джерел свідчить про те, що навіть в одного з фундаторів НАТО – Сполучених Штатів Америки (США) – ця

проблема ставиться на друге місце після тероризму і розглядається як серйозна загроза національній безпеці нації.

Загалом, інформаційна безпека – це поняття, яке введене у науковий обіг досить давно, проте особливої актуальності воно набуло із розвитком технологій. Якщо в цілому узагальнити доктринальні підходи з означеного питання, то можна зробити висновок, що поняття «інформаційна безпека» слід розглядати на основі комплексного або інтегрального підходу як стан та процес захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, при якому вона, з одного боку, здатна ефективно протистояти дестабілізуючому та неправомірному впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, а з іншого – її постійне функціонування не створює інформаційних загроз для елементів самої системи і зовнішнього середовища. Відтак, можна констатувати, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформації в системах і додатках, при якому зберігається цілісність та конфіденційність даних, їх стійкість до зовнішнього впливу.

Зазначений висновок ґрунтується на тому, що на початку 21 століття у США та розвинутих країнах Європи ввели у вжиток тезу про міжнародну інформаційну безпеку, визнавши, що незахищеність інформаційних ресурсів становить загрозу всьому світу. При цьому на Заході під цим розуміють стан, що забезпечується загальновизнаними і спеціальними принципами та нормами міжнародного права, який включає порушення міжнародного миру і безпеки у сфері інформації та комунікації як окремих держав, так і світового співтовариства в цілому [2].

Виходячи з цього та враховуючи сучасні проблеми, що склалися в Україні у зв’язку з гідридною війною РФ та масовим використанням «інформаційної зброї» з деструктивними проросійськими наративами та застосуванням проти Української держави «інформаційного тероризму» [3, с. 78-115], слід визнати, що їх вирішення неможливе без урахування позитивного досвіду забезпечення інформаційної безпеки країн НАТО, зокрема, на прикладі США – як одного із фундаторів цього Північноатлантичного блоку.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов./ за заг.ред. О. М. Джужі, А.В. Савченка та В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

2. Грицун О. О. Міжнародно-правове забезпечення міжнародної інформаційної безпеки. Дис. на здоб. наук, ступеня к.ю.н., спец. 12.00.11.КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 233 с.

3. Колб О. Г., Пирожик О. В., Дучимінська Л. М., Колб Р. О., Кухарчук Д. С.. Про зміст і соціально-правову природу деяких джерел, що посягають на національну безпеку України. *Ділектологія:*

монографія. Під заг. ред. І. М. Копотуна, С. В. Пєткова, P. Polian. Куновіце: Академія ГУСПОЛ: 2020, Т. 3. С. 78-115.

Конопельський Віктор Ярославович,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ
Дмитрієнко Юлія Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Як показує вивчення архівних кримінальних проваджень, а також наукової літератури [1, с. 22-28], однією з детермінант, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, є неналежне використання існуючих на практиці джерел кримінологічної інформації щодо особи злочинця та причин і умов, які сформували та дали можливість у подальшому реалізувати її протиправну поведінку у процесі виконання-відбування покарань.

До таких джерел, зокрема, відносяться:

1. Кримінологічна інформація, що міститься в особових справах засуджених [2].
2. Така ж інформація, яка розміщена в інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів [3].
3. Інформація, яка є лежить в основі індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженими (ст. ст. 95-98 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)).
4. Інформація, яка отримана у результаті оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань (ст. 104 КВК та Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»).
5. Інформація, яка стала наслідком реалізації заходів так званої слідчої профілактики (шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 246-275 Кримінального процесуального кодексу (КПК)); здійснення інших слідчих (розшукових) дій; використання юридично значущої інформації, отриманої в порядку взаємодії з іншими правоохоронними органами).
6. Інша кримінологічна інформація, яка використовується учасниками сторони обвинувачення у кримінальному провадженні як докази та для встановлення обставин, які підлягають доказуванню (ст. ст. 84-94 КПК).

Саме відсутність належних відомостей, що складають предмет зазначених видів кримінологічної інформації [4, с. 6-54], а також не врахування у повній мірі особливостей її використання у сфері виконання покарань та формальне використання можливостей інформаційно-пошукових систем правоохоронних органів й формують детермінаційний комплекс причин і умов злочинності у зазначеній галузі суспільної діяльності, а в подальшому – сприяють розвитку негативних тенденцій, пов'язаних з повторною та рецидивною злочинністю (ст. ст. 32-34 Кримінального кодексу (КК)).

Таким чином, слід констатувати, що на практиці існує складна прикладна та досить актуальна у сьогоденні проблема, яка має бути вирішена в якості окремого предмета наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Колб О. «Феномен» злочинності України та особливості її детермінації в умовах російської агресії. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. № 1. 2022. С. 22-28. https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.1.03

2. Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5. URL: https: // zakon.rada.gov.ua.

3. Використання інформаційно-пошукових систем в діяльності поліції. Правові інформаційно-пошукові системи. URL: https: // arm.naiau.Kiev.ua > lec 3.

4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика: у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

Корольчук Віктор Володимирович,
начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НЕДОЛІКІВ

24 лютого 2022 року Законом України № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» [4] на всій території України було введено воєнний стан. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено можливість обмеження конституційних права і свобод людини та громадянина, передбачених ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також

введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [3].

Обов'язок щодо забезпечення виконання встановлених правовим режимом воєнного стану обмежень, здійснення відсічі збройної агресії проти України, деокупації тимчасово окупованих територій покладено, зокрема, на Збройні Сили України. Одночасно з введенням воєнного стану в Україні оголошено загальну мобілізацію. Для дотримання мобілізованими військовослужбовцями дисципліни та недопущення самовільного залишення місця служби в Україні передбачено кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, що передбачено ст. 407 КК України.

Частина 1 зазначеної статті встановлює відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця [2]. У цьому випадку слід ураховувати поважні причини, які в КК України не визначено. Це можуть бути стихійне лихо, техногенна катастрофа, хвороба, яка перешкоджає пересуванню військовослужбовця, тяжка хвороба або смерть близького родича, затримання правоохоронними органами або військовими органами правопорядку з причин, що не пов'язані з перебуванням поза місцем служби військовослужбовця. Крім того, слід акцентувати на тривалості нез'явлення за місцем служби – понад три доби, але не більше місяця. Якщо термін нез'явлення менше, ніж три доби, то за такі дії військовослужбовця настає адміністративна відповідальність за ч. 1 ст. 172-11 КУпАП. Ця норма передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або лікувального закладу тривалістю до трьох діб [1]. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 407 КК України, є спеціальний – військовослужбовець строкової служби.

Частина 2 ст. 407 КК України встановлює відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби

військовослужбовцем (крім строкової служби), а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року [2]. У цьому разі слід зауважити, що термін нез'явлення за місцем служби становить понад десять діб, але не більше місяця. Якщо ж відсутність за місцем служби триває менше ніж десять діб, то настає адміністративна відповідальність за ч. 3 ст. 172-11 КУпАП. Ця норма передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем (крім строкової військової служби), а також військовозобов'язаним і резервістом під час проходження зборів, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на військову службу в разі призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або лікувального закладу тривалістю до десяти діб [1]. Кримінальна відповідальність за таке діяння настає також, якщо термін нез'явлення за місцем служби хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 407 КК України, є спеціальний – військовослужбовець (крім строкової військової служби).

Кримінальній відповідальності також підлягають військовослужбовці за самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад один місяць. Крім того, кримінально караним є самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану [1]. Якщо ж строк нез'явлення за місцем служби за таких обставин менший ніж три доби, то настає адміністративна відповідальність за ч. 4 ст. 172-11 КУпАП [1].

Водночас самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин, вчинені в бойовій обстановці, а також ті самі дії тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану, є кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 5 ст. 407 КК України [2]. Однак, якщо строк нез'явлення за місцем служби менший, ніж три доби, і введено правовий режим воєнного стану, адміністративну відповідальність не передбачено. У зв'язку з цим не цілком зрозумілим залишається питання відповідальності

військовослужбовців, які не з'являються за місцем служби до трьох діб в умовах воєнного стану.

З одного боку, відповідальність повинна наставати за ч. 1 або 3 ст. 172-11 КУпАП, з огляду на суб'єкт правопорушення. Однак у такому разі стягнення за ці діяння менші, ніж за вчинення аналогічних дій в умовах особливого періоду, крім воєнного стану. З другого – за ч. 4 зазначеної статті, однак в її диспозиції прямо визначено: «крім воєнного стану». Для вирішення цього питання пропонуємо ст. 172-11 КУпАП доповнити ч. 5, яку викласти в такій редакції: «Діяння, передбачені частинами першою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, – тягнуть за собою арешт з утриманням на гауптвахті на строк від десяти до п'ятнадцяти діб».

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text.

Костилєв Олександр Іванович,
викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Михалик Софія Іванівна,
курсант 3-го курсу ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Склад кримінального правопорушення – основне поняття кримінального законодавства, яке визначає наявність суспільно небезпечного, кримінально протиправного діяння та його кваліфікацію. Дослідження основної функції ознак складу кримінального правопорушення є важливим етапом у розвитку та вдосконаленні кримінального права, оскільки дає змогу встановити

зв’язок між ознаками складу кримінального правопорушення та його кваліфікацією, а також з’ясувати принцип, за яким ознаки суспільно небезпечного діяння є ознаками формування складу кримінального правопорушення.

Склад кримінального правопорушення – це сукупність ознак, які відображають кримінально протиправну діяльність та її наслідки для суспільства та інших осіб. Склад кримінального правопорушення складається з двох основних елементів – об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивний елемент – кримінально протиправне діяння та його наслідки, які мають об'єктивно зумовлені ознаки. Суб'єктивний елемент – це кримінально протиправний умисел або необхідність, усвідомлення суб'єктом своїх дій і готовність вчинити кримінальне правопорушення.

В даний час відсутність єдності поглядів на функції складу кримінального правопорушення призвело до виділення багатьох його різновидів, що в ряді випадків є некоректним або суперечить принципам формальної логіки. Наприклад, Мирошниченко Н.А., визначає, що склад кримінального правопорушення виконує такі функції, як гарантійна функція – вона виконує забезпечення недопущення помилкового притягнення особи до кримінальної відповідальності; фундаментальна функція – визначає підстави кримінальної відповідальності; ціннісна функція – виконує захист найбільш цінних відносин та інтересів; розмежувальна функція, здійснює розмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень [1, с. 516].

На нашу думку, підхід до функцій, запропонований М.І. Бажановим та підтриманний І.Ю. Щербініною, виглядає досить вдалим, а саме пропонується виділяти такі функції складу кримінального правопорушення: фундаментальну, розмежувальну, гарантійну, процесуальну, інтегративну, кваліфікаційну, дескриптивну, рестриктивну, аксіологічну, догматичну та праксіологічну функції [2, с. 140]. Проте таку позицію, на нашу думку, не можна вважати беззаперечною, про що, до речі, зазначає й Осадча А.С.. Керуючись методологічним принципом «бритви Оккама», відомим також як «принцип простоти», згідно з яким «сутності не слід множити без потреби», вважаємо, що такий детальний і надто детальний розподіл функцій, запропонований автором, є невиправданим, невиправдано обширним. Адже аксіологічна і догматична функції – це фактично дві сторони пізнання, тому їх цілком можливо об’єднати і охопити гносеологічною функцією. Як відомо, гносеологія – це розділ філософії, який вивчає проблеми природи і можливостей пізнання, зв'язку знання з дійсністю, вивчає загальні умови пізнання та розкриває умови його достовірності та істинності. Головне питання – це питання правди. Він розглядає

знання з точки зору співвідношення суб'єкта пізнання (дослідження) і об'єкта пізнання (об'єкт дослідження) або в категорії суб'єкт – об'єкт [3, с.64-65].

Причому процесуальна і праксеологічна функції, на нашу думку, означають одне й те саме явище, що виражає практичний зміст складу кримінального правопорушення.

У свою чергу, фундаментальна функція, яка виявляється в тому, що є законною, однозначною, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності, на наш погляд, як раз і проявляється в дескрипції (лат. describere – описувати), тобто в описуванні всіх ознак у законі, та в рестрикції (лат. restrictio – обмеження) – обмеженні вчинення конкретних суспільно небезпечних діянь. Тому вважаємо, що склад кримінального правопорушення в кримінальному праві виконує такі функції: фундаментальну, гносеологічну, інтегративну, гарантійну, кваліфікаційну, розмежувальну, процесуальну.

Таким чином, фундаментальна функція складу кримінального правопорушення полягає в тому, що вона є єдиною законною, достатньою і необхідною підставою кримінальної відповідальності. Єдина причина в тому, що інших причин немає. Законно, бо його особливості описані в акті. Достатня правомірність, оскільки виявлення в діянні ознак кримінального правопорушення достатньо для кваліфікації за відповідними статтями Кримінального кодексу. Необхідний привід, оскільки без встановлення в діянні ознак складу кримінального правопорушення виключається.

Фундаментальною функцією складу кримінального правопорушення є можливість ідентифікації певних ознак дії чи бездіяльності, які є об’єктивною підставою для кваліфікації поведінки як кримінального правопорушення.

Дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення полягає у визначенні того, які ознаки повинні бути присутніми, щоб дія чи бездіяльність вважалися кримінальним правопорушенням. Ці дослідження базуються на аналізі законодавства, наукової літератури, судової практики та інших джерел. Така перевірка дає змогу встановити чіткі критерії кваліфікації діянь та бездіяльності як кримінальних правопорушеннь та забезпечити однакове їх застосування у практиці здійснення правосуддя.

Важливе значення для розвитку та вдосконалення кримінального законодавства має також дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення. Встановлення чітких критеріїв наявності ознак складу кримінального правопорушення дозволяє уникнути невизначеності та непорозумінь під час визначення злочинності дій чи бездіяльності, які можуть призвести до неправильного застосування кримінальної відповідальності.

Загалом дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення є важливим кроком у забезпеченні законності, захисту прав людини і громадянина, підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю.

Одним із завдань дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення є встановлення зв'язку між ознаками кримінального правопорушення та його кваліфікацією. Для вирішення цього завдання можуть бути використані такі методи дослідження, як аналіз законодавства та судової практики, порівняльний аналіз складу різних кримінальних правопорушень, експертне опитування та інтерв'ю з експертами та судовими виконавцями. Крім того, ще одним важливим завданням дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення є встановлення закономірностей формування складу кримінального правопорушення. Це можна зробити, вивчаючи основні принципи кримінального права, такі як принцип законності, принцип вини, принцип відповідальності тощо.

Основним принципом формування ознак складу кримінального правопорушення є принцип законності. Відповідно до цього принципу кримінальне правопорушення повинне мати встановлені законом ознаки, без яких він не може вважатися кримінальним правопорушенням. Крім того, принцип вини стверджує, що винною у вчиненні кримінального правопорушення може бути лише особа, яка діяла з наміром вчинити це суспільно небезпечне діяння або проявила необережність. Принцип відповідальності передбачає, що за вчинене кримінальне правопорушення має бути призначено покарання, яке відповідає тяжкості вчинення та ступеню вини винного.

Таким чином, склад кримінального правопорушення є важливою складовою його кваліфікації та міри покарання за вчинення кримінального правопорушення. Вивчення фундаментальної функції складу кримінального правопорушення має важливе значення для визначення зв'язку між складом кримінального правопорушення та його кваліфікацією, а також для розробки ефективної системи кримінального судочинства. У процесі дослідження необхідно враховувати положення Кримінального кодексу України, що регулює питання відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень [4], а також сучасні тенденції розвитку кримінального права.

Принцип законності, принцип вини та принцип відповідальності є основними принципами, яких необхідно дотримуватися при формуванні складу кримінального правопорушення. Визначення фундаментальної функції складу кримінального правопорушення сприятиме підвищенню якості кримінального судочинства та забезпеченню справедливості при розгляді кримінальних проваджень. Тому дослідження фундаментальної функції складу кримінального правопорушення має велике значення для забезпечення правового

визначення кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації кримінального правопорушення та вирішення питань, пов'язаних із застосуванням кримінального закону. Це дослідження важливе не лише для правоохоронних органів та судів, а й для науковців кримінального права, адвокатів, які захищають права своїх клієнтів, та широкої громадськості. Враховуючи основні принципи формування ознак складу кримінального правопорушення та сучасні тенденції розвитку кримінального права, можна вдосконалити систему кримінального судочинства та забезпечити ефективний розгляд кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

1. Мирошниченко Н. А. Підстави кримінальної відповідальності // *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 515-517.

2. Щербініна І. Ю. Інтегративна функція суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. Право і суспільство. 2021. Випуск 3. С. 138-143.

3. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 229 с.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / зі змінами від 05.10.2023 року (дата звернення 08.11.2023) [URL] - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ДЕФІНІЦІЇ У ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На сучасному етапі суспільного розвитку України одним із пріоритетних напрямків правової реформи вдосконалення усієї правової системи держави є питання вдосконалення законодавства. Однією з важливих передумов ефективності законодавства України є його юридично-технічна досконалість. Значно покращити чинне законодавство України, зробити його зміст чітким, однозначним, зрозумілим і доступним, здатні правові дефініції, які забезпечують змістову повноту правових приписів.

Слід зауважити, що носієм юридичного поняття, його зовнішнім символом є термін. Поняття і термін, що ним передається, і значення,

співвідносне із цим поняттям, повинні утворювати єдине й неподільне ціле. Дефініцію визнано посередником між поняттям і терміном. Саме в дефініціях відтворюється сучасне знання людини про певне правове явище. Правова дефініція як спосіб організації правової матерії та різновид нормативно-правового припису є стислим описом будь-якого поняття, що відображає юридично значущі ознаки явища, предмета, яке має юридичне значення. "Правові дефініції, дістаючи статус офіційної нормативності, визначають зміст правового поняття, служать вирішальним моментом встановлення єдності у розумінні та реалізації нормативно-правових приписів, забезпечують смислову повноту правових нормативів, сприяють однозначності при тлумаченні правових явищ, правильному застосуванню законодавства" [1, с. 90-91]. Дефініція як основа інтелектуальної комунікації розкриває логічні зв'язки поняття, взаємовідносини з іншими поняттями у певній системі понять, забезпечує змістову повноту правових нормативів, дозволяє розташовувати нормативний матеріал економно, не допускаючи повторів, повинна відповідати обсягу поняття, передавати його сутність та основний зміст, забезпечувати цілісність і логічну завершеність. Правова дефініція як засіб юридичної техніки є владним велінням загальнообов'язкового характеру, адже забезпечує однакове та правильне застосування норм права.

Головне призначення правових дефініцій: визначення, розмежування, ідентифікація понять. Значення законодавчих дефініцій полягає: у забезпеченні єдності в розумінні та реалізації всіх велінь законодавця; у підвищенні ступеню формалізації законодавства; у формуванні понятійного апарату системи права; у впровадженні в чинне законодавство нових результатів розвитку науки, поновлення теоретичної бази законодавства; у розвитку правової науки [2, с. 35].

У Кримінальному кодексі України використані такі види правових дефініцій: а) повні (містять увесь набір існуючих ознак) – "*Злочином* є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину" (ст. 11 КК України); б) неповні (у них відсутній повний набір існуючих ознак, хоча присутні головні з них) – "*Непокора*, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу" (ч. 1 ст. 402 КК України); в) дефініції-переліки (використовуються, коли ще не накопичений достатній досвід у застосуванні поняття і немає можливості визначити його шляхом вказівки в ньому суттєвих ознак) – "*Основними покараннями* є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі" (ст. 52 КК України).

Доречно звернути увагу на те, що законодавець у тексті

Кримінального кодексу України використовує такі способи викладу правових дефініцій: *а) у самостійній частині статті Загальної частини КК України* (напр., "*Виною* є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності" – ст. 23); *б) у самостійній статті Особливої частини КК України* (напр., "*Військовими кримінальними правопорушеннями*и визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів" – ч. 1 ст. 401); *в) у примітках до статей* (напр., у частині 1 примітки статті 260 роз'яснюється поняття *"воєнізоване формування"*: "Під *воєнізованими* слід розуміти *формування*, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка"); *г) у назві статті* (наприклад, стаття 303 має назву "*Сутенерство* або *втягнення особи в заняття проституцією*").

Законодавець у Кримінальному кодексі України подає в одній статті правові дефініції за допомогою слів, через тире, у дужках після визначення, без дужок: *а) за допомогою слова "тобто"* (напр., "*Умисне тяжке тілесне ушкодження,* тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя" – ч. 1 ст. 121); *б) за допомогою слова "є"* (напр., "*Суб'єктом злочину* є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність" – ч. 1 ст. 18); *в) за допомогою слів "визнаються", "визнається"* (напр., "*Повторністю злочинів* визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу" – ч. 1 ст. 32); *г) за допомогою слів "полягає", "полягають у"* (напр., "*Громадські роботи* полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування" – ч. 1 ст. 56); *ґ) за допомогою слів "під ... слід розуміти", "під ... розуміються"* (напр., "Під *уповноваженими особами юридичної особи* слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи" – ч. 1 прим. ст. 96^{-3}); *д) через тире за*

допомогою слова "це" (напр., "*Штраф* – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень частини другої цієї статті" – ч. 1 ст. 53); *е) у дужках після визначення* (напр., "Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці *(вимагання)*" – ч. 1 ст. 189).

Таким чином, правові дефініції як спосіб організації правової матерії та значна частина понятійного інструментарію системи законодавства повинні прагнути об'єднати у загальній та абстрактній формулі всі особливості юридичного поняття або правового феномена, допомагають глибше зрозуміти сутність суспільних відносин, які регулюються.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В. Лінгвістичні засоби законодавчої техніки. *Дні науки Національного університету "Києво-Могилянська академія" на факультеті правничих наук*. 2011-2012. Тези наукових доповідей та повідомлень на круглих столах 30 лист. 2011 року, 26 та 30 січня 2012 року. Київ : НАУКМА, 2012.

2. Красницька А. В. Правова дефініція як елемент юридичної техніки. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи.* Тези доповідей VI Міжвузівської наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвяченої Дню української писемності та мови (м. Київ, НАВС, 05 лист. 2010 року). Київ, 2010. С. 116 с. С. 34-36.

3. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сучасний світ стрімко змінюється, риси сьогодення разюче контрастують із вчорашніми. Від часів Геракліта ці твердження, ймовірно, видаються майже аксіоматичною банальністю для всіх епох,

культур і цивілізацій, але повсякденний досвід наших сучасників, які є очевидцями численних перетворень, доводить їх правильність. Не лише теорія, а й практика суспільних реформ в Україні – це відкритий процес без готових відповідей.

Після перших спроб незалежної України прискорено адаптуватися до сучасного цивілізованого світу з'ясувалося, що шлях трансформації є куди складнішим і тривалішим, аніж здавалося спочатку. Водночас нині цілком зрозуміло: щоб глибше пізнати зміст цього тривалого процесу й визначити орієнтири прогресивного поступу в різних його вимірах, потрібні подальші системні дослідження суспільних перетворень, аналіз чинників, що на них впливають, вивчення теорій, концепцій соціокультурних процесів та їх адаптація до вітчизняних реалій, а також гармонізація практики багатовимірних змін в Україні зі світовими трансформаціями. Лише в такий спосіб можливе обґрунтування адекватних та оптимальних стратегій і тактик правового розвитку українського суспільства в сучасних умовах [1, с. 248]. З огляду на це, пріоритетним є якісне наукове забезпечення правової реформи, зокрема реформування вітчизняного кримінального законодавства.

Реформа кримінального законодавства є важливою складовою правової реформи й охоплює прогресивні зміни законодавства про кримінальну відповідальність, істотні перетворення, нововведення у сфері кримінально-правових відносин з урахуванням сучасних викликів і потреб демократичного суспільства. Реформа Кримінального кодексу України (далі – КК України) давно назріла та її проведення слід вітати. В умовах воєнного стану робота над проєктом нового КК України триває. Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної згідно з Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019, в основному завершила обговорення Загальної та Особливої частин нового Кодексу. Текст проєкту нового КК України оприлюднено станом на 14 жовтня 2023 р. [2].

Водночас запровадження у правову систему України нових правових ідей, досягнення правового прогресу в ході державно-правової реформи може бути успішно здійснено лише за умови, що реформування державної влади проходитиме еволюційно, поступово, поетапно, на науковій основі, в одній системі заходів щодо реформування економіки, досягнення соціальної злагоди, формування відповідно до нових світоглядних засад правової культури населення [3, с. 91]. При цьому особливості наукового забезпечення державно-управлінських реформ відображають у принципі міждисциплінарного наукового забезпечення [4, с. 247]. Для реалізації правової реформи важливе значення має дотримання певних принципів – основних засад як одного з чинників її ефективності. Йдеться про такі принципи

правової реформи: відповідність змісту нормативно-правових актів, які передбачені правовою реформою, загальновизнаним принципам і міжнародним стандартам у галузі прав людини; закріплення верховенства права та верховенства закону як передумови створення режиму законності в державі; забезпечення конституційності системи законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що містять механізм реалізації конституційних положень; доступу до публічної інформації та широкого обговорення; взаємодії з інститутами громадянського суспільства; конституціоналізації всіх елементів правової системи; комплексності та системності правових перетворень; наукового обґрунтування та супроводження [5, с. 68–69]. Звідси слідує, що наукове забезпечення (супровід, обґрунтування) правової реформи є одним з її принципів, складовою технології прогресивних правових трансформацій.

Реформування кримінального законодавства, розробка нової доктрини кримінального законодавства, які б максимально відповідали стандартам демократичної, соціальної та правової держави, є основним завданням вітчизняної кримінально-правової науки [6, с. 236]. Новий КК України повинен мати сучасні кримінально-правові засоби протидії проявам транснаціональної злочинності, злочинам у фінансовій сфері, у сфері охорони навколишнього середовища, сучасним формам організованої злочинності, воєнним злочинам, злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо. Перед українською правовою наукою загалом і кримінально-правовою наукою зокрема, поряд з іншим, стоїть завдання дослідження гармонізації кримінального законодавства України з європейським кримінальним правом, тобто забезпечення європеїзації вітчизняного кримінального законодавства.

Одним з важливих напрямів є опрацювання проблем відповідності кримінального законодавства вимогам чинної Конституції України, яка згідно з ч. 2 ст. 8 має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Відомо, що при підготовці КК України 2001 р. текст проєкту проходив експертизу на відповідність Конституції України, але остання зазнала численних змін, а тому знову виникають запитання про відповідність Основному Закону інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, положень кримінального закону щодо осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі, але не мають права «на надію», тощо. Згідно з ч. 1 ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Зміст цього принципу потребує втілення в текст проєкту нового КК України. Водночас у науці кримінального права відсутній єдиний підхід до розуміння цього принципу у кримінально-правовому вимірі. Утім, принцип верховенства права закладений не

лише в Конституцію України, а й у засновницькі документи багатьох європейських інституцій, наприклад, Ради Європи, Європейського Союзу тощо. Тому одним з важливих завдань кримінально-правової науки є дослідження, формулювання та втілення принципу верховенства права в норми нового КК України, а також у практику його застосування. Ще один вектор, який потребує концентрації зусиль науковців, – змістове наповнення кримінально-правових норм. Ці норми повинні відповідати, перш за все, інтересам демократичного суспільства [7, с. 22–23].

Отже, наукове забезпечення реформування кримінального законодавства України є загальним принципом, складовою технології та чинником ефективності прогресивних змін законодавства про кримінальну відповідальність, істотних перетворень, нововведень у сфері кримінально-правових відносин. Адже здійснення реформи кримінального законодавства потребує якісного науково-методологічного забезпечення та супроводження, в тому числі з використанням позитивного зарубіжного досвіду. Серед нагальних завдань вітчизняної кримінально-правової науки в контексті реалізації реформування кримінального законодавства слід виокремити: забезпечення суспільної, кримінологічної та міжнародно-правової відповідності нового кримінального законодавства України сучасним викликам злочинності; осмислення проблем кореляції кримінального законодавства принципам і нормам чинної Конституції України; забезпечення відповідності змістового наповнення кримінально-правових норм інтересам демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Правова трансформація як складова сучасного правового розвитку. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 248–253. doi: 10.33663/2524-017X-2023-14-248-253

2. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf

3. Назаренко Є. В. Державно-правова реформа – шлях до правового прогресу. *Державно-правова реформа в Україні :* матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 87–91.

4. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження : монографія. Київ : НАДУ, 2008. 296 с.

5. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 320 с.

6. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні

проступки. *Форум права.* 2009. № 1. С. 236–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

7. Баулін Ю., Тацій В. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Право України.* 2020. № 2. С. 17–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2020_2_4

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор
Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника Департаменту ДДЗ Національної поліції України – начальник управління організаційного забезпечення та контролю Національної поліції

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ШАХРАЙСТВА

Професійна кваліфікація суспільно небезпечних подій, зазначених у повідомленні про кримінальне правопорушення, складає найбільшу проблему вже на початку досудового розслідування кримінального провадження, правильна кваліфікація є найбільш важливим і відповідальним етапом притягнення особи до кримінальної відповідальності зокрема, і підстав застосування кримінального закону взагалі. Окрім цього, правильна кваліфікація кримінальних правопорушень виступає необхідною умовою реалізації принципу законності, що закріплений у Конституції України, КК і КПК, а фактично є імперативом у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Оскільки, кримінальне правопорушення шахрайство вчинюються професійно підготовленими людьми, які мають високий інтелект, необхідні знаряддя та засоби для забезпечення скоєння кримінального правопорушення, можливості для реалізації своїх кримінально протиправних намірів, вживають заходи щодо протидії розслідуванню. Слід відмітити значне погіршення динаміки в напрямку збільшення кримінальних правопорушень пов’язаних з

вчиненням шахрайських дій, оскільки протягом 2022 року зареєстровано 764 шахрайства, що на 249 (33%) більше ніж за аналогічний період минулого року (2021 рік – 515). Крім того, до об'єктивних причин погіршення криміногенної ситуації можемо віднести ряд факторів, як: війна, послаблення державного контролю у сфері економіки; підвищення рівня корупції; маскування злочинцями своїх неправомірних дій під цивільно-правові відносини; нестабільна економічна ситуація. Поряд із війною, корупція залишається ще до сьогодні однією із найбільш складних та досі невирішених проблем в Україні, і теж поряд із війною, слугує загрозою безпекової стабільності держави, розвитку демократії та збереження етичних цінностей.

І так, зупинимося на кримінальному правопорушенні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, оскільки специфіка суб'єктивної сторони складу полягає в існуванні щільного зв'язку між умислом особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду, та умислом того, хто її пропонує або надає. Змістом умислу першого повинно охоплюватися усвідомлення того, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК, розуміє сутність того, що відбувається, і усвідомлює факт незаконного одержання службовою особою неправомірної вигоди. Якщо особа, надаючи службовій особі незаконну винагороду, з тих чи інших причин не усвідомлює, що вона дає неправомірну вигоду (у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), вона не може нести відповідальність за пропозицію або надання неправомірної вигоди. а службова особа – за її рийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а дії останньої за наявності підстав можуть кваліфікуватися як зловживання владою чи службовим становищем та шахрайство. Що стосується дій службової особи, яка, одержуючи гроші чи інші цінності начебто для передачі іншій службовій особі як неправомірну вигоду, мала намір їх привласнити, слід кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідними частинами статей 190 і 364 КК як шахрайство і зловживання владою чи службовим становищем, а за наявності для того підстав – і за відповідними частинами статей 27, 15 та 369 КК як підбурювання до замаху на пропозицію або надання неправомірної вигоди. Особа, яка в такому випадку пропонує або надає неправомірну вигоду , несе відповідальність за замах на кримінальне правопорушення, передбачений ст. 369 КК. Кримінальна відповідальність за шахрайство пов'язана зі встановленням того, чи усвідомлював винуватий факт заволодіння чужим майном з метою його безоплатного та безповоротного обернення на свою користь (чи третіх осіб) за відсутності законних підстав, збільшення внаслідок цього власних або третьої особи майнових фондів. Для встановлення ознак шахрайства не є вирішальним, чи усвідомлювала винувата особа, кому саме та на

яких підставах належить майно, а також чи заволодіває вона майном з використанням омани власника майна або іншої особи, у володінні якої воно перебуває. Оскільки обман є особливим видом інформаційного (дезінформаційного) впливу, його застосування спрямоване на відображення в свідомості обманутого у перекрученому, спотвореному вигляді фактів чи обставин, що обумовлюють рішення про передачу майна. Винуватий втручається в сферу психічної (інтелектуальної та вольової) діяльності іншої особи, фальсифікує її уявлення про відповідні обставини, вводить цю особу в оману, внаслідок чого вона обирає ту чи іншу лінію поведінки без знання про істинний, дійсний стан справ, її уявлення і судження фальсифіковані, а волевиявлення, та вчинки обумовлені обманними діями винного. При цьому виникнення умислу передує заволодінню чужим майном, а обман як спосіб вчинення кримінального правопорушення може виявлятися як у формі дії, так і бездіяльності або поєднувати зазначені форми впливу з метою введення в оману чи підтримання омани, яка виникла поза протиправними діями винуватої особи. Отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання. Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як неправомірну вигоду, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить кваліфікувати як шахрайство. Якщо при цьому винна особа схилила певну особу до замаху на пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі, її дії слід кваліфікувати також за відповідною частиною ст. 15 та відповідною частиною ст.369КК з посиланням на частину 4 ст. 27 КК. Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого кримінального правопорушення, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Якщо суб'єктом є службова особа, яка для обману чи зловживання довірою використовує своє службове становище, то її дії повинні кваліфікуватися за сукупністю статей 190 та 364 КК України. Специфіка суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 368 КК України полягає в існуванні зв'язку між умислом особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду, та умислом того, хто її пропонує або надає. Змістом умислу першого повинно охоплюватися, з-поміж іншого, усвідомлення того, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК України, розуміє сутність того, що відбувається, і усвідомлює факт незаконного одержання службовою

особою неправомірної вигоди. Якщо особа, надаючи службовій особі незаконну винагороду, з тих чи інших причин не усвідомлює, що вона дає неправомірну вигоду (наприклад, у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), вона не може нести відповідальність за пропозицію або надання неправомірної вигоди. а службова особа – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Дії останньої за наявності для того підстав можуть кваліфікуватися як зловживання владою чи службовим становищем, шахрайство тощо. Дії службової особи, яка, одержуючи гроші чи інші цінності начебто для передачі іншій службовій особі як неправомірну вигоду, мала намір їх привласнити, слід кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідними частинами статей 190 і 364 КК як шахрайство і зловживання владою чи службовим становищем, а за наявності для того підстав – і за відповідними частинами статей 27, 15 та 369 КК як підбурювання до замаху на пропозицію або надання неправомірної вигоди. Особа, яка в такому випадку пропонує або надає неправомірну вигоду, несе відповідальність за замах на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369 КК. Відсутність у ст. 369-2 КК можливість здійснення суб'єктом удаваного впливу, то такі дії мають кваліфікуватись за ст. 190 КК як шахрайство – зокрема, у зв'язку з існуванням усталеного правозастосовного підходу до кваліфікації подібних ситуацій, який відображено в абз. 2 п. 9 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. No 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», тому не за ст. 369-2, а за ст. 190 КК «Шахрайство» слід кваліфікувати дії тієї особи, яка одержала неправомірну вигоду нібито для здійснення впливу на прийняття рішення уповноваженою особою, але насправді не збиралася цього робити і бажала лише присвоїти таку вигоду. Оскільки одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, вчинене особою, котра не має такого впливу, за наявності підстав слід кваліфікувати як шахрайство.

Як висновок, Постанова від 17.10.2022 у справі 686/13801/16-к. розмежовуючи одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст.368 КК) та шахрайство (ст.190 КК), висловила наступне: легковажне ставлення до шахрая може ґрунтуватися на службових відносинах (начальник – підлеглий). Якщо службова особа заради досягнення бажаного для себе результату використовує не свою владу або службове становище, а особисті зв'язки, дружні чи родинні стосунки з іншими, у тому числі й службовими особами, склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК, відсутній. Дії службової особи, яка одержала гроші чи інші матеріальні цінності начебто для передачі іншій особі (зокрема, службовій або уповноваженій), а насправді мала намір не передавати їх, а

привласнити, належить кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідною частиною ст. 190 КК як шахрайство.

Список використаних джерел

1.Кримінальний кодекс України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Кузнецов Віталій Володимирович,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор
Кузнецова Лариса Олександрівна,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ

Актуальність нових правових імунітетів в умовах національного спротиву пов'язана насамперед з військовою агресією російської федерації (рф) проти України. Лише широкомасштабна військова агресія рф проти України змусила Верховну Раду України нарешті почати втілювати в життя певні наукові розробки щодо посилення правової спроможності людей протидіяти російській агресії. Спочатку народні депутати України зареєстрували законопроєкт «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану)» від 13 березня 2022 р. № 7156. Цим законопроєктом пропонувалося, зокрема передбачити в Кримінальному кодексі (КК) України додаткові обставини, що виключають кримінальну відповідальність особи за шкоду, заподіяну при захисті України від збройної агресії (ст. 36-1 «Захист України від іноземної агресії» та ст. 36-2 «Бойовий імунітет») [10]. Однак цей законопроєкт не був реалізований, оскільки, як відомо, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2124-IX передбачив нові «правові імунітети»: у Розділі VIII КК України була передбачена ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»; без внесення змін

в КК України – новий вид звільнення від відповідальності – бойовий імунітет (абз. 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.) та обставина, що виключає протиправність діяння – «в умовах воєнного стану особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несе відповідальність, у тому числі кримінальну, за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту» (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р.) [9]. Указані новели, на нашу думку, не зовсім корегуються з назвою вказаного Закону України: «… щодо визначення *обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану*» (курсив наш). Отже з назви нормативного акту слідує, що в ньому запропоновані певні обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (тобто через зміни у Розділ VIII КК України), які водночас дозволяють реалізувати бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану. Однак, як вже було зазначено, в КК України було передбачено лише одну нову статтю 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», яка не стосується бойового імунітету. А про поняття «бойовий імунітет» законодавець згадує лише в абз. 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., як про новий вид звільнення від відповідальності, зокрема й кримінальної.

Указані заохочувальні норми, на перший погляд, можна віднести до кримінально-правових імунітетів [5, с. 276]. Щоб з'ясувати, чи правильна ця гіпотеза, спочатку визначимося з поняттями «правовий імунітет» та «кримінально-правовий імунітет».

Як відомо, правові імунітети досліджуються у різних галузях права: теорії права, міжнародного та конституційного права, у кримінально-процесуальному праві[1]. Наприклад, у теорії права правовий імунітет визначається як «окрема форма юридичного вилучення, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечує особливий порядок притягнення до юридичної

[1] Окремим проблемам правових імунітетів присвятили свої праці О.О. Бахуринська, А.О. Бегунц, С.В. Бобровник, О.П. Васильченко, С.Г. Волкотруб, М.І. Козюбра, А. Ю. Кожевников, Р.О. Куйбіда, О. В. Марцеляк, А.І. Музика, Є. В. Назаренко, Н.М. Оніщенко, О.М. Овчаренко, М.А. Погорецький, С.П. Погребняк, С. В. Свириденко, В. М. Тертишник, О.В. Ткаля, В.Г. Уваров та інші вчені.

відповідальності» [11, с. 5]. Оксана Васильченко виділяє такі основні ознаки правового імунітету: «1) створює особливий правовий режим для суб'єктів, які ним володіють; 2) є своєрідним винятком із загального правового статусу особи; 3) поширюється виключно на конкретно визначене коло осіб, перелік яких передбачений у законодавстві; 4) не є особистим привілеєм для осіб визначених законом категорій, а засобом забезпечення здійснення ними публічно значимих міжнародних, державних, службових чи професійних або громадських обов'язків (діяльності); 5) за своїм змістом характеризується або звільненням суб'єкта права від виконання певних обов'язків, або звільненням від юридичної відповідальності» [6, с. 44]. У зарубіжному законодавстві під імунітетом розуміється звільнення (release) від правового обов'язку (legal duty) або відповідальності (legal liability), дане індивіду або групі людей внаслідок їх спеціального статусу [13]. В американському праві виділяють, як правило, три типи правового імунітету: а) обіцянка не переслідувати за злочин в обмін на інформацію або свідчення у кримінальній справі; б) захист державних службовців від відповідальності за свої рішення; с) урядовий (або суверенний) імунітет, який захищає державні органи від судових позовів, якщо уряд не погодився подати до суду; г) дипломатичний імунітет, що звільняє іноземних послів від дії більшості кримінальних законів США [14].

Один з різновидів правового імунітету є кримінально-правовий, який можна визначити як «сукупність особливих правил, що відноситься до спеціально обумовлених у законі осіб, який регулює порядок настання кримінальної відповідальності, відмінний від загальноприйнятого» [12, с. 68]. Визначаючи ознаки кримінально-правого імунітету, ми не знаходимо сталої доктринальної позиції.

На нашу думку, більш обґрунтованими є ознаки кримінально-правого імунітету, які запропонувала Олена Бахуринська: «1. Кримінально-правовий імунітет встановлюється у конкретних нормах Загальної або Особливої частин Кримінального кодексу (КК) України і заснований на нормах міжнародного права, Конституції України та інших законах України. 2. Кримінально-правовий імунітет поширюється виключно на конкретно визначене коло осіб, перелік яких передбачений у законодавстві. 3. Кримінально-правовий імунітет є окремим нормативно-правовим винятком із загальних підстав настання кримінальної відповідальності, за своїм змістом є привілеєм від кримінальної відповідальності для особи, у діях якої є підстава для такої відповідальності за змістом ч.1 ст. 2 КК України. Підставою непритягнення до кримінальної відповідальності осіб, визначених у зазначених вище нормах КК України, не є, наприклад, невисокий ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, або ж вчинення суспільно небезпечного діяння за обставин, які обумовлюють його

суспільну корисність і відтак правомірність. 4. Кримінально-правовий імунітет має особливу правову та конкретну соціальну обумовленість, носить функціональний характер – залежно від категорії суб'єктів кримінально-правових відносин, на яких поширюється імунітет, спрямований на підвищений правовий захист таких суб'єктів … . 5. Імунітети у кримінальному праві мають інтегральний зв'язок з відповідними міжнародно-правовими та кримінально-процесуальними імунітетами» [3, с. 156]. На нашу думку, основними ознаками кримінально-правового імунітету є те, що він поширюється виключно на певне коло осіб та є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Принципова різниця між «бойовим імунітетом», «виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» та «вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» полягає в наступному: перший визнає, що вчинено кримінальне правопорушення, а інші – ні [8, с. 16–17]. Іншими відмінностями цих правових категорій є: різні суб'єкти, зміст діяння та його наслідки. Спільними ознаками для вказаних обставин є те, що вони мають одну мету (відсіч збройної агресії проти України або ліквідація збройного конфлікту), умови реалізації (воєнний стан) та єдине нормативне джерело виникнення. В теорії кримінального права за таким критерієм, як правові наслідки для відповідних суб'єктів, ці «правові імунітети» віднесені до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння [1, с. 15–19; 2, с. 19; 4, с. 120; 8, с. 16–17]. Отже зважаючи на визначення та ознаки кримінально-правового імунітету, слід зробити висновок, що бойовий імунітет найбільш відповідає вказаним ознакам. Тому, з одного боку, є логічним кроком законодавця віднесення бойового імунітету до видів звільнення від кримінальної відповідальності. З іншого боку, як було зазначено, бойовий імунітет має спільні ознаки з іншими обставинами, що дозволяє говорити саме про правомірну поведінку відповідних суб'єктів в умовах воєнного стану. На нашу думку, законодавець у певній мірі став заручником використання зарубіжного терміну «бойовий імунітет», який включає слово імунітет, що має свої ознаки, які були визначені раніше. Вважаємо, що використання в понятті «бойовий імунітет» слова імунітет не є індикатором віднесення його до правового інституту «кримінально-правовий імунітет». Слід зауважити, що використанню зарубіжних юридичних термінів в національному законодавстві повинно передувати дослідження певного явища (процеса) та формування обґрунтованих ознак (умов реалізації) певного поняття. Не дотримання цього правила призводить до викривлення змісту поняття та некоректного його правозастосування. Тому пропонуємо передбачити бойовий імунітет

як нову обставину, що виключає протиправність діяння (через доповнення Розділу VIII КК України новою статтею 43-2 «Бойовий імунітет»). Відповідно до цього, слід змінити редакцію абз. 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. і вказати, що при бойовому імунітеті особа не притягається до відповідальності.

Щодо закріплення в КК України нової обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння «Вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» в теорії кримінального права є певна дискусія. Наприклад, автори проєкту КК України вважають недоцільним її закріплення в кримінальному законодавстві [7]. На нашу думку, вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування як обставину, що виключає протиправність діяння, слід також передбачити в Розділі VIII КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння».

На підставі викладеного пропонуємо наступні **висновки**:

- вказані заохочувальні норми (які містять нормативне регулювання «бойового імунітету», «виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» та «вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування») не можуть бути віднесені до правового інституту «кримінально-правовий імунітет»;
- усі ці обставини («бойовий імунітет», «виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» та «вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування») слід віднести до обставин, що виключає кримінальну протиправність діяння;
- слід передбачити в Розділі VIII КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» дві нові обставини: «бойовий імунітет» та «вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування».

Список використаних джерел

1. Акімов М. О. Деякі проблеми кримінально-правової регламентації бойового імунітету ті шляхи їх розв'язання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–19.

2. Баулін Ю. В. Бойовий імунітет як обставина, що виключає кримінальну відповідальність. *Кримінально-правові й процесуальні*

відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (27 січня 2023 р.). Київ : НаУКМА, 2023. С. 17–24.

3. Бахуринська О.О. Імунітет у кримінальному праві: проблеми визначення поняття та ознак. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 153–158.

4. Бегунц А.О. Кримінально-правова характеристика цивільного бойового імунітету. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 72, ч. 2. С. 116–120.

5. Бегунц А.О. Нові кримінально-правові імунітети та їх вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень в умовах війни. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 273–276.

6. Васильченко О. П. Правові імунітети як винятки реалізації принципу рівності прав та свобод людини та громадянина в Україні. *Наше право*. 2014. № 8. С. 43–49.

7. Кримінальний кодекс України : проєкт (станом на 14.09.2023). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf

8. Кузнецов В. В. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК). *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану* : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ : Норма права, 2022. С. 13–35.

9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2124-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#top

10. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану) : проєкт Закону України від 13 березня 2022 р. № 7156. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245248

11. Ткаля О.В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... на здобуття канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2010. 23 с.

12. Уваров В. Г. Юридична природа кримінально-правових імунітетів. *Право.ua.* 2015. № 2. С. 64–69.

13. Immunity law. Encyclopædia Britannica, Inc. URL: https://www.britannica.com/topic/immunity-law
14. Immunity. Dictionary.law. ALM Global, LLC. URL: https://dictionary.law.com/default.aspx?selected=897

Луценко Юрій Васильович,
Рада національної безпеки і оборони України, доктор юридичних наук, професор
Тарасюк Анатолій Васильович,
Державне бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Організована злочинність і боротьба з нею в нашій державі є надзвичайно складною, актуальною та гострою проблемою сьогодення. Нестабільність політичної та економічної обстановки в суспільстві, недосконаліть механізму державного управління та відсутність дієвого суспільного контролю за діяльністю органів державної влади, стрімке зниження життєвого рівня більшості населення, а, також, ряд інших факторів створили підґрунтя для розвитку організованої злочинності. Зростання масштабів організованої злочинності, поширення її впливу практично на всі сфери суспільних відносин, у тому числі, намагання окремих її представників контролювати політичні та економічні процеси в державі, створюють реальну загрозу національній безпеці, висувають перед суб'єктами боротьби зі злочинністю все нові завдання та зумовлюють пошук дієвих заходів, спрямованих на протидію зазначеному негативному явищу сьогодення [2, с. 157−158; 3, с. 365−367; 4, с. 389−390; 5, с. 257; 8, 65−67; 9, с. 524−526].

Беручи до уваги викладене, правоохоронні органи, відповідно до своїх повноважень, зобов'язані постійно здійснювати наступальну боротьбу зі злочинністю. У зв'язку з цим, вагомого значення набуває інститут конфіденційного співробітництва, в якому особа, що виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності відіграє одну з ключових ролей у боротьбі зі злочинністю.

Загалом виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованих злочинних угруповань – це особливий вид завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи або злочинної організації, виконувати яке можливо, лише беручи участь у злочинній діяльності вказаних угруповань, з метою входження у довіру та отримання необхідної інформації [1, с. 95]. Сьогодні окреслений напрям протидії злочинності

є достатньо врегульованим не лише на рівні КПК України, але й у нормах низки інших нормативно-правових актів. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], оперативні підрозділи мають право «виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» (п. 8). Розділом IV «Заходи щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю» Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [7] на законодавчому рівні передбачена можливість легендованого введення штатних та нештатних негласних співробітників в організовані злочинні угруповання (ст. 13).

Отже, маємо констатувати, що ведення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності може здійснюватися як в рамках кримінального процесу (як НСРД), так і в межах оперативно-розшукової діяльності (відповідно до Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»).

При цьому, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи уповноважені виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації відповідно до положень ст. 272 КПК України. Така юридична конструкція норми має рекурсивний характер і на практиці породжує дискусії щодо того, чи вказує вона суто на порядок проведення відповідного оперативно-розшукового заходу, аналогічний до регламентованого у КПК України, або ж на те, що вказаний захід може проводитись виключно як НСРД в ході досудового розслідування.

У контексті дослідження окресленої проблеми, необхідно також звернути увагу, що дискусійним злишається положення ст. 272 КПК України стосовно реалізації органами досудового розслідування можливостей щодо встановлення конфіденційного співробітництва, адже агентурно-оперативна діяльність є не властивою для органів досудового розслідування і не входить до їх основних завдань та функцій. Натомість, відповідно до п.п. 12−14 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наділені правами: мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності, отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені.

Не менш дискусійним є також зміст поняття *«уповноважена особа, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання»*. Зокрема, відповідно до ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», до організованих злочинних угруповань можуть вводитись штатні та нештатні негласні співробітники. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативні підрозділи мають право «виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, згідно з положеннями ст. 272 КПК України» (п. 8). Пунктами 13−14 ч. 1 тієї ж статті передбачається, що оперативним підрозділам надане право «мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників» (п. 13) та «використовувати конфіденційне співробітництво» (п. 14), втім, чітко не визначено, хто саме може виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованого злочинного угруповання. У контексті дослідження відповідного заходу як НСРД, передусім постає питання – чи може бути таким суб'єктом виключно співробітник правоохоронного органу або також і особа, з якою здійснюється конфіденційне співробітництво? Зумовлюють різночитання й терміни «працівник» та «співробітник».

На практиці викликає сумніви також доцільність встановлення обмеженого терміну виконання спеціального завдання, адже виконання будь-якої «операції під прикриттям» може бути як тактичним (короткостроковим), так і стратегічним (довгостроковим). Тільки на організацію та підготовку такої потребується час, який може значно перевищувати шестимісячний термін, адже до її здійснення залучається значний потенціал великої кількості спеціалістів. Потребує також ретельної підготовки введення негласного співробітника до складу організованої групи чи злочинної організації та виведення його після виконання завдання, адже від цього залежить не тільки результативність протидії організованій злочинності, а й, насамперед, здоров'я та життя самого оперативного співробітника.

При нагоді необхідно зазначити, що терміни «введення», «проникнення» та «впровадження», які також часто застосовуються у практичній діяльності, вказують радше на початковий етап виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Це, в свою чергу, породжує дискусію щодо положень ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Так, вказівка на те, що негласні співробітники «вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання» трактується як наявність двох самостійних суб'єктів у правоохоронному середовищі: *уповноваженого підрозділу, яким здійснюються заходи щодо введення* безпосереднього виконавця у злочинне угруповання та власне

безпосереднього виконавця – негласного співробітника правоохоронного органу. Відповідно, за таких умов «введення» (для оперативного підрозділу правоохоронного органу), «проникнення» та «виконання спеціального завдання» (для негласного співробітника) можуть розглядатися як окремі етапи оперативного впровадження як різновиду таємних операцій, що передбачають роботу «під прикриттям».

Процес підготовки оперативного впровадження включає: з'ясування задачі; оцінку оперативної обстановки, в якій проводитиметься оперативне впровадження; розробку оперативного задуму; розрахунок та виділення необхідних сил та засобів; раціональний розподіл обов'язків між виконавцями; прийняття та затвердження рішення на проведення впровадження; складання плану впровадження та ряд інших заходів.

Намічені планом оперативного впровадження заходи мають бути ефективними, конкретними, реально здійсненими та економічно доцільними з погляду витрачання коштів.

У плані визначаються цілі та завдання, легенда та лінія поведінки особи, що впроваджується, з урахуванням можливої імітації злочинної поведінки; забезпечення документами прикриття; місце, час та тактичні прийоми впровадження; заходи щодо зашифрування та захисту осіб, що впроваджуються, а, також, інші питання в залежності від цілей і завдань впровадження.

За ходом оперативного впровадження має здійснюватися постійний контроль з боку керівників оперативних підрозділів.

Ключову роль у впровадженні відіграє особистість впроваджуваного, його ділові та розвідувальні якості, уміння зіграти та «озвучити» розроблену легенду.

Виходячи з аналізу зарубіжного законодавства, необхідно зазначити, що у Великобританії існує достатньо широке коло об'єктів і цілей оперативного впровадження. Так, офіцери, які працюють під прикриттям, мають право діяти під вигаданими іменами або іншою легендою з метою: а) впровадження в наявні законспіровані кримінальні чи терористичні організації; б) арешту осіб, які вчинили злочин або яких підозрюють у його вчиненні; в) захисту національної безпеки; г) захисту економічної безпеки Об'єднаного Королівства [10].

Як бачимо, проблема практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності залишається гострою та актуальною для суб'єктів боротьби зі злочинністю.

У матеріалах даних тезах ми спробували привернути увагу практиків та теоретиків до окресленої проблематики, яка наразі

залишається гострою та дискусійною. Враховуючи викладене, видається за доцільне:

1. Удосконалити організаційно-правові засади протидії організованій злочинності шляхом розроблення та прийняття нової редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

2. Розмежувати підстави та порядок проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як НСРД та оперативного впровадження в рамках оперативно-розшукової діяльності.

3. Актуалізувати підзаконні нормативно-правові акти з питань діяльності негласних співробітників правоохоронних органів.

4. Розширити сферу застосування відповідного різновиду таємних операцій на весь спектр особливо тяжких злочинів, у т. ч. виклавши назву ст. 272 КПК України у такій редакції: «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності».

5. Синхронізувати термінологію, що використовується в різних нормативно-правових актах.

Список використаних джерел

1. Кузнєцов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: посіб. для підгот. до іспитів за заг. ред. О. М. Джужи. [2-е вид., доп. та перероб.]. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 300 с.

2. Луценко Ю. В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. *Правова держава.* 2023. № 49. С. 157−170.

3. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 364–368.

4. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 388−391.

5. Маньковський Н. Я. Стан наукової розробки виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1(10), 2016. С. 257−260.

6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text.

8. Lutsenko Yu., Motyl V., Tarasiuk A., Areshonkov V., Diakin Ya., Kamensky D. Globalization of White-Collar Crime: Far and Beyond National Jurisdictions. *CUESTIONES POLÍTICAS.* 2023. № 76. P. 64−75.

9. Tarasiuk A., Prokofieva-Yanchylenko D., Lutsenko Yu., Danylevskyi A., & Makarenko T. Corporate liability and white-collar crime: Comparative review: Responsabilidad de las empresas y delitos de cuello blanco: Revisión comparativa. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41 (78). P. 523−540.

10. The Use of Covert Human Intelligence Sources: Code of Practice. URL: https://www.gov.uk/government/publications/covert-human-intelligence-sources-code-of-practice-2022/covert-human-intelligence-sources-revised-code-of-practice-accessible.

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцеїстики Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, адвокат, партнер Адвокатського об'єднання «Альфа лекс».
Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного та господарського права Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Альфа лекс».

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Питання кваліфікації діянь за відповідними статтями кримінального кодексу України, завжди гостро стояли на порядку денному [1]. Позиція представників сторони обвинувачення, в переважній більшості випадків не співпадає із позицією сторони захисту.

Разом із тим, не дивлячись що на сьогоднішній день в роботі правоохоронних органів збільшилась кількість злочинів, фактично пов'язаних із збройною агресією проти України, не варто забувати про

економічні злочини, відповідну кваліфікацію, специфіку досудового розслідування та судового розгляду.

Відразу варто зазначити, що надані для участі в науковій конференції тези доповіді є в більшій мірі результатом практичної діяльності авторів як адвокатів, що здійснюють свою діяльність в складі адвокатського об'єднання.

Більша частина нашої практики не є «класично кримінальною», топ-то ми займаємось захистом бізнесу та правовим супроводженням бізнесу.

Але за роки практики, ми звернули увагу, що не дивлячись на окремі зміни як в кримінальному так і кримінально процесуальному законодавстві, підхід правоохоронців до кваліфікації економічних злочинів суттєво не змінився, як і практика звернення до суду з клопотаннями про надання дозволу на здійснення обшуку, обрання запобіжного захисту, накладення арешту на вилучене майно[1].

Так в якості конкретного прикладу, ми можемо привести одну справу за якою ми працюємо з 2021 року, за кваліфікацією за статтями за ч. 5 ст. 27, ч.4 ст. 191, ч. 2 ст. 209 КК України [1].

Здійснюючи правовий захист за вказаною справою, ми виявили вкрай непрофесійний підхід процесуального керівника та слідчого до своїх прямих обов'язків, помилкову кваліфікацію відповідних діянь та маніпуляцією з інформацією відносно строків вчинення відповідних діянь, суми спричинених збитків та іншого.

Вказана справа є достатньо цікавою та неоднозначною, розгляд якої відбувається в Дзержинському районному суді і досі.

Але ми хочемо звернути увагу на один аспект, бажання правоохоронців накласти арешт на майно та рахунки юридичної особи за вказаним провадженням та використати зміни в кримінальному законодавстві що набули чинність вже після строку скоєння ймовірного кримінального правопорушення.

Так у відповідності до п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України, підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є, зокрема, вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу[1].

Згідно приміток до ст. 96-3 КК України:

- під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи;

- кримінальні правопорушення, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159-1,

статтями 160, 209, 255, 260, 262, 306, 343, 345, 347, 348, 349, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 96-3 цього Кодексу, можуть бути застосовані судом до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій (ч. 1 ст. 96-4 КК України) [1].

Крім того, за правилами ч. 1 ст. 96-6, ст. 96-8 КК України, до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація. До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна - лише як додатковий.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом (ст. 96-8 КК України).

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 255, 258-258-5, 260, 262, 306, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу (ст. 96-9 КК України) [1].

Разом із тим, прокурор пов'язував ймовірне вчинення нашим клієнтом як службовою особою юридичної особи приватного права, від імені та в інтересах юридичної особи директором якої він є в період з 04.09.2018 р. по 29.11.2018 р., кримінальних правопорушень за ч. 4 ст. 191, ч.2 ст. 366, ч. 2 ст. 209 КК України, коли діяла редакції КК України: від 28.08.2018 р., від 06.10.2018 р., від 04.11.2018 р., від 10.11.2018 р. Наступна зміна КК України відбулась 01.01.2019 р.

Положення ст. 96-9 КК України у всіх вище перелічених редакціях Кодексу, що були чинними на період, з яким прокурор пов'язує вчинення нашим клієнтом протиправних діянь, а також станом на дату внесення до ЄРДР відповідних відомостей за № 42019040000000214 від 05.04.2019 року, не містили в собі відсилки до

вчинення уповноваженою особою юридичної особи, від імені та в інтересах юридичної особи, злочину (кримінального правопорушення) передбаченого ст. 209 КК України, як підстави застосування до юридичної особи такого заходу кримінально-правового характеру як ліквідація[1].

Отже, конфіскація майна, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна, може бути застосована судом лише у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України, однак, ст. 96-9 КК України, в редакції від 09 квітня 2015 року, яка діяла на момент вчинення кримінальних правопорушень, не передбачала можливості ліквідації юридичної особи у разі вчинення її уповноваженою особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 цього Кодексу.

Згідно положень ст. 4 КК України, закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння. Часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності.

Відповідно до ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Згідно вимог ч. 2 ст. 5 КК України, так як Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі[1].

Відтак очевидним є непрофесійний підхід державного обвинувача до своїх обов'язків та збільшення навантаження на судову гілку влади і безпосередньо слідчих суддів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n10.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3790.

Максименко Олена Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У науці кримінального права постійно точаться дискусії щодо встановлення віку кримінальної відповідальності та особливостей призначення кримінальних покарань неповнолітнім. У Кримінальному Кодексі України статтею 22 визначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Також частиною 2 цієї ж норми окреслено, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), жорстоке поводження з тваринами (стаття 299), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), зґвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296) [1].

Така позиція законодавця, на нашу думку не є однобокою по відношенню до дитини. Адже, з однієї сторони державою гарантовано права дитини на «дитинство», а з іншої – дитина повинна зазнавати

обмеження у реалізації своїх «дитячих прав», у разі скоєння нею окремих протиправних діянь. Вважаємо, що існуючу норму необхідно переглянути у бік послаблення кримінальної відповідальності дитини. Більш гуманно та справедливо по відношенню до дитини буде визначення загального віку кримінальної відповідальності в Україні – 18 років. Особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, не залежно від ступеню тяжкості, у віці від 10 до 18 років, на наш погляд, повинна бути піддана особливим заходам виховного характеру.

Хоча, у більшості країн світу визначено більш ранній вік кримінальної відповідальності ніж нині в Україні, наприклад у віці від 7 років по КК Швейцарії та – 17 років по КК Польщі. Досить специфічними є норми кримінального законодавства Аргентини, які визначають, що особа у віці від 10 до 14 років може нести кримінальну відповідальність лише в разі усвідомлення нею протиправності своєї поведінки. Причому питання про можливість такого усвідомлення є питанням факту і підлягає доведенню стороною обвинувачення [2].

Верхня вікова межа в різних державах має суттєві відмінності. Так, в Англії вона встановлена до 21 року, а в Туреччині - до 18 років [3]. В той же час у кримінальному праві США немає єдиної, чітко вираженої градації неповнолітніх за віком, що дозволяє застосовувати до різних вікових груп різні виховні заходи і покарання [4, с. 77]. За загальним правилом особа, яка не досягла семирічного віку, не несе кримінальної відповідальності за свою поведінку, незважаючи на наявні істотні відмінності у визначенні вікового періоду, протягом якого особа відповідно до національного законодавства тієї чи іншої держави вважається неповнолітнім. Загальним для всіх зарубіжних країн є та обставина, що стосовно дітей діє режим обмеження меж призначення покарання, а також фактичної можливості його застосування з урахуванням вікових та психологічних особливостей особистості і тяжкості вчиненого злочину. Так, в залежності від тяжкості та суспільної небезпеки вчиненого злочину в деяких зарубіжних країнах встановлюється чітке коло злочинних діянь, за які настає кримінальна відповідальність дитини. Наприклад, КК штату Техас встановлює, що до досягнення 15-річного віку особа може бути притягнута лише за вчинення фелонії [4, с. 92]. Вікові та психологічні особливості особистості також враховуються при визначенні меж призначуваного неповнолітній особі покарання. Так, відповідно до кримінального законодавства Туреччини покарання особі у віці від 11 до 15 років у разі усвідомленого вчинення ним злочину скорочується наполовину. В інших випадках покарання не застосовується взагалі, замість цього така особа передається на виховання та виправлення або батькам, або в державну установу до досягнення 18-річного віку [3].

Отже, проаналізувавши норми кримінального законодавства щодо встановлення віку кримінальної відповідальності в деяких

зарубіжних країнах, варто зазначити, що в кожній з них визначено свої вікові межі. Однак, важливим при притягненні дитини до кримінальної відповідальності є врахування нею ступеню усвідомленості протиправних дій. Такий позитивний досвід зарубіжних країн варто враховувати при проведенні реформування кримінального законодавства щодо визначення віку кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кидина Н. Критериии ндивидуализации наказания несовершеннолетних при его назначении. Legea si Viata. Moldova, 2015. № 9/3 (285). С. 25–29.

3. Кіріна Н. В. Кримінальна відповідальність неповнолітніх у Європейських країнах у ХУІІІ – ХІХ ст. ст. Сучасний стан і перспективи розвитку соціально-гуманітарних наук і освіти : зб. наук. ст. соціально1гуманітарного факультету НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. С.157–163

4. Злочини та покарання в Англії, США, Франції, ФРН, Японії (Загальна частина кримінального права). Н. Ф. Кузнєцова. М.: Юрид. літ., 1991. 287 с.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ»

Прояви жорстокості у війні, нехтування її законами і звичаями викликає відповідну та адекватну жорстокість іншої сторони, що перебуває у стані війни. Такий стан справ призводить до відкладання спроб улагодити конфлікт мирними засобами. Тому дотримання хоча б однією стороною законів та звичаїв війни набувають великого значення, адже це свідчить не лише про прихильність держави до загальновизнаних принципів права, а і дає змогу вести її з мінімальними втратами та жертвами і завершити швидше. Порядок ведення війни регламентовано цілим рядом міжнародно-правових актів, починаючи з Гаазьких конвенцій про закони та звичаї війни 1899 та 1907 років. Основним завданням збройних сил у випадку виникнення війни є утримувати конфлікт у первинних рамках, щоб не допустити його ескалації, проводити конфлікт раціонально, фахово, з

дотриманням оперативних принципів, що не виходять за межі права війни.

Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни передбачається у ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК). Серед форм об'єктивної сторони даного злочину, якими є жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; вигнання цивільного населення для примусових робіт; розграбування національних цінностей на окупованій території; застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; віддання наказу про вчинення таких дій, виділяються дії, пов'язані з заволодінням матеріальними речами.

Розграбування національних цінностей на окупованій території виступає окремою формою об'єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. Тому предметом діяння, передбаченого ст. 438 КК, є національні цінності. Але зміст і сутність терміну «національні цінності» чинним національним законодавством не визначається. На думку відразу спадають «культурні цінності», «історичні цінності», «майно, що має релігійну, історичну, культурну цінність» тощо, хоча зрозуміло, що визначений у ст. 438 КК предмет злочину є ширшим і об'ємнішим. Отже, вказана термінологія потребує першочергової законодавчої уніфікації.

Серед головних міжнародно-правових актів, що мають відношення до визначення терміну «національні цінності», слід зазначити:

а) Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) від 15.04.1935 р., що є першим міжнародно-правовим актом, спеціально присвяченим охороні культурних цінностей [1]. Відповідно до його положень, захистом користуються історичні пам'ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади – всі державні та приватні нерухомі пам'ятки, що становлять культурну скарбницю народів.

б) Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. [2], що розроблялася на основі попереднього міжнародно-правового акту.

Відповідно до положень зазначеної конвенції, об'єктами міжнародної охорони є рухомі або нерухомі, будь-якого походження та приналежності ті культурні цінності, які мають особливе значення для культурної спадщини кожного окремого народу:

- пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, що становлять історичний інтерес або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги й інші предмети художнього, історичного або

археологічного значення, наукові або важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій, цінностей;

- будинки, головним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей: музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, укриття, призначені для збереження у випадку збройного конфлікту рухомих культурних цінностей;
- центри, у яких є значна кількість вищевказаних культурних цінностей.

В науковій літературі висловлена обґрунтована позиція щодо віднесення до національних цінностей як предмета злочину, передбаченого ст. 438 КК, будь-якої власності, що є загальнонаціональною, державною або власністю окремих юридичних та фізичних осіб, і щодо якої державою встановлено особливий охоронний режим, включно з культурними цінностями (пам'ятниками архітектури, мистецтва, історії) [3, с. 1250]. Іншими словами, національні цінності – це об'єкти цивільного призначення (нерухомого і рухомого майна), які є матеріальним носієм культурних цінностей: пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, колекції, музеї, бібліотеки [4, с. 1053]. Як предмет злочину, передбаченого ст. 438 КК, національні цінності майно є комплексним поняттям. Воно включає не тільки "культурні цінності", але й будь-яку власність, що є загальнонаціональною, державною або власністю юридичних та фізичних осіб.

Отже, національними цінностями в якості предмету як обов'язкового елементу складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, слід вважати всі ті предмети зовнішнього світу, що становлять економічну, культурну, наукову, історичну, екологічну цінність для держави.

Список використаних джерел:

1. Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) від 15.04.1935 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_191#Text

2. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, доктор юридичних наук,
професор

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ: ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ

У вітчизняній юридичній літературі неодноразово зверталась увага на притаманну чинному Кримінальному кодексу України (далі – КК) безсистемність у побудові кваліфікованих складів найпоширенішого різновиду кримінальних правопорушень – проти власності. Тому загалом без подиву сприймається та обставина, що у проєкті нового КК (контрольний текст станом на 14.10.2023 р., далі – проєкт), розробленому Робочою групою з питань реформування кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (далі – робоча група), реалізований концептуально новий (порівняно з КК) підхід до вирішення проблеми диференціації відповідальності за вказані кримінальні правопорушення.

Після ознайомлення з проєктом є підстави констатувати, що в ньому знайшла втілення низка позитивних новел, зокрема надання наскрізного (а тому уніфікованого) кваліфікуючого значення деяким ознакам, які, на переконання робочої групи, мають підвищують тяжкість кримінально караних посягань на власність. У такий спосіб згадану вище безсистемність вдасться значною мірою звести нанівець. Водночас ретельніший аналіз відповідних положень проєкту змушує змінити його виключно позитивну оцінку на більш обережну. Пояснюється це тим, що, на відміну від доволі вдалого загального концепту побудови «кваліфікуючих» ознак, змістовна наповнюваність окремих із них викликає деякі нарікання.

Зокрема, видається дискусійним надання «кваліфікуючого» значення такій ознаці, як *«вчинення умисних злочинів, передбачених статтями 6.1.4–6.1.6, щодо чужої речі, яка була ввірена особі чи перебувала в її віданні»* (п. 5 ст. 6.1.3 проєкту). Попри всі свої намагання, я (як, до речі, і деякі інші вітчизняні науковців [1, с. 13]) так і не зміг знайти бодай одного більш-менш вагомого аргументу на користь тези про підвищену небезпеку (тяжкість) зазначених дій порівняно з іншими, вчиненими за однакових умов (передусім йдеться

про розмір заподіяної шкоди) різновидами викрадень (наприклад, заволодінням річчю шляхом зловживання довірою).

Невиправданість підходу, відбитого у п. 4 ст. 6.1.2 проєкту, підтверджує і релевантний зарубіжний досвід. Звернувшись до нього, переконуємось у тому, що парламентарії абсолютної більшості європейських країн передбачили ідентичні покарання як за крадіжку (шахрайства), так і за привласнення/розтрату.

Далі висловлю деякі міркування і щодо доцільності посилення відповідальності за викрадення чужої рухомої речі та заволодіння чужою нерухомою річчю або правом на річ *«щодо близької людини або колишнього подружжя»* (п. 2 ст. 6.1.3 проєкту).

Тут варто наголосити на тому, що кримінальні правопорушення проти власності – це не про домашнє та гендерно обумовлене насильство, де викладений підхід частково є прийнятним, зокрема, через необхідність виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Невиправданість втіленого у проєкті підходу знову-таки красномовно підтверджується і результатами відповідного компаративістського аналізу, які засвідчують, що розглядувана ініціатива робочої групи не була реалізована у жодній європейській країні. Ба більше: у низці держав кримінальні правопорушення у вигляді викрадення майна у близьких осіб віднесено до числа тих, кримінальне провадження стосовно яких розпочинається лише за заявою потерпілого.

На перший погляд, може скластися враження, що серед передбачених проєктом «кваліфікуючих» ознак злочинів проти власності чи не «найбезпроблемнішою» є така традиційна ознака, як їх вчинення *«з проникненням у володіння особи»* (п. 6 ст. 6.1.2 проєкту). Виявляється, однак, що і відносно згаданої ознаки можна висловити деякі зауваження, які стосуються кола злочинів, на які вона поширюється.

У вітчизняних дослідників загалом не викликає сумнівів виправданість встановлення суворішої відповідальності за вчинені у формі крадіжки, грабежу чи розбою викрадення, поєднані з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Зважаючи на це, немає підстав піддавати сумніву виправданість поширення впливу аналізованої ознаки на викрадення.

Проте, крім викрадення чужої рухомої речі, «кваліфікуюче» значення досліджуваної ознаки у проєкті поширене і на таке посягання, як заволодіння чужою нерухомою річчю або правом на річ (ст. 6.1.5 проєкту). Цей крок робочої групи видається помилковим, адже не враховує тієї принципово важливої обставини, що змістом згаданого заволодіння якраз і є проникнення у володіння іншої особи. Це, своєю чергою, означає те, що будь-який прояв заволодіння (наприклад, передбачене ст. 197-1 КК самовільне зайняття земельної

ділянки, визначальною рисою якого якраз і є «заволодіння» нею [2, с. 156–158; 3, с. 409–413]) супроводжується проникненням у володіння особи, а це свідчить про порушення такої вимоги до змісту кваліфікуючих ознак, як нехарактерність відповідного більш небезпечного варіанту поведінки. Тому проєкт у цій частині слід уточнити.

Крім того, навіть якщо не брати до уваги те, що згідно поданого тексту проєкту КК будь-яке незаконне заволодіння нерухомістю має автоматично «обтяжуватися» ознакою у вигляді «проникнення у володіння особи», хотілося б змоделювати доволі поширену на практиці ситуацію, коли голова фермерського господарства дає вказівку своїм підлеглим зайняти масив земельних ділянок, серед яких доволі часто опиняються і земельні ділянки, які належать людям, котрі досягли 70-ти або навіть 80-ти річного віку («уразливі» та «особливо уразливі», відповідно) [4]. За умови спричинення такими діями:

– значної майнової шкоди (базово злочин 3-го ступеня) цей злочин автоматично перетворюється на злочин 4-го, адже мало місце *«використання службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних з ними можливостей»* (п. 7 ст. 6.1.3), або ж 5-го ступеня тяжкості (якщо зайнято земельну ділянку людини, якій більше 80-ти років – тобто *«особливо уразливої людини»* (п. 1 ст. 6.1.2);

– коли ж була спричинена тяжка майнова шкода відповідне діяння автоматично визнаватиметься злочином 6-го (безальтернативне покарання – ув'язнення на строк від 8 до 10 років) або навіть 7-го ступеня тяжкості (безальтернативне покарання – ув'язнення на строк від 10 до 13 років (!).

То ж поставлю питання (вочевидь риторичне): чи є таке покарання адекватним відображенням ступеня та характеру проєктованого діяння?

Видається, що вдосконалення потребує і втілений у проєкті спосіб описання такої «кваліфікуючої» ознаки, як вчинення умисного злочину проти власності *«в особливий період чи в умовах надзвичайного стану»* (п. 10 ст. 6.1.3 проєкту).

Досліджуючи викладену в майже ідентичний спосіб ознаку, передбачену у частинах четвертих статей 185, 186, 187, 189, 191 КК, автором цих рядків було доведено, що за нею мають кваліфікуватися будь-які передбачені диспозиціями цих норм діяння, вчинені у відповідних умовах – незалежно від місцевості та обставин їхнього скоєння, тобто того, чи були вони безпосереднього пов'язані з використанням згаданих умов [5, с. 121]. При цьому, висловлюючи переконання у необхідності саме такого тлумачення, паралельно мною зауважувалося, що кваліфікація будь-яких вчинених при воєнному стані посягань на власність (зокрема, не пов'язаних із використанням

умов такого стану) саме за частинами четвертими вказаних статей КК навряд чи може вважатися доцільною.

Як свідчить аналіз відповідних судових рішень, висловлену вище авторську позицію поділяють і представники Феміди. Адже в жодному із цих рішень винним не було призначено надмірно суворе покарання, передбачене ч. 4 ст. 185 КК. Замість цього судді, переважно затверджуючи угоди про визнання винуватості: або призначали узгоджене сторонами покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років, від якого винна особа надалі звільнялася на підставі статей 75–76 КК; або, посилаючись на ст. 69 КК, призначали не передбачене у ч. 4 ст. 185 КК, але доцільне, на думку суддів, у таких ситуаціях покарання у виді штрафу.

І хоч за проєктом «кваліфікуюче» значення відповідної ознаки є не таким серйозним (вона підвищуватиме тяжкість злочинів проти власності лише на один ступінь), з урахуванням наведених міркувань рекомендую робочій групі замінити пропоноване у п. 10 ст. 6.1.3 проєкту словосполучення «в особливий період чи в умовах надзвичайного стану» на зворот «з використанням умов особливого періоду або надзвичайного стану». До слова, за умови виділення у проєкті складу «привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» (ч. 2 ст. 191 КК) можна було б дискутувати стосовно доцільності посилення відповідальності за будь-які прояви таких дій, вчинені в особливий період або під час надзвичайного стану, незалежно від використання відповідних умов. Однак у проєкті відповідальність за всі форми викрадення чужої рухомої речі уніфіковано у межах єдиної ст. 6.1.4, що робить зазначену дискусію безпредметною.

Таким чином, необхідно констатувати, що, незважаючи на втілення у проєкті низки новаторських і загалом прогресивних концептуальних ідей, змістовна наповнюваність пропонованої робочою групою системи ознак, які підвищують тяжкість злочинів проти власності, потребує деякого доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Киричко В. М. Про системні законодавчі віруси і соціальні засади створення нової системи Кримінального кодексу України. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 2. С. 1–26.

2. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 400 с.

3. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : законодавство, доктрина, практика : монографія; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча

науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 1152 с.

4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів проти власності, за проєктом Кримінального кодексу. *Amparo.* 2023. № 1. С. 25–37. URL: https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-1-2023/4.pdf

5. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ УСУНЕННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ У КАРАНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р., який набрав чинності 23.07.2023 р. [1], внесено ряд змін до положень Кримінального кодексу України (далі – КК). Його метою задекларовано усунення виявлених в практиці правозастосування суперечностей між положенням санкцій статей Особливої частини КК і положеннями статей Загальної частини КК в частині встановлення караності окремих кримінальних правопорушень. Адже практика правозастосування виявила цілу низку випадків, коли в санкціях статей Особливої частини КК окремі види чи розміри покарань встановлені всупереч положенням Загальної частини КК. Такий стан речей є неприпустимим, оскільки порушує принцип правової визначеності як неодмінну складову принципу верховенства права, що визнається і гарантується в Україні (ст. 8 Конституції України), створює підставу для не одноманітності судової практики і порушення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності.

Проектом Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень)» [2], реєстр. № 8235 від 28.11.2022 р., який став основою вищевказаного закону, пропонувалося усунути внутрішні суперечності приписів КК стосовно караності кримінальних правопорушень, що стосуються призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, конфіскації майна та обмеження волі.

Згідно з положеннями ч. 2 ст. 55 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в якості додаткового покарання (крім спеціальних випадків, коли воно передбачене за злочини проти основ національної безпеки України, а також злочини, передбачені ст.ст. 157-160 і 286-1 КК), встановлюється на строк від 1 до 3 років [3]. Всупереч цьому припису даний вид покарання встановлювався на строк від двох до чотирьох років – у ч. 2 ст. 206 КК; на строк від трьох до п'яти років – у ч. 3 ст. 206 КК; на строк до десяти років – у ч. 4 ст. 220-1, ч. 1 ст. 220-2, ч. 1 ст. 365-2 КК. На сьогодні санкції зазначених норм приведені у відповідність до вимог ст. 55 КК.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 КК, покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого [3]. Положення ч. 2 ст. 59 КК визначають, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Всупереч цьому припису, конфіскація майна встановлена у санкції ч. 2 ст. 201-2 КК, ч. 1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 436-2 КК – за корисливі нетяжкі злочини та у санкціях ч. 2 ст. 436-1 та ч. 3 ст. 436-2 КК – за некорисливі тяжкі злочини. Вказана ситуація є порушенням вимог ч. 2 ст. 59 КК і, на жаль, до цього часу не виправлена.

Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці (ч. 1 ст. 61 КК). Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років (ч. 2 ст. 61 КК) [3]. Натомість, санкція ч. 1 ст. 213 КК передбачала покарання у вигляді обмеження волі на строк «до одного року». Зазначеним законом дана прогалина усунута.

Такі законодавчі ініціативи заслуговують схвалення, але залишається ще безліч невирішених питань щодо удосконалення норм КК.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n38

2. Проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень)», реєстр. № 8235 від 28.11.2022 р. : URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40895

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Павленко Сергій Олексійович,
доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

На початку третього тисячоліття в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції перед Україною постає комплекс надзвичайно актуальних проблем протистояння сучасним викликам і загрозам, зокрема виявам організованої й професійної злочинності, на ефективність розв'язання яких впливають політична нестабільність, незавершеність економічних реформ, значна міграція і маргіналізація населення унаслідок тривалої збройної агресії та інші об'єктивні чинники. Кримінальні правопорушення, вчинені за участі організованих груп і злочинних організацій, дедалі більше характеризуються транснаціональними зв'язками їх учасників, високим рівнем конспірації і маскування вчинюваних ними діянь [1, с.8].

Відповідно до звіту Європолу SOCTA близько 40 % кримінальних мереж, що діють у Європейському Союзі, залучені до торгівлі незаконними наркотиками [2].

Згідно з інформацією, оприлюдненою Європейським агентством Євроюст (Eurojust) [3], злочинна діяльність, пов'язана з незаконним обігом наркотиків, приносить організованій злочинності лише в країнах Європейського Союзу понад 30 млрд доларів США.

За різними підрахунками [4], фінансові потоки, отримані організованою злочинністю від незаконного обігу наркотиків у США, Мексиці та Колумбії, становлять 80–90 млрд доларів США на рік.

Загалом, за різними оцінками міжнародних організацій [5], прибуток від незаконної діяльності транснаціональної організованої злочинності у світі оцінюється в діапазоні від 1,6 до 2,2 трлн доларів США, що становить близько 2,5 % світового валового продукту.

Україна займає центральне місце у транзиті наркозлочинності завдяки географічному розташуванню. Вона поступово стає

перехрестям декількох міжнародних маршрутів транзиту наркотиків. Варто зазначити, що під час транзитного перевезення наркотиків певна їх частина залишається в нашій державі, отже, Україна з транзитної держави перетворюється на державу, де розповсюджуються і вживаються наркотики [6; 7, с. 419].

Злочинна діяльність у сфері незаконного наркобізнесу є складною, структурованою, відрізняється вчиненням наркотичних злочинів з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, що проявляє себе у діяльності груп осіб за попередньою змовою, організованих груп і злочинних організацій стосовно наркозасобів у великих і особливо великих розмірах з міжнародними й транснаціональними зв'язками [8; 7, с. 422].

На основі опрацювання матеріалів судової практики встановлено, що затримані особи, які мали за мету незаконне переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, здебільшого перебували на найнижчих рівнях ієрархії злочинної спільноти, що спеціалізується на наркозлочинності, – це наркокур'єри (перевізники), збувачі наркотичних засобів та інші особи, які були виконавцями вчинення злочину [7, с. 421].

Вивчення матеріалів практики та узагальнення результатів опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів свідчить про те, що документування осіб, які перебувають на найвищих рівнях злочинної ієрархії (організатори, лідери, «вори в законі» та ін.) та безпосередньо координують або організовують діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, ускладнено тим, що ця категорія осіб особисто не вчиняє вказані злочини [7, с. 421].

Тому для вибору найбільш ефективної тактики оперативно-розшукової протидії організованим групам та злочинним організаціям, що вчиняють злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, працівникам оперативних підрозділів необхідно передусім володіти інформацією про особливості ієрархічної структури організованого злочинного угруповання та способи транспортування (контрабанди, перевезення) наркотичних засобів.

На основі узагальнення напрацювань вітчизняних та іноземних учених [6; 7; 9;10;] з означеної проблематики, можна констатувати, що структура організованого злочинного об'єднання у сфері незаконного обігу наркотичних засобів має таку ієрархію: лідери (організатори) вищого рівня; лідери (організатори) середнього рівня; лідери (організатори) нижчого рівня; посередники між лідерами (організаторами) вищого і нижчого рівня (буфери) та інші учасники організованого злочинного угруповання, що забезпечують доставку

наркотиків (водії, пілоти), охорону наркотиків (бойовики), а також особи, які здійснюють збут наркотичних засобів (кур'єри).

Запропонована вище класифікація структури організованого злочинного угруповання у сфері незаконного обігу наркотичних засобів є «традиційною» (загальною), без урахування характерних ознак (етнічних, культурних, релігійних та ін.), притаманних конкретній злочинній спільноті, що здійснює злочинну діяльність у цій сфері [7, с. 422-423].

Список використаних джерел

1. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.
2. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. *EUROPOL*. URL: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2021.
3. Eurojust Report on Drug Trafficking – Experiences and challenges in judicial cooperation. April, 2021. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Documents/pdf/2021_04_15_drug_trafficking_casework_report.pdf.
4. Global Financial Integrity. URL: https://gfintegrity.org/report/narcotics-proceeds-in-the-western-hemisphere-analysis-of-narcotics-related-illicit-financial-flows-between-the-united-states-mexico-and-colombia/;
5. Channing Mavrellis. Transnational Crime and the Developing World. *Global Financial Integrity*. March, 2017. URL: https://gfintegrity.org/press-release/transnational-crime-is-a-1-6-trillion-to-2-2-trillion-annual-business-finds-new-gfi-report/;
6. Гумін О. М. Характеристика контрабанди наркотичних засобів: правові та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 5. С. 103–106.
7. Павленко С.О.Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.
8. Когут М. Г. Віртуальний наркобізнес в мережі INTERNET: виклики сьогодення. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21772/1/ %.pdf;
9. Невмержицький С. М. Сутність етнічної організованої злочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. № 1. С. 191–194;

10. Wasawat Chawalitthamrong. Combating illicit drug trafficking by undercover operations. *Resource material series No. 106.* P. 7–21. URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No106/No106_6_VE_Chawalitthamrong.pdf.

Пастух Ігор Дмитрович,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОСАДОВІ ОСОБИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ЯК СУБ'ЄКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

20 вересня 2023 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 3384-IX «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» [1], який спрямований на забезпечення виконання зобов'язань, узятих Українською стороною згідно з Листом про наміри Уряду України та Національного банку України до Міжнародного валютного фонду від 24.03.2023 та Меморандуму про економічну та фінансову політику. Цей закон відновив зобов'язання державних службовців (безпосередньо не залучених до мобілізаційних та військових зусиль) подавати та розкривати декларації про свої активи під час воєнного стану та відновив функцію Національного агентства з питань запобігання корупції щодо перевірки декларацій про активи.

Водночас, слід зауважити, що назва законопроекту не узгоджується як з його змістом, так і з предметом правового регулювання. Зокрема, поряд із пропонованими змінами щодо відновлення та порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у період дії воєнного стану і до його припинення чи скасування Законом були внесені зміни, що матимуть постійний характер. Так, ст. 2 Закону України «Про запобігання корупції» доповнено частиною другою такого змісту: «У разі якщо норми цього Закону чи інших актів законодавства у сфері запобігання корупції допускають неоднозначне (множинне) тлумачення норм щодо прав та обов'язків осіб, на яких поширюється дія цього Закону, застосовується найбільш сприятливе для таких осіб тлумачення норми». Проте так формулювання як «застосовується найбільш сприятливе для таких осіб тлумачення» не відповідає вимозі правової визначеності, як складовій конституційного принципу верховенства права. Крім цього, Законом збільшено вартість

подарунків, які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність, – одноразово не мають перевищувати двох (було один) прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на день прийняття подарунка, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує чотирьох (було два) прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на 1 січня року, в якому прийнято подарунки. Суперечливі зміни, що додатково сприяти виникненню корупційних ризиків у службовців. Внесено й інші зміни, якими з одного боку, розширено перелік суб'єктів декларування (голови та члени лікарсько-консультативних і медико-соціальних експертних комісій, а також голови, їх заступники, члени та секретарі позаштатних постійно діючих військово-лікарських і лікарсько-льотних комісій), з іншого боку – його зменшено за рахунок введення нового визначення у Законі – посадова особа юридичної особи публічного права. Національне агентство з питань запобігання корупції анонсувало цю подію 16 жовтня 2023 року як велике досягнення у своїй роботі наступним чином: «закон про відновлення декларування, який набрав чинності 12 жовтня 2023 року, суттєво зменшив (приблизно на 50 тисяч) кількість декларантів у державних та комунальних підприємствах, закладах, установах, організаціях – юридичних особах публічного права (далі – ЮОПП). Відтак до декларантів із числа посадових осіб ЮОПП належать: голови та члени наглядової ради, ради директорів, виконавчого органу, комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії); ліквідатор; керівник, заступник керівника; головний бухгалтер; корпоративний секретар; особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу та її заступники; члени іншого органу управління (крім консультативного). Тобто декларантами у ЮОПП залишилися лише топпосадовці. Всі інші керівники нижчого за ієрархією рівня (структурних підрозділів) та інші працівники ЮОПП, які мають повноваження здійснювати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, зокрема, керівники підрозділів закупівель, більше не повинні подавати декларації будь-якого виду (у т. ч. декларації при звільненні та щорічні декларації за 2021, 2022, 2023 роки)». Які ж ще наслідки має така зміна в антикорупційному законодавстві?

Як відомо, у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» визначені категорії суб'єктів, на яких поширюється його дія: 1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та дві інших, що не пов'язані з виконанням державних функцій. Нам, звісно, цікава друга категорія, оскільки саме у ній перебувають юридичні особи публічного права. І сьогодні,

відповідно до п.п. а п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону туди входять; посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, члени Ради Національного банку України (крім Голови Національного банку України), особи, які входять до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, члени Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, які не є особами, зазначеними у пункті 1 частини першої цієї статті, посадові особи та інспектори Інспекції із забезпечення якості Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, члени Ради Аудиторської палати України, посадові особи Аудиторської палати України та працівники комітету з контролю якості аудиторських послуг Аудиторської палати України та комітетів з контролю якості аудиторських послуг професійних організацій аудиторів та бухгалтерів, Голова, заступники Голови, інші члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, крім обраних з числа здобувачів вищої освіти та представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, а також посадові особи секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Таким чином, такими особами відповідно до нового визначення ЮОПП, є такі особи, а також конкретні посади в окремих державних органах, інших установах та організаціях. Тобто керівники структурних підрозділів (їх заступники) ЮОПП (наприклад, начальник відділу кадрів, завідувач відділення лікарні, завуч школи та багато інших (близько 50 тисяч)) у цю категорію та й у жодну іншу за посадою не входять. Що це означає? Пригадаємо обмеження, які діяли на таких осіб, а зараз діють лише на керівників ЮОПП та головного бухгалтера.

Ст. 22 Закону України «Про запобігання корупції» «Обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища». Особам, зазначеним **у частині першій статті 3 цього Закону**, забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах. Тобто така заборона на посадових осіб структурних підрозділів вже не діє.

Ст. 23 «Обмеження щодо одержання подарунків». «Особам, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб:

1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи». Вже можна, у тому числі ті, що перевищують прояв гостинності.

Рішення, прийняті такою особою на користь особи, від якої вона чи її близькі особи отримали протягом останніх трьох років подарунок, ***не*** вважаються вже такими, що прийняті в умовах реального конфлікту інтересів, і на такі рішення не поширюються положення статті 67 цього Закону. Звісно, положення про те, що особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані: 1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; 2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника; 3) не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів тощо, також на розглядуваних нами суб'єктів вже не діє. Так само не повинні вони запобігати конфлікту інтересів у зв'язку з наявністю у них підприємств чи корпоративних прав (ст. 36 Закону).

У Кримінальному кодексі, зокрема, такі особи перестали бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. 369-2 «Зловживання впливом»

Враховуючи викладене, можна констатувати, що встановленням у Законі визначення посадових осіб ЮОПП, законодавці не тільки зменшив (приблизно на 50 тисяч) кількість декларантів у державних та комунальних підприємствах, закладах, установах, організаціях – юридичних особах публічного права, а й на таку саме кількість збільшив коло осіб які не являються суб'єктами відповідальності за кримінальні, адміністративні та інші порушення антикорупційного законодавства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20 вересня 2023 року № 3384-IX. Голос України від 11.10.2023. № 35.

2. Декларування посадових осіб юридичних осіб публічного права. Хто за новим Законом повинен подавати декларації? URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/deklaruvannya-posadovyh-osib-yurydychnyh-osib-publichnogo-prava-hto-za-novym-zakonom-povynen-podavaty-deklaratsiyi/

Пастушенко Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, начальник Кропивницької районної військової адміністрації Кіровоградської області
Євенко Дмитро Володимирович,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДО ПОНЯТТЯ СУБЄКТИВНИХ ПРАВ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Власні права мають не тільки люди, але й інші суб'єкти публічно-правових відносин, зокрема в нашому випадку – місцеві державні адміністрації. Для визначення прав цих державних органів необхідно визначити їх суб'єктивні права та ознайомитися з їх змістом.

Суб'єктивне право – це гарантована правом і законом міра можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні. Саме тому до суб'єктивних прав належать фундаментальні демократичні права і свободи. Суб'єктивне право завжди належить уповноваженій особі, яка має певний інтерес – матеріальний, духовний, політичний, сімейний тощо. Для задоволення цього інтересу й існує соціальна цінність надання певних правових можливостей. Можлива поведінка щодо реалізації певного інтересу становить зміст суб'єктивного права і заснована на бажанні уповноваженої особи. Межі бажаної поведінки чітко окреслені нормами позитивного права [1].

С. Кисельов вважає, що доктринально суб'єктивні права містять такі варіанти можливої поведінки уповноваженого суб'єкта: право здійснювати певні дії, тобто реалізувати свої інтереси; право вимагати певних дій від зобов'язаного суб'єкта; право вимагати відновлення порушеного права, тобто звертатися до компетентних державних органів за захистом суб'єктивного права і примусовим забезпеченням юридичного обов'язку; право користуватися певним соціальним благом. Отже, суб'єктивне право може поставати як правоповедінка, правовимога, праводомагання, правокористування [2].

М. Горбач у своєму науковому дослідженні зробила такі висновки, щодо адміністративних прав суб'єктів публічної адміністрації: 1) адміністративні права публічного суб'єкта права завжди є публічними – такими, що відображають публічний інтерес; 2) адміністративні права публічного суб'єкта права нерозривно пов'язані з адміністративними обов'язками в цій сфері; 3) публічний суб'єкт права має право: а) вимагати від іншої сторони виконання обов'язку, тобто має право на чужі дії; б) на здійснення адміністративних дій, спрямованих на захист їх прав; в) увести в дію апарат адміністративного примусу проти зобов'язальної особи; 4) у нормативно-правових актах треба чітко прописувати і формально виділяти адміністративні права публічного суб'єкта права, не змішуючи їх з обов'язками чи іншими категоріями юриспруденції – «компетенціями», «повноваженнями» та ін.; 5) серед адміністративних прав публічного суб'єкта права можна виділити різні сфери адміністративних прав, зокрема адміністративно-економічні, адміністративно-соціальні, адміністративно-громадянські, адміністративно-культурні, адміністративно-екологічні тощо. Згідно із цим, адміністративні права публічного суб'єкта права – це прописана адміністративним законодавством міра дозволеної поведінки суб'єкта публічної адміністрації в різних сферах суспільного життя щодо виконання поставлених обов'язків стосовно забезпечення прав, свобод і законних інтересів невладних фізичних і юридичних осіб та публічного інтересу держави й суспільства в цілому [3].

Таким чином, адміністративні права місцевих державних адміністрацій слід віднести до категорії прав суб'єктивного характеру.

Теорія держави і права трактує суб'єктивне право як гарантовану правом і законом міру можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні [129, с. 206]; це передбачена нормами права міра можливої поведінки учасника правовідносин. Іншими словами, це міра поведінки, що належить уповноваженій особі для задоволення її інтересів та потреб і яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [4].

Оскільки місцеві державні адміністрації відносяться до правової площини державної влади, їхні права характеризуються такими особливостями: 1) можливістю оперативно приймати рішення, оскільки процедури, які використовуються у сфері функціонування державної влади, є значно простішими порівняно з процедурами законотворчості та судочинства, що забезпечує швидкість вирішення

завдань, які ставляться перед такою гілкою влади; 2) можливістю користуватися всім обсягом державно-владних повноважень, визначених у законі, зокрема правом застосування прямого примусу; 3) розпорядництвом. Так, виконавча влада не лише виконує закони, прийняті законодавчою владою, а й видає власні – підзаконні нормативні акти (наприклад, постанови Кабінету Міністрів, накази центральних органів виконавчої влади тощо), тобто видає обов'язкові для виконання розпорядження; 4) самостійністю, яка полягає в можливості виконавчої влади самостійно, тобто без погодження із законодавчою та судовою владою, приймати рішення та забезпечувати їх виконання [5, с.22].

Отже, права місцевих державних адміністрацій – це прописані адміністративними нормами суб'єктивні правила дозволеної поведінки призначені для виконання місцевими органами державної виконавчої влади та їх посадовими особами своїх повноважень, пов'язаних з різними галузями правового регулювання. Тобто мова йде про правомірну поведінку місцевих державних адміністрацій у тій чи іншій ситуації під час виконання своїх повноважень.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. освіти / [М. В. Цвік та ін.] ; ред. М. В. Цвік та ін. ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2002. 432 с.

2. Право : учебник для бакалавров / под ред. С. Г. Киселева. М. : Юрайт, 2015. 632 с.

3. Горбач М. І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права: теорія і практика : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2017. 201 с.

4. Ведєрніков Ю., Папірна А. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.

5. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

Письменський Євген Олександрович,
завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту
імені Е.О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОЗНАКОЮ ДОБРОВІЛЬНОСТІ

Під добровільністю, похідні поняття від якого використовуються для характеристики окремих форм участі в діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч.ч. 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України), розуміється така участь, що здійснюється за власною ініціативою суб'єкта колабораційної діяльності та за умови його вільного волевиявлення.

У всіх інших частинах ст. 111-1 КК України зазначення добровільності колабораційної діяльності відсутнє, у зв'язку з чим постає питання: чи визнаються передбачені в цих нормах (ч.ч. 1, 3, 4, 6) дії кримінально протиправними незалежно від добровільності їх вчинення? Відповідь на це питання має бути заперечною. Незважаючи на відсутність прямої нормативної фіксації добровільності, жодні вчинені під впливом примусу («недобровільні») дії, зокрема й передбачені ст. 111-1 КК України, не можуть визнаватися кримінально протиправними. Тож не можна визнати правильним підхід, відповідно до якого окремі колаборанти нібито несуть відповідальність лише за добровільну співпрацю, а інші – за будь-яку. Зокрема, як помилкове варто розглядати твердження про те, що для вчителів норма про колабораційну діяльність є дещо іншою: добровільно чи ні, а будь-який освітянин, який викладає у школі за російськими стандартами, вважається колаборантом [1].

Ознака добровільності відповідної поведінки має виключатися, якщо вона є результатом примусу, тобто нездоланних у конкретній ситуації перешкод. Про таку ситуацію загалом ідеться, якщо рішення про участь у колабораційній діяльності ухвалювалося під впливом фізичного або психічного примусу з боку представників держави-агресора. Водночас добровільною участь буде тоді, коли особа вчинила відповідне діяння, перебуваючи під впливом своїх родичів та близьких, знайомих і друзів, які її умовили погодитися на співпрацю з державою-агресором.

О. Марін у цьому контексті слушно зауважує таке: якщо будь яка поведінка колабораційної спрямованості вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не

могла керувати своїми вчинками, то така поведінка не буде кримінальним правопорушенням і не потягне кримінальної відповідальності. Щодо фізичного примусу, під час якого особа зберігала можливість керувати своїми вчинками (не надто інтенсивне фізичне насильство, яке зберігало перед особою вибір варіантів поведінки) або при психічному примусі (застосуванні різного роду погроз або шантажу), до уваги беруться правила «крайньої необхідності» [2].

Окремі правники пропонують щодо колабораційної діяльності розширити межі перешкод, які можуть вважатися нездоланними в ситуації, пов'язаною з окупацією. Як видається, це питання є вкрай неоднозначним, оскільки визначення таких меж, інакше ніж це встановлено на сьогодні згідно з КК України, може негативно вплинути на практику протидії колабораційної діяльності, призвести до невиправданого звуження меж кримінальної відповідальності, зловживань тощо. У перспективі певні законодавчі зміни могли б розв'язати порушену проблему. Зокрема, у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (№ 7570 від 20 липня 2022 р.) пропонується врегулювати, що не вважається колабораційною діяльністю така співпраця з державою-агресором, якщо вона є «вимушеною, здійснюваною проти власних переконань та волі, при цьому особа вжила усіх можливих за конкретних умов заходів, щоби не спричинити або мінімізувати шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності та безпеці України». Пропонований варіант не є бездоганним, оскільки з огляду на специфіку колабораційної діяльності як явища, пов'язаного з умовами окупації, встановити, чи справді особа вжила усіх можливих заходів, може бути вкрай проблематичним.

Не викликають сумнівів міркування М. Рубащенка, який запевняє, що умови окупації – це обстановка постійного реального та потенційного насильства. Населення окупованої території перебуває під повним контролем чисельної кількості озброєних злочинців. Сама ж зброя представлена важким озброєнням, складною військовою технікою тощо. Показово придушуються будь-які протести, здійснюються розправи з тими, хто не лише чинить найменші перешкоди чи відмовляється співпрацювати, але й з тими, хто ніякого стосунку до перешкод чи відмов не має. Законна влада позбавлена якого-небудь доступу та можливості допомогти. Масштаб діяльності та цілі окупанта підштовхують населення до усвідомлення того, що нові порядки і влада окупанта на цій території можуть тривати довго. Кожен, хто перебуває в умовах окупації, вчиняючи будь-яке діяння,

свідомо чи несвідомо узгоджує його з установленим окупантом порядком. Тому навіть «добровільні» вчинки населення за таких умовах – передача ресурсів, організація референдумів, здійснення функцій службової особи тощо, – за суттю перестають бути добровільними. Хіба є виявом доброї волі вчинок за описаних вище умов? Очевидно, що ні. Водночас, наголошує вчений, норми кримінального законодавства про крайню необхідність, фізичний та психічний примус не розраховані на такі потенційні ризики і такий всеохоплюючий масштаб. Небезпека, яка загрожує правоохоронюваному інтересу або застосовуване насильство мають бути конкретними. Звичайно ст. 39 і ст. 40 КК України підлягають застосуванню і стосовно діянь, учинених на окупованих територіях, однак їх потенціал обмежений рамками конкретного акту насильства, не здатен урахувати загальний насильницький фон окупаційних умов [3, с. 47].

Задля вирішення проблеми добровільності колабораційної діяльності в літературі пропонують з огляду на те, що колабораційна діяльність може бути вимушеною та не заподіювати шкоду державі, норми ст. 111-1 КК України доповнити вказівкою на умисність відповідних дій чи виокремити особливий вид звільнення від відповідальності в ч. 9 ст. 111-1 КК України через їх вимушеність та відсутності шкоди, заподіяної державі [4, с. 273]. По-перше, не слід у такому разі поєднувати вимушеність колабораційної поведінки (якими б не були її межі) та відсутність заподіяної шкоди. Ці фактори не завжди збігаються. По-друге, конче потрібним є чітко та однозначно (наскільки це можливо) визначити параметри вимушеності колабораційної поведінки, що зробить застосування кримінального закону більш ефективним (саме з цього треба починати). Урешті-решт, по-третє, не зрозуміло, чому вимушеність колабораційної діяльності повинна тягти наслідком звільнення від кримінальної відповідальності, за якого констатується наявність складу кримінального правопорушення?

Так чи інакше проблема адекватних меж добровільності колабораційної діяльності, а отже, визначення ступеня її вимушеності, справді на сьогодні існує і є досить серйозною. Для подальшого її правильного розв’язання у процесі кримінально-правової кваліфікації треба продовжити відповідні фахові дослідження з тим, щоб визначити найбільш оптимальний варіант змін до КК України та / або його застосування. З позиції чинного законодавства можна висловити рекомендацію при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, звертати більше уваги на фактори, які зумовили колабораційну поведінку, зокрема щодо встановлення наявних в особи потреб у колаборації, мети і мотиву відповідної поведінки та в результаті визначення наявності

(відсутності) такого характеру дій, що суперечить переконанням особи та навіть її волі (певною мірою).

Список використаних джерел

1. Онищенко О. Окупація: як працюють, живуть і на що сподіваються вчителі / Дзеркало тижня (7 травня 2022 р.). URL: zn.ua/ukr/EDUCATION/okupatsija-jak-pratsjujut-zhivut-i-na-shcho-spodivajutsja-vchiteli.html

2. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним / Academia.edu. URL: https://bit.ly/3yq95sP.

3. Рубащенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: окремі проблеми. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. Київ, 2023. С. 46 – 50.

4. Топоркова М., Пономаренко С., Онищенко О. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України). *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 7(9). С. 270 – 277.

Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри права Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у КК України 2001 р. включають такі діяння: зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156) та домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1).

Що ж стосується домагання дитини для сексуальних цілей, то кримінальна відповідальність передбачена за:

- пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою

вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 1 ст. 156-1);

- пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 2 ст. 156-1).

Т. Лисько наголошувала, що «пряме запозичення положень Ланцаротської конвенції у КК України без адаптації до національного законодавства призвело до виникнення ряду термінологічних проблем, що в окремих випадках може призвести до проблем кваліфікації кримінальних правопорушень, що вчиняються проти статевої недоторканості неповнолітніх осіб. Так, на відміну від положень Конвенції та інших міжнародних актів, КК України у своїх нормах не містить характеристику поняття «дитина». При використанні терміну «дитина» у КК України зазвичай використовується прив'язка її до певного віку, наприклад «Використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом» (ст. 150-1 КК), «Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування…» (ст. 150 КК)» [1, с. 333].

Відзначимо, що станом на жовтень 2023 р. обліковано 15 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, серед яких у 6 – особам вручено повідомлення про підозру; 5 кримінальних проваджень з обвинувальним актом направлено до суду. Щодо вироків суду за ст. 156-1 КК України, то в Єдиний державний реєстр судових рішень з 01 лютого 2021 р. по 12 листопада 2023 р. є два вироки за ст. 156-1 КК України (див. Рисунок 1). Проте, проведений нами більш детальний аналіз показав, що за цими вироками судами першої інстанції винних осіб було засуджено за ч. 2 ст. 156 КК України.

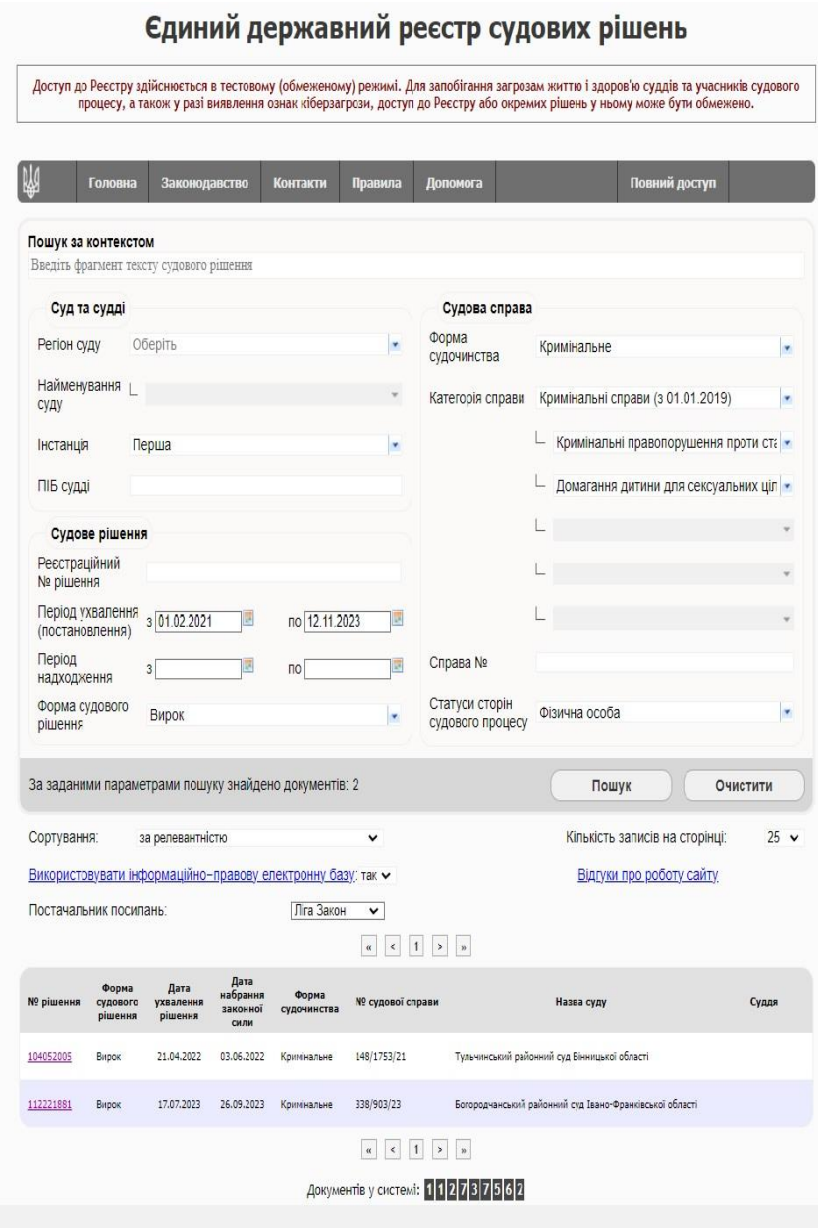

Рисунок 1. Інформація щодо ст. 156-1 КК України з Єдиного державного реєстру судових рішень

У статті 4.5.10. Сексуальне домагання Підрозділу 2. Проступки Розділу 4.5. Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини Книги четвертої. Кримінальні правопорушення проти людини Особливої частини проєкту КК України мова йде про те, що «особа, яка вчинила небажане для людини, яка досягла 14-річного віку, вербальне, невербальне або фізичне сексуальне домагання, метою або наслідком якого є порушення гідності людини, шляхом створення залякувальної, ворожої, принизливої чи образливої обстановки, – вчинила проступок» [2].

Хотілося б зауважити, що сексуальне домагання не є чимось новим. У світі вже давно існують засоби правового захисту від таких протиправних діянь. Наприклад, у США відповідно до Акту про громадянські права 1964 р. такі діяння визнано формою дискримінації за ознакою статі. Зокрема, у 1977 р. апеляційний суд Колумбія визнав, що сексуальні домагання на робочому місці можуть самі по собі порушувати згаданий розділ VII. Суд постановив вважати, що домагання у вигляді «послуга за послугу» (*quid pro quo*) – «переспи зі мною або я тебе звільню» – очевидно базується на дискримінації за ознакою статі. У 1980 р. ЕЕОС визнала, що сексуальні домагання, які створюють вороже робоче середовище, теж можуть бути дискримінацією за ознакою статі. Верховний суд підтвердив цю тезу в 1986 р. [3].

Що ж стосується визначення поняття «сексуальне домагання», то у ФРН у «Загальному законі про рівне ставлення» 2006 р. під сексуальним домаганням на робочому місці розуміється застосування фізичного насильства, небажаний фізичний контакт, непристойні погляди, глузування, сексуальні коментарі, сексистські жарти або показ порнографічного матеріалу [4].

У міжнародних документах також зустрічається поняття сексуальне домагання. Так, у ст. 23. Домагання дитини для сексуальних цілей Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) відзначається, що це кримінальне правопорушення, також відоме як «грумінг», стосується умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку сексуальної зрілості з метою сексуального насилля або його/її експлуатації. Лансаротська конвенція стосується саме таких пропозицій, які здійснюються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій та ситуацій, коли злочинець здійснив певні конкретні кроки для особистої зустрічі з дитиною. Однак Лансаротський комітет, що уповноважений тлумачити Конвенцію, рекомендував державам розглянути можливість розширення криміналізації також у випадках, коли сексуальне насильство

здійснюється безпосередньо за допомогою мережі Інтернет, а не внаслідок особистої зустрічі [5].

У «Словнику гендерних термінів» під сексуальним домаганням розуміються дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування [6].

Таким чином, проведений нами аналіз поняття сексуального домагання, яке використовується у міжнародним актах та законодавстві окремих зарубіжних країн, вказує, що сексуальне домагання може бути застосоване не тільки щодо дорослої людини, а й до дитини. Вважаємо, що формулювання «особа, яка вчинила небажане для людини, яка досягла 14-річного віку» є незрозумілим, адже відповідно до міжнародного та національного законодавства особа, яка досягла 14-річного віку вважається дитиною. Викладена таким чином диспозиція ст. 4.5.10 викликає питання: ми говоримо про людину у 14-річному віці чи про 14-річну дитину? Окрім того, є дискусійним питанням: чи є доречним використання у самій статті словосполучення «вербальне, невербальне або фізичне *сексуальне домагання*»? Ми вважаємо ні, оскільки цей термін потребує розкриття його змісту (які діяння можуть бути віднесені, яким чином це може бути вчинено) та створює певну плутанину.

Список використаних джерел

1. Лисько Т.Д. Домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України): окремі проблеми законодавчого визначення. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків: ТОВ «Видавництво Точка», віддруковано у ТОВ «Друкарня Мадрид» через ФОП Гобельовська Л. П., 2022. С.332-335.

2. Проєкт Кримінального кодексу України: станом на 14.10.2023. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf (дата звернення 12.11.2023).

3. Mark Joseph Stern. Who's to Blame for America's Sexual Harassment Nightmare? The Supreme Court, for one. Oct. 17, 2017. URL: https://slate.com/news-and-politics/2017/10/blame-the-supreme-court-for-americas-sexual-harassment-nightmare.html (дата звернення 12.11.2023).

4. Arthur Sullivan. Sexual harassment in the German workplace. URL: https://www.dw.com/en/you-too-sexual-harassment-in-the-german-workplace/a-41215231 (дата звернення 12.11.2023).

5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція). URL: https://rm.coe.int/prems-095619-ukr-2576-lanzarote-convention-leaflet-web-a5-1-/168096674b (дата звернення 12.11.2023).

6. Шевченко, З. В. (Уклад.). (2016). Словник ґендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. URL: https://a-z-gender.net/ua/seksualni-domagannya.html (дата звернення 12.11.2023).

Пономаренко Юрій Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Проблематика реалізації т.зв. «права на надію» осіб, що відбувають довічне позбавлення волі, останнім часом набула в Україні особливої актуальності з огляду на відомі рішення Європейського суду з прав людини [1], Конституційного Суду України [2], законодавчі новели [3] та законопроєкті роботи [4]. Нині в межах цієї проблематики основне питання звучить так: чи відповідає нині чинна редакція КК України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституції України в тих їх частинах, у яких вони забороняють застосування жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, поводження чи покарання? На думку окремих засуджених, що відбувають цей вид покарання, такої відповідності ще не досягнуто, що й потягло за собою нове провадження у Конституційному Суді України [5].

За чинною редакцією ст. 81 КК умовно-дострокове звільнення від відбування безпосередньо довічного позбавлення волі як виду покарання, не допускається. Натомість, цією статтею передбачена можливість умовно-дострокового звільнення від позбавлення волі на певний строк, яким відповідно до ст. 82 КК було замінене довічне позбавлення волі. Водночас, Конституційний Суд України визнавав ч. 1 ст. 81 КК такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційними), в тій її частині, що вона унеможливлює застосування умовно-дострокового звільнення «до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі». З мого погляду, не можна стверджувати по неконституційність нинішньої редакції ст. 81 КК, з огляду на наступні аргументи.

Передусім, це аргумент формальний: за буквальною редакцією

п. 1 резолютивної частини рішення КСУ ст. 81 була визнана неконституційною в тому, що вона не може бути застосована до *осіб, яких засудженого до довічного позбавлення волі*, але не до *осіб, які реально відбувають довічне позбавлення волі*. Відомо, що «особа, засуджена до певного виду покарання» і «особа, яка відбуває певний вид покарання», – це не завжди одна й та ж сама особа. Свого часу питання розмежування цих категорій осіб було актуальним при тлумаченні ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 389 КК і навіть потягло за собою викладення в новій редакції гіпотез обох частин цієї статті. Ґрунтуючись на тих же аргументах, можна стверджувати, що оновлена редакція ст. 81 КК, яка допускає застосування умовно-дострокового звільнення до *осіб, що свого часу були засуджені до довічного позбавлення, але зараз відбувають позбавлення волі на певний строк*, узгоджується з рішенням КСУ.

Крім того У рішенні ЄСПЛ в справі Петухов проти України (№ 2) визначено, що «Засудженим до довічного позбавлення волі має надаватися можливість реабілітуватися. Щодо обсягу покладених у зв'язку з цим на державу зобов'язань Суд вважає, що хоча держави не несуть відповідальності за реабілітацію засуджених до довічного позбавлення волі, тим не менше, вони зобов'язані забезпечити таким засудженим можливість реабілітуватися. В іншому випадку засуджений до довічного позбавлення волі може бути позбавлений можливості реабілітуватися, внаслідок чого необхідний для зменшення строку довічного позбавлення волі перегляд, під час якого оцінюється прогрес у реабілітації, не буде здатний призвести до пом'якшення, зменшення або звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі або до умовно-дострокового звільнення засудженого. Зобов'язання забезпечувати можливість реабілітації має розглядатися як зобов'язання вжиття заходів, а не досягнення результатів. Проте воно призводить до позитивного зобов'язання забезпечити в установі виконання покарань для засуджених до довічного позбавлення волі такий режим, який є сумісним з метою реабілітації та дозволяє таким засудженим досягнути у ній прогресу. У цьому контексті Суд уже встановив, що таке зобов'язання існує тоді, коли режим установи виконання покарань або умови тримання під вартою перешкоджають реабілітації…» (§ 181). Таким чином, ЄСПЛ наголошує на необхідності забезпечення в установі виконання покарань можливості реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі, яка може створюватися за рахунок пом'якшення, зменшення або звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі або до умовно-дострокового звільнення засудженого. Тобто, ЄСПЛ не визнає умовно-дострокове звільнення єдиним можливим механізмом стимулювання реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі. Отже, держави мають самостійно вирішувати, який механізм

перегляду довічного позбавлення волі вони вважають більш дієвим та доцільним. Саме такого висновку дійшов Суд у § 178 цього рішення, у якому зазначив, що визнає свободу розсуду, яка має надаватися Договірним державам у питаннях відправлення кримінального правосуддя та обрання покарання. І що завдання ЄСПЛ не полягає у визначенні форми, у якій має здійснюватися такий перегляд (виконавчою або судовою гілками влади) (див. § 168). Однак Суд вважає, що для забезпечення належного розгляду змін і прогресу в реабілітації засудженого до довічного позбавлення волі, якими б значними вони не були, перегляд повинен передбачати або надання обґрунтування органами виконавчої влади, або судовий перегляд, щоб уникнути навіть ознаки свавілля. А тому, запроваджений у чинній редакції КК двоетапний механізм судового перегляду довічного позбавлення волі не суперечить рішенню ЄСПЛ.

Нарешті, саме такий двоетапний механізм (алгоритм) перегляду довічного позбавлення волі, на думку вітчизняного законодавця, з одного боку, стимулює засуджених до реабілітації та належної поведінки, а, з іншого, – (за рахунок поступового пом'якшення суворості режиму відбування покарання, що обумовлено заміною довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк) дозволяє:

а) здійснити належний моніторинг результативності (ефективності) реабілітації засуджених;

б) об'єктивно оцінити прогрес їх реабілітації;

в) надати належну оцінку ризикам вчинення ними повторного кримінального правопорушення;

г) підготувати їх до подальшого звільнення від відбування покарання.

З огляду на викладене, вважаю, що нинішня редакція КК України не порушує гарантоване ЄКПЛ і Конституцією України право засуджених до довічного позбавлення волі не бути підданих жорстокому, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню. Водночас, з подальшим розвитком механізмів ресоціалізації таких осіб та адекватності оцінки досягнення ними стану готовності реінтегруватися до суспільства, не можна заперечувати появи в майбутньому підстави безпосереднього звільнення від подальшого відбування покарання особи, яка відбуває довічне позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Справа «Петухов проти України (№ 2)» (Заява № 41216/13) : рішення Європейського суду з прав людини (Четверта секція) від 12.03.2019. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича

щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16.09.2021. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закону України № 2690-IX від 18.10.2022. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n17

4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL.: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code

5. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої, пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України від 12.07.2023. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v115u710-23#Text

Поштаренко Інна Валеріївна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 150^1 Кримінального кодексу України (далі – КК), обов'язковою ознакою має діяння – використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей). Відповідно до загальноприйнятого положення, діяння має дві форми: дію і бездіяльність (ст. 11 КК) [1]. Об'єктивна сторона аналізованого злочину може виражатися лише в активних суспільно небезпечних діях – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. При вчиненні такої дії суб'єкт злочину не здійснює безпосередній вплив на свідомість та волю потерпілої особи з метою викликати у неї рішучість

(бажання) займатися жебрацтвом, а лише використовує малолітнього як своєрідне «знаряддя» при випрошуванні майна у сторонніх осіб (наприклад, використання немовляти при випрошуванні грошей у перехожих) [2, с. 279].

Термін «використання» ототожнюється з поняттям «використовувати» і тлумачиться як «застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось» [3, с. 97; 4, с. 214]. Тому варто говорити, що використання – це сприйняття винною особою дитини не в якості людини, а в якості корисної для нього речі, що своїм видом спонукує інших осіб до безоплатної передачі йому певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів тощо). Тобто в цьому разі дитина є «знаряддям» вчинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника [5, с. 128]. Як зазначає І.В. Дегтярьова, застосування терміну «використання» є характерним для малолітніх дітей, які не розуміють дійсність і використовуються злочинцем в якості «знаряддя» злочину [6, с. 76]. На нашу думку, під використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом слід розуміти утримання чи пред'явлення потерпілого в якості корисної для суб'єкта речі, яка своїм видом спонукає сторонніх осіб до безоплатної передачі йому грошей, речей, інших матеріальних цінностей.

Диспозиція ч. 1 ст. 150^1 КК є описовою і безпосередньо з неї випливає, що під заняттям жебрацтвом розуміється систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. При цьому випрошувати матеріальні цінності у сторонніх осіб може як малолітня дитина, так і доросла особа, яка використовує дитину (найчастіше, коли дитина ще не вміє розмовляти). Власне випрошування може відбуватися усно, письмово або конклюдентними діями [2, с. 338]. Особливістю об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є відсутність у дитини рішучості для заняття жебрацтвом, тобто її бажання чи небажання щодо участі в такому виді діяльності не актуалізоване [7, с. 196].

Аналізований злочину є продовжуваним злочином – тобто, злочином, що складається із двох чи більше тотожних діянь, які є реалізацією єдиного злочинного наміру винної особи щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Такими діяннями можуть бути: тримання на руках немовляти чи іншої маленької дитини, контролювання зовні дій дитини, яка самостійно випрошує матеріальні цінності у сторонніх осіб [2, с. 338].

Залежно від опису суспільно небезпечних наслідків у диспозиції статті КК відбувається поділ складів злочинів на матеріальні та формальні. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 150^1 КК, в диспозиції не містить вказівки на заподіяну шкоду, тому визнається діянням з

формальним складом і є закінченим з моменту початку третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб з використанням суб'єктом злочину малолітньої дитини [7, с. 197]. Разом з тим, кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою аналізованого злочину є діяння, пов'язані з насильством чи погрозою його застосування (ч. 2), а також спричинення малолітній дитині середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3). Отже, в даному випадку аналізований злочин стає злочином з матеріальним складом і буде вважатися закінченим або з моменту застосування насильства і спричиненням у зв'язку з його застосуванням легких тілесних ушкоджень (ч. 2), або з моменту настання описаних у ч. 3 наслідків.

Отже, якщо ми говоримо про матеріальний склад злочину у ч. 2 і 3 ст. 150^1 КК, ми не можемо оминути третю обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочинів з матеріальним складом – причинний зв'язок між дією та наслідком. Як правило, в кримінальному праві під причинним зв'язком розуміють об'єктивно існуючий зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю, тобто причиною) і суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку [8, с. 136]. Оскільки кваліфікований і особливо кваліфікований склади аналізованого злочину передбачають настання суспільно-небезпечних наслідків (мають матеріальний склад), то причинний зв'язок також є їх обов'язковою ознакою для них всіх. Як ми зазначили вище, причинний зв'язок повинен існувати лише в матеріальних складах злочинів. У нашому випадку – це ч. 2, 3 ст. 150^1 КК, де між суспільно небезпечним діянням у вигляді використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і настанням наслідків у вигляді легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень існує необхідний причинний зв'язок. Причинний зв'язок характеризується тим, що суспільно небезпечне діяння (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом), вчинюване спеціальним (ч. 1 ст. 150^1) чи загальним (ч. 2, 3 ст. 150^1) суб'єктом злочину є безпосередньою і достатньою причиною вказаних у ч. 2, 3 ст. 150^1 наслідків (легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень).

Таким чином, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 150-1 КК, охоплює активні суспільно небезпечні дії – використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, наслідки у ч. 2, 3 ст. 150-1 КК – легкі, середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкоджень та причинний зв'язок між вказаними ознаками.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 01.04.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ, ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (170000 слів) / В.Т. Бусел (уклад. і голов. ред.). Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1426 с.

4. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т. 1. / В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2002. 648 с.

5. Крестовська Н.М., Готвянська М.А Використання дітей молодшого віку при жебракуванні : проблеми кваліфікації та юридичного реагування. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2005. № 12. С. 124-129.

6. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 207 с.

7. Кузнецов В.В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. Наук. вісник КНУВС. 2009. Вип. 6 (67). С. 191-199.

8. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

Процюк Олег Володимирович,
професор спеціальної кафедри №1 Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

На сучасному етапі розвитку правової системи України положення статті 263 Кримінального Кодексу України (далі КК України) набувають особливої важливості та актуальності. В даній нормі закріплено положення щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Науковий аналіз даної статті вказує на ряд складних проблем та вимагає детального розгляду.

Перш за все, слід визначити, що нормативне регулювання, передбачене ст. 263 КК України, залишає багато питань відкритими. Наприклад, неоднозначність у трактуванні поняття «незаконне

поводження» створює простір для інтерпретацій та непорозумінь у практиці застосування закону.

Відсутність профільного законодавства щодо зброї, її видів та характеристик створює підстави для уникнення відповідальності за незаконне з нею поводження, а також не дає достатніх легітимних підстав для притягнення винних осіб до відповідальності.

Наявність лише Наказу № 622 від 21.08.98 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [1] є досить умовною підставою для визначення законності та не законності дій зі зброєю та бойовими припасами.

Також зазначимо, що сучасна класифікація видів зброї не завжди відповідає реальним викликам, які ставляться перед правоохоронними органами. Розробка більш точних та адаптованих кримінально-правових критеріїв щодо видів зброї може виявитися докорінною зміною у законодавстві.

Яскравим прикладом вищезазначеної тези являється неузгодженость термінології з приводу визначення так званої «короткоствольної» зброї. Не дивлячись на наявність декількох законопроєктів [2] цей термін не набув належної, всеохоплюючої визначеності.

Не витримують критики і не зрозумілі зміни до ч.3, ст. 263 КК України. Мова йде про введення до тексту статті словосполучення «не підлягає кримінальній відповідальності…» замість «звільняється від кримінальної відповідальності…»[3]. Чим керувались автори такої новели – залишається не зрозумілим. Адже при тлумаченні норми в її теперішньому вигляді втрачається юридична логіка побудови усієї вищезгаданої статті. Зазначати, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, можна тільки в тих випадках, коли в діях особи відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України.

Однак, змінами до ч. 3 ст. 263 КК України фактично встановлено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності попри те, що в її діях наявні усі елементи складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною цієї статті. Ця законодавча пропозиція суперечить приписам ч. 1 ст. 2 КК України, згідно з якою вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України, є підставою кримінальної відповідальності [4].

Беззаперечно, досить важливо провести і аналіз практики застосування судами статті 263 КК України для визначення її ефективності та ідентифікації тих аспектів, які потребують вдосконалення. Систематичний підхід до аналізу судової практики дозволить виявити тенденції та здійснити науково-обґрунтовані пропозиції до вдосконалення законодавства.

Отже, актуальні питання кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (положення статті 263 КК України) потребують ретельного наукового розгляду. Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного підходу, включаючи як теоретичні дослідження, так і аналіз практичного застосування норми у кримінальних провадженнях та під час судових розглядів.

Розробка конкретних пропозицій щодо вдосконалення статті 263 КК України стане важливим кроком у напрямі покращення кримінально-правового регулювання суспільних відносин з приводу обігу зброї, боєприпасів або вибухових речовин в Україні.

Список використаних джерел

1. Наказ № 622 від 21.08.98 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text (дата звернення: 22.11.2023)

2. Проект Закону про зброю, № 1222 від 02.09.2019р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66594;

Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю, №5708 від 25.06.2021р. URL:https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-pravo-na-tsivilnu-vognepalnu-zbroyu (дата звернення: 22.11.2023).

3. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 22.11.2023).

4. Проект Закону про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247154(дата звернення: 22.11.2023).

Савченко Андрій Володимирович,
старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) СВОЇМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ

Як відомо, Рішенням Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 11.06.2020 № 7-р/2020 у справі № 1-305/2019(7162/19) за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України (далі – КК України) вказану статтю визнано такою, що не відповідає Конституції України (неконституційною), а також встановлено, що вона втрачає чинність через шість місяців з дня ухвалення КСУ цього Рішення [1]. Пізніше Законом України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» статтю 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» було виключено з КК України [2].

Водночас відповідно до постанови Верховної Ради України (далі – ВРУ) від 20.03.2023 № 2967-IX [3] було підготовлено Звіт Тимчасової слідчої комісії ВРУ з питань розслідування обставин, що призвели до смерті судді Автозаводського районного суду міста Кременчука Полтавської області Лободенка Олександра Станіславовича та міського голови міста Кременчука Полтавської області Бабаєва Олега Мейдановича, який серед іншого передбачає розробку та подання до ВРУ проєкту закону щодо встановлення кримінальної відповідальності за зловживання суддями їхніми повноваженнями з дотриманням принципу правової визначеності та врахуванням Рішення КСУ від 11.06.2020 № 7-р/2020. Також на виконання цього законопроєкту передбачається розробити особливості відкриття кримінального провадження та здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання суддями їхніми повноваженнями, які унеможливлять використання таких проваджень для здійснення тиску на суддів.

На необхідність криміналізації зловживання суддями своїми повноваженнями також орієнтують інші нормативно-правові акти. Зокрема, підпункт 6 пункту 3.1.3 підрозділу 3.1 розділу 3 Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України від 20.06.2022 № 2322-IX, передбачає запровадження

інституту кримінальної відповідальності суддів за свавільне зловживання своїми повноваженнями [4]. Крім того, підпункт 2.1.3.6.1 додатка 2 до Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220, передбачає встановлення кримінальної відповідальності за зловживання суддями своїми повноваженнями, а також визначення особливостей відкриття кримінального провадження та здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання суддями своїми повноваженнями, які унеможливлюють використання таких проваджень для здійснення тиску на суддів [5].

Очевидно, що існують всі підстави та умови для існування конкретної кримінально-правової норми про кримінальну відповідальність за зловживання суддями своїми повноваженнями.

У зв'язку з тим, що відповідно до частини четвертої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України судді є безпосередніми суб'єктами підслідності Державного бюро розслідувань [6] останнє розробило та запропонувало для обговорення власну модель вищезазначеної норми.

Зокрема, пропонується такий робочий варіант нової норми у КК України:

«Стаття 374^1. Зловживання суддею (суддями) своїми повноваженнями

1. Зловживання суддею (суддями) своїми повноваженнями –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів, в інших особистих інтересах чи з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка 1. Під зловживанням суддею (суддями) своїми повноваженнями у цій статті слід розуміти постановлення суддею (суддями) незаконного вироку, рішення, ухвали або постанови, якщо це є компетенцією суду вищої інстанції чи іншого судді (суду), іншого суб'єкта владних повноважень, або якщо це передбачає вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках чи з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов, або одноособово, тоді як вони повинні бути вчинені лише колегіально, або які ніхто не має права виконувати чи дозволяти,

у тому числі розгляд справи неповноважним (незаконним) складом суду або розгляд суддею (суддями) справи, яка не підсудна суду, у якому він (вони) працює (працюють), або розгляд справи, яку суддя (судді) не могли розглядатиі підлягали відводу (самовідводу) відповідно до процесуального закону, або прийняття рішення у справі без участі сторін, які не повідомлялися належним чином про час та місце розгляду справи (якщо таке повідомлення є обов'язковим), або прийняття рішення про права і обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі, або прийняття рішення не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу, або з істотним порушенням вимог закону, або непідписання судового рішення будь-ким із суддів чи підписання не тими суддями, які зазначені у рішенні, або розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження справи, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.

2. Судове рішення, вирок, ухвала або постанова вважаються постановленими з моменту складення суддею (суддями) їх повного тексту та проголошення або надіслання чи вручення хоча б одному учаснику судового провадження чи заявнику, за заявою якого було ухвалено відповідне судове рішення, його належним чином завіреної копії. У разі ненадсилання судового рішення жодній особі – з моменту приєднання до матеріалів справи належним чином оформленого оригіналу судового рішення.».

Поряд із цим переконані, що комплексне законодавче врегулювання питання про кримінальну відповідальність за зловживання суддями своїми повноваженнями потребує детального обговорення, зокрема у профільному комітеті ВРУ. Також є потреба у створенні міжвідомчої робочої групи з обов'язковим залученням представників судової влади, правоохоронних органів та науковців з метою розробки якісного законопроєкту, що відповідав би європейським стандартам та світовій практиці нормотворчості, оскільки залишається дискусійним ряд питань, зокрема щодо опису певних об'єктивних та суб'єктивних ознак у складі цього кримінального правопорушення, обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність за вчинене діяння, видів і меж покарання, особливостей здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно цього кримінального правопорушення тощо.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 КК України від 11 червня 2020 року № 7-р/2020 (справа № 1-305/2019(7162/19)). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text (дата звернення: 20.11.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n38 (дата звернення: 20.11.2023).

3. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин, що призвели до смерті судді Автозаводського районного суду міста Кременчука Полтавської області Лободенка Олександра Станіславовича та міського голови міста Кременчука Полтавської області Бабаєва Олега Мейдановича : постанова Верховної Ради України від 20 березня 2023 року № 2967-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2967-IX#Text (дата звернення: 20.11.2023).

4. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text (дата звернення: 20.11.2023).

5. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-antykoruptsiinoi-prohramy-na-20232025-t40323 (дата звернення: 20.11.2023).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 20.11.2023).

Сав'юк Олександр Васильович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Герелюк Христина Василівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ В УКРАЇНІ

Безпека дітей, особливо в інтимній сфері, одне із пріоритетних завдань держави та суспільства. Тому включення до Кримінального кодексу України ст.156-1 було необхідним кроком, не тільки для імплементації Ланцаротської Конвенції про захист дітей, яку Україна ратифікувала ще у 2012 році, але і для забезпечення можливості нормального розвитку дітей у інтимній та сексуальній сферах [2].

Як показує аналіз останніх досліджень повідних вчених даними питаннями кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи займались такі вчені як М. І. Бажанов, Р. С. Біль, Л. П. Брич, О.О. Дудоров, О.М. Джужа, А. С. Лукаш, О. В. Харитонова, С. В. Чмут, А. П. Шеремет та багато інших. Однак комплексного дослідження нового складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК «Домагання до дитини для сексуальних цілей» у цих працях авторами не зустрічалося. Проте варто відмітити і деяких молодих вчених, які уже приділили даному питанню увагу, почали досліджувати міжнародний досвід та навіть розкрили окремі питання грумінгу та кібергрумінгу. Це такі вчені як Н.О. Симоненко, Д.О. Куковинець, М.О. Колесник [4,5,6].

Кримінальний кодекс України було доповнено ст.156-1. Ця норма набула чинності 18 лютого 2021 року, і з цієї дати за домагання інтимного характеру стосовно дітей винним загрожує кримінальна відповідальність.

Варто зауважити, що зміни до законодавства є надзвичайно актуальними, адже діти все більше часу проводять у мережі Інтернет (навчання, пошук цікавої інформації або нових друзів тощо) і небезпека може застати зненацька, оскільки далеко не завжди незнайомці, що налагоджують дружні стосунки з дітьми є тими за кого себе видають. Так, згідно Аналітичного звіту по результатам кількісного дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні», що був складений за результатами дослідження проведеного МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві із Уповноваженим Президента України з прав дитини серед дітей (4700 опитаних) у період з 15 грудня 2020 року по 20 січня 2021 року абсолютна більшість респондентів (95,1%) мають доступ до Інтернету вдома; дві третини респондентів (67,9%) виходять у Інтернет за допомогою мобільного Інтернету; 41% користуються виходом в Інтернет у школі, і ще третина – підключаються до WI-FI у громадських місцях. Серед опитаних дітей, що зустрілись хоча б з однією із ситуацій сексуального насильства чи експлуатації за останній рік, всього чверть готова розказати дорослим про те, що з ними трапилось. Більшість розкаже батькам – майже 20% із всіх, хто готовий ділитись з дорослими; майже 5% розкажуть дорослому, із яким є довірливі стосунки; близько 1-2% розкажуть вчителю або психологу про те, що з ними сталось [7].

Домагання дитини для сексуальних цілей - це кримінальне правопорушення, яке визначається за наступними ознаками:

1. Дії, спрямовані на досягнення сексуальної задоволеності; кримінальне правопорушення домагання дитини для сексуальних цілей передбачає специфічні дії, що мають за мету задовольняння

сексуальних потреб злочинця за допомогою дитини. Ці дії можуть включати сексуальний контакт, експлуатацію, сексуальні образи чи інші дії, що порушують недоторканість та права дитини.

2. Вік дитини: домагання дитини передбачає, що жертва є неповнолітньою особою. Вік, з якого особа вважається дитиною, визначається законодавством і може варіюватися в різних країнах по іншому.

3. Згода та воля дитини: важливо враховувати, що дитина не має відповідного рівня розуміння та згоди для сексуальних дій з дорослими. Домагання дитини передбачає використання її беззахисного стану та поневолення.

4. Психологічний ефект впливу на жертву: злочинцеві може бути висунуто звинувачення у тому, що його дії спричинили психологічний чи травматичний ефект на дитину. Це може включати пошкодження психічного стану, тривожність, депресію тощо.

5. Запобіжні заходи та покарання: законодавство передбачає певні запобіжні заходи та покарання для осіб, винних у домаганні дитини для сексуальних цілей, включаючи позбавлення волі та інші судові санкції.

Дане кримінальне правопорушення є серйозним порушенням прав та безпеки дітей, і вимагає належної уваги з боку суспільства та правоохоронних органів.

На нашу думку, є необхідність більш чітко і точно урегулювати питання кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, оскільки не все так однозначно у даній нормі, як здається на перший погляд, а саме:

- стаття не визначає чіткого поняття «домагання» та поняття «сексуальних цілей», що законодавець розуміє під даними термінами, можна тільки догадуватися;
- термін «домагання», сприймається і розуміється з визначення тільки як «пропозиція зустрічі», а як тут визначити сексуальні цілі, як довести що вони сексуальні, також не зрозуміло;
- законодавець також не передбачає у диспозиції статті, як об'єктивну сторону даного кримінального правопорушення саму «зустріч», а тільки «пропозицію зустрічі»;
- суб'єктом даного кримінального правопорушення законодавець бачить тільки повнолітню особу, невже неповнолітня особа, якій наприклад виповнилось шістнадцять років, не може вчинити згадані у кримінальній нормі дії по відношенню щодо малолітньої особи?

Тому зважаючи на викладене вище, можна прийти до висновку що є ряд не вирішених питань, на які потрібно дати відповідь.

Важливо наголосити, що боротьба з цими кримінальним правопорушеннями вимагає комплексних заходів, включаючи

профілактику та попередження, розробку відповідних освітніх програм, ефективну роботу правоохоронних органів та підтримку жертв. Суспільство має активно долучатися до цього процесу, щоб забезпечити безпеку та захист прав дітей від будь-якого насильства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції): Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 20, ст.187 / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2849-IX від 13.12.2022 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення : 07.01.2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text.
4. Симоненко Н. О. Кримінальна відповідальність за грумінг. Правова держава. 2022. № 45. С. 58–65.
5. Колесник М. О. Домагання дитини для сексуальних цілей: новелізіція кримінального законодавства / Марина Олександрівна Колесник // Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ. – Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2021. – С. 88-90.
6. Куковинець Д. О. До питання встановлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей. Право як ефективний суспільний регулятор. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. 41 с.
7. Георгій Попов. Новели національного законодавства щодо відповідальності за «грумінг» / https://www.hsa.org.ua/blog/novely-natsionalnogo-zakonodavstva-shhodo-vidpovidalnosti-za-gruming

Салашна Альона Вікторівна,
молодша наукова співробітниця лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 130 ТА 133 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суспільні відносини, які є найбільш важливими, охороняються Кримінальним кодексом України (далі – КК України) і за їх порушення передбачена кримінальна відповідальність. Зміст ч. 1 ст. 2 КК України встановлює настання кримінальної відповідальності для особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, яке містить склад кримінального правопорушення. Саме по собі поняття "склад кримінального правопорушення" включає в себе сукупність елементів – об'єктивних та суб'єктивних ознак, які свідчать про суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення, за відсутності одного з яких складу кримінального правопорушення не буде існувати. Серед таких елементів виділяють чотири: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Елементом, що необхідно проаналізувати, є об'єкт кримінального правопорушення, що позначає спрямованість протиправного посягання, те, чому кримінальним правопорушенням заподіюється реальна шкода чи створюється загрозу її заподіяння [1, с. 119].

Теорія кримінального права виділяє триступеневу класифікацію об'єктів "за вертикаллю", серед яких загальний, родовий та безпосередній [1, с. 123].

Розділ II КК України "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи" містить низку правопорушень, які являють собою суспільно небезпечні протиправні діяння, що посягають на життя та здоров'я особи (інших осіб) та наражають її на небезпеку заподіяння певної шкоди. Серед таких кримінальних правопорушень необхідно дослідити об'єкт зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України) [2].

Як видовим так і безпосереднім об'єктом цих кримінальних правопорушень виступає "здоров'я людини", але в більшості випадків зазначають, що об'єктом цих злочинів є "здоров'я особи". Як бачимо,

науковці використовують різні категорії понять. Наприклад, М. Й. Коржанський виокремлював найголовнішим завданням кримінального права охорону “особи” – її життя й здоров’я [3, с. 33].

В свою чергу, завдання кримінального законодавства полягає в охороні “особи” від посягань, які державою визнаються злочинними [4, с. 28].

КК України під поняттям «людина» має на увазі біологічне значенні цього слова і охороняє людину насамперед як біологічну істоту, включаючи заборону посягати на життя, здоров’я, тілесну, статеву недоторканість, особисту свободу. Також КК України під поняттям «людина» тлумачить соціальну істоту (особистість), де забезпечується охорона честі, гідності, політичних, соціально-економічних та інших прав і свобод людини» [5, с. 11]. Тому особа – це є загальне поняття як для фізичної особи (громадянина, іншого мешканця держави) так і юридичної особи, вони мають свої права та обов’язки, конституційно визначену суб’єктність.

Порівнявши категорії термінів “людина” та “особа”, при визначенні об’єкта злочину, передбаченого статтями 130 чи 133 КК України, частіше використовують поняття “здоров’я особи” у відповідності до назви розділу КК України, де містяться зазначені статті “Кримінальні правопорушення проти життя та здоров’я особи”. Проєкт КК України в свою чергу містить розділ 4.2. під назвою «Кримінальні правопорушення проти здоров’я людини” [6]. Тому доцільнішим видається використання терміну саме “здоров’я людини” для позначення об’єкта досліджуваних кримінальних правопорушень.

Також дані злочини містять факультативний додатковий об’єкт складу злочину, а саме суспільні відносини, що охороняють життя людини [7, с. 57]. Вважаємо, що запропонований підхід є більш виваженим та вдалим.

Отже, проаналізувавши статті 130 та 133 КК України, можна зробити висновок, що дані злочини мають однаковий основний безпосередній об’єкт складу кримінального правопорушення – здоров’я людини, а також факультативний безпосередній об’єкт – суспільні відносини, що охороняють життя людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. – 6-те вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 29.09.2023)

3. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: Загальна частина : курс лекцій. К. : Атіка, 2001. 432 с.

4. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. К. : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка 7-ме вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.

6. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний Кодекс. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code

7. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. К.: Атіка, 2011. 648 с.

Севрук Володимир Геннадійович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності та
захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ І ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, ЯКІ СФОРМОВАНІ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ

В Україні установилася стійка негативна тенденція щодо зростання кількості злочинів. Змінюється структура злочинності: «індивідуальна злочинність поступається місцем груповій, групова переростає в організовану, а остання, виходячи на міжнародний рівень, стає транснаціональною» [1; 2]. Сьогодні українська держава ставить серед пріоритетів роботи Національної поліції протидію латентній, організованій, міжрегіональній та етнічній злочинності [3; 4; 5]. Отже, Україна стає об'єктом зростаючої заінтересованості міжнародних злочинних угруповань, зокрема у сферах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, торгівлі людьми, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів. Збільшується кількість нелегальних мігрантів та набуває все більшого поширення організована етнічна злочинність [6; 7].

Відповідно, кримінальні правопорушення, вчинені за участі організованих груп і злочинних організацій, дедалі більше характеризуються транснаціональними зв’язками їх учасників, високим рівнем конспірації і маскування вчинюваних ними діянь,

застосуванням різних видів зброї та вибухівки, що доповнюється єдністю за етнічною (національною) ознакою. Саме етнічний фактор, на думку багатьох вітчизняних та іноземних експертів, останніми роками обумовлює кримінальний професіоналізм і життєздатність таких структур [8].

У зв'язку із чим запобігання злочинності є найбільш гуманним способом впливу на криміногенну обстановку в суспільстві. Зокрема, «вплив на особистість злочинця, умови й обставини, що сприяють формуванню й реалізації злочинного задуму, за допомогою превентивних засобів, дає змогу переривати злочинну діяльність на стадії задуму або у процесі, не допустити настання шкідливих наслідків від посягань на суспільні відносини» [9; 10].

Отже, метою діяльності оперативних підрозділів законодавець убачає передусім запобігання злочинам, а також фіксацію фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачено КК України [11; 12, с. 152].

Запобігання злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі, за спрямуванням превентивного впливу розподілене на два напрями. Перший напрям включає комплекс заходів загальносоціального характеру, спрямованих на відвернення намірів вчинити кримінальні правопорушення. Другий напрям передбачає проведення спеціальних (цільових) заходів на етапі розвитку злочинного наміру із застосуванням кримінально-правових засобів впливу на особу (осіб), яка готується до вчинення або вчиняє кримінальне правопорушення.

Доведено, що проведення індивідуальних профілактичних заходів щодо учасників організованих груп і злочинних організаціями, які сформовані на етнічній основі, включає комплекс гласних і негласних дій оперативно-профілактичного характеру, що мають попереджувальний вплив на конкретну особу чи групу осіб з метою недопущення чи перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень.

Констатовано, що запобіжна діяльність у країнах Європейського Союзу і США здійснюється на основі науково обґрунтованих комплексних ресурсно забезпечених профілактичних програм, які розробляються фахівцями для різних адміністративно-територіальних рівнів.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що враховуючи позитивний зарубіжний досвід на сьогодні на базі навчальних закладів, які здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників органів Національної поліції, прокурорів та суддів, потрібно ввести спецкурс «Запобігання та протидія злочинам, що

вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі», який, своєю чергою, розширить пізнавальні (пошукові) можливості безпосередньо всіх вказаних вище суб'єктів під час отримання доказової інформації та її використання в оперативно-розшукових справах та у кримінальних провадженнях (дану тезу підтримало 85 % опитаних оперативних працівників, 79 % слідчих НП України). Проаналізувавши все вище викладене, можна стверджувати, що подолати вчинення злочинів організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі – можливо. Але для цього необхідно критичніше ставитися до наявних заходів профілактики такої злочинності. Тільки комплексний вплив на усі сфери життя осіб різних меншин дасть позитивний результат, а також дасть змогу подолати агресивне до них ставлення і стереотипи. Відповідні аспекти повинні, передусім, бути спрямовані на додержання законності, захист прав людини під час здійснення такої діяльності, а також протидію етнічній злочинності.

Список використаних джерел

1. Миронюк Т. В. Об'єкти оперативно-профілактичного впливу у боротьбі з організованими формуваннями злочинності // Боротьба з організованою злочинності і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журнал. 2007. № 15. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2007/gurn_main.htm.
2. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2000. 16 с.
3. Деканоїдзе назначила першим заступником голови Нацполіції Трояна. ЛІГА: Інформаційно-аналітичний центр. URL: http://news.liga.net/ua/news/politics/9378717-dekano_dze_naznachila_pershim_zastupnikom_golovi_natspol_ts_troyana.htm (дата звернення: 05.12.2023).
4. Севрук В.Г. Гіпноз як складова способу протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі. Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 24 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 219–225.
5. Севрук В.Г. Аналіз апробаційного матеріалу щодо проблем протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 243-249.
6. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: указ Президента України від 21 жовтня

2011 року N 1000/2011. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text (дата звернення: 05.12.2023).

7. Севрук В.Г., Павленко С.О. Нелегальна міграція, як запорука етнічної злочинності. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 22 квітня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 147-152. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/23683/%D0%9D%D0%95%D0%9B%D0%95%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%20%D0%9C%D0%86%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%2C%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%90%20%D0%95%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

8. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

9. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Національний університет «Львівська політехніка». Львів. 2018. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1802/dismukanov-7.pdf.

10. Гриценко В. Г. Щодо питання розвитку правового режиму запобігання злочинам. Південноукраїнський правничий часопис. Одеса. ОДУВС, 2010. № 2. С. 40.

11. Павленко С. О. Сутність та зміст оперативно-розшукової ситуації. Форум права. 2018. № 4. С. 42. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.1495589. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2018_4_7.pdf.

12. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

Семенюк Олександр Олександрович,
доцент кафедри права приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», кандидат юридичних наук, доцент
Саморай Олег Костянтинович,
аспірант кафедри права приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНОЮ КОМП'ЮТЕРНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Протягом останніх років в Україні спостерігається стійка тенденція щодо зростання кількості злочинів, вчинених у сфері використання комп'ютерів, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, щодо яких уживається узагальнена назва «комп'ютерні злочини» [1], простежується організований та транснаціональний характер, удосконалюються способи їх вчинення. Зазначені обставини, а також низький відсоток розкриття зазначених злочинів актуалізує доцільність з'ясування особливостей кваліфікації організованої комп'ютерної злочинності в Україні з метою вироблення ефективних методів протидії.

Кримінальні правопорушення, що посягають на суспільні відносини щодо забезпечення контрольованого використання комп'ютерної інформації та нормальної роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку законодавець виокремив у розділ XVI Кримінального кодексу України далі (КК України). Однією з найбільш розповсюджених кваліфікуючих ознак злочинів передбачених ч. 2 ст. 361, ч. 2 ст. 361-1 КК, ч. 2 ст. 361-2 КК, ч. 2 ст. 362 КК України є вчинення їх за попередньою змовою групою осіб.

Характерними ознаками притаманних таким злочинним групам є: взаємна узгодженість дій всіх учасників групи; наявність змови про спільне вчинення злочину; взаємна усвідомленість вчинення злочину спільними зусиллями; наявність суб'єктивного зв'язку між членами групи; участь у вчиненні злочину декількох суб'єктів.

Як слушно вказує Л.В. Борисова, розширення інформаційного простору створює нові можливості для розвитку організованої злочинності, яка поступово наближається до домінування над електронними мережами, що є приводом як до вчинення правопорушень так і до створення злочинних угрупувань, що може

втілитися у перехід існуючих груп хакерів і кракерів, які координують свої операції [2, с. 79] до формування кримінальних організацій. Відбувається об'єднання організованої злочинної діяльності з елементами неорганізованої злочинності – правопорушення, які заподіюють значну шкоду, що пов'язані з використанням комп'ютерних технологій чи проти них.

Непоодинокими є випадки, коли один із співвиконавців обізнаний про вчинення злочину, створює шкідливі програми, а інший надає інформацію з приводу створення шкідливих програм, не будучи обізнаним про злочинність намірів. На перший погляд такі дії доцільно кваліфікувати як пособництво у вчиненні злочину (ч. 5 ст. 27 КК), проте з огляду на п. 6 ст. 27 КК, не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. У випадку одночасного, але незапланованого вчинення злочинних дій, наприклад вчинення Dos-атаки кількома особами, внаслідок чого система може вийти з ладу, наявний склад злочину, передбачений ст. 361 КК України, при цьому кожен з учасників може навіть ніколи не бачити інших виконавців, жодним чином не контактувати та навіть не здогадуватися про їх існування, у такому випадку, необхідно кваліфікувати дії кожного з осіб окремо за ст. 361 КК, не застосовуючи при цьому співучасті у вчиненні злочину [3, с. 139].

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що вчинення досліджуваних злочинів групою осіб за попередньою змовою матиме місце лише тоді, коли в кожного з співвиконавців злочину був умисел на попередньо обговорені узгоджені дії, які необхідні для досягнення злочинного результату. До того ж, проміжок часу між змовою і початком здійснення суспільно небезпечних дій не відіграє ключову роль.

Під організованою комп'ютерною злочинністю мається на увазі сукупність комп'ютерних злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Визначення таких форм співучасті вказане в ст. 28 КК України.

Організатори відповідних злочинних груп у більшості випадках виступають у ролі координаторів проектів, під керівництвом яких розробляються плани атак, створюється шкідливе програмне забезпечення, збирається конфіденційна інформація про осіб, яка потім реалізується на «чорному ринку». В свою чергу, характерною ознакою організованої кіберзлочинності є обов’язкова наявність специфічного учасника злочинної групи – хакера (фрікера, крекера тощо). Саме такий учасник злочинної групи вважається виконавцем злочинів вчинених групою, який діяв під безпосереднім керівництвом організатора.

При цьому, основною метою організатора є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, у даному разі для вчинення комп'ютерних злочинів, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників, упорядкування взаємодії його структурних частин.

Дії організатора злочину (злочинів) за простої формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачена відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу відповідного діяння, – без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа приймала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого у якості виконавця, посібника чи підбурювача, його дії підлягають окремій кваліфікації у кожному конкретному випадку [4].

Список використаних джерел

1. Гриців М.І., Антощук В.В. Судова практика розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Верховний Суд України: офіційний веб-сайт. URL: https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/AFB1E90622E4446FC2257 B7C00499C02 (дата звернення: 06.10.2023).

2. Борисова Л.В. Суб'єкт (особа) транснаціонального комп'ютерного злочину: криміналістичні й психофізіологічні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. № 44. С. 76-81.

3. Ричка Д.О. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08., Ірпінь, 2019. 212 с.

4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму ВСУ України від 23.12.2005 № 13 (прийняття 23.12.2005). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05 (дата звернення: 03.10.2023).

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Із запровадженням 24 лютого 2022 року воєнного стану, Верховна Рада прийняла два закони, які встановлюють відповідальність за колаборацію діяльність, а саме Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність)» від 3 березня 2022 року №2108-IX та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колаборацію діяльність)» від 3 березня 2022 року №2107-IX.

Відповідно, було доповнено ст. 111-1 «Колаборацію діяльність», яка внесена до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу «Злочини проти основ національної безпеки України».

Враховуючи, що набрання чинності Законом України №2108-IX відбулося 15 березня 2022 року, оголошення підозри особі за вказаною статтею можливо лише за дії вчинені з 15 березня 2022 року. При цьому всі діяння, вчинені раніше, навіть, якщо вони формально утворюють склад того чи іншого виду колаборацію діяльності, не містять підстав для притягнення осіб до кримінальної відповідальності (за умови, що такі діяння не містять склад кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України), оскільки Закон №2108-IX згідно ч. 2 ст. 5 КК України не має зворотної дії в часі. Відповідно до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, здійснюється слідчими органів безпеки.

Станом на 19 жовтня 2023 року, за даними Офісу Генерального Прокурора України, за статтею 111-1 КК України відкрито 6530 кримінальних проваджень. Однак, розподіл цих проваджень за частинами не відомий.

Цією кримінально-правовою нормою охоплено значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою агресором. В мотивації необхідності прийняття вказаного Закону зазначено, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та являє безпосередню загрозу державному суверенітету,

територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом.

Проаналізувавши ст. 111-1 КК України, доцільно перш за все зазначити, що структурою даної норми передбачено вісім частин, з яких частини 1–7 передбачають основні склади кримінальних правопорушень, а ч. 8 – кваліфікований склад та примітку, яка складається з чотирьох пунктів.

В свою чергу, дана норма фактично перелічує види діяльності, які визнають колабораційну діяльність. Серед таких видів є, зокрема:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України;
- добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території;
- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти;
- дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти та інші.

У слідчій практиці чітко прослідковується складність розмежування правопорушень, передбачених статтями 111 КК України «Державна зрада», 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору» та 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Аналогічні діяння внаслідок цього кваліфікуються за різними статтями навіть в межах проваджень, що розглядаються однією обласною прокуратурою.

Наприклад, ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території.

Цією частиною статті передбачено кримінальну відповідальність за різні види співпраці громадянина України з окупаційною владою та військовими формуваннями держави-агресора.

Так, *громадянин України ОСОБА_5, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність свого діяння та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, перебуваючи у с. Бурчак, Василівського району Запорізької області, територія якого з 27.02.2022 року знаходиться під окупацією представників збройних сил російської федерації, не пізніше 09.07.2022 року, погодився на пропозицію невстановлених осіб з числа представників військової окупаційної адміністрації Василівського району Запорізької області*

та добровільно зайняв посаду «дільничного інспектора міліції» у незаконно створеному правоохоронному органі - «Михайловское отделение народной милиции», створеному на тимчасово окупованій території смт. Михайлівка Василівського району Запорізької області.[1]

Разом з тим, з 2014 року розпочиналися кримінальні провадження, а також ухвалювались вироки відносно, зокрема, суддів та прокурорів, які продовжили виконувати свої функції у створених окупаційною владою судових органах та прокуратурі.

Перед тим як Кримінальний кодекс було доповнено ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», такі дії кваліфікувались за ст. 111 КК України як державна зрада.

Так*, громадянин України ОСОБА_8, діючи з прямим умислом, тобто усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи настання таких, з метою заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності України, перейшов на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану, у період з 24.02.2022 року по 28.12.2022 року на території Луганської області на підставі наказів військового командування збройних сил російської федерації у межах загального плану захоплення території України, в складі незаконного збройного формування, надаючи іноземній державі допомогу у здійсненні підривної діяльності проти України, перебуваючи на посаді стрільця у складі т.зв. 7-ї окремої мотострілецької бригади 1-го окремого мотострілецького батальйону 1-ї роти незаконного збройного формування т.зв. народної міліції лнр, з метою виконання загального плану захоплення території України у складі зс рф, з закріпленою зброєю (АК 74 калібру 5,45 мм) та боєкомплектом у кількості 3 магазинів по 30 патронів, загальна кількість патронів 90 штук, керуючись статутами зс рф та т.зв. нм лнр, виконував обов`язки стрільця в різних видах бою та формах його забезпечення, а саме брав участь у стрілецьких боях проти Збройних Сил України, а також забезпечував безпеку контрольних пропускних пунктів, перевірку документів мешканців населених пунктів, які захоплені зс рф під час повномасштабного вторгнення, на предмет виявлення військовослужбовців Збройних Сил України.*[2]

Тобто враховуючи актуальне наразі законодавство та правозастосовну практику склалась ситуація, за якої одні та ці ж самі дії – «зайняття громадянином України посади в незаконних судових

[1] Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 02 листопада 2023 р. у справі № 1-кп/337/75/2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114614197.

[2] Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 03 листопада 2023 р. у справі № 1-кп/344/1278/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114643986.

або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території» кваліфікується або може бути кваліфіковане за різними нормами КК: статтею 111 та ч. 7 ст. 111-1. Адже, те, як сформульоване обвинувачення наведене вище за ст. 111 КК України повністю підпадає під диспозицію ч. 7 ст.111-1 КК України.

Фактично кримінальні протиправні дії за даним складом кримінального правопорушення зводяться суто до переходу на службу до окупаційної влади, що само по собі описується як акт, який завдає шкоду суверенітетові України та сприяє посиленню тимчасової окупації.

Отже, аналізуючи спосіб, яким законодавець ввів норму, яка передбачає відповідальність за «добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території», можна дійти висновку, що таким чином він криміналізував дії, які раніше не були криміналізовані. Оскільки, даний склад кримінального правопорушення не був доданий в якості деталізації до ст. 111 КК України, даний склад кримінального правопорушення був введений окремою статтею КК.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 14.11.2023).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 10.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 14.11.2023).

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 05.14.2014 р. № 1207-VII. Дата оновлення: 18.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 14.11.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 14.11.2023).

5. Про Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030»: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 14.11.2023).

6. Симоненко Н.О. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України* : 2022. Вип. 1(17). С. 92–109.

Скорик Вадим Олександрович,
начальник управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції в Сумській області, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні змінила життя кожного і внесла корективи в усі сфери суспільного життя. Право теж адаптувалося до нової реальності, як і весь державний апарат. Розширилися повноваження та компетенція майже всіх державних інституцій, діяти почали нові правила і воєнні норми.

Загальновідомо, що з 24 лютого 2022 року наша країна функціонує в умовах особливого періоду, законодавчим підґрунтям якого є ряд нормативно правових актів, в тому числі ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» від 5 грудня 2015 року. Він, з поміж іншого, визначає ряд заходів, які військове командування самостійно або із залученням компетентних органів може здійснювати у період дії воєнного стану.

Незадовго до початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну набрав чинності Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень та житла громадян при забезпеченні заходів правового режиму воєнного стану, затверджений Постановою КМУ від 29 грудня 2021 року.

Розширення повноважень поліцейських відповідно до внесених змін до Закону України «Про Національну поліцію», які будуть діяти тимчасово, на період дії воєнного стану, забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримування збройної агресії рф та/або інших держав проти України та 60 днів після цього.

Стаття 20 Закону України «Про Національну поліцію» зазнала змін, які стосуються носіння спеціального жетону (до внесення змін це був нагрудний знак).

За загальним правилом поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, зобов'язаний мати при собі спеціальний жетон.

Втім, під час дії воєнного стану, поліцейському, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, дозволено діяти за відсутністю жетона, коли його наявність перешкоджає проведенню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, виконанню завдань в умовах режиму секретності, або здійсненню заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також спеціальних заходів із забезпечення безпеки

працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, або під час здійснення повноважень поліції під час дії воєнного стану.

Крім того, скасовано вимогу, за якою поліцейські були зобов'язані під час виконання службових обов'язків із використанням засобів індивідуального захисту розміщувати на них ідентифікаційний номер або спеціальний жетон.

До статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» додано найбільше змін, як результат – коло повноважень поліцейських значно розширилося.

Нові повноваження: здійснювати прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102; за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно отримувати від органів держави та територіальних громад, юридичних осіб державної форми власності, інформацію необхідну для виконання повноважень та завдань поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у тому вигляді та тій формі, яка зазначена в запиті; здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняти їх у залі суду; утримувати в передбачених законом випадках в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних чи адміністративних правопорушень; осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, обвинувачених та засуджених; у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень); організовувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху; здійснювати представництво та забезпечувати виконання зобов'язань України в Інтерполі та виступати як Національне центральне бюро Інтерполу; здійснювати співробітництво з Європолом та діяти як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолом; організовувати взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України з Інтерполом та Європолом, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу; збирати біометричні дані осіб; здійснювати адміністративний нагляд.

Розділ 5 Закону України «Про Національну поліцію» також зазнав деяких змін, які стосуються періоду воєнного стану.

Поліція отримала можливість здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених (п. 1 ч. 1 ст. 32).

Поліція має право зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених.

За новою редакцією ст. 40 поліція зможе використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів.

Фото- та відеотехніка може закріплюватись на одностроїі, на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, а також розміщуватись по зовнішньому периметру доріг і будівель.

Поліції представлено право використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- та відеотехніки, що перебуває у чужому володінні.

За необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського чи іншої особи, та усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір, поліцейський має право застосовувати будь-які підручні засоби, а не тільки ті спеціальні засоби, які передбачені ст. 45 Закону (ч. 5 ст. 42).

Під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені ст. 42, стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, які стосуються порядку застосування заходів примусу, порядку застосування спеціальних засобів та порядку застосування вогнепальної зброї (ч. 9 ст. 42). Тобто, дозволяється застосування заходів примусу без попередження, нанесення ударів спеціальними засобами без обмежень щодо локації їх нанесення, а також застосування вогнепальної зброї).

Відповідно до нової редакції ст. 57 Закону, атестування поліцейських може проводитися для визначення відповідності займаній посаді.

Оскільки було заборонено проводити атестування поліцейських під час воєнного стану, особи, які були переміщені на вищу посаду без

проведення атестації, протягом 60 днів з дня закінчення дії воєнного стану повинні пройти атестування у загальному порядку для визначення відповідності займаній посаді.

Громадський контроль. Закон України «Про Національну поліцію» доповнено ст. 90 -1,згідно з якою під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції не здійснюється.

Тобто під час воєнного стану не може бути річного звіту про діяльність поліції; прийняття резолюції недовіри керівникам поліції; зустрічей з органами місцевого самоврядування та населенням; залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських.

Водночас, законодавцем було доповнено Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», новим розділом, яким регламентовано порядок здійснення службового розслідування в період дії воєнного часу.

Таким чином, навіть в період дії воєнного часу, у разі порушення поліцейським службової дисципліни, за наказом керівника поліції, може бути проведене службове розслідування щодо такої особи.

Підставою для призначення службового розслідування є звернення громадян, посадових осіб, інших поліцейських, засобів масової інформації або безпосереднє виявлення посадовою особою поліції дисциплінарного проступку.

Строк службового розслідування становить 15 днів, але може бути продовжений до 30 днів.

На час розслідування поліцейського можуть відсторонити від посади.

У разі визнання поліцейського винним у вчиненні дисциплінарного проступку, до поліцейського може бути застосоване одне з дисциплінарних стягнень: зауваження, догана, сувора догана, попередження про неповну службову відповідність, пониження у спеціальному званні на один ступінь, звільнення з посади, звільнення зі служби в поліції.

Не зважаючи на складний час, дію військового стану та в зв'язку з розширенням повноважень основними принципами діяльності поліцейського та поліції були і залишаються: верховенство права; законність; дотримання прав і свобод людини; відкритість і прозорість; політичний нейтралітет; взаємодія з населенням на основі партнерства; безперервність.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 13.09.2023).

2. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 13.09.2023).

3.Дисциплінарний Статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text (дата звернення: 13.09.2023).

4. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень та житла громадян при забезпеченні заходів правового режиму воєнного стану, затверджений Постановою КМУ № 1456 від 29 грудня 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text (дата звернення: 13.09.2023).

Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Мусатенко Віта Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ФОРМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

У період із 1 січня до 30 вересня 2023 року МОМ виявила та надала допомогу 296 постраждалим від торгівлі людьми, з яких 24% – внутрішньо переміщені особи. Найбільше звернень (86 %) стосувалось фактів трудової експлуатації[1].

Відповідно до ст.149 Кримінального Кодексу України [2] (в редакції від 06.09.2018 року) передбачена відповідальність за «Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію».

В примітках 1 до ст. 149 КК України передбачено, що під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення

органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове її переривання, примусове одруження, втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах.

Тобто, коли ми кажемо про трудову експлуатацію, то фактично мова йде про примусову працю.

Відповідно до статті 43 Конституції України [3] кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Згідно пункту 1 статті 2 Конвенції Міжнародної організації праці № 29 1930 р. «Про примусову чи обов'язкову працю», (далі за текстом – Конвенція № 29) [4] яка була ратифікована Україною 10.08.1956 року, «примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг».

Але, пункт 1 статті 2 Конвенції № 29 термін «примусова чи обов'язкова праця» не включає в себе:

a) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру;

b) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни;

c) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, при умові, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств;

d) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії чи епізоотії, навали шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставини, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення;

e) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу при умові, що саме населення або його безпосередні

представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт.

Примусова праця також заборонена статтею 31 Кодексу законів про працю України [5] (далі - КЗпП України) власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Відповідно до частини першої статті 32 КЗпП України переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом із підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника.

З 24 лютого 2022 року Україна живе в умовах воєнного стану, у зв'язку із чим тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися права та свободи громадян України передбачені Конституцією України.

Згідно пункту 2 статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [6] заходами правового режиму воєнного стану, зокрема є: *запровадження трудової повинності для працездатних осіб*, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не забронюваних за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану *з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб*. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада).

Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 (далі — Порядок № 753) [7] поширюється на військове командування, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації незалежно від форми власності.

Пунктом 3 Порядку № 753 передбачені:

✓ *суспільно корисні роботи* - види тимчасової трудової діяльності працездатних осіб в умовах воєнного стану, які провадяться для виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і сил

цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення, а також не можуть бути пов'язані з підприємництвом або іншою діяльністю, спрямованою на одержання прибутку, та до яких належать роботи і послуги, що не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки;

✓ *трудова повинність* - короткостроковий трудовий обов'язок у період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок.

Згідно пункту 3 статті 20 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text), у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена *трудова повинність*, забезпечується дотримання таких стандартів, як *мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи* тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада).

Таким чином, оскільки законодавчо визначеного поняття немає, під трудовою експлуатацією розуміється примусова праця або примусове надання послуг, яку людина не може полишити за власним бажанням, з оплатою менше за мінімальну, невиплатою або неповною виплатою заробітної плати та інше, відробіток уявних боргів, робота за житло і харчі. Як правило людина змушена працювати проти власної волі, під дією шантажа, обману, примусу.

Список використаних джерел

1. Торгівля людьми: дані представництва МОМ в Україні (січень – вересень 2023 р.) https://www.stoptrafficking.org/themes/single_front_page/mom/statistics-ptl.pdf (дата звернення: 14.11.2023).

2. Кримінальний кодекс України. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.11.2023).

3. Конституція України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 14.11.2023).

4. Конвенція Міжнародної організації праці № 29 від 28.06.1930 р. «Про примусову чи обов'язкову працю» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136/print (дата звернення: 14.11.2023).

5. Кодекс законів про працю України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 14.11.2023).

6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 14.11.2023).

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 року № 753 (далі — Порядок № 753) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 14.11.2023).

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Стала судова практика суттєво полегшує роботу юристів, адже саме правові позиції дають змогу спрогнозувати результат вирішення справи. Верховний Суд, продовжуючи активну роботу, вкотре потішив добіркою цікавих правових позицій. Тому сьогодні пропонуємо до вашої уваги огляд судової практики щодо оцінки електронних доказів.

Розпочнемо з того, що електронні докази – це інформація в цифровій формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи. Зокрема, це електронні документи, вебсайти, текстові, мультимедійні й голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі, які зберігаються на таких портативних пристроях, як карти пам'яті, мобільні телефони, сервери, системи резервного копіювання та інші місця зберігання даних в електронній формі [9].

Відповідно до ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах,

системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [8].

Частиною 2 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [8].

Частиною 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» визначено, що кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису [5].

Статтею 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [5; 6].

У разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу.

Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку, визначеному законодавством; у визначених законодавством випадках може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі у паперовій копії.

Згідно за ст. 12 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» перевірка цілісності електронного документа може проводитися шляхом перевірки електронного цифрового підпису [6].

Для підписання електронних документів можна скористатись онлайн-сервісом підписання документів електронним підписом на порталі «ДІЯ».

Правовий статус електронного документа та його копії визначений ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто юридична сила електронного

документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму [6].

Учасник справи на обґрунтування своїх вимог і заперечень має право подати суду електронний доказ в таких формах:

1) оригінал;

2) електронна копія, засвідчена електронним цифровим підписом;

3) паперова копія, посвідчена в порядку, передбаченому законом.

Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, однак є однією з форм, у якій учасник справи має право подати електронний доказ (ч. 3 ст. 96 Господарського процесуального кодексу України), який, в свою чергу, є засобом встановлення даних, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (п. 1 ч. 2 ст. 73 Господарського процесуального кодексу України) [9]. Таким чином подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу (Постанова Верховного Суду від 19 січ. 2021 р. у справі № 922/51/20) [4].

Місцевим судом, на виконання вимог ч. 5 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України, обґрунтовано не було взято до уваги надані відповідачем паперові копії електронного доказу – знімків екрана монітора, у зв'язку із неподанням їх оригіналів та поставлення позивачем під сумнів відповідність таких копій оригіналу (Постанова Верховного Суду від 21 берез. 2019 р. у справі № 568/879/17) [1]. Не є порушенням норм процесуального права не дослідження оригіналу електронного доказу за наявності в матеріалах справи паперових копій цих доказів та за відсутності обґрунтованих сумнівів у їх відповідності оригіналу (Постанова Верховного Суду від 28 квіт. 2021 р. у справі № 234/7160/20, від 18 черв. 2021 р. у справі № 234/8079/20) [2]. Витяг з внутрішньої системи електронного документообігу відповідача не може вважатися належним доказом, який відповідач може подати на підтвердження відправлення ним листа-повідомлення позивачу, з огляду на те, що такий витяг не підтверджує для відповідача факт

відправлення кореспонденції, зокрема передачі листа оператору поштового зв'язку у певну дату, не містить штрих-коду листа (Постанова Верховного Суду від 25 серп. 2020 р. у справі № 917/1061/19) [3].

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 21 берез. 2019 р. у справі № 568/879/17. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=80751512&red=1000033592a0ff9df73bb769e8d370a166f943&d=5
2. Постанова Верховного Суду від 28 квіт. 2021 р. у справі № 234/7160/20, від 18 черв. 2021 р. у справі № 234/8079/20. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96631900&red=1000031a320a77c835840f0142df98da5896d4&d=5
3. Постанова Верховного Суду від 25 серп. 2020 р. у справі № 917/1061/19. URL: https://ips.ligazakon.net/document/C018951
4. Постанова Верховного Суду від 19 січ. 2021 р. у справі № 922/51/20. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/94517830
5. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовт. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
7. Судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1202347/
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 бер. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
9. Господарський процесуальний кодекс України від 06. лист. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

Тимошенко Віра Іванівна,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУТНІСТЬ І ПРИЧИНИ ЗЛОЧИНУ В ПРАЦЯХ КЛАСИКІВ НІМЕЦЬКОГО ІДЕАЛІЗМУ

Сучасний глобалізований світ переживає смугу небачених раніше природних, культурних і соціальних катаклізмів, серед яких найбільше занепокоєння викликають війни та злочинність. Усвідомити глибинні причини нинішніх проблем, роль людини у їх виникненні та її здатність до подолання цих проблем допомагає філософія. На особливу увагу заслуговує німецький філософський ідеалізм, представники якого пов'язували з людиною цілий комплекс негативних властивостей в етичному плані. Їхні міркування про добро і зло були тісно пов'язані з осмисленням соціально-історичних проблем минулого і сучасності. Зло розглядалося як необхідний супутник соціального прогресу, а подолання зла кожним окремим індивідом розумілося як стимулятор духовного зростання і вдосконалення. Німецький ідеалізм зазвичай розглядають як філософію діяльності. Відповідно центром учень його прихильників є активний суб'єкт пізнання, який перетворює світ. Учення німецького ідеалізму орієнтовані на людину та шляхи досягнення її свободи, які найчастіше тернисті й приховують у собі чимало спокус і зла в його найрізноманітніших проявах, у тому числі у формі вчиненні злочину.

Видатний німецький філософ, засновник німецької класичної філософії Іммануїл Кант (1724–1804) пов'язував з людиною цілу низку негативних у моральному відношенні властивостей. Мислитель неодноразово говорив про природну злісність, егоїстичність людини, про первинну схильність людей до обману та лицемірства, про фальшивість, яка має своє коріння в людській природі.

У «Критиці практичного розуму» (1788) І. Кант обґрунтував думку, що злочинцем людина стає тоді, коли порушує практичний закон [1]. Він розглядав злочин як явище, що бере свій початок від спотвореного панування пристрастей та апетитів над розумом. Про злочин писав як про пароксизм, від якого розсудлива частина людства перебуває в жаху. Розуміння сутності злочину та злочинця він виводив із свого категоричного імперативу, як практичного морального закону: «Практичним імперативом … буде наступний: дій так, щоб ти завжди ставився до людства … як до мети і ніколи не ставився б до нього

лише як до засобу» [2, с. 205]. Практичний імператив – це постулат, що не вимагає дослідного підтвердження, або, іншими словами, це моральний закон як вищий принцип права. Його існування не потребує підтвердження, оскільки він укорінений у свідомості людини та має своїм джерелом розум, є такою ж константою буття індивідуума, як простір і час. Цей принцип звернений до людини, як до свого єдиного суб'єкта, діє в ньому як вимога «ти повинен» і є для нього абсолютним обов'язком. Згідно імперативу, особистий вибір кожного повинен гармоніювати, а не резонувати із законом загальної свободи, тобто діяти слід так, щоб використання свободи одним не могло обмежувати свободу будь-кого іншого. До того часу, коли свобода вибору одного й іншого будуть сумісні одна з одною, за універсальним законом вони будуть вважатися правильними і справедливими. Тут визначальною є категорія «свобода», що є основною при визначенні поведінки людини.

Як бачимо, при описанні імперативу філософ орієнтувався саме на кримінально-правову заборону, яка, як правило, не передбачає будь-яких умовностей, розуміє і забороняє вчинок не опосередковано через уявлення про мету, до якої вчинок може привести, а лише через уявлення про сам вчинок.

І. Кант дає своєрідну класифікацію злочинів, визначаючи їх як «порушення закону»: «Те порушення публічних законів, яке позбавляє порушника можливості бути громадянином, називається просто злочином (crimen) або ж публічним злочином (crimen publicum); тому за перше (приватний злочин) притягуються до цивільного суду, за друге – до кримінального. – Зловживання довірою, тобто розтрата грошей або товарів, довірених для торгівлі, обман при купівлі або продажу при свідках, – все це приватні злочини. Навпаки, підробка грошей або векселів, крадіжка або розбій і т. ін. – це публічні злочини, тому що вони піддають небезпеці не окрему особу, а суспільство. – Вказані злочини можна розділити на злочини нікчемного характеру і злочини насильницького характеру» [3, с. 366]. Далі він пише і про можливість страти за певні види злочинів, і про «каральну справедливість» – цілком у дусі свого часу, забуваючи про «свободу» людини як головної ліберальної цінності.

Цікавими є роздуми І. Канта про «уроджених» злочинців і про вплив на злочинність суспільства, «середовища»: «Бувають випадки, коли люди з дитинства, навіть за виховання, яке на інших мало благотворний вплив, рано виявляють злостивість, яка посилюється в зрілі роки до такого ступеня, що їх можна вважати вродженими лиходіями і, якщо справа стосується їх способу мислення, абсолютно невиправними; але їх судять за проступки і їм ставлять у провину злочин; більше того, вони (діти) самі знаходять ці звинувачення цілком справедливими так, як начебто вони, незважаючи на властиві

їм невиправні природні якості душі, залишилися настільки ж відповідальними за свої вчинки, як і будь-яка інша людина. Цього не могло б бути, якби ми не припускали, що все, що виникає на основі довільного вибору (як, безсумнівно, кожне навмисно вчинене діяння), має в основі вільну причинність, яка з раннього дитинства відображає характер людини в явищах (вчинках); а ці явища через одноманітності поведінки показують природний зв'язок, який, однак, не робить необхідними погані властивості волі, а являє собою … наслідок добровільно прийнятих злих і незмінних основоположень, чому людина стає ще більш гідною осуду і покарання» [4, с. 493].

Наступний крок у розвитку філософії злочину зробив видатний німецький філософ-ідеаліст Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770–1831). У «Філософії релігії» він стверджує наступне: «Людина ... зла сама собою, зла в загальному сенсі, глибинах свого внутрішнього духу, просто зла, зла в своїй внутрішній глибині …» [5, с. 266].

У «Філософії права» (1820) вчений чітко розрізняє «право» і «неправо», визначаючи злочин як «неправо»: «Справжнє неправо являє собою злочин, в якому не поважається ні право в собі, ні право, яким воно мені здається, в якому, отже, порушені обидві сторони – об'єктивна і суб'єктивна» [6, с. 141]. Г.В.Ф. Гегель, у якого вже зовсім виразно розрізнені поняття свободи та свавілля, а свобода у власному розумінні завжди розумна, розглядає злочин як насильство не тільки зовнішнє, але й внутрішнє, оскільки в злочині злочинець зазіхає і на розумність власної людської природи. Державу і право він безумовно пов'язує з легітимним, законним насильством стосовно того, хто порушив закон.

Злочин, за Г.В.Ф. Гегелем, завжди є порушенням права, причому таким, яке, незважаючи на зовнішню видимість особливого діяння, є в дійсності тотальним запереченням права. Адже посягаючи на свободу волі іншої особи, виражену у власності або в тілесно-духовних якостях особистості, злочинець демонструє невизнання всієї системи права, оскільки основне «веління права говорить: будь особою і поважай інших як осіб» [6, с.98]. Однак, зневажаючи інших як осіб, заперечуючи свободу особистості та не визнаючи всю систему загального взаємовизнання (заперечуючи справедливість, як необхідну форму прояву особистої свободи), злочинець сам виступає як особа, отже, вважає свою суб'єктивну свободу (свавілля) підставою свого буття. Тим самим він, не підозрюючи про це, потрапляє в пастку протиріччя, вирішення якого можливо лише через зняття самого злочину і відновлення права. Дійсно, вчинення злочинного діяння є волевиявленням злочинця, тобто є свободою. Але суб'єктивна свобода може отримати об'єктивне існування саме як свобода, вкладаючи себе в наявне вільне буття або вважаючи таке буття свободою. Злочин же заперечує буття свободи як об'єктивне буття і тим самим робить

злочинну свободу лише видимістю, яка не має підстав для дійсного існування. Заперечення права – злочин – знімається його запереченням – покаранням, яке, будучи запереченням заперечення, є утвердженням права.

Водночас Г.В.Ф. Гегель розглядав злочин як необхідний негативний момент розвитку права як в історичному, так і в логічному аспектах, оскільки розвиток взагалі можливий лише через заперечення; настільки ж необхідним є й утвердження права через зняття цього власного негативу в покаранні. У цьому ракурсі покарання вже не є якоюсь особливою правовою дією, що спрямована на суб'єктивну особистість злочинця, але вписано як необхідний момент – заперечення заперечення – в тотальність правового процесу і покликане в цій іпостасі зберігати право в його існуванні, що постійно поновлюється [6, с. 141].

Небезпека злочину тут визначається тим, наскільки реально свавілля злочинної волі загрожує наявному буттю загальнолюдської свободи, наскільки руйнівна така воля в наявному правовому полі. Мірою покарання тут є свобода, вона ж, як абсолютна сутність права, є його межею.

Інший видатний німецький філософ-ідеаліст Іоган Готліб Фіхте (1762–1814 гг.) висловив ряд думок у сфері кримінального права, які істотно відрізняються від кантівських концепцій. Мислитель захоплювався людською активністю, прагненням до свободи, однак бачив як зворотну сторону свободи, так і всі загрози свободі, що позбавлена моральних основ. Така свобода неминуче приховує в собі зло та деструктивне начало [7, с. 672].

На думку І.Г. Фіхте, злочин – це порушення суспільного договору, за допомогою якого утворюється держава. Хто порушує цей договір, той ставить себе поза законом і підлягає виключенню із суспільства. Однак виключення можна замінити спокутуванням провини. Злочинець має право вимагати цього, а держава зобов'язана задовольнити цю вимогу. Спокута виявляється у покаранні, яке має бути застосоване.

Отже, у німецькому ідеалізмі ми підходимо до того розуміння злочину та його причин, що пов'язане виключно з правовою сферою і порушенням правових законів, встановлених у сфері громадянського суспільства і правової держави. Незважаючи на те, що в працях класиків німецького ідеалізму переважає гносеологічний і логічний аспект розуміння злочинця як носія і володільця правової та моральної свідомості і самосвідомості, тут вже відчутний вихід у соціальну сферу, в постановку проблеми злочинця і злочинності в парадигмі «індивід – суспільство». На особливу увагу сучасних дослідників заслуговує той факт, що представники німецького ідеалізму пов’язували з людиною комплекс негативних із етичної точки зору

властивостей, наголошували на небезпеці свободи, що позбавлена моральних основ.

Список використаних джерел.

1.Кант И. Критика практического разума. URL.: http://loveread.me/view_global.php?id=89618

2. Кант И. Основоположения метафизики нравов. 1785. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 4. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.

3. Кант И. Метафизика нравов. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 6. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.

4. Кант И. Критика практического разума. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 4. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.

5. Гегель Г.В.Ф. Философия религии: В 2 т. Москва: Мысль, 1976-1977. Т. 2. 573 с.

6. Гегель Г.В.Ф. Философия права. URL.: 1990. https://www.marxists.org/russkij/hegel/phil-prava.pdf

7. Фихте И.Г. Собрание сочинений. Минск: Харвест, 2000. 784 с.

Ткаченко Ірина Михайлівна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ЯК ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Серед потерпілих від кримінальних правопорушень важливо відмітити осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з умовно кажучи головним потерпілим (наприклад, представником влади, працівником правоохоронного органу).

Детальний аналіз положень кримінального законодавства свідчить про те, що в КК України вживаються різні терміни для позначення осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з потерпілим. Серед яких є термін «близькі родичі», розглянемо його більш детально.

З усіх термінів найбільш обмеженим за значенням видається термін «близькі родичі». Близькі родичі, які відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. підлягають захисту, – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав [1]. Вади цього

терміну в тому, що він не охоплює ні усіх родичів, ні усіх членів сім'ї, не кажучи вже про інші категорії близьких осіб.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК до близьких родичів і членів сім' належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [2]. За своїм змістом категорія близьких родичів, наведена в КПК України, є значно ширшою від аналогічної категорії, на яку законодавець вказав у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [3].

Позиція законодавця щодо використання положень п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України для застосування відповідних кримінально-правових норм була піддана аргументованій критиці вчених. На думку А. М. Удода використовувана в КПК категорія «близькі родичі та члени сім'ї» має дещо інше функціональне призначення у сфері кримінального судочинства, аніж у сфері кримінально-правового захисту суспільних відносин та пов'язана, перш за все, з нормативним закріпленням певних обмежень на здійснення окремих процесуальних дій чи кримінального провадження в цілому при наявності родинних, сімейних зв'язків з відповідними особами, які фігурують у провадженні. В кримінально-правовому ж контексті, акцент зміщується з процесуально-правових обмежень на матеріально-правові межі захисту суспільних відносин. У зв'язку з цим, на його думку, характеристика потерпілих від злочину, передбаченого ст. 345 КК виключно через означене вище поняття (поряд з працівниками правоохоронних органів) не забезпечує повноцінної кримінально-правової охорони суспільних відносин, що складають його основний безпосередній об'єкт [4, с. 96]. У контексті зазначеного В. П. Беленок зауважує, що попри те, що КПК врегульовує суспільні відносини, які виникають між учасниками кримінального процесу, у зв'язку з чим прийняття за основу та використання термінологічних тлумачень, наведених у КПК, під час кваліфікації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу видається недоречним, ми не можемо нехтувати позитивними надбаннями національного кримінального процесуального законодавства [5, с. 52–53].

Слід відмітити, що до положень КПК України в контексті тлумаченні відповідних кримінально-правових положень рекомендовано звертатися навіть в окремих статтях КК України. Так, у примітці до ст. 155 КК зафіксовано, що у ст. 155, 156 КК під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених

п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК. Однак незважаючи на це звернення до КПК України в цій ситуації хоча й видається логічним, однак позиція законодавця не є безспірною. Краще вживати більш широкий термін для позначення досліджуваної категорії осіб.

На переконання І. І. Давидович поняття «близькі» є більш широким, ніж «близькі родичі», адже охоплює не тільки осіб, які мають родинні стосунки з службовою особою чи громадянином, який виконує громадський обов'язок, а й будь-яких інших осіб, які сприймаються ними як рідні [6, с. 57]. На її думку кращим буде використання у статтях 345, 346, 347, 348, 249, 352, 377, 378, 379, 398, 399, 400, п. 8 ч.2 ст. 115 КК поняття «близькі», – це сприятиме реальному захисту осіб, які виконують службовий або громадський обов'язок [6, с. 56–57].

Прихильник терміну «близькі особи» А. М. Удод зазначає, що немає можливості визначити вичерпний перелік близьких осіб, адже навіть ідентичні соціальні статуси в кожній конкретній ситуації можуть не обумовлювати фактичної близькості у змісті відносин між працівником правоохоронного органу й відповідною особою. Через це він вважає за можливе, запровадивши категорію «близькі особи» на позначення додаткової категорії потерпілих від злочину, передбаченого ст. 345 КК України, віднести процес її тлумачення до сфери правозастосувального розсуду [4, с. 97].

В. М. Мамчур вважає, що посиленого кримінально-правового захисту потребують як близькі родичі особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок, так і інші особи, які є близькими цій особі в силу тих чи інших життєвих обставин. Тому запропонував змінити формулювання у ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115, 348, 379, 400 КК «їх близьких родичів» на формулювання «близьких для них осіб» [7, с. 4–5, 17].

Близькими особи можуть бути як по відношенню до потерпілого, так і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. А. А. Вознюк характеризуючи близьких осіб наголошує, що близькими особами слід вважати всіх осіб, з якими особа, що вчинила злочин, перебуває в близьких відносинах, зокрема і найближчих друзів суб'єкта, з якими в нього існує спільний побут у формі спільного відпочинку, харчування, спілкування тощо [8, с. 53–54].

Вживання різних термінів («близькі», «близькі особи», «близькі родичі», «близькі родичі чи члени сім'ї», «подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах») для позначення осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з потерпілим, є необґрунтованим. Адже йдеться про однорідні, а в певних випадках, як видається, навіть тотожні категорії осіб. Така широка варіація термінів обтулена не потребою диференціації, а

банальною кримінально-правовою помилкою, що полягає у дотриманні елементарних правил законодавчої техніки.

У КК України слід уніфікувати понятійно-категоріальний апарат, що використовується для позначення досліджуваних категорій потерпілих від кримінальних правопорушень шляхом вибору найбільш оптимального терміну та науково-обґрунтованого його застосування у конструкціях відповідних кримінально-правових норм.

Найбільш оптимальним в цьому плані видається термін «близька особа». Він повинен охоплювати три категорії близьких осіб: 1) близький родич; 2) член сім'ї або колишній член сім'ї; 3) інша особа, що має важливе значення для потерпілої особи.

Список використаних джерел

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 3781-12#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 3781-12#Text.

4. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 220 с.

5. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. : дис. …канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

6. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадскості, які охороняють правопорядок : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

7. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. К., 2003. 20 с.

8. Вознюк А. А. Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 1 (110). С. 50–57.

Топчій Василь Васильович,
директор навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, доктор юридичних наук, професор
Топчій Оксана Василівна,
професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО НАДАННЯ ВІДПУСТОК ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Останнім часом все частіше в Україні на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, науковому тощо) ведеться мова про надання відпусток для засуджених до довічного позбавлення волі.

Якщо застосовувати порівняльно-правовий метод для оцінки цих підходів, то можна зробити висновок про те, що в європейських країнах виїзди зазначених категорій засуджених за межі виправних установ мають дещо інше значення та, відповідно, надаються в особливому порядку. Так, у більшості держав – членів Ради Європи існує тенденція до зменшення негативного впливу покарання у виді позбавлення волі, включаючи довічне, за допомогою застосування короткочасних виїздів засуджених (тюремних відпусток) за межі колонії. Вони також виступають однією з форм збереження сімейних зв'язків та спрощення переходу особи від тюремного ув'язнення до вільного життя після звільнення [1].

Натомість, у вихідних міжнародних стандартах поводження із засудженими, зокрема в Європейських пенітенціарних правилах (ЄПП) та Мінімальних стандартних правилах поводження із засудженими, закріплені норми щодо тюремних відпусток. Так, ЄПП, у правилі 103.6 встановлено, що як невід'ємний елемент загального режиму для засуджених до позбавлення волі повинна передбачатися система відпусток з пенітенціарної установи. У свою чергу, у Мінімальних стандартних правилах поводження із засудженими (Мінімальні стандарти) відображено лише рекомендацію щодо забезпечення виїзду засуджених у разі виняткових обставин, а саме: засудженим слід негайно повідомляти про смерть чи серйозну хворобу будь-кого з їхніх близьких родичів. У разі критичного захворювання близького родича цій особі треба дозволити, якщо є можливість, відвідати його під охороною чи самостійно. Іншими словами, форми та типи виїздів засуджених за межі

виправних установ ці стандарти не визначають. При цьому мова про довічно засуджених осіб ні в ЄПП, ні в Мінімальних стандартах не ведеться.

Поряд з цим, слід мати на увазі, що у деяких міжнародно-правових актах закріплені окремі елементи механізму надання для засуджених, позбавлених волі, включаючи довічно, короткострокових виїздів за межі пенітенціарних установ (виправних установ, колоній, тюрем тощо). Так, у Рекомендації R(92) визначено усі прогресивні підходи щодо вирішення даного питання, а саме – зазначено, що державам-учасницям Ради Європи необхідно:

1) гарантувати відпустки з місць позбавлення волі (ув'язнення) у зв'язку з якомога широким колом обставин (медичні, освітні, професійні, сімейні та інші соціальні підстави);

2) брати до уваги при наданні відпустки: природу і серйозність злочину, тривалість терміну покарання і вже відбутого строку; особистість і поведінку злочинця і ризик, якщо такий існує для суспільства; сімейне і соціальне положення засудженого, які могли змінитися за умовах його перебування в умовах в ізоляції від суспільства;

3) надавати відпустки так часто і швидко, наскільки це можливо виходячи з вищезазначеного т. т. (всього 15 критеріїв) [2].

Та, попри все, слід також мати на увазі, що наведені рекомендації по-різному впроваджуються у міжнародній практиці, а тому Україні у даному випадку слід виходити з національних інтересів та завдань забезпечення об'єктів правової охорони, що визначені у ч. 1 ст. 1 КК, а також враховувати положення ст. 38 зазначеного Кодексу [3, с. 125-128], а саме: у сьогоденних соціально-правових умовах функціонування нашого суспільства та високого рівня злочинності держава не в змозі гарантувати засудженим до довічного позбавлення волі надання короткострокових виїздів за межі колоній.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 514 с.

2. Рекомендація № R(92)16 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські правила застосування громадських санкцій та заходів від 19.10.1992. *URL:https://zakon.rada.gov.ua.*

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов./ за заг.ред. О. М. Джужі, А.В. Савченка та В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Удовик Микола Станіславович,
начальник Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО ЗМЕНШУЮТЬ НАДХОДЖЕННЯ БЮДЖЕТУ АБО ЗБІЛЬШУЮТЬ ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ ВСУПЕРЕЧ ЗАКОНУ

Зважаючи на те, що даний календарний період є досить насиченим з приводу бюджетоутворюючих відносин, формування та прийняття бюджету на наступний 2024 рік, питання щодо кримінальної відповідальності за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону являються більш ніж актуальними.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну вдарило по всіх життєвоважливих сферах діяльності нашого суспільства, в тому числі і по сфері господарських відносин.

Зазначимо, що 9 листопада, Верховна Рада України прийняла проект Закону України «Про державний бюджет України на 2024 рік» у другому читанні та в цілому. Пріоритети держбюджету зрозумілі: зміцнення обороноздатності, захист населення, підтримка ветеранів, підвищення соціальних стандартів та відновлення економіки. Бюджет враховує основні орієнтири майбутньої Української доктрини Президента України. Видатки на безпеку та оборону будуть не меншими ніж минулого року, а також передбачають інвестиції у власне виробництво і покращення технологічного потенціалу Збройних Сил України. Матимемо більше дронів та власного озброєння для якнайскорішої перемоги. Заплановано індексацію пенсій та підвищення заробітної плати вчителів. Для підтримки ветеранів передбачено вдвічі більший обсяг коштів ніж минулого року. Буде профінансовано програми допомоги бізнесу, адже економіка має розвиватись [1].

Однак, не зважаючи на надважкий становище в якому на теперішній час знаходиться наша держава, кількість правопорушень щодо бюджетних коштів не зменшується. І вчинюються вони саме під час виконання бюджету. Перш за все, тому, що вищезазначений період є досить тривалим – він триває рік: з 1 січня по 31 грудня; по друге – саме під час цього періоду здійснюється фінансування запланованих витрат та накопичення надходжень. Враховуючи ці обставини, законодавець приділив особливу увагу саме цим бюджетним правопорушенням як у Бюджетному так і у Кримінальному кодексах

України.

Хоч на цій стадії реалізують надані права та виконують обов'язки велике коло суб'єктів, але у Бюджетному кодексі України зосереджується увага лише на деяких бюджетних правопорушеннях, виділяється відповідальність органів місцевого самоврядування, органів Державного казначейства, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів.

Конкретними видами бюджетного правопорушення – є визначені ст. 116 БК України правопорушення, а саме: включення недостовірних даних до бюджетних запитів; порушення встановлених термінів подання бюджетних запитів або їх неподання. визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників; планування надходжень або витрат державного бюджету (місцевого бюджету), не віднесених до таких цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України; включення до складу спеціального фонду бюджету надходжень з джерел, не віднесених до таких цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України; зарахування доходів бюджету до іншого, ніж визначено цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України, бюджету, в тому числі внаслідок здійснення поділу податків і зборів та інших доходів між бюджетами з порушенням визначених розмірів; прийняття рішень, що призвели до перевищення граничних обсягів державного (місцевого) боргу чи граничних обсягів надання державних (місцевих) гарантій; нецільове використання бюджетних коштів; видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.

Ми можемо погодитися з авторами Коментарю Бюджетного кодексу України [2], які зазначають, що недотримання порядку перерахування бюджетних коштів – це є по суті недотримання порядку проведення операцій з бюджетними коштами, як це встановлено чинним бюджетним законодавством.

Щодо розглядуваного нами кримінального правопорушення то воно характеризується лише активними діями, безпосередньо зазначеними у диспозиції кримінально-правової норми.

Під виданням нормативно-правових актів слід розуміти: підписання службовою особою, наділеною відповідними повноваженнями, актів, які містять приписи, обов'язкові для виконання необмеженим колом об'єктів управління (фізичних та юридичних осіб); затвердження службовою особою своїми наказами актів (постанов, правил, порядку, інструкцій, роз'яснень тощо), прийнятих (схвалених, рекомендованих) колегіальними дорадчими органами (колегіями міністерств, центральних відомств), рішення яких впроваджуються керівниками відповідних органів виконавчої влади,

оскільки саме вони несуть персональну відповідальність за виконання завдань і здійснення функцій, покладених на ці органи.

Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету, визнається злочином, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, а саме сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Правопорушення вважається закінченим з моменту видання зазначеного в диспозиції ч. 1 ст. 211 КК України нормативно-правового акта, незалежно від наслідків, які перебувають за межами складу злочину (формальний склад злочину).

Якщо видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, поєднується з використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 210 та 211 КК України [3].

Аналіз та порівняння нормативно-правових актів, що регулюють бюджетні правовідносини та кримінально-карані діяння у даній сфері дає можливість зробити деякі висновки:

1. Поняття “бюджетне правопорушення”, що дається у Бюджетному кодексі України є неточним, оскільки законодавець, формуючи це поняття не приділив належної уваги назвам та змісту стадій бюджетного процесу. Аналізуючи стадії бюджетного процесу можна визначити бюджетне правопорушення як винне протиправне діяння фізичної та юридичної особи, що виражається в порушенні норм бюджетного права, за яке передбачена цивільна, дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та фінансово-правова відповідальність. Дане визначення доцільно закріпити у Бюджетному кодексі України.

2. Поняття “бюджетне правопорушення” та “порушення бюджетного законодавства” не є тотожними. Під останнім слід розуміти недотримання учасником бюджетного процесу встановленого Бюджетним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами порядку складання проектів бюджетів, розгляду та прийняття Закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети, виконання бюджету, внесення змін до Закону про Державний бюджет, рішення про місцеві бюджети, підготовки та розгляду звіту про виконання бюджету і прийняття рішень щодо нього.

3. Коло суб’єктів бюджетних правопорушень є специфічним. Це викликано особливістю самих бюджетних правовідносин. Суб’єкт бюджетного права і бюджетного правопорушення не співпадають. Суб’єктами бюджетних правопорушень можуть бути як фізичні особи (керівники чи інші відповідальні посадові особи, залежно від характеру вчинених ними діянь), так і колективні утворення. Слід

більш чіткіше як у Бюджетному кодексі України так і в Кримінальному законодавстві визначити суб'єктів бюджетних правопорушень, не посилатись на загальну фразу "учасники бюджетного процесу".

Також зазначимо, що порушенням бюджетного законодавства це порушення учасником бюджетного процесу встановлених Бюджетним кодексом чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання [2].

Зазначимо, що об'єктивна сторона розглядуваного нами кримінального правопорушення повністю співпадає з п. 37, ст. 116 БК України, що говорить про її економічну складову та має важливе значення при відмежуванні одного правопорушення від іншого.

Список використаних джерел

1.Верховна Рада України прийняла держбюджет на 2024 рік URL: https://www.kmu.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-pryiniala-derzhbiudzhet-na-2024-rik (дата звернення: 22.11.2023)

2.Коментар до Бюджетного кодексу України URL: https://legalexpert.in.ua/komkodeks/bku.html (дата звернення: 22.11.2023)

3.Константинов О. О. Особливості об'єктивної сторони діяння передбаченого ст. 211 КК України видача нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/654/611 (дата звернення: 22.11.2023)

Усатий Григорій Олександрович,
доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН З ВИКОРИСТАННЯМ ІС «ШЛЯХ» ЗА СТ. 332 КК УКРАЇНИ

Начальник Управління боротьби з транскордонною злочинністю Адміністрації ДПСУ Юрій Ковальчук (9.11.2023) у одному з своїх інтерв'ю зазначив: що «найбільш розповсюдженою схемою незаконного виїзду за кордон стало внесення даних в систему Укртрансбезпеки "Шлях". Ми провели відповідний аналіз тих

ліцензіатів, які здійснюють таку діяльність, і побачили системні порушення стосовно того, що особи, які працевлаштовані на ту чи іншу фірму, виїжджають і не повертаються в Україну. З початку повномасштабного вторгнення розпочато 607 кримінальних проваджень стосовно таких ліцензіатів. 50 проваджень минулого року, а решта - у цьому році... Провівши аналіз, ми встановили понад 2,5 тис. ліцензіатів системи "Шлях", які допустили такі правопорушення. Ця інформація була врахована, і 122 суб'єктам підприємницької діяльності було припинено доступ до системи "Шлях". Наразі вони не мають змоги здійснювати міжнародні перевезення». З початку року прикордонники виявили майже 8 800 осіб, яких було незаконно внесено у систему «Шлях».

Судово-слідча практика переконує, що правоохоронні органи реагуючи на подібні факти, найчастіше відкривають кримінальне провадження за ст. 332 КК України. Юридичною підставою настання кримінальної відповідальності є наявність у суспільно-небезпечному діянні особи ознак кримінального правопорушення, що передбаченні відповідною частиною статті 332 КК України, а саме дії особи, що полягають у забезпеченні перетинання іншими особами державного кордону України з порушенням норм права (наприклад, перевезення іншої особи власним автотранспортом без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади).

Враховуючи те, що науково-практичні коментарі та наукові публікації до статті 332 КК України певною мірою розкривають юридичний склад злочину, ми лише зазначимо, що вони мають переважно науково-теоретичне спрямування і зосередженні на застарілій проблематиці, коли зазначена кримінально-правова норма призначалася, насамперед, для боротьби з незаконними міграційними потоками у довоєнний час і зовсім не передбачалося відносити до способу вчинення злочину надання порад за діючим законодавствам та реєстрацію в правовій площині осіб, які переправляються за кордон благодійними фондами тощо.

Питання доцільності обмеження можливості залишати територію України громадянами, які підлягають призову на військову службу під час мобілізації або можуть бути залучені в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт постало з початком широкомасштабної військової російської агресії.

У той же час, правоохоронні органи за відсутності узагальненої судової практики, намагаються захистити інтереси держави та зупинити, у деяких випадках незаконний, виїзд чоловіків призивного віку та військовозобов'язаних за кордон, без належних правових механізмів протидії незаконному перетинанню державного кордону, шляхом застосовування кримінально-правової норми передбаченою

статтею 332 КК України до членів благодійних фондів та волонтерських організацій, які вимушені у своїй роботі постійно набирати штат перевізників благодійної (гуманітарної) допомоги через державний кордон України, частина з яких, зловживаючи довірою цих організацій не повертається до України, привласнюючи фінансові та матеріальні ресурси благодійних фондів та волонтерських організацій, що у свою чергу змушує такі фонди та організації шукати шляхи фінансового стримування не повернення перевізників із-за кордону.

Зазначимо, що у будь-якій з форм злочину, що передбачені статтею 332 КК України законодавцем окремо не виділяється, так само і серед науковців не розглядається та не вивчено питання щодо протиправності (недостовірності) надання інформації особою або щодо особи, якій благодійним фондом або волонтерською організацією планується відрядження за кордон з метою перевезення благодійної (гуманітарної допомоги) або роз'яснення майбутнім перевізникам законних підстав перетину державного кордону України.

Зокрема, порядок виїзду за кордон регулюються Правилами перетинання державного кордону громадянами України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 57 (із змінами внесеними Постановою Кабінету Міністрів України № 69 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України»).

Відповідно до цих нормативних актів, заяви щодо виїзду за кордон через інформаційну систему «Шлях» розглядають лише дві категорії органів-суб'єктів, а саме Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури (далі – Міністерство) та обласні військові адміністрації.

Встановлені зразки документів та вимоги щодо заяви про прийняття рішення щодо виїзду за межі України військовозобов'язаних водіїв та обґрунтування щодо обсягів вантажів та кількості транспортних засобів, необхідних для їх перевезення тощо.

При цьому, для запобігання можливості зловживань при поданні документів, заяву та додатки до неї рекомендовано подавати виключно юридичними особами у електронній формі з накладанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП) заявника, а саму заяву в електронній формі рекомендується надсилати у форматі PDF з можливістю копіювання на електронну адресу Міністерства.

Між тим, остаточне рішення щодо перетинання державного кордону приймається представниками Державної прикордонної служби України за результатами вивчення всіх документів та з'ясування усіх обставин та фактів.

Отже, враховуючи нормативно визначений порядок (алгоритм) подання відповідних документів особами «причетними», на думку правоохоронців, до вчинення злочину передбаченого статтею 332 КК

України, можна констатувати відсутність у її диспозиції такої ознаки злочину, як недостовірність подання інформації з метою перенаправлення осіб через державний кордон, як і будь-яких інших ознак злочину у діях учасників цих подій у частині «сприяння» переправленню осіб через державний кордон за інформаційною системою «Шлях». (тут мається на увазі що за системою Шлях перетин кордону здійснюється у правовому полі)

Отже, таким чином прослідковується певна невідповідність кримінально-правової заборони (та подальше кримінальне переслідування осіб за статтею 332 КК України) у частині «легального» переправлення та перетинання державного кордону України за інформаційною системою «Шлях».

Можливо зазначити і щодо сумніву у частині «прямої» заборони на виїзд за кордон чоловіків призовного віку та військовозобов'язаних. Безпосередньо така заборона повинна базуватися на нормах Конституції України і знайти своє втілення шляхом внесення змін щодо встановлення обмеження права вільно залишати територію України безпосередньо в Указі Президента України, яким було введено воєнний стан.

Саме на цьому наголошувало Національне агентство з питань запобігання корупції у своєму листі до Президента України від 25.10.2022 № 22-03/22315-22 «Про подолання корупційних схем та ризиків, пов'язаних з виїздом з України в умовах воєнного стану».

У Аналітичному звіті Національного агентства з питань запобігання корупції також визначено, що жодний чинний на сьогодні Указ Президента України та закон України не є правовим джерелом обмеження права чоловіків – громадян України у віці від 18 до 60 років на виїзд за межі України.

Таке обмеження, а також винятки із нього слід вважати такими, що запроваджені у неправовий спосіб з порушеннями Конституції України та законів України на рівні листів Адміністрації Держприкордонслужби, інформаційних повідомлень, розміщених на її офіційному вебсайті, та постанов Кабінету Міністрів України.

Так, обмеження встановлене у неправовий спосіб призводить до значних негативних соціально-економічних та правових наслідків, нерівності громадян України перед законом, є джерелом корупційних ризиків, а також незаконних практик та схем, спрямованих на пошук шляхів «обходу» цього обмеження.

Порушення Україною вищезазначених положень приведе до звернень постраждалих осіб до Європейського суду з прав людини та зниження іміджу України, як держави, яка дотримується принципу верховенства права.

Таким чином, в діях осіб, які сприяють внесенню волонтера до інформаційної системи «Шлях» не вбачається ознак об'єктивної

сторони складу злочину притаманних статті 332 КК України за умови, що дії пов’язані із волонтерською або благодійною діяльністю не є фіктивними (бо інакше це потребуватиме окремої кримінально-правової кваліфікації).

Додатковим обґрунтуванням вищезазначеного є те, що у 2022 році за реєстраційним № 7155 народним депутатом України С. Штепою підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до статті 332 КК України (щодо підвищення відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України під час дії правового режиму воєнного стану)» у якому саме акцентувалася увага на необхідності встановлення кримінальної відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, вчинені «відносно громадян України чоловічої статі від 18 до 60 років під час дії правового режиму воєнного стану.

Проте, законопроєкт було відхилено з огляду на те, що відповідних змін потребує саме Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». Наприклад, серед підстав для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України доцільно чітко зазначити відповідну підставу для такого обмеження та перелік осіб, на яких поширюватиметься таке обмеження. В іншому випадку, прийняття запропонованих проектом кримінально-правових приписів не матиме під собою належної правової основи.

Адже норми, якими встановлюється кримінальна відповідальність за відповідні діяння, є бланкетними (вторинними відносно відповідних норм регулятивного законодавства).

При кваліфікації дій особи за чинної редакції кримінально-правової норми, потрібно в кожному випадку встановлювати не лише форму та ступінь вини особи, яка переправляє інших осіб, а і співвідношення його діянь намірам та бажанням особи, яку переправляють. Вищезазначене слід враховувати при кваліфікації дій не лише переправника, а і особи, яку переправляють (оскільки остання може виступати у якості «провокатора» злочину).

Також слід зазначити, що досліджувана правова норма, а саме диспозиція ст. 332 КК Україні має бути максимально чітко сформульована законодавцем, щоб унеможливити її неоднозначне тлумачення та подальше неправильне застосування представниками правоохоронних органів.

Проаналізувавши статтю 332 Кримінального кодексу України (далі КК України). Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (в редакції Закону № 3186-VI від 05.04.2011; із

змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016) та низку законодавчих актів, якими регулюються суспільні відносини кримінально-правового характеру зазначеної статті звертаємо увагу на суттєві недоліки кримінально правової норми при здійсненні кваліфікації незаконного переправлення осіб через державний кордон України за ознакою «усуненням перешкод», «надання порад» через сприяння внесенні фігурантів (в особі волонтера благодійної організації) до інформаційної системи «Шлях».

Узагальнений висновок: враховуючи вищезазначене, констатуємо недостатню обгрунтованість та колізійність нормативно-правових підстав кримінально-правової кваліфікації за ст. 332 КК України (зокрема, у випадку сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України шляхом зарахування волонтерів до благодійних організацій та їх подальшої реєстрації в інформаційній системі «Шлях»).

Філіпов Юрій Євгенович,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Необхідність застосування техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування воєнних злочинів у зв’язку з повномасштабним військовим вторгненням рф на територію України, на другому році війни продовжує залишатися актуальним питанням.

Результативність попередження, розкриття та розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, як зазначив професор А. В. Іщенко, безпосередньо залежить від надійності засобів та методів, досконалість яких зумовлена тим, наскільки вони враховують новітні здобутки науково-технічного прогресу. Чим більше вони містять у собі досягнень передової науки і техніки, тим більше їх використання забезпечує оптимізацію вирішення завдань протидії злочинності [1, с. 8–9].

Протягом всієї історії в правоохоронній діяльності використовуються різні технічні засоби та досягнення науки. Об’єктивна необхідність застосування у воєнній криміналістиці науково-технічних засобів визначається не тільки прагненням

правоохоронців спростити й прискорити процес розкриття й розслідування злочинів, вчинених в умовах воєнного стану в Україні, але також і властивостями останніх значно розширювати діапазон можливостей пізнавальної слідчої діяльності.

Відповідно, здатність об'єктивно відображати події, що відбуваються, запам'ятовувати їх із найменшими подробицями, довгостроково зберігати й багаторазово відтворювати робить науково-технічні засоби найважливішим інструментом забезпечення об'єктивного розкриття та розслідування кримінальних проваджень і фактором, що сприяє дотриманню прав і свобод громадян [2].

В цілому, науково-технічні засоби поділяються на техніко-криміналістичні і загально-технічні. В.Г. Гончаренко зазначив: поняттям «науково-технічні засоби» слід охоплювати усі без винятку засоби і методи їх застосування, використовувані у слідчій роботі, а терміном «техніко-криміналістичні засоби» – технічні засоби, спеціально створені для криміналістичних цілей чи пристосовані для цього шляхом зміни загально-технічних засобів [3, с. 9–10].

Будь-які технічні засоби та методи їх застосування, що можуть використовуватись при розслідуванні злочинів, вчинених в умовах воєнного стану, мають розглядаються у як у розділі криміналістичної техніки, так і бути висвітленими у методиці розслідування злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. Відповідно, ці технічні засоби є техніко-криміналістичними.

Наприклад, для відео-, фотофіксації доцільно застосовувати безпілотні літальні апарати – мультикоптери (зокрема, квадрокоптери). Відзняті матеріали аерофотозйомки можуть бути використані під час складання план-схеми місця події, особливо у випадку, якщо потрібно негайно завершити огляд у зв'язку зі зміною оперативної обстановки та можливістю опинитись у небезпечній зоні [4, с. 349].

Вважаємо, що техніко-криміналістичні засоби в умовах воєнного стану в Україні можуть бути використані у наступних напрямах розслідування злочинів:

1) вивчення та аналіз слідчих ситуацій, перевірка версій, технічне забезпечення діяльності груп слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні воєнних злочинів;

2) збирання доказів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (оглядів місць подій, ексгумації трупів, обшуків, пред'явлення для впізнання, допитів);

3) отримання порівняльних зразків (з останків трупів з місць масових поховань; ідентифікація військовослужбовців рф; експертні дослідження виявлених речових доказів та ін.);

4) якісна підготовка додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій за результатами фото-відеофіксації місця події, у тому числі з використанням аерофотовідеозйомки;

5) технічне супроводження аналітичної роботи з формування, узагальнення, дослідження та використання інформаційно-пошукових ресурсів, реєстрів та баз даних, у тому числі з відкритих джерел інформації в он-лайн просторі.

Список використаних джерел

1. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ : Вид. НАВСУ, 2003. 359 с.

2. Хараберюш І. Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності. *Часопис Академії адвокатури України.* 2011. № 12(3). С. 1–7.

3. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике: учеб. пособие. Київ : Вища школа, 1984. 149 с.

4. Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спец. випуск. № 2. С. 348–353.

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Завданням як кримінального права, так і кримінального процесуального права є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Досягнення цих завдань залежить від того, наскільки держава зможе гарантувати здійснення справедливого судочинства. Втім, справедливість кримінального судочинства є комплексною вимогою, яка передбачає, насамперед, забезпечення презумпції невинуватості.

На це неодноразово зверталася увага у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ, Суд) . Зокрема, у п. 47 рішення у справі «Довженко проти України» вказано, що право на презумпцію невинуватості, закріплене у п. 2 ст. 6 Конвенції, є одним з елементів справедливого судового розгляду кримінальної справи, який спрямований на запобігання негативному впливу на справедливий судовий розгляд упереджених заяв, зроблених у тісному зв’язку з цим судовим розглядом [1].

Презумпція невинуватості визначена у ст. 17 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, де вказано, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Аналогічне положення закріплено і в ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України.

Втім, зміст цієї вимоги є багатоаспектним. Науковці виділяють різні положення, які складають зміст презумпції невинуватості. Зокрема, на думку В. В. Михайленко складовими презумпції невинуватості є такі правила: 1) тягар доведення покладається на сторону обвинувачення; 2) докази винуватості в інкримінованому діянні повинні відповідати певному стандарту як окремо, так і в їх сукупності; 3) презумпція на користь звільнення особи з-під варти на час розгляду провадження; 4) відповідне ставлення до особи, притягнутої до кримінальної відповідальності; 5) право на сумнів на користь обвинуваченого та перевага таких сумнівів над припущеннями; 6) певний стандарт обвинувального вироку; 7) наявність компенсаторного механізму у випадку виправдання; 8) поширюється як на засуджених, так і на виправданих, а також на осіб, провадження щодо яких було закрито, в тому числі з нереабілітуючих підстав [2, с. 185].

З наведеного переліку складових елементів презумпції невинуватості заслуговує на окрему увагу питання щодо дії цієї вимоги в часі. Зокрема, аналіз змісту положень ч. 1 ст. 17 КПК України та ч. 2 ст. 2 КК України свідчать про те, що правила презумпції невинуватості діють до того часу, доки вину особи не буде встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Тобто, особа вважається невинуватою до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. А відповідно до вимог частин 1, 2 ст. 532 КПК України вирок суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції.

Наведене положення КПК України свідчить про те, що правила дії презумпції невинуватості поширюються і на стадію перегляду судового рішення в апеляційному порядку. На це звертається увага у прецедентній практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні Суду у справі «Констас проти Греції» вказано, що презумпція невинуватості не перестає застосовуватися в апеляційному провадженні лише тому, що обвинуваченого було засуджено в першій інстанції. Якщо дійти висновку про протилежне, то це б суперечило ролі апеляційного провадження, де апеляційний суд зобов’язаний переглянути подане

йому рішення щодо фактів та права. Це означало б, що презумпція невинуватості не застосовуватиметься до судового провадження з метою перегляду справи та скасування попереднього вироку (п. 36) [3].

Разом з цим слід зауважити, що на стадію перегляду судового рішення у касаційному порядку правила презумпції невинуватості не поширюються. Адже касаційному оскарженню підлягають судові рішення , які набрали законної сили.

Втім, визнання особи винуватою вироком суду, який набрав законної сили не скасовує її права на презумпцію невинуватості до винесення такого вироку. Так, у рішенні у справі «Нештяк проти Словаччини» наголошується на тому, що той факт, що заявника врешті-решт було визнано винним і засуджено до певного терміну ув'язнення, не може позбавити його первісного права вважатися невинуватим доти, доки його вину не було доведено згідно із законом (п. 90) [4].

У цій справі зауважується на тому, що за відсутності вироку суду передчасне висловлювання самим судом думки про винуватість особи неминуче суперечить презумпції невинуватості. ЄСПЛ наголошує, що слід проводити принципову різницю між заявою про те, що когось підозрюють у вчиненні злочину, і чіткою судовою заявою про те що особа вчинила відповідний злочин. Так, відповідно до обставин, викладених у справі «Нештяк проти Словаччини», обласний суд у своєму проміжному рішенні зазначив про доведеність того, що заявник вчинив злочин, у якому його звинувачували, що його мотивом була потреба в грошах і спосіб, у який було вчинено злочин, вказав на ступінь корумпованості заявника. ЄСПЛ такі твердження розцінив як такі, які свідчать про наявність вини заявника ще до того, як вона була доведена відповідно до закону, що є порушенням принципу презумпції невинуватості (пункти 88, 89) [4].

Правила дії презумпції невинуватості поширюється і на випадки закриття кримінального провадження. На це звертається увага в рішенні у справі «Грабчук проти України», де вказано, що межі дії п. 2 ст. 6 Конвенції поширюються і на судові рішення, прийняті після того, як переслідування було припинено або після засудження (п. 42) [5].

Слід також відмітити, що ухвалення виправдувального вироку, який набрав законної сили, не припиняє дію презумпції невинуватості. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Аллен проти Сполученого королівства» вказано, що презумпція невинуватості поширюється і на захист осіб, які були виправдані за кримінальним обвинуваченням або щодо яких кримінальне провадження було закрито. Без захисту, який забезпечить повагу виправдувального вироку або рішення про закінчення судового розгляду, ухваленого у будь-якому іншому провадженні, гарантії справедливого судового розгляду, передбачені п. 2 ст. 6, можуть стати теоретичними та ілюзорними (п. 94) [6].

Отже, під час кримінального судочинства правила дії презумпції невинуватості застосовується з урахуванням таких особливостей: 1) презумпція невинуватості діє як під час досудового розслідування, так і при розгляді справ у суді першої та апеляційної інстанції; 2) визнання особи винуватою вироком суду, який набрав законної сили, не скасовує її первісного права на презумпцію невинуватості; 3) правила презумпції невинуватості діють і в кримінальних провадженнях, які були закінчені закриттям чи ухваленням виправдувального вироку. Недотримання цих правил зумовлює те, що гарантії справедливого судового розгляду та ухвалення справедливого судового рішення будуть теоретичними та ілюзорними.

Список використаних джерел

1. Справа «Довженко проти України» (Заява № 6650/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. *Верховна Рада України* : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_845?find=1&text

2. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Паливода А. В., 2019. 256 с.

3. Case of «Konstas v. Greece» (Application no. 53466/07) : Judgment European Court of Human Rights 24 May 2011. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL : http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104858

4. Case of «Nešťák v. Slovakia» (Application no. 65559/01) : Judgment European Court of Human Rights 27 February 2007 ; final 27.05.2007. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL : http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79608

5. Справа «Грабчук проти України» (Заява № 8599/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 верес. 2006 р. *Верховна Рада України* . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_118#Text

6. Case of «Allen V. The United Kingdom» (Application no. 25424/09) : Judgment European Court of Human Rights 12 July 2013. *HUDOC. European Court of Human Rights.* URL : http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122859

Хавронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ (2022 ВОЄННИЙ РІК)

Питання криміналізації і пеналізації є ключовими питаннями кримінально-правової політики, а відповісти на них неможливо без системного аналізу даних кримінальної статистики [1; 2] щодо кількості:

- облікованих кримінальних правопорушень (далі – к.п.);
- к.п., за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом;
- осіб, засуджених за к.п., з розподілом за видами покарань, і звільнених від покарання;
- осіб, звільнених від кримінальної відповідальності.

В Особливій частині чинного Кримінального кодексу України (далі – КК), станом на 1 листопада 2023 року, усього **390** статей, зокрема **955** статей та частин статей, які передбачають склади кримінальних правопорушень. Але, за твердженням М.В. Карчевського, у КК 52,8% «мертвих» норм, які ніколи не застосовувались [3]. Решта статей (їх частин) застосовуються вельми нерівномірно. Наскільки саме нерівномірно, ми і спробували з'ясувати, провівши аналіз статистичних даних.

За результатами аналізу статистики кримінальних правопорушень з'ясувалось таке.

1. У 2022 році обліковано 362 636 к.п. – на 11,4% більше, ніж у попередньому році.

Серед облікованих к.п. найбільше крадіжок (ст. 185) – 69 496 (їх стало на 38,8% менше, ніж у 2021 році). На другому місці порушення законів та звичаїв війни (ст. 438) – 60 387, на третьому шахрайство (ст. 190) – 32 086 (на 34,5% більше, ніж у 2021 році), далі умисне вбивство (ст. 115) – 22 083 (на 683,7% більше, ніж у 2021 році), на п'ятому незаконні дії з наркотичними речовинами без мети збуту (ст. 309) – 20 140 (на 30,0% більше, ніж у 2021 році). Значне збільшення зареєстрованих умисних вбивств очевидно пов'язане з війною.

Ці п'ять к.п. становлять 204 192 або 56,3% усіх облікованих к.п.

Двадцять п'ять наступних за поширеністю к.п. – це к.п., передбачені статтями:

- 358, 125, 307, 191, 286, 407, 263, 289, 366, 246, 364, 186, 122, 310, 362, 357, 126-1, 361 КК – у 2021 році вони входили до тридцяти найбільш поширених к.п.;

- 110, 111-1, 408, 369, 332, 290, 436-2 КК – у 2021 році вони не входили до тридцяти найбільш поширених к.п. і витіснили з цього рейтингу к.п., передбачені статтями 382, 367, 162, 365, 164, 197-1, 121, 200, 126 і 389 КК.

Це ще 110 212 к.п. або 31,3% усіх облікованих к.п.

Названі тридцять видів к.п. разом становлять 87,6% усіх облікованих к.п. Серед них переважна більшість – к.п. проти власності, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проти життя та здоров'я особи, проти здоров'я населення і проти національної безпеки України. У 2022 році не увійшли у першу п'ятірку к.п. проти авторитету органів державної влади і к.п. у сфері службової діяльності.

2. У 2022 році порівняно з 2021 роком значно зменшився відсоток к.п., в яких провадження направлено до суду з обвинувальним актом – *коефіцієнт обвинувачення* (який є результатом поділу кількості облікованих к.п. на кількість к.п., в яких провадження направлено до суду з обвинувальним актом) становить вже не 2,1, а у півтора рази більше – 3,2.

За тридцятьма найбільш поширеними він значно погіршився і також дорівнює 3,2 (порівняно з 2,0 у 2021 році).

Щодо крадіжок (ст. 185) цей коефіцієнт зріс з 2,0 до 2,2, домашнього насильства (ст. 126-1) – з 1,1 до 1,2, самовільного залишення військової частини (ст. 407) – з 2,2 до 4,5, незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 389) – з 1,9 до 5,4, шахрайства (ст. 190) – з 3,0 до 5,6.

Є такі к.п., щодо яких коефіцієнт обвинувачення залишається дуже високим. Наприклад, щодо умисного вбивства (ст. 115) він дорівнює 30,8, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110) – 110,4, а порушення законів і звичаїв війни – 1 284,8 (на 60 387 облікованих к.п. лише 47 к.п., в яких провадження направлені до суду з обвинувальним актом). Це обумовлено складністю розслідування цих к.п. та іншими факторами.

А ось чому зазначений коефіцієнт становить 189,0 щодо знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290) пояснити складно. Якщо з року в рік лише 0,5% к.п. за ст. 290 КК розслідуються і провадження направляються до суду, 69% проваджень закриваються за відсутністю події чи складу к.п., а решта переходить у новий звітний рік, то варто замислитися над підставами криміналізації або методикою розслідування.

3. У 2022 році засуджено 49 679 осіб, тобто на 22,5% менше ніж в 2021 році.

Із всіх засуджених осіб 86,9% засуджено за двадцять к.п., передбачених статтями 185, 309, 125, 358, 186, 263, 190, 286, 407, 369, 126-1, 289, 121, 296, 164, 389, 310, 307, 122 КК, і лише 13,1% – за решту 370 видів к.п. Перша двадцятка цих к.п. майже не змінилась порівняно з минулим роком: з неї випала лише одна ст. 187 і навзамін у ній з'явилась ст. 246 КК. Це дещо нагадує один із «законів Парето»: 80% неприємностей пов'язана з дією 20% високодеструктивних сил.

В 2022 році у п'ятірці найбільш поширених к.п. і п'ятірці к.п., за які засуджено найбільше осіб, збігаються лише два види к.п. – передбачені статтями 185 і 309 КК.

4. Попри те, що кількість облікованих к.п. у 2022 році збільшилась на 11,4%, кількість к.п., направлених до суду з обвинувальним актом, навпаки, зменшилась на 26,1% – з 153 109 до 113 159.

Відповідно, у 2022 році серйозно погіршився і *коефіцієнт засудження* (співвідношення між кількістю зареєстрованих к.п., передбачених певною статтею КК, та кількістю засуджених за цією статтею осіб) – у середньому з 5,0 до 7,3.

Дуже високим цей коефіцієнт є щодо: ст. 307 – 18,2, ст. 190 – 25,7, ст. 191 – 33,3, ст. 366 – 135, 8, ст. 365 – 541,0, ст. 364 – 738,0. Серед перелічених к.п. переважно корупційні і службові. За ст. 407 цей коефіцієнт дорівнює 6,0 – і з цього стає зрозумілою стурбованість військового командування, що стала причиною змін до КК у грудні 2022 року, внаслідок яких щодо осіб, які в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці вчинили ухилення від військової служби, було заборонено призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом та звільняти від відбування покарання з випробуванням.

Майже третина (51 зі 172, або 29,6%) усіх осіб, щодо яких судами виносяться виправдувальні вироки, – особи, які притягувались до відповідальності за ст. 191 та статтями про к.п. у сфері службової діяльності (розділ XVII КК).

Залишилось небезпечним співвідношення між кількістю облікованих за певними статтями КК к.п. і тих відповідних к.п., провадження щодо яких направлено в суд з обвинувальним актом, закрито або рішення щодо яких на кінець року не прийнято. Особливо збільшилась частота відкладення прийняття рішення у провадженні.

Наприклад, ст. 190: обліковано – 32 086; в суд – 5 685 (17,7%); закрито – 34 176 (106,5%); рішення не прийнято – 25 808 (80,4%); ст. 364: обліковано – 2 214; в суд – 160 (7,2%); закрито – 516 (23,3%); рішення не прийнято – 2 039 (92,1%).

Наведені вище цифри демонструють, що система досудового розслідування надто часто працює без результату, яким є якісне

розслідування і направлення провадження до суду задля отримання справедливого судового рішення.

5. Із 65 795 осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, засуджено 49 679 (75,5%), виправдано 172 (0,3%), звільнено від кримінальної відповідальності 15 362 (23,3%), визнано неосудними 582 осіб (0,9%). Хоча кількість облікованих к.п. значно збільшилась, судами винесено рішень щодо осіб на 25,5% менше. Пропорції ж змінились незначно: майже на 3% більше засуджених і на понад 3% менше звільнених від кримінальної відповідальності.

Цікаво, що осіб, виправданих у корупційних к.п., передбачених частинами 2–5 ст. 191 і статтями 364, 368, 369-2 КК, у 2022 році – 5,5% (33 із 596 осіб). Тобто, виправдано кожного 18-го обвинуваченого у цих к.п., хоча в інших к.п. – лише одну особу із кожних 382-х.

6. Серед найбільш поширених підстав звільнення від кримінальної відповідальності: відмова прокурора чи потерпілого від обвинувачення (4577 випадків); примирення з потерпілим (3 872); «інші підстави» (3 379); дійове каяття (1652). Не дочекалась справедливого рішення суду 1401 особа – провадження закрито через смерть.

Найбільше відмов від обвинувачення за ст. 125 КК (2 316 випадків) і статтями про корупційні та службові к.п., передбачені розділом XVII КК (405). Що ж до «*інших підстав*», то таких випадків звільнення найбільше за ст. 125 (475 випадків), ст. 309 (454), ст. 190 (217), ст. 263 (182), ст. 286 (156), ст. 367 (119), ст. 366 (89) і ст. 368 (56). Що стосується змісту цих «інших підстав», то він є зрозумілим лише стосовно статей 263 і 309 КК – ці статті містять відповідні заохочувальні норми.

7. З 49 679 засуджених осіб найбільше засуджено зі звільненням від покарання (21 077 – 42,4%), до штрафу (10 978 – 22,1%), позбавлення волі на певний строк (9 462 – 19,0%), громадських робіт (4 298 – 8,6%). Частка інших основних видів покарань становить 7,9%: до довічного позбавлення волі засуджено 23 особи, обмеження волі – 1466, направлення в дисциплінарний батальйон – 115, арешту – 1850, виправних робіт – 85, службових обмежень для військовослужбовців – 127, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як основного покарання – 150.

Порівняно з 2021 роком у 2022 році помітно збільшилась частка осіб, засуджених до штрафу, і зменшилась частка осіб, засуджених до громадських робіт.

8. Штраф як додаткове покарання майже не застосовується: лише 44 випадки (0,08% засуджених). Додаткове покарання у виді конфіскації майна застосовано до 897 осіб (1,8%), а у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як основного покарання – до 1162 осіб (2,3%). При цьому штраф як

додаткове покарання прямо передбачено у 10, конфіскація майна – у 112, а позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – у 244 статтях (частинах статей) КК; до того ж останній вид покарання може бути призначений і у випадках, коли він не передбачений в санкції статті (частини статті).

Спеціальну конфіскацію застосовано лише до 1,0% засуджених.

9. Судова статистика щодо застосування обмежувальних заходів (розділ XIII-1 КК), заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 КК), розмірів стягнутих штрафів і конфіскованого майна, звільнення від відбування покарання не ведеться. Це впливає і на застосування цих заходів.

Висновки та пропозиції для законодавця, органів досудового розслідування, прокуратури і судів:

1) необхідно перевірити підстави криміналізації діянь, передбачених, зокрема, статтями 290, 364, 365, 382 КК, і, можливо, розширити застосування інших засобів впливу на правопорушників (зокрема, адміністративних або дисциплінарних), які можуть виявитися більш дієвими;

2) у випадках, коли формулювання диспозицій статей Особливої частини КК створюють складнощі для кваліфікації, їх треба привести їх у відповідність до принципу юридичної визначеності;

3) слід виявляти та усувати корупціогенні ризики при застосуванні деяких статей КК, припинити практику створення органами досудового розслідування, прокуратурою і судами будь-яких преференцій щодо осіб, які вчиняють шахрайство, корупційні та службові к.п., невиконання судового рішення, незаконні дії з наркотичними засобами з метою їх збуту та їх збут, незаконну порубку і збут лісу тощо;

4) варто покращити методики та інші процесуальні можливості розслідування окремих к.п., зокрема тих, щодо яких коефіцієнт обвинувачення та коефіцієнт засудження є надто високими;

5) існує потреба у тому, щоби система кримінальної юстиції спрямувала основні зусилля на запобігання найбільш поширених к.п. – крадіжок, шахрайств, убивств і спричинення тілесних ушкоджень, незаконних дій з наркотичними засобами та зброєю, підроблення документів. Водночас законодавцю слід припинити доповнювати Особливу частину КК новими статтями, потреба в яких належно не доведена і які вкрай рідко застосовуються на практиці, але створюють проблеми при кваліфікації, що впливає на якість і строки розслідування та розгляду справ в судах;

6) слід приділити належну увагу кримінальній статистиці як важливому джерелу даних, які мають бути покладені в основу державних антикримінальних програм і проєктів законів щодо змін кримінального законодавства. Цей огляд статистичних даних лише

окремими рисками вказує на наявність проблем; для їх більш точного і повного визначення потрібен глибокий аналіз даних;

7) законодавцю слід переглянути (у бік пом'якшення) санкції більшості статей Особливої частини КК та передбачити ширшу можливість для застосування обмежувальних заходів й інших засобів впливу на правопорушників, а судовій владі – провести узагальнення судової практики застосування кримінальних покарань та надати судам відповідні рекомендації з метою забезпечення єдності і сталості судової практики.

Список використаних джерел:

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика: https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika

2. Судова влада України. Судова статистика: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

3. Карчевський М.В. Як дізнатися, чи працює право? або кримінально-правове регулювання в контексті даних офіційної статистики: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/23/karchevskyj-m-v-arlanova-o-d-yak-diznatysyaya-chy-pratsyuye-pravo.pdf

Чабанюк Вадим Дмитрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Проблема кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності постійно турбує українських парламентарів. Така діяльність не завжди є бездоганна [3, с. 69]. До того ж слід погодитися з думкою М. Хавронюка, що є невдалою практика Верховної Ради України щодо криміналізації/декриміналізації діянь без належної кримінологічної експертизи [7]. Наприклад, у статтю 364 Кримінального кодексу (далі – КК) України законодавець дев'ять разів вносив зміни та доповнення. Окремі зміни стосувалися визначення розміру заподіяної шкоди. Однак, як свідчить судова практика, такі нормативні зміни не усували всі недоліки та прогалини у кримінальному законодавстві, а лише створювали нові проблеми. Наприклад, слід констатувати, що досі не проведено жодного якісного кримінологічного дослідження щодо наслідків складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 364 КК України [2]. Проте у народних депутатів України

виникла потреба в десятий раз удосконалити вказану кримінально-правову статтю. Верховна Рада України розглянула проєкт Закону України «Про внесення зміни до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності» від 18 грудня 2019 р. № 2621 (далі – законопроєкт № 2621) й ухвалила його 19 травня 2020 р. у першому читанні. Актуалізація цього питання сьогодні пов'язана з тим, що законопроєкт № 2621 включено до порядку денного Верховної Ради України постановою Верховної Ради України від 5 вересня 2023 р. № 3369-IX.

Як відомо, історія появи цього законопроєкту пов'язана із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261-VII, яким було змінено редакцію пункту 3 примітки до статті 364 КК України, в якому розкривалося поняття «істотна шкода» для кваліфікації службових злочинів, передбачених статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України. До внесення вказаних змін, згідно п. 3 примітки до ст. 364 КК України, під істотною шкодою, *якщо вона полягала в матеріальних збитках*, вважалася така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ), а під тяжкими наслідками, *якщо вони полягали в матеріальних збитках*, вважалися такі, які в 250 і більше разів перевищує НМДГ (п. 4 примітки до ст. 364 КК України). Після внесення нормативних змін вказаним Законом України від 13 травня 2014 р., сьогодні під істотною шкодою розуміються такі збитки, які в 100 і більше разів перевищують НМДГ; під тяжкими наслідками вважаються такі збитки, які в 250 і більше разів перевищують НМДГ.

Законодавча трансформація розуміння вказаних наслідків призвела до певних ускладнень в тлумаченні оновлених понять кримінально протиправних наслідків. Внаслідок зміни у 2014 році редакції пункту 3 примітки до статті 364 КК України фактично було декриміналізовано низку корупційних злочинів, а особи, що їх вчинили, залишилися безкарними. При такому «удосконаленні» КК України не було враховано і той факт, що жоден із міжнародних договорів з питань протидії корупції, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, не покладає на Україну обов'язку із декриміналізації корупційних діянь. Навпаки, і Конвенція ООН проти корупції, і Кримінальна конвенція про боротьбу із корупцією свідчать про зобов'язання створити належне законодавче підґрунтя для боротьби з корупцією, криміналізувати нові її форми.

Буквальне розуміння даних наслідків (у чинній редакції КК України) дійсно дозволяє вести мову лише про майнові наслідки, розмір яких визначений лише у примітці до ст. 364 КК України.

Судова практика визначення розмірів відповідної шкоди також зазнала логічних змін. Спочатку вказані зміни до ст. 364 КК України викликали численні судові помилки. Однак колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду розглянула справу № 299/2144/17 та встановила, що виходячи з буквального розуміння змісту п. 3 примітки ст. 364 КК України, істотна шкода може мати виключно матеріальний вимір і перераховуватися в матеріальний еквівалент [1]. Верховний Суд зазначив, що у постанові Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року № 5-99кс16 зазначено, що диспозиція ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 365 КК України, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру) [5].

Отже вдосконалення положень КК України щодо кримінальної відповідальності за окремі злочини у сфері службової діяльності є необхідним кроком для приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів й для досягнення вказаної мети в законопроєкті № 2621 запропоновано викласти пункти 3 та 4 примітки до статті 364 КК України у новій редакції:

«3. Істотною шкодою у статтях 364, 3641, 365, 3652, 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Слід схвалити ідею авторів законопроєкту щодо відновлення більш широкого визначення наслідків при вчиненні окремих кримінальних правопорушень. Однак в законопроєкті № 2621, на нашу думку, є певні недоліки, які стосуються юридичної конструкції запропонованої редакції пунктів 3 та 4 примітки до статті 364 КК України.

На нашу думку, нормативні положення законопроєкту повинні відповідати принципу правової визначеності. Не врахування цього принципу повертає нас до ситуації, яка існувала до набрання чинності вказаного Закону України від 13 травня 2014 р. Як відомо, тлумачення таких наслідків (істотної шкоди та тяжких наслідків) було здійснено в

п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. №15, зокрема «шкода, якщо вона полягає в спричиненні матеріальних збитків, визнається істотною за умови, що вона в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [6]. Подібне тлумачення, але вже тяжких наслідків було запропоновано й в п. 10 ППВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15, під якими «визнаються заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, спричинення матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ (п. 4 примітки до ст. 364 КК України), розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо» [6].

Тобто така конструкція понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» за ст. 364 КК України вже раніше давала обґрунтовані підстави для їх розширеного тлумачення. Однак такі дефініції іноді викликали критичні зауваження науковців, оскільки дозволяли не буквальне, а розширене за обсягом тлумачення» [3, с. 69]. З іншого боку, як відомо, положення, що викладені у відповідній постанові ПВСУ, не є законом, а є лише судовим тлумаченням, що має рекомендаційний характер. Тому окремі суди при кваліфікації зловживання владою або службовим положенням керувалися лише майновим характером істотної шкоди та тяжких наслідків, бо він безпосередньо був вказаний у примітці до ст. 364 КК України. Така ситуація дозволила окремим науковцям запропонувати нормативний шлях вирішення цієї проблеми. Так В. Коваленко, зокрема запропонував передбачити розширене поняття вказаних наслідків у примітці до ст. 364 КК України: «Істотна шкода може мати також нематеріальний характер і полягати у порушенні конституційних прав і свобод громадян, підриві авторитету органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, порушенні нормальної діяльності організації, вчиненні злочину підконтрольними

чи підлеглими особами тощо. … Тяжкі наслідки нематеріального характеру визначаються з урахуванням кількості потерпілих, тривалості та (або) ступеня порушення їхніх прав, можливості їх відновлення чи відновлення нормальної діяльності відповідних органів та організацій, тяжкості та кількості злочинів, вчинених підконтрольними або підлеглими особами тощо» [4, с. 14].

Слід погодитися з такими пропозиціями, що можуть закласти нормативні підстави для наступного суддівського тлумачення вказаних суспільно небезпечних наслідків зловживання владою або службовим становищем.

Список використаних джерел

1. ВС роз'яснив, коли зловживання владою або службовим становищем визнається злочином. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/190350-vs-rozyasniv-koli-zlovzhivannya-vladoyu-abo-sluzhbovim-stanovischem-viznayetsya-zlochinom
2. Демчук П. Не знущайтеся з Франкенштейна: кілька думок про статтю 364 КК України. URL: https://justtalk.com.ua/post/ne-znuschajtesya-z-frankenshtejna-kilka-dumok-pro-stattyu-364-kk-ukraini
3. Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону. *Право України*. 2015. № 12. С. 69–81.
4. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем працівником правоохоронного органу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 20 с.
5. Мазур М. Аспекти розгляду кримінальних проваджень про корупційні правопорушення: практика Верховного Суду. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1363314/
6. Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 2. С.7–9.
7. Хавронюк М. Чому наше кримінальне законодавство є настільки недосконалим? *Центр політико-правових реформ*. URL: https://pravo.org.ua/blogs/chomu-nashe-kryminalne-zakonodavstvo-ye-nastilky-nedoskonalym/

Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Бабаніна Вікторія Вікторівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ: ПЕРЕДУМОВИ НОВЕЛІЗАЦІЇ

Збройна агресія проти України, яку розпочала Росія ще 2014 року, анексувавши АР Крим і захопивши частину Луганської та Донецької областей, зумовила необхідність посилення військового потенціалу нашої держави. Збільшення чисельності Збройних Сил України, придбання та виготовлення новітньої військової техніки, засобів ведення бою (зброї, боєприпасів до неї), а також удосконалення вже наявного військового майна потребувало ефективного правового механізму функціонування сил оборони. Однією зі складових зазначеного механізму є кримінально-правова охорона військового майна. З цією метою встановлено кримінальну відповідальність за низку правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням, недбалим поводженням чи знищенням військового майна. Однією з кримінально-правових норм, яка передбачає відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, є ст. 410 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1].

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну посилилася тенденція щодо вчинення зазначеного кримінального правопорушення. Це засвідчують статистичні дані Офісу Генерального прокурора: 2014 року було зареєстровано 288 таких кримінальних правопорушень, 2015 року – 191, 2016 року – 177, 2017 року – 248, 2018 року – 132, 2019 року – 236, 2020 року – 184, 2021 року – 191, 2022 року – 250, за 9 місяців 2023 року – 169 [3]. Слід акцентувати увагу, що 2022 року було зареєстровано 250 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410 КК України, що значно більше, ніж у попередні роки, крім 2014 року, коли розпочалася збройна агресія Росії. Крім того, уже за 9 місяців 2023 року обліковано

169 кримінальних правопорушень, що майже відповідає рівню попередніх років. Широкомасштабна військова агресія Російської Федерації проти України актуалізувала необхідність швидкого та значного законодавчого перетворення у багатьох сферах суспільного життя, в тому числі й кримінальному законодавстві, з метою ефективної протидії злочинам [4, с. 156]. Доходимо висновку, що чинні кримінально-правові засоби є не цілком дієвим заходом забезпечення правової охорони військового майна.

Постачання Україні зарубіжних зразків військового майна, зокрема амуніції, зброї, боєприпасів, військової техніки, медичного обладнання, актуалізує необхідність посилення заходів охорони такого майна, зокрема шляхом адаптації та вдосконалення норми кримінального закону, що передбачає відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем [1].

У зв'язку із цим постає необхідність наукового опрацювання положень КК України щодо покращення кримінально-правової охорони зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна з метою недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410 КК України.

Зауважимо, що більшість учених зосередили увагу саме на дослідженні ознак складів кримінальних правопорушень, що вчиняють військовослужбовці держави-агресора й інші особи, які прихильні до них. Водночас, поза межами наукового опрацювання на сучасному етапі залишилися ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 410 КК України.

З огляду на зазначене, слід констатувати, що норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, потребує змін і доповнень. Залишається нормативно не вирішеним питання щодо цієї норми стосовно ознаки, що обтяжує відповідальність, – вчинення діяння організованою групою. Крім того, необхідно роз'яснити, що позначено поняттями

«засоби пересування», «військова та спеціальна техніка», з огляду на нові зразки озброєння та військової техніки, зокрема західних держав.

Засоби пересування – це засоби наземного, повітряного та водного видів транспорту, пристосовані для перевезення особового складу, перевезення, буксирування чи переміщення іншим способом зброї, військової техніки й інших вантажів. До них належать, зокрема, автомашини, автобуси, мотоцикли, літальні апарати (гелікоптери, літаки тощо), плавзасоби (човни, катери, баржі, кораблі тощо), залізничний рухомий склад, що належить військовій частині [2, с. 786].

Військова та спеціальна техніка – це засоби людської діяльності, які використовують для забезпечення обороноздатності збройних сил (обороноздатності держави). До них належать, зокрема, пальнозаправні машини, стаціонарні та пересувні радіостанції, пристосування для запуску ракет, пересувні та стаціонарні електростанції, засоби збирання, обробки, зберігання та передачі інформації, аеродромне обладнання, пересувні польові кухні [2, с. 786].

Визначення військової та спеціальної техніки частково охоплене дефініцією поняття зброї, яку слід тлумачити як пристрої та засоби, які застосовують у збройній боротьбі для нападу (наступу) або захисту (оборони) з метою ураження або знищення противника (фізичної ліквідації людей, продуктів їх праці, спотворення умов проживання). Розрізняють холодну і вогнепальну зброю; стрілецьку, реактивну й ракетну; керовану й некеровану; автоматичну, напівавтоматичну й неавтоматичну тощо. Предметом досліджуваного кримінального правопорушення може бути зброя, яка є на озброєнні військової частини [2, с. 785].

Складовими військової та спеціальної техніки є також бойові припаси та вибухові речовини. Боєприпасами визнають патрони до вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху [2, с. 550]. Вибухові речовини – це хімічні сполуки або їх суміші, здатні під дією удару, наколювання, тертя та підігріву вибухати, а також предмети, які становлять підвищену небезпеку для оточуючих. Ними визнають будь-які штатні технічні засоби, що знаходяться у військовій частині і мають властивість унаслідок порушення правил поводження з ними уражати (спричиняти ушкодження, порушувати функції, впливати на здоров'я) тих, хто знаходиться в зоні їх дії. До них належать, зокрема, радіоактивні речовини, запалювальні речовини, речовини хімічного чи

біологічного походження, які можуть бути використані як бойові [2, с. 785].

До іншого військового майна, крім зазначеного вище, відносяться паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне та інше майно, а також кошти. Предметом аналізованого кримінального правопорушення, залежно від способу його вчинення, може бути як рухоме, так і нерухоме військове майно [2, с. 785].

Отже, надання Україні військової техніки, засобів пересування та зброї зарубіжного походження вимагає від нашої держави посилення заходів охорони такого майна, зокрема шляхом адаптації та вдосконалення норми кримінального закону, яка передбачає відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.

3. Статистика / Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

4. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2 (19) P. 153–171. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1684148544.pdf

Шакун Василь Іванович,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України

НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

За даними Київської школи економіки, яка у рамках проєкту «Росія заплатить» обрахувала річні збитки України, що становлять майже 144 млрд дол. США: сума збитків від руйнувань житлового фонду становить 53,6 млрд дол. США (пошкоджено чи зруйновано понад 150 тис. житлових будинків); у сфері інфраструктури – 36,2 млрд дол. США; лісам України – 4,5 млрд дол. США; у сфері освіти – до 8,9 млрд дол. США; енергетиці України – 8,1 дол. США; аропромисловому комплексу та земельним ресурсам – 8,7 млрд дол. США [16]. Внаслідок війни зруйновано або пошкоджено 223,4 тисячі автомобілів на суму 3,1 млрд дол. США. Збитки торгівлі становлять 2,6 млрд дол. США, медичній галузі завдано руйнування інфраструктури на 1,8 млрд. дол. США [16]. Державна екологічна інспекція України підрахувала наступні розміри збитків нашій екології з 24 лютого 2022 р. по 3 березня 2023 р., що становить понад 52 млрд дол. США [10]. Член делегації у ПАРЄ Леся Василенко під час дебатів наголошувала, що збитки, завдані навколишньому середовищу в Україні внаслідок війни Росії, оцінюють у близько 46 мілрд дол. США, зокрема сума збитків забруднення ґрунтів та засмічення земель становить понад 688 млрд грн.; атмосферне повітря зазнало збитків на 998 млрд грн, а водні ресурси – на понад 56 млрд грн. [11]. Такі дані свідчать, що Україна не має чітких параметрів розрахунку заподіяної шкоди національному багатству внаслідок російській агресії. Таким чином, загальні втрати національного багатства України попередньо оцінюються майже в 1 трлн дол. США. Тим часом, правоохоронні органи при досудовому розслідуванні злочинів, пов'язаних з агресією Російської Федерації (далі – РФ), у повідомленні про підозру агресорам пред'явили лише незначну суму збитків, яка за попередніми оцінками складає декілька відсотків від зазначеної вище суми. Необхідно усвідомити, що за кожну гривню втрачену під час російської агресії повинен хтось конкретно відповісти.

Прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час спільного з президентом Єврокомісії Урсулою фон дер Ляйєн брифінгу заявив, що

станом на початок 2023 року у результаті повномасштабної війни РФ завдала Україні збитків та руйнувань на 600-750 мільярдів дол. США[13]. Тим часом Міністерство економіки України оцінило падіння ВВП у 2022 році до 29,2 %.

Ця проблема значно загостриться у післявоєнний період, коли Україна буде подавати науково обґрунтовані розміри завданої шкоди національному багатству до міжнародних судових органів, які юридично запустять механізм репарації. Перші кроки у цьому напрямку вже зроблені: 14 листопада 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію щодо забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією РФ проти України.

Після розпаду СРСР поділ національного багатства відбувався за «територіальною ознакою». Унаслідок цього до Росії перейшло 60 % загального обсягу національного багатства Союзу, до України – 16 %, до Білорусії – 3,6 %, у республіках Прибалтики залишилося 3,2 %, середньоазіатським республікам дісталося близько 11 %, закавказьким республікам – 3,9 % «загальносоюзного» національного багатства [5, с. 29].

Так, аналіз розміру національного багатства в Україні, здійснений вченими Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, станом на 1 січня 1996 року показав, що його балансова вартість за внутрішніми поточними цінами 5,58 трлн грн або 3,10 трлн дол. США, а за світовими цінами – 25,91 трлн грн або 14,39 трлн дол. США. По залишковій вартості за світовими цінами – 25,22 трлн грн або 14,01 трлн дол. США [8]. За дослідженням вчених Інституту економіки і прогнозування НАН України, на кінець 2005 року національне багатство України оцінювалося в 9,9 трлн грн або 2 трлн дол. США [19, с. 23–37]. За дослідженнями М. Квак, що використовувала методику розрахунку національного багатства О. Сухарєва, національне багатство на 1 особу складає 42,62 тис. дол. США, або близько 2 трлн дол. США сукупно [5, с. 29]. Така різниця пояснюється зовсім іншою методологією підрахунку величини національного багатства.

Протягом трьох десятків років влада так і не спромоглася закріпити в Конституції України правовий статус національного багатства, розробити методологію його оцінювання. Більше того, на порозі приватизаційних процесів Верховна Рада України скасувала Закон України «Про власність», в якому було визначено поняття «національне багатство України», зокрема до національного багатства, яке є власністю народу України, було віднесено: землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в

межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, основні засоби виробництва у промисловості, будівництві, сільському господарстві, транспорті, зв'язку, житловий фонд, будівлі та споруди, фінансові ресурси, наукові досягнення, створена завдяки зусиллям народу України частка в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, національні, культурні та історичні цінності, в тому числі й ті, що знаходяться за її межами [12].

Однак, це визначення не є досконалим, з огляду на те, що воно не враховує найбільшу цінність держави – її людський капітал [9; 15]. По своїй суті людський капітал держави – це сукупність знань, навичок та досвіду людей, їх економічна цінність, перспективність та відповідність як нинішнім потребам суспільства, так і майбутнім. Людський капітал формує 70% національного багатства розвинутих країн і тільки 30% національного багатства України. Ще гірше те, що поки розвинуті країни свій людський капітал примножують, Україна його втрачає: демографічні та міграційні втрати, пов’язані з російсько-українською війною (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців повідомляє, що станом на початок 2023 року на території Європи залишаються близько 4 млн 823 тисяч українських біженців) [14], невідповідність освіти та кваліфікації працівників вимогам часу, низькі продуктивність праці та інноваційність економіки ведуть нас до катастрофи. За найоптимістичнішими прогнозами, які не врахували наявний воєнний конфлікт, вже через 10 років кількість працездатного населення в Україні зменшиться на 5,5 %, а українська економіка фізично не зможе зростати швидше за 2,5 % на рік; наднизька продуктивність праці в Україні продовжить знижуватися, хоча вже зараз один український працівник за рік виробляє стільки ж продукції, скільки німець за 17 днів. Не можна оминути проблему депортації громадян України в РФ: за офіційною статистикою, станом на 13 березня 2023 року 366 дітей вважаються зниклими безвісти, 16 226 – депортовані на територію РФ. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. За даними, озвученими Росією у відкритих джерелах, депортованих дітей значно більше – 733 000 [7]. Відсутність єдиної системи оцінювання національного багатства й недосконаліть методик його обчислення зумовлює необхідність формувати власний системний підхід, який має бути орієнтований на усунення кримінологічних чинників, що сприяють корупції, правдиве відображення економічних пропорцій і

тенденцій розвитку, уніфікацію методології, принципів здійснення оцінки національного багатства та його елементів у межах розширеної концепції національного багатства.

Україна наділена найбільшими площами сільськогосподарських угідь та найродючішими ґрунтами в Європі та світі. Із загальної території країни площею 60 млн га сільськогосподарські угіддя складають 42,7 млн га (70,8%) [6]. Із них 33 млн га земель – це рілля, порівнюючи з 18 млн га у Франції, 12 млн га в Німеччині та 11 млн га у Польщі. Україні також належить третина всього світового фонду чорноземів – дуже родючих ґрунтів, які можуть давати високі врожаї за належних умов господарювання. Крім того, Україна наділена стратегічним розташуванням із виходом на сільськогосподарські ринки Європи, Близького Сходу, Північної Африки та Азії [2].

А це означає здатність української землі забезпечувати продовольчу безпеку держави і не лише України! Тут варто зупинитися на окремих кримінально-правових проблемах, які потребують законодавчого врегулювання щодо охорони сфери обігу земельних ресурсів від протиправних дій. Зокрема, площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка може бути у власності однієї особи – громадянина України чи у власності юридичної особи [17, с. 138].

До 1 січня 2024 року загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати ста гектарів (пункт 15 розділу X Земельного кодексу України) [4]. Після цієї дати, відповідно до частини другої статті 130 Земельного кодексу України, загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України чи юридичної особи може досягати десяти тисяч гектарів.

Таке правове регулювання, всупереч частині першій статті 13 Конституції України, допускає набуття права власності на землю в Україні особами, які не є громадянами України, через створені за українським законодавством юридичні особи. Проте, за Конституцією України земля в Україні є об’єктом права власності лише громадян України. Щоб це змінити потрібно вносити зміни до Розділу I «Загальні засади» Конституції України за визначеною в Основному Законі України процедурою, а не проводити референдум, який вирішить питання про можливість передачі у власність землі юридичним особам, засновниками (учасниками) чи бенефеціарами яких є іноземці [18].

Можливість передачі переважного права купівлі земельної ділянки іншій особі. Земельний кодекс України доповнено статтею

130-1, яка врегульовує питання переважного право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення [4]. Таким чином, власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який виявив намір її продати, обмежений у виборі сторони договору і зобов'язаний відчужити земельну ділянку тій особі, якій передано переважне право на її придбання. Він не може повноцінно розпоряджатися своєю власністю, адже інша сторона договору визначена поза його волею. У такий спосіб відбувається втручання у право власності особи, гарантоване статтею 41 Конституції України. Також зазначений механізм може бути використаний з метою концентрації великих площ у власності однієї особи, чого з означених вище причин не можна допускати [17, с. 139].

Дійсно, проблема є важливою і з точки зору оцінки наслідків непідготовленого запровадження в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення. Окрім очевидних проблем кадастрового обліку таких земель й неможливості їх розв'язання без проведення суцільної інвентаризації землі за участю громад сіл та послідуючого перезавантаження, за наслідками інвентаризації, орендних відносин, доповідь акцентує увагу і на проблемі справедливого ціноутворення на цьому ринку. В основі останнього лежить організація фінансового обліку земельних активів, їх відображення у фінансовій і статистичній звітності, врахування в національних рахунках. Проведений нами аналіз свідчить, що сьогоднішня справедлива (ринкова) вартість аграрних земельних активів за доходним підходом може складати не більше 25 млрд дол. (на тепер у фінансовій звітності Україна показує лише 0,15 млрд дол.).

Відтак очевидно, що за таких умов на забезпечення теперішньої ємності цього ринку достатньо 75–100 тисяч підставних студентів, науковців чи безробітних українців, яким «допоможуть» викупити по 200 га землі (200 га – урядова пропозиція по обмеженню землеволодіння) [17, с. 139].

Разом з тим, за підрахунками експертів, Європейський Союз оцінює майбутній вільний ринок земель сільськогосподарського призначення України у 50–60 млрд дол. США. Звідси, спекулятивна складова українського олігархату може складати біля 25–35 млрд дол. США, що і формує відповідний політико-економічний тиск на владу у питанні такого ринку [3, с. 27].

В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України є потреба в корегуванні державної земельної політики, удосконаленні нормативно-правового забезпечення щодо використання та охорони земель, зокрема, нормативів у галузі охорони земель та відтворення

родючості ґрунтів, у тому числі пошкоджених унаслідок збройної агресії та бойових дій [1]. Зауважимо і про таку важливу складову національного багатства, як людський капітал. Успадковане з давніх часів зневажливе ставлення до людини в Україні гальмує її повноцінний поступ.

Високорозвинені країни значно інтенсивніше використовують свій людський капітал, який є основним стратегічним ресурсом держави, визначальним фактором інноваційного розвитку. Крім того, його застосування супроводжується низьким споживанням природних ресурсів (менше ніж 20 %) [17, с. 140]. Саме людський капітал зумовлює ефективність і конкурентоспроможність економіки, можливості створення високоякісних товарів та послуг, темпи науково-технічних змін. Нерівномірне розміщення та поступове вичерпання природних запасів призвело до того, що країни з однаковим рівнем розвитку мають майже однакову виробничу й фінансову забезпеченість. Тому державі вкрай необхідно збільшувати витрати на освіту, кваліфікацію, здоров'я, поліпшення житлових умов і рівня життя населення загалом, розширювати «середній клас», що сприятиме примноженню «інвестицій в людину» як на рівні сім'ї, так і в суспільстві. Ці інвестиції забезпечать нагромадження та споживання суспільством певного обсягу «людського капіталу», який стимулюватиме збільшення кількості вироблених товарів і наданих послуг, зростання рівня доходів населення. Адже підготування і випуск на ринок праці освіченої, творчої, активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної та територіальної мобільності є однією з першооснов життєдіяльності української економіки.

Стало очевидним, що існуюча система кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, яка склалася ще майже сто років тому, себе вичерпала і не враховує нові реалії, які з'явилися під час російської агресії проти України. Необхідно всебічно проаналізувати наслідки війни, сформувати сучасну парадигму кримінальної відповідальності, яка б унеможливлювала у майбутньому агресії, порушення територіальної цілісності держав, інші порушення міжнародного гуманітарного права. Саме міжнародне гуманітарне право має бути модернізоване на основі агресій та інших військових конфліктів останніх десятиліть.

Правова невизначеність національного багатства нині є одним з основних чинників корупції та сприяє збільшенню нових загроз для національної безпеки.

Характеризуючи правову невизначеність національного багатства як загрозу для національної безпеки, необхідно реалізувати

комплекс нагальних завдань: 1) у статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначити поняття «національне багатство», що має охоплювати фізичний капітал, природні ресурси та людський капітал; 2) здійснити науково обґрунтовану оцінку національного багатства та розмірів завданої шкоди національному багатству внаслідок російської агресії проти України; 3) у статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» передбачити одним з фундаментальних національних інтересів України – національне багатство; 4) на законодавчому рівні закріпити механізми, які гарантували б кожній людині й майбутнім поколінням однакове право на отримання доходу від використання невідновних природних багатств, оскільки національне багатство – власність кожного українця; 5) розробникам проєкту КК України доцільно детально вивчити та врахувати особливості кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з агресією РФ проти України з метою внесення відповідних змін до проєкту. Зокрема, визначити кримінально-правову категорію «національне багатство», переосмислити також кримінально-правове поняття «шкода національному багатству», яке не повинне містити жодних максимальних розмірів.

Список використаних джерел

1. Балюк С., Кучер А. Національне багатство України – чорноземи – під загрозою знищення. *Голос України*. 2 груд. 2022. URL: http://www.golos.com.ua/article/366511
2. Біла книга «Стратегія розвитку земельних відносин в Україні». 2021. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/PDF/Land-strategy_220530_092343.pdf
3. Жук В. М., Бездушна Ю. С. Капіталізація національного багатства України: землі сільськогосподарського призначення: наукова доповідь. Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2019. ЦП «Компринт», 40 с.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Texthttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text
5. Квак М. В. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2008. № 1. С. 29–36.
6. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text

7. Луньова А. Навіщо Росія викрадає українських дітей та що робити постраждалим? URL: https://zmina.ua/media/navishho-rosiya-vykradaye-ukrayinskyh-ditej-ta-shho-robyty-postrazhdalym/

8. Національне багатство України / за ред. С. І. Дорогунцова : монографія. РВПС України НАН України, 2005. 224 с.

9. Носик О. М. Форми людського капіталу: головні підходи до визначення. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2014. № 3 (18). С. 149–158.

10. Оперативним штабом при Держекоінспекції було розраховано збитки завдані довкіллю внаслідок збройної агресії РФ на загальну суму майже $52 млрд. Державна екологічна Інспекція України. 06.03.2023. URL: https://dei.gov.ua/post/operativnim-shtabom-pri-derzhekoinspektsii-bulo-rozrakhovano-zbitki-zavdani

11. ПАРЄ ухвалила резолюцію, що запроваджує поняття екоциду. 20.01.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3659333-pare-uhvalila-rezoluciu-so-zaprovadzue-ponatta-ekocidu.html#:~:text=

12. Про власність : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-XII. (втрата чинності 21.06.2007 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text

13. Росія завдала Україні збитків та руйнувань на 600-750 млрд – Шмигаль. *Слово і Діло*. 2 лютого 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/02/02/novyna/polityka/rosiya-zavdala-ukrayini-zbytkiv-ta-rujnuvan-600-750-mlrd-shmyhal

14. Скільки українських біженців ще залишаються в Європі: дані ООН: 1998–2023. *UNIAN.NET*, URL: https://www.unian.ua/world/kitaysku-povitryanu-kulya-shpiguna-pomitili-nad-pivdennoyu-amerikoyu-12132468.html

15. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток : концептуальні домінанти та діалектична єдність : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 415 с.

16. У KSE назвали суму збитків інфраструктурі України за рік повномасштабної війни. *Слово і Діло*. 27 берез. 2023 р. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/03/22/novyna/ekonomika/kse-nazvaly-sumu-zbytkiv-infrastrukturi-ukrayiny-rik-povnomasshtabnoyi-vijny

17. Шакун В. І. Кримінально-правова охорона національного багатства: постановка проблеми. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам’яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 134–141.

18. Шишкін В. Земля – це національне багатство України. 24 трав. 2021. URL: https://i-ua.tv/society/27707-viktor-shyshkin-zemlia-tse-natsionalne-bahatstvo-ukrainy

19. Шумська С. С. Національний капітал України: оцінки й тенденції. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 4. С. 23–37.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ВЛАСНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Для посилення відповідальності за викрадення чужого майна в умовах воєнного стану на території України було прийнято низку змін до КК України. Так відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 р. № 2117-IX. Цим документом внесено зміни до ст. 432, 185, 186, 187, 189, 191, 432 КК України [1].

Згідно з цим документом мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі за мародерство (ст. 432 КК), яка передбачала три роки позбавлення волі збільшено до п'яти років позбавлення волі. Відповідно до ст. 432 КК України мародерство – це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Необхідно зазначити, що основним безпосереднім *об'єктом* мародерства є бойова слава ЗС і честь військовослужбовця, а також порядок дотримання звичаїв та правил війни [2, с. 1322]. Додатковим обов'язковим об'єктом злочину у випадку викрадення речей, що знаходяться при поранених, є власність.

Предметом мародерства може бути тільки приватне майно (гроші, годинники, медальйони тощо) вбитих чи поранених, незалежно від того, до чиєї армії останні належать. Воно може бути викрадене як під час бою, так і відразу ж після нього. Зброя, боєприпаси, документи, що містять відомості військового характеру, інші предмети, що збираються для їх використання під час ведення військових дій, не є предметом цього злочину.

З *об'єктивної сторони* злочин полягає у діях – викраденні речей, що знаходяться при вбитих і поранених. Обов'язковою ознакою складу є *місце – поле бою* – це земельна, у тому числі у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій. Полем бою може бути і ділянка водного простору. *Суб'єктом* злочину є будь-який військовослужбовець.

Отже, цим законом посилено покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених.

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання. Це означає, що кримінальне правопорушення вчиняється в обстановці воєнного стану і винний умисно використовує обстановку, яка склалась, для реалізації своєї мети. Урахування обставини, яка обтяжує покарання погіршує правове становище особи, яка вчинила злочин, що надає суду відповідні можливості: призначити основне або додаткове покарання ближче до верхньої межі відповідної санкції або у максимальних межах, визначених цією санкцією; призначити більш суворий вид основного покарання з числа покарань, зазначених в альтернативній санкції; призначити додаткове покарання, передбачене у санкції як факультативне, або призначити відразу декілька додаткових покарань.

Як зазначалося вище, посилюючи кримінально-правову охорону власності в умовах воєнного або надзвичайного стану законодавець доповнив кваліфіковані склади частини четвертої ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК. Це означає, що під час дії воєнного та надзвичайного стану, заволодіння чужим майном шляхом крадіжки (ст. 185 КК), грабежу (ст. 186 КК), розбоєм (ст. 187 КК), вимагання (ст. 189 КК), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), в будь-якому розмірі повинно кваліфікуватися за відповідними частинами статей, які відносяться до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів.

За наявності обставин, які обтяжують покарання необхідно врахувати наступне. У випадку, коли злочин вчинено з обставиною, закріпленою у кваліфікованому складі, то достатньо кваліфікувати злочин за цим складом. Якщо ж така обставина не передбачена в кваліфікованому складі, але є обставиною, яка обтяжує покарання, передбаченою ст. 67 КК, то злочин кваліфікується за відповідною статтею (частиною статті) КК, а обставина, яка обтяжує покарання, закріплена в ст. 67 КК, враховується суддею при призначенні покарання. На підтвердження цього існує положення щодо обтяжуючих обставин, зроблене в ст. 477 КПК, стосується вказаних у диспозиції тієї чи іншої статті Особливої частини КК кваліфікуючих ознак певного злочину і не поширюється на передбачені ч. 1 ст. 67 КК обставини, які обтяжують покарання (постанови Судової палати у кримінальних справах ВС – від 8.10.2015 у справі №5-132кс15 і від 18.05.2017 у справі №5-79кс(15)17). Наприклад, якщо грабіж, вчинений в умовах воєнного стану за цією ознакою вже

кваліфікований за ч. 4 ст. 185 КК, то вчинення злочину в умовах воєнного стану не буде враховуватися як обтяжуюча обставина, яка обтяжує покарання. Водночас в деяких загальних та спеціальних нормах КК, які стосуються викрадення майна не передбачено кваліфікуючою ознакою викрадення чужого майна в умовах воєнного або надзвичайного стану, наприклад в статтях: 190, 289, 308 КК тощо.

13 липня 2023 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» (законопроект № 8235) від Зокрема ч.3 ст. 190 КК викладено в наступній редакції, а саме: «шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, яке карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022р. № 2117-IX. URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 11-те вид., переробл. та допов. – Київ : ВД «Дакор», 2019. – 1384 с.

Баранець Володимир Анатолійович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Запровадження інституту кримінальних проступків, крім оптимізації роботи органів досудового розслідування та реалізації засади розумності стоків кримінального провадження, є рефлексією на необхідність гуманізації кримінального права загалом, зокрема шляхом трансформації окремих нетяжких злочинів на кримінальні проступки, а також гарантування судового захисту прав особи у справах про кримінальне обвинувачення (щодо кваліфікації майна, виправних робіт, короткострокового арешту тощо) на підставі вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, реалізації вимог Конституції України про можливість конфіскації майна лише на підставі рішення суду [1, с. 110].

Крім згаданого, реалізація даного інституту також спрямована на удосконалення кримінального процесуального законодавства шляхом запровадження спрощеної процедури досудового розслідування та судового розгляду матеріалів кримінального провадження щодо кримінальних проступків; пом'якшення кримінальних покарань шляхом удосконалення санкцій за вчинення кримінальних проступків; впровадження в законодавство України рекомендацій Європейського Суду з прав людини та міжнародних стандартів у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 130].

Варто зауважити, що можливість запровадження кримінального проступку обговорювалась вченими-юристами ще у 60-х роках минулого століття. Так, Н. Ф. Кузнєцова вказувала на необхідність під час класифікації діянь за ступенем суспільної небезпечності, об'єднати в єдину групу кримінальні правопорушення невеликої та ряд кримінальних правопорушень середньої тяжкості. Виходячи з цього, було запропоновано розділити суспільно небезпечні діяння на злочини та кримінальні проступки, які представляють істотно меншу суспільну небезпеку. Ця міра дозволила б продовжити диференціацію кримінальної відповідальності [3, с. 106] .

Нагадаємо також, що у більшості розвинених країн світу кримінальні правопорушення також поділяються на категорії – злочини і проступки, які розслідуються як окрема категорія проваджень. Для цієї класифікації застосовується критерій характеру і ступеня суспільної небезпечності (шкідливості) діяння (у

кримінальних кодексах України, Литви та Молдови) або критерій тяжкості покарання. Характерним для континентального права є поділ злочинних діянь на порушення, проступки і злочини (КК Франції, ФРН). Проступки виділяються у КК Іспанії, Балтійських країн, Угорщини тощо. У США традиційною є класифікація кримінально караних діянь на фелонію (англ. felony) – тяжкі та середньої тяжкості злочини; зловживання (англ.infraction or violation) – дрібні порушення; та місдімінор (англ. misdemeanor) – злочини невеликої тяжкості, або власне кримінальні проступки. Між протиправною шкідливою і протиправною небезпечною поведінкою особи встановлена чітка межа. За вчинення більшості проступків особа несе відповідальність або відразу, у вигляді сплати штрафу, або після рішення спеціального органу, який накладає стягнення у вигляді штрафу, виконання громадських робіт [4, с. 76].

Незважаючи на очевидні позитивні аспекти та відповідність світовим тенденціям, запровадження у вітчизняному законодавстві протиправного діяння у формі кримінального проступку зумовило виникнення низки проблемних питань, зокрема щодо їх правової кваліфікації, розмежування з кримінальними злочинами, а також караності за їх вчинення.

Так, Т. Михайліченко не погоджується з тим, що законодавець фактично пропонує розрізняти кримінальний проступок та злочин за допомогою виду та міри покарання. На думку вченої, первинно кримінальні проступки мали б бути «створені» насамперед за рахунок багатьох адміністративних правопорушень (які «ховаються» у Кодексі про адміністративні правопорушення) і деяких злочинів невеликої тяжкості. Однак ця мета так і не була досягнута. Додатково Т. Михайліченко відмічає справедливість позиції окремих науковців про те, що формальне перейменування злочину на кримінальне правопорушення у низці випадків видається невиправданим (зокрема, у ст. 107 КК України, адже умовно-дострокове звільнення може застосовуватися лише до неповнолітніх осіб, які відбули певну частку від призначеного строку покарання у виді позбавлення волі за нетяжкий, тяжкий чи особливо тяжкий злочин; можливість умовно-дострокового звільнення за вчинення кримінального проступку не передбачена) [5, с. 285].

Необґрунтованими видаються також зміни у ст. 12 КК України: здійснюючи поділ злочинів за тяжкістю (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини), фактично законодавець механічно поділив злочини невеликої тяжкості на дві підгрупи: 1) які мають штраф до 3000 н.м.д.г. та не передбачають позбавлення волі та 2) які передбачають в санкції частини статті штраф понад 3000 н.м.д.г. та/або позбавлення волі. І об’єднав другу підгрупу із «старими» злочинами середньої тяжкості, перейменувавши їх на «нетяжкі злочини». До того ж, мають

місце випадки, коли в окремих «старих» злочинах середньої тяжкості було замінене позбавлення волі на обмеження волі, таким чином переводячи цей злочин до категорії кримінальних проступків (приміром, ч. 1 ст. 185 КК України). На цілком обґрунтовану думку вченої, такий підхід зовсім не відповідає гуманістичним тенденціям [5, с. 285, 286].

Таким чином, запровадження інституту кримінальних проступків покликане передусім забезпечити швидкий, ефективний та якісний розгляд кримінальних проступків, а також дотримання таких процесуальних строків уповноваженими особами органів дізнання та судом. Водночас, аналіз окремих норм КК України, які складають правову основу згаданого інституту, дозволяє констатувати їх подекуди несистемний характер та наявність окремих необґрунтованих положень, що потребує якнайшвидшого виправлення для усунення порушень основоположних правових принципів.

Список використаних джерел:

1. Алексєєва-Даниленко Ю.В. Поняття кримінальних проступків та питання їх кваліфікації. *Європейські перспективи*. № 3. 2020. С. 110–116.

2. Борисов В.І., Тютюгін В.І., Демидова Л.М. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2016. № 2(7). С. 129–142.

3. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як специфічний вид кримінальних правопорушень. *Право.ua*. № 3. 2021. С. 105–110.

4. Кришевич О. В. Кримінальний проступок і злочин : новели законодавства. *Актуальні питання терії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 74–78.

5. Михайліченко Т. Кримінальні проступки : особливості правового регулювання. *Підприємство, господарство і право*. № 7. 2020. С. 284–290.

Будік Ігор Миколайович,
аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ

ЗАХОДИ КОНСПІРАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Невід'ємною ознакою сучасних злочинних організацій, що функціонують у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, є вжиття заходів конспірації їх учасниками [1, с. 200]. Хоча у визначенні злочинної організації, що надається у ч. 4 ст. 28 КК України, ця ознака відсутня. Незважаючи на це, характеризуючи злочинні організації, вчені неодноразово звертали увагу на неї. Наприклад, П. С. Матишевський дотримання правил конспірації відносив до зорганізованості злочинної організації [2, с. 173]. Натомість на думку А. А. Вознюка заходи конспірації можуть бути елементами плану злочинної діяльності організованої групи [3; 4].

Таким чином вжиття заходів конспірації не слід відносити до обов'язкових кримінально-правових ознак злочинних організацій, які умовно називають ознаками першого рівня. Однак вжиття заходів конспірації слід віднести до ознак другого рівня, тобто таких, що розкривають зміст ознак першого рівня [5, с. 172].

Є. Гладкова зазначаючи про те, що наркозлочинність продовжує набувати все більш виразного економічного та організованого характеру, слушно звертає увагу на таку її рису як конспірація злочинної діяльності, проявами якої є заходи з приховування слідів злочинів, нейтралізації можливих свідків та інших осіб, проникнення у структури влади, використання сучасних технічних засобів (зв'язок, транспорт і т. д.) [6, с. 225].

У структурі конспірації М. Л. Грібов та А. А. Венедіктов виділили два взаємопов'язані блоки. Перший – забезпечення охорони від витоку інформації про злочинну діяльність та причетних до неї осіб. Другий – дезінформацію приватних і посадових осіб. До першого блоку можна віднести: організацію структури формування, збереження таємниці його членами, а також режимні й контррозвідувальні заходи.

Контррозвідувальні заходи можуть бути диференційовані за трьома основними напрямами: запобігання впровадженню до злочинного формування, а також виявлення вже впроваджених туди оперативних працівників або осіб, які з ними співробітничають; протидія оперативно-технічним заходам правоохоронних органів;

протидія візуальному спостереженню за членами організованого злочинного формування.

Дезінформація громадян і посадових осіб здійснюється шляхом маскування та легендованого спілкування. Маскування відповідає здійсненню суб'єктами конспірації певних зовнішніх видозмін. Об'єктами маскування виступають: члени злочинних формувань, предмети злочинної діяльності, злочинна поведінка, приміщення, де проводиться злочинна діяльність, обставини та сліди злочину [7, с. 31-32].

Наприклад, заходи конспірації у злочинній організації, що спеціалізувалася на незаконному виготовленні, перевезенні й збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, а також легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом включали: відсутність особистих контактів організаторів злочинної організації з окремими її учасниками; спілкування однієї частини учасників за допомогою месенджера «Silent», а другої – за допомогою месенджера «Signal»; використання вигаданих імен, прізвиськ, нікнеймів, а також мобільних пристроїв та сім-карт, зареєстрованих на третіх осіб необізнаних про злочинну діяльність; відключення під час здійснення злочинної діяльності мобільних пристроїв, призначені для особистого зв`язку; зміну місця розташування «офісів»; заміну засобів зв`язку; заборону виходити зі знайомими, друзями і членами сім`ї на зв`язок під час роботи; використання на робочому ноутбуці та мобільному телефоні спеціального програмного забезпечення, що приховує або унеможливлює ідентифікацію користувача – інтернет-браузер «TOR», програм VPN, OpenDNS, Proxifier; використання інтернет-месенджерів, зареєстрованих за номерами оператора мобільного зв`язку, що не використовувалися у робочих мобільних телефонах – «Telegram», «Signal» [8-10].

В іншій злочинній організації зв`язок між учасниками злочинного об'єднання здійснювався через месенджер «Telegram» з використанням відповідних акаунтів. Відбувалася постійна зміна сім-карток, які використовувались під час безпосереднього збуту наркотичних засобів та психотропних речовин (оформлення банківських карток, користування послугами ТОВ «Нова Пошта», реєстрації профілей у месенджері «Telegram», користування послугами електронних гаманців «EasyPay» тощо). Учасникам доводилася інформація про можливе візуальне спостереження та способи його уникнення. Для безпосереднього збуту наркотичних засобів та психотропних речовин створено ряд Telegram-каналів, з використанням яких наркозалежні мешканці України могли з дотриманням умов конспірації, без особистого контакту із продавцем, замовити, оплатити та отримати наркотичні засоби і

психотропні речовини у вигляді так званих «закладок» або поштових відправлень [11].

Ще в одній злочинній організації конспірація злочинної діяльності включала: підбір учасників злочинної організації серед довірених осіб; здійснення комунікації між організатором та іншими співучасниками за таких умов, що співучасники нижньої ланки злочинної організації не мають прямого доступу до організатора, не знають анкетних даних та ролі окремих співучасників злочинної організації, а лише виконують відведену їм кожному окремо роль у злочинній організації, за що одержують відповідну винагороду; використання спеціально підготовлених засобів мобільного зв`язку виключно для спілкування між членами злочинної організації щодо обговорення тактики і методики вчинення ними злочинів; використання мессенджерів «Telegram», «Viber», «WhatsApp»; періодична зміна абонентських номерів та терміналів мобільного зв`язку, зміна транспортних засобів та об`єктів нерухомості, в яких здійснюється зберігання психотропної речовини; використання під час спілкування між учасниками злочинної організації умовностей та скорочень, кодових назв; впровадження спільних неформальних правил поведінки всередині злочинної організації, обов`язкових для виконання всіма її членами, зокрема, надання учасникам злочинної організації вигаданих імен та прізвиськ, ретельна перевірка кожного із співучасників злочинної організації, а також покупців психотропної речовини на предмет можливого співробітництва з правоохоронними органами та документування злочинної діяльності; налагодження каналів взаємодії та обміну інформацією з іншими злочинними об`єднаннями; налагодження корупційних зв`язків із окремими представниками правоохоронних органів, зокрема місцевих відділень поліції, з метою одержання оперативної інформації про діяльність правоохоронних органів, забезпечення можливості безперешкодного збуту психотропних речовин та не притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальностей [12].

Система заходів конспірації може бути характерна і організованим групам, що функціонують у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *В одній із таких груп дотримуючись заходів конспірації, учасники організованої злочинної групи не знали, і ніколи не бачили один одного, спілкувались виключно через месенджер «Телеграм». Для незаконного пересилання наркотичних засобів та психотропних речовин вони використовували так званий «стелс», тобто побутові предмети, в середині яких облаштовували схованки з предметами злочину з метою ускладнення їх виявлення правоохоронними органами, зокрема відра з будівельною шпаклівкою та фарбою. Незаконний збут здійснювався через логістичну компанію – ТОВ «Нова пошта». З метою ускладнення своєї*

ідентифікації правоохоронними органами, учасники групи створювали кабінети користувачів у мобільному додатку ТОВ «Нова пошта» на вигадані дані та тимчасово використовувані номери телефонів, що придбавались ними в мережі інтернет на спеціалізованих інтернет сайтах [13].

В іншій організованій групі заходи конспірації полягали у створенні окремих ізольованих одна від одної ланок, члени яких не знали, не бачили одне одного вживу та не спілкувались між собою напряму, а виключно через інтернет месенджери, які використовують «end-to-end» шифрування трафіку («Telegram», «Element»). В якості платіжних інструментів використовували криптовалюту із застосуванням схем виводу отриманих незаконним шляхом коштів через різноманітні «сірі» обмінні сервіси, так звані «міксери», платіжні картки так званих «дропів», інтернет платформи типу «Bitzlato» тощо.

Таким чином заходи конспірації в злочинних організаціях, що функціонують у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, включають обмежену поінформованість учасників злочинної організації про її структуру; застосування сучасних засобів зв'язку та програмного забезпечення, криптовалюти, платіжних систем, інших технологій; використання вигаданих імен, прізвиськ, нікнеймів; ретельну перевірку співучасників; періодичну зміну засобів зв'язку та місця перебування тощо.

Вони мають важливе значення для кримінально-правової характеристики цих злочинних об'єднань, оскільки можуть вказувати на наявність їх обов'язкових кримінально-правових ознак, передбачених ч. 4 ст. 28 КК України. Водночас ця ознака має важливе значення для вдосконалення системи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері організованого наркобізнесу.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А., Будік І. М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. Випуск 74: частина 2. Серія Право. С. 199–207. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68 URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273672/269035

2. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : А.С.К., 2001. С. 173.

3. Вознюк А. А. Планування злочинів організованими злочинними групами, що вчиняють торгівлю людьми. *Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками :* матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (Донецьк, 12 квіт. 2012 р.). Донецьк : ДЮІ МВС України, 2012. С. 120–123.

4. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы.* 2014. № 3 (176). С. 81. (Серыя «Правазнаўства»).

5. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

6. Гладкова Є. Феноменологічний аналіз наркозлочинності. *Підприємництво, господарство та право.* 2018. № 5. С. 223-227.

7. Грібов М. Л. Венедіктов А. А. Конспірація злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2010. Вип. 22. С. 23-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_22_3

8. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 23 січ. 2020 р. у справі № 752/23734/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87239623

9. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 11 серп. 2021 р. у справі № 758/14073/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98923808

10. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 20 трав. 2020 р. у справі № 752/22807/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89334290

11. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 15 лип. 2021 р. у справі № 127/11777/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98327953

12. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 14 вересня 2023 р. у справі № 214/4772/2. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113508123

13. Вирок Деснянського районного суд м. Києва від 12 травня 2023 р. Справа№754/3560/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111127922

Булгакова Оксана Дмитрівна,
здобувачка кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та внесення необхідних змін обґрунтовано потребою в істотному підвищенні якості представництва особи в суді. Крім того, з метою забезпечення кримінально-правової охорони інституту представництва в судах Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було внесено ряд змін до Кримінального кодексу України, зокрема запроваджено кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень, яка передбачена ст. 400-1 КК України. Зазначені зміни до КК України набули чинності у червні 2020 року [2, с. 192;].

Оцінити таке нововведення можна буде із закінченням певного часу, коли ця норма почне реалізовуватися та доведе свою дієвість чи неефективність [9, с. 319–320]. Однак вже можна стверджувати, що диспозиція зазначеної статті є недосконалою та не відповідає положенням Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», зокрема: не передбачено відповідальності прокурорів за таке діяння; не визначено особливості кваліфікації даного кримінального правопорушення та відмежування його від інших кримінальних та адміністративних правопорушень тощо [2, с. 192–193].

З огляду на зазначене вище, постає необхідність дослідження питань кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень. Воно дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень та практики його застосування.

Вектор дослідження має бути спрямований на визначення і оцінку дій адвоката у відповідному провадженні. Адже саме адвокат здійснює представництво, оскільки відповідно до ст. 19 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» видами адвокатської діяльності є представництво інтересів потерпілого під час

розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства тощо [6]. Проте питання представництва без повноважень варто розглядати і щодо інших учасників процесу. Так, у кримінальному процесі доцільно оцінювати діяльність без відповідних повноважень прокурора, слідчого, дізнавача. Фактично питання представництва у суді має дві сторони [1].

У будь якому процесі, як зазначає Н. О. Антонюк, адвокат здійснює представництво на підставі повноважень, що виникають з низки документів. Так, документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Якщо ж адвокат підробить зазначені документи, то може нести кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 358 КК України, а також за ч. 4 ст. 358 КК України – за їх використання. Вчинення аналогічних дій прокурором слід кваліфікувати за ст. 346, 366, 367 К України. У зв'язку з цим, ст. 400-1 КК України утворює невиправдану конкуренцію норм [1].

Криміналізація представництва без повноважень викликає сумніви. По-перше, суспільна небезпека таких дій невисока, по-друге, розміщення цієї статті у розділі «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» спірне, оскільки представництво в суді без повноважень не завжди може завдати шкоду правосуддю, а швидше інтересам особи, яку представляють, по-третє, ставити питання про юридичну, а тим більше кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень можна лише в тому випадку, коли особа прагне завдати або завдає шкоду правам і законним інтересам тієї особи, яку вона представляє (за умов, що її дії не містять ознак інших складів злочинів, передбачених КК України) [7, с. 191].

Стаття 400-1 КК України поширюється як на представників фізичних осіб, так й юридичних. Об'єктивна сторона складається з двох елементів: 1) завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу у суді; 2) умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги. Суб'єктом може бути лише адвокат [5; 7, с. 192]. Однак з приводу суб'єкта кримінального правопорушення виникають питання, оскільки

представляють інтереси фізичних та юридичних осіб не лише адвокати, а й прокурори.

Учена переконує, що наявність відповідальності за представництво без повноважень у КК України вимагає від посадових осіб (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду) більш ретельно перевіряти не лише факт наявності відповідних повноважень у представника, але й їх обсяг, наприклад, на здійснення представництва у суді або окремих процесуальних дій. В умовах виключного представництва у суді інших осіб адвокатами необхідним є наявність чинного статусу адвоката у представника та наявність відомостей про нього у Єдиному реєстрі адвокатів [7].

Суди неоднаково розуміють норми чинних процесуальних кодексів, по-різному застосовують їх положення у сукупності з іншими законодавчими актами [8, с. 156], зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», внаслідок чого діяльність адвоката з надання правової допомоги та його повноваження на представництво інтересів клієнта в суді може викликати сумніви як в учасників справи, так і у складу суду. За таких обставин украй важливим є приведення практики до єдності в розумінні дійсного, вичерпного переліку документів, їх форми та змісту, які б підтверджували наявність відповідних повноважень у адвоката. У статті досліджуються та аналізуються питання надання адвокатом до суду достатніх і допустимих документів на підтвердження своїх повноважень представляти інтереси клієнта у суді, здійснювати окремі процесуальні дії та обсяг таких повноважень [4, с. 85].

Диспозиція ст. 400-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги. Кваліфікуючими ознаками вказаного діяння законодавець визначив ті самі дії, які вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб [3, с. 50]. Наявність зазначеної норми у розділі XVIII Кримінального кодексу України свідчить про потребу охороняти суспільні відносини, що виникають у сфері здійснення правосуддя, зокрема, реалізації права на професійну правничу допомогу та виконання завдань судочинства. У той же час, виникають дискусії щодо необхідності охорони суспільних відносин у такий спосіб, оскільки діяння, передбачене ст. 400-1 КК України, не є настільки суспільно-небезпечним для запровадження кримінальної відповідальності за його вчинення, а існування суміжних норм права

цілком забезпечують недопущення завідомо неправдивого повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді. Також виникають питання доцільності криміналізації умисного невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, оскільки у такому разі адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності, що є достатнім для запобігання окресленим у статті діянням. Вказання стаття також створює невиправдані ризики перешкоджання адвокатській діяльності, а отже обговорювана норма КК України може не сприяти, а навпаки, зашкодити суспільним відносинам у сфері правосуддя, що не було враховано законодавцем під час внесення змін до закону про кримінальну відповідальність [3, с. 50].

Список використаних джерел

1. Антонюк Н. О. Про представництво в суді без повноважень. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnitstvo-v-sudi-bezpovnovazhen.
2. Булгакова О. Д. Передумови дослідження кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень. *Актуальні проблеми кримінального права :* матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 20 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 191–193.
3. Дорошенко К. К. Кримінальна відповідальність за представництво в суді без повноважень: питання необхідності та ризиків запровадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2022. № 59. С. 50–54 (Серія «Юриспруденція»).
4. Жушман М. В. Проблеми теорії та практики підтвердження повноважень адвоката у процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 85–92.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
6. Про адвокатуру і адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.
7. Якимчук О. В. Проблемні аспекти відповідальності представника юридичної особи у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 4. С. 188–194.
8. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista*

De La Universidad Del Zulia, 13 (38), P. 140–158. DOI: https://doi.org/10.46925//rdluz.38.10. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143%20(1).pdf

9. Cherniei, V., Cherniavskyi, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19(1), P. 311–338. https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11. URL: https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598/4892.

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ЗАКОНОДАВСТВО, ДОКТРИНА, ПРАКТИКА

Розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу (далі – КК) України потребують розробки нової методики під час проведення слідчих дій.

Нині, в умовах дії воєнного стану, правильне тлумачення кримінально-правових норм та їх практична значущість під час розслідування воєнних злочинів є вкрай важливим. Поняття воєнних злочинів окреслено в нормативно-правових положеннях міжнародного законодавства, передусім у статуті Нюрнберзького міжнародного трибуналу, в ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [4], а також відповідно до Гаазьких і Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них [1]. Однак, у кримінальному законодавстві України, на противагу нормам міжнародного гуманітарного права, відсутнє поняття воєнних злочинів.

Слушною є думка В. В. Тіщенка, що воєнні злочини об'єднано характером, забороненими способами та засобами ведення дій, які порушують закони та звичаї війни, наприклад, вбивства, катування, руйнування міст і сіл, окремих цивільних та гуманітарних об'єктів, не виправдане воєнною необхідністю та інші. Відтак, вищезазначені кримінально протиправні дії доцільно виокремити в розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України [6, с. 37].

Для здійснення криміналістичної класифікації воєнних злочинів у межах формування окремої криміналістичної методики слід враховувати ознаки кримінальних правопорушень, які впливають на проведення розслідування, насамперед, на організацію та планування, формування слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та алгоритм їх вирішення. Так, необхідно здійснити криміналістичну класифікацію воєнних злочинів за подвійним критерієм, який поєднує врахування криміналістичних і кримінально-правових ознак виокремленої категорії злочинів.

Акцентуємо увагу на одному із прикладів криміналістичної класифікації воєнних злочинів за подвійним критерієм, а саме: 1) за предметом посягання: воєнні злочини, пов'язані з нападом на цивільні об'єкти; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових цілей; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, задіяні в наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини, спрямовані на знищення історичних пам'яток; воєнні злочини, пов'язані з нападом на госпіталі та місця зосередження хворих і поранених та ін.; 2) за способом вчинення: воєнні злочини, пов'язані з умисним вбивством; воєнні злочини, вчинені з використанням отруйної зброї; воєнні злочини, пов'язані зі знищенням/привласненням майна; воєнні злочини, пов'язані з катуванням осіб чи іншим нелюдським поводженням; воєнні злочини, пов'язані з сексуальним насильством; воєнні злочини, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю; воєнні злочини, пов'язані із незаконною депортацією; воєнні злочини, пов'язані із взяттям заручників; воєнні злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі та ін.; 3) залежно від особи потерпілого: воєнні злочини проти військовослужбовців; воєнні злочини проти цивільного населення; воєнні злочини проти суб'єктів, задіяних у наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини проти дітей та ін. [3, с. 337].

Для судового розгляду воєнних злочинів слід враховувати причинно-наслідковий зв'язок між діями й заподіяною шкодою. Необхідно, шляхом створення спільних слідчих груп (в межах міжнародного співробітництва), забезпечити ефективну роботу з доказовою інформацією, зокрема, під час збирання, документування та проведення слідчих і негласних слідчих розшукових дій під час розслідування воєнних злочинів, з урахуванням міжнародного досвіду та європейських стандартів доказування. Для визначення предмета та меж доказування вчинених воєнних злочинів значущості набуває розмежування понять воєнного злочину та військового кримінального

правопорушення (військового злочину). Адже, воєнні злочини є порушеннями норм гуманітарного права, у результаті яких завдається шкода глобальним об'єктам: миру, безпеці людства та міжнародному правопорядку, а військові злочини посягають передусім на встановлений порядок несення військової служби [2, с. 48–49].

Також, з огляду на правові аспекти організації розслідування воєнних злочинів, рекомендовано врегулювати положення кримінального законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів, які можуть виражатися у визначенні терміна воєнного злочину у КК України, вимогах щодо збирання доказової інформації вчинення воєнних злочинів, з метою передачі матеріалів у Міжнародний кримінальний суд для подальшого розгляду, встановленні процедури відшкодування шкоди, внаслідок вчинення злочинних дій [5, с. 42]. Окрім цього, слід врегулювати засади, суб'єкти та форми взаємодії під час розслідування вищезазначених злочинів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Розглядаючи питання розслідування воєнних злочинів, слід акцентувати увагу на воєнній криміналістиці, завданням якої є розробка, формування й застосування системи засобів, методів, прийомів і заходів криміналістичного забезпечення протидії вчиненню воєнних злочинів та військових кримінальних правопорушень [7, с. 802–803]. Ця наука має комплексний характер, а тому, теоретико-методологічний підхід поєднує кримінальну правову доктрину із криміналістичним забезпеченням.

Розслідування воєнних злочинів є цілеспрямованою і динамічною діяльністю уповноважених суб'єктів, зокрема спільних слідчих груп, яка реалізується завдяки проведенню системи дій зі створення сприятливих умов упродовж процесу розслідування (на кожному з його етапів). Передусім для забезпечення повного та неупередженого розслідування воєнних злочинів слід визначити їх кримінально-правову природу (понятійний апарат), удосконалити кримінальне законодавство, завдяки внесенню відповідних змін у положення КК України. Відтак, з огляду на кваліфікуючі ознаки цих видів злочинів, вдасться сформувати криміналістичну методику подальшого розслідування. Окрім того, лише взаємодоповнюючі особливості кримінальних та криміналістичних знань дозволять досягти істинного результату, встановити винних та забезпечити правосуддя відповідно до кращого світового досвіду.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних

збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 48–49. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.

3. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). ХНУВС, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. С. 334–338.

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

5. Татарин Н. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). ХНУВС, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. С. 40–44.

6. Тіщенко В. В Поняття воєнних злочинів: кримінально-правовий і криміналістичний аспекти. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану:* матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». (Одеса, 9 груд. 2022 р.) Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА». С. 36–37.

7. Shevchuk V. (2022). Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Issue 3 (28). P. 11–27. DOI: 10.32353/ khrife.3.2022.02.

Вєтохін Сергій Анатолійович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВИ ДІЯТИ ЗБРОЄЮ

Здійснення оборони території України від окупаційних військ, а також реалізація контрнаступальних дій вимагають від суспільства та держави значних зусиль, зокрема мобілізаційного спрямування. З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України з

метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань Указом Президента України оголошено загальну мобілізацію. Хоча більшість українців пішли воювати добровільно й мають потужну мотивацію витіснити ворога з нашої землі, є категорії осіб, які хоча й не бажають воювати, але повинні виконати свій конституційний обов'язок, передбачений ст. 65 Основного Закону, згідно з яким захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» [1]. З метою реалізації положень Конституції України встановлено кримінальну відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, що передбачено ст. 429 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, загальна мобілізація, утворення значної кількості воєнізованих формувань, бойові дії призвели до стрімкого зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 429 КК України. Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, лише 2015 та 2019 року було зареєстровано по 1 кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 429 КК України, натомість 2022 року – 150, а за 9 місяців 2023 року – 11 [2]. Зазначене засвідчує, що під час мобілізації цивільного населення до лав Збройних Сил України та інших військових формувань потрапляють особи з низьким рівнем соціальної відповідальності, мотивації та бажання боронити власну державу, що може негативно позначитися на моральному духу наших захисників. Зважуючись свідомо на такий крок, громадяни України потім зраджують національні інтереси. Гарантією успішного виконання цього обов'язку ефективною має бути діяльність відповідних практичних підрозділів щодо протидії вчиненню такого виду кримінальних правопорушень і відповідне конструювання норм кримінального законодавства, щоб не виникали проблеми під час її реалізації.

Згідно зі статистичними даними, на початку воєнної агресії Росії 2014 року та в процесі воєнних операцій на території Луганської та Донецької областей випадків самовільного залишення поля бою або відмови діяти зброєю майже не фіксували. На цій підставі доходимо висновку, що до бойових дій було залучено виключно мотивованих бійців, які переважно опинилися в лавах військових формувань добровільно, а інша частина – це працівники правоохоронних органів, які дотримуються присяги українському народу. Однак уже на початку

повномасштабного вторгнення кількість таких фактів значно збільшилася через залучення немотивованих бійців.

Безумовно, широкомасштабна військова агресія Російської Федерації проти України актуалізувала необхідність швидкого та значного законодавчого перетворення у багатьох сферах суспільного життя, зокрема, кримінальному законодавстві, яке сприяє протидії злочинності в цей найважчий для України час [3, с. 156]. За час бойових дій з 2014 року до повномасштабного вторгнення Росії в Україну редакція статті, що передбачає кримінальну відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, цілком відповідала тим викликам, які були в цей період. Однак з лютого 2022 року ст. 429 КК України не охоплює цілком обсягу правового забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, конституційного ладу України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання самовільному залишенню поля бою або відмові діяти зброєю. Саме тому, зазначена норма потребує науково обґрунтованих і практично обумовлених змін.

У зв'язку з цим постає необхідність наукового дослідження питань кримінальної відповідальності за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, що передбачено ст. 429 КК України. Проблеми кримінальної відповідальності за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю досліджували такі вітчизняні науковці, як Г. В. Андрусів, Г. М. Анісімов, Ю. В. Баулін, П. П. Богуцький, В. І. Борисов, В. О. Бугаєв, В. К. Грищук, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, О. О. Дудоров, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, І. М. Коропатнік, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, М. А. Микитюк, Р. О. Мовчан, В. О. Навроцький, О. О. Павлюк, М. І. Панов, С. В. Пєтков, М. М. Сенько, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та інші.

Попри істотний внесок зазначених учених у наукове розроблення питань кримінальної відповідальності за правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), питання самовільного залишення поля бою або відмови діяти зброєю досліджували опосередковано, вчені не зосереджували належної уваги на це кримінальне правопорушення. Саме тому актуальним є дослідження ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 429 КК України. Крім того, повномасштабне вторгнення Росії в Україну та необхідність здійснення збройної відсічі вимагає узгодження підстав кримінальної

відповідальності за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю з потребами оборони та захисту незалежності, суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності нашої держави.

Кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, потребує доопрацювання з огляду на потреби, обумовлені воєнним станом і необхідністю здійснення збройної відсічі державі-агресору. Зокрема, доцільно ст. 429 КК України доповнити ч. 2 такого змісту: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб»; а також ч. 3: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до провалу наступальних дій або захоплення ворогом важливих укріплень».

Список використаних джерел

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Статистика / Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

3. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2 (19) P. 153–171. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1684148544.pdf

Власенко Юлія Вікторівна,
ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 384 КК УКРАЇНИ

Неправдиві показання свідка, потерпілого, неправдивий висновок експерта, спеціаліста, неправильний переклад перекладача, неправдивий звіт оцінювача, чинять перешкоди здійсненню правосуддя, утруднюють намагання суду досягти істини, можуть бути причиною судової помилки, а тому вони з самого початку є негативними для правосуддя. Якщо ж ці дії, вчиняються неправдиво завідомо, тобто свідки, потерпілі, експерти, спеціалісти, оцінювачі,

перекладачі усвідомлюють неправдивість своїх показів, висновків, перекладів, надають недостовірні або підроблені докази, і бажають, щоб вони саме у такому вигляді використовувались на стадії досудового розслідування або в суді, то їхні дії посягають на правосуддя і тим самим утворюють склад кримінального правопорушення.

У науці кримінального права усталеною є теза, що кримінальне правопорушення неможливе без особи, яка його вчинила. Водночас кримінальній відповідальності підлягає не будь-яка особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом про кримінальну відповідальність, а лише та, яка є його суб'єктом. У зв'язку з цим суб'єкт кримінального правопорушення разом з його об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами є самостійним і необхідним елементом складу кримінального правопорушення, відсутність якого виключає і підставу кримінальної відповідальності. При цьому суб'єкт кримінального правопорушення нерозривно пов'язаний з усіма іншими елементами складу кримінального правопорушення, адже саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона кримінального правопорушення) суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно (суб'єктивна сторона) [3].

Стаття 2 КК України визначає підстави кримінальної відповідальності як вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним Кодексом. Однак, у такому випадку виникає необхідність з'ясування поняття складу кримінального правопорушення, який в науці кримінального права прийнято вважати правовою формою правопорушення [5]. Важливим елементом складу кримінального правопорушення слід вважати суб'єкта, який поряд із такими елементами як об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона і становить систему складу кримінального правопорушення. Слід зазначити, що суб'єкт є не тільки елементом складу кримінального правопорушення, а й називається серед ознак поняття кримінального правопорушення (ст. 11 КК) України, яке визначається як передбачене Кримінальним Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Такий безумовний зв'язок підстави кримінальної відповідальності, поняття кримінального правопорушення, визначення складу кримінального правопорушення через наявність такого елемента (ознаки), як суб'єкт, дозволяє зробити висновок про необхідність встановлення суб'єкта в кожному випадку під час кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення [1].

Слід зазначити, що поняття суб'єкта визначено в Загальній частині КК України (ч. 1 ст. 18) – фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до

Кримінального Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Отже, під час кваліфікації кожного конкретного кримінального правопорушення необхідно встановлювати такі його ознаки – особа фізична, осудна, що досягла певного віку [4].

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбачений ст. 384 КК України, законодавчо визначається особами, які можуть надати неправдиві показання, недостовірні або підроблені докази, звіт, висновок, переклад – свідок, потерпілий, експерт, спеціаліст, оцінювач, перекладач відповідно. Крім того, Законом не передбачена відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача та відповідача. У такому випадку існує необхідність в переході від загального поняття суб'єкта до спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, який у КК України (ч. 2 ст. 18) визначається як фізична, осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, що володіє поряд із осудністю та віком кримінальної відповідальності й іншими додатковими юридичними ознаками, що передбачені в кримінальному законі, або такі, що прямо випливають з нього, обмежуючими коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за даним законом. Отже, під час використання терміну «спеціальний суб'єкт» мова йде про осіб, які мають специфічні ознаки поряд із «загальним» суб'єктом кримінального правопорушення та прямо вказуються у відповідній диспозиції. Слід зазначити, що під час встановлення даного елемента складу кримінального правопорушення недостатньо використання лише диспозиції ст. 384 КК України, в якій називається свідок, потерпілий, експерт, спеціаліст, оцінювач, перекладач, як суб'єкт кримінального правопорушення. У цій частині дана норма має відсилковий спосіб викладу, тобто для визначення даних осіб як суб'єктів кримінального правопорушення необхідно звернутися до інших правових норм, в яких вони визначаються більш детально і фактично отримують понятійний зміст.

Спеціальні суб'єкти, передбачені в ст. 384 КК України, – свідок, потерпілий, експерт, спеціаліст, оцінювач, а також перекладач – безумовно володіють сукупністю загальних ознак, якими володіє будь-який суб'єкт будь-якого кримінального правопорушення (особа фізична, осудна та вік кримінальної відповідальності) та спеціальні ознаки, якими володіють лише дані вказані суб'єкти [2].

У правовій доктрині кримінального права відомо, що фізична ознака вказує на те, що кримінальне правопорушення може вчинити лише людина [4]. Крім того, така вказівка прямо виходить із законодавчих визначень принципів чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі – територіального, громадянства,

універсального та реального (статті 6 - 8 КК України). Осудність розкривається через законодавче її поняття – осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1. ст. 19 КК України). Слід зазначити, що дане визначення необхідно використовувати разом із визначеннями неосудності (ч. 2, 3 ст. 19 КК України) та обмеженої осудності (ст. 20 КК України). Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, розкривається в ч. 1 ст. 22 КК України, – кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Необхідно звернути увагу, що дані ознаки потребують певного розкриття і встановлення спеціальних ознак. Тобто, з фізичного принципу та віку кримінальної відповідальності випливає спеціальна ознака процесуальності, яка властива всім суб'єктам кримінального правопорушення, названим в диспозиції ст. 384 КК України. Це означає, що суб'єкти отримують зміст лише у зв'язку із дією процесуального законодавства – де називаються їх права, обов'язки та вказується порядок попередження про кримінальну відповідальність. Дана додаткова ознака розкриває зміст фізичної ознаки та віку кримінальної відповідальності. Фізична ознака розкривається в контексті того, яка саме людина може вчинити це кримінальне правопорушення, а вік може уточнюватися у зв'язку з дією процесуального законодавства та вимог, які висуваються до відповідних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт злочину /В.В. Устименко. Х. : Вища школа, 1989. 104 с.

3. Чорней С. В. Поняття суб'єкта злочину / С. В. Чорней // Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 618. Правознавство. С. 125–128.

4. Кримінальне право України : Загальна частина: підручник / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., перероб. і допов.] Х. : Право, 2010. 456 с.

5. Марцев А. Склад злочину структура та його види/ А.Марцев // Кримінальне право. 2005. № 2. С. 47 – 49.

Голюк Людмила Сергіївна,
студентка ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Симоненко Наталія Олександрівна,** доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний конфлікт породжує атмосферу насильства та беззаконня, де жертви стають особливо вразливими перед кримінальними правопорушеннями сексуального характеру. Сексуальне насильство може бути засобом тиску, покарання, контролю , а його наслідки можуть бути руйнівними для фізичного та психологічного здоров'я жертв. Це може стати однією з найжахливіших та найбільш складних проблем нашого часу. Це кримінальне правопорушення, яке порушує основні права людини, психологічно і фізично руйнує життя жертв, і підсилює загальний хаос під час конфлікту.

Ця тема в умовах воєнного стану є дуже актуальною та важливою для України, як і для будь-якої іншої країни, яка переживає війну або збройний конфлікт. Сексуальне насильство в контексті воєнного стану має серйозні правові, соціальні та гуманітарні наслідки, і ця проблема потребує ретельного вивчення та дій для її розв’язання. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану може бути розглянуте як кримінальне правопорушення проти людяності згідно міжнародного права. Це означає, що особи, які вчиняють такі кримінальні првопорушенняи, можуть бути притягнуті до відповідальності за міжнародними нормами. Загалом, тема сексуального насильства в умовах воєнного стану має велике значення як з правової, так і з гуманітарної точки зору. Необхідно продовжувати дослідження цієї проблематики, розробляти та вдосконалювати законодавство, а також забезпечувати підтримку жертвам і покарання винних осіб, щоб зменшити вплив сексуального насильства на людей під час війни та збройного конфлікту.

Одним із кримінальних правопорушень, які посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи, є згвалтування. Відповідно до ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1], під «згвалтуванням» слід розуміти вчинення дій сексуального характеру, пов’язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-

якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування). При цьому згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, зазначено у примітці до ст. 152 КК України. Визначають зґвалтування «комбінованим (поєднаним) видом насильства» та розуміють під таким насильницьке посягання однієї особи на статеву свободу, статеве здоров'я чи статеву недоторканість іншої особи, що здійснюється без конкретної вираженої згоди цієї особи та може призвести до її смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [2, с. 1920].

З 24 лютого 2022 року після здійснення збройної агресії проти України правоохоронними органами фіксуються велика кількість фактів здійснення зґвалтувань та сексуального насильства. В результаті цього сексуальне насильство перестало бути просто кримінальним правопорушенням, наразі це безпосереднє порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини [2, с. 1920].

У справах про статеві кримінальні правопорушення проблемою є встановлення винного у вчиненні сексуального насильства особи (групи осіб) під час воєнного стану. Можна виходити із словесного портрету і опису потерпілої особи, свідків, через ототожнення за спеціальними програмами через соціальні мережі, із подальшим з'ясуванням, в якій військовій частині проходила службу особа, де перебувала частина у період, коли скоєно кримінальне правопорушення. Другим способом є використання даних СБУ і розвідки, з отриманням інформації у відповідь на запити органів розслідування про дислокацію російських військових частин у зазначений період в місцевості, де скоєно кримінальне правопорушення, з подальшим встановленням особи, використання даних відеокамер і реєстраторів, супутникових знімків. Як результат, за отриманою інформацією призначається портретна експертиза, проводиться впізнання за фотографією [4, с. 439].

КК України у ст. 152 встановлює відповідальність за вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи , тобто є конкретним кримінальним правопорушенням, яке охоплює вид кримінальних правопорушень,які безпосередньо пов'язані із посяганням на статеву свободу та статеву недоторканість особи. Наразі, масштаби вчинення сексуального насильства не можливо навіть уявити. Оскільки, виявлення таких діянь в умовах воєнного стану потребує різностороннього комплексного підходу [2, с. 1922].

Проведене нами дослідження визначає сексуальне насильство як проблему глибоко стигматизовану. Виявлення таких фактів в

умовах воєнного стану потребує багатовекторного комплексного підходу.Умовою отримання необхідної й достатньої кількості інформації про факт насильства сексуального характеру визначається необхідність застосування заходів із забезпечення потерпілих та/або свідків у необхідному обсязі психологічною, медичною, медикаментозною та ін. допомогою, спрямованість діяльності уповноважених осіб на відновлення порушених прав постраждалих і т. ін. Це забезпечить надання правової оцінки вчинених протиправних діянь, на які розповсюджується предметна юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів з мінімізацією можливості уникнення винними відповідальності [5, с. 232].

Тема сексуального насильства в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною та важливою для України і для всього світу. Сексуальне насильство в контексті воєнного конфлікту має серйозні правові, соціальні та гуманітарні наслідки і порушує права та гідність жертв. Міжнародне право та норми гуманітарного права визнають сексуальне насильство як злочин проти людяності, і винні особи можуть бути притягнуті до відповідальності перед міжнародними судами. Національне законодавство України повинно ефективно криміналізувати сексуальне насильство в умовах воєнного стану та забезпечувати захист та підтримку жертв. Загальною метою є зменшення випадків сексуального насильства в умовах воєнного стану, забезпечення прав жертв та покарання винних осіб, та зміцнення правопорядку та гуманітарних цінностей у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Закон України прийнятий 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Серга Д.О. Посягання на статеву свободу та статеву недоторканість в умовах воєнного стану. 2022. С. 1918-1923. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Obikhod/publication/365926415_Kiberbezpeka_Ukraini_i_zasobi_ii_realizacii/links/638916eb2c563722f2299e3f/Kiberbezpeka-Ukraini-i-zasobi-ii-realizacii.pdf#page=1918 (дата звернення: 01.11.2023).

3. Чугуніков І. Зґвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми розмежування. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. С. 280-287. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/50.pdf (дата звернення: 01.11.2023).

4. Шульженко А.В. Проблеми доказування під час розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану. 2022. С. 438-440. URL: http://surl.li/msuxh (дата звернення: 01.11.2023).

5. Плетенець В. М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його

виявлення. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2022. Вип.2(98). С. 227-234. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/90/86 (дата звернення: 01.11.2023).

6. Симоненко Н.О., Савченко А.В, Горбачевський В.Я. Кримінально-правова характеристика зґвалтувань : навч. посібник. Київ : Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 90 с.

Гуменюк Ярослав Сергійович,
здобувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ, ЧЛЕНА РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ

В останні роки для України стало актуальним питання забезпечення належного функціонування Рахункової палати. Це обумовлено тим, що Рахункова палата виконує одну із найголовніших функцій державної влади – здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Забезпечення ефективного фінансового контролю набуває першочергового значення для прозорості системи державного управління, забезпечує дієвість контрольних функцій парламенту, що посилює довіру суспільства до державних органів. У зв'язку з цим зростає роль і значення Рахункової палати як єдиного в Україні незалежного органу фінансового контролю. Здійснення контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України є постійною практикою в державах ЄС і більшості держав світу. Цього вимагають основоположні міжнародні документи у сфері контролю державних фінансів, такі як Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів, Мексиканська декларація незалежності вищих органів фінансового контролю та міжнародні стандарти проведення незалежного фінансового контролю. Необхідність забезпечення належного фінансового контролю відповідно до стандартів Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI) відображена в положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Зазначене підтверджує значущість нормальної діяльності Рахункової палати для економічної, політичної та соціальної

стабільності в Україні. Положення про Рахункову палату передбачені ст. 98 Конституції України та Законом України від 2 липня 2015 року № 576-VIII «Про Рахункову палату» [1; 3]. Зокрема у зазначеному Законі передбачено, що Рахункова палата під час здійснення своїх повноважень є незалежною від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незаконне втручання у здійснення Рахунковою палатою наданих законом повноважень забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену законом, втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Рахункової палати забороняється. Крім того, однією з форм державного захисту діяльності Рахункової палати та її членів від перешкоджання її здійснення з боку громадян, наділених владними повноваженнями, стало встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1 КК України) [2]. Однак, відповідно до статистичних даних на веб-порталі Офісу Генерального прокурора кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень з 2015 року щодо перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати починаючи кожного року лише зростає. Це обумовлено, перш за все, недосконалістю диспозиції норми (не перебачено відповідальності загального суб'єкта кримінального правопорушення, а також ознак повторності та вчинення кримінального правопорушення групою осіб тощо), у зв'язку із чим вона мало застосовується на практиці [4; 5].

Питання кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати розглядали у своїх роботах такі вітчизняні вчені: Н. В. Акулова, П. С. Берзін, Р. В. Вереша, А. С. Габуда, О.М. Джужа, М. В. Довгаль, З. А. Загиней, А. П. Закалюк, О. О. Кияшко, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, М. П. Куцевич, С. Я. Лихова, Н. В. Лісова, В. І. Осадчий, Є. В. Пилипенко, Н. К. Рудий, А. В. Савченко, О. О. Седлецький, О. С. Сотула, М. Х. Сулайманов, Є. Л. Таможник, М. В. Фоменко, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. Безумовно, праці цих учених становлять суттєву наукову і практичну цінність, однак чимало питань, пов'язаних з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351-1 КК України, залишилися дискусійними, а деякі з них – недостатньо чи взагалі не дослідженими, висвітлені лише в коментарях до чинного КК України, підручниках із кримінального права, статтях у періодичних виданнях тощо.

Викладене підтверджує актуальність обраної теми та зумовлює потребу поглибленого теоретичного аналізу кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати, що дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення зазначеної норми закону та практики її застосування.

З урахуванням специфіки теми, мети й окреслених задач дослідження використовувались такі методи, зокрема: історико-правовий – для висвітлення закономірностей розвитку кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати за національним законодавством; компаративістський (порівняльно-правовий) – при аналізі зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати, а також для виявлення схожого, відмінного, загального та унікального у кримінальному законодавстві України й низки іноземних держав стосовно зазначеної проблематики; догматичний (логіко-юридичний) – з метою виявлення недоліків та вивчення можливостей удосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати; соціологічний – під час проведення анкетування з питань кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати; системний – при вивченні (у результаті аналізу елементів, їх ознак і властивостей, зв'язків усередині об'єкта для вивчення цього об'єкта як єдиного цілого) тих суттєвих загальних ознак, що пов'язують частини в єдине ціле; логіко-граматичний – у процесі поглибленого вивчення категоріально-понятійного апарату перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати; формально-юридичний – у межах порівняння норм чинного кримінального законодавства та проєктів законів України щодо внесення змін до діючих норм, обґрунтування висновків і пропозицій щодо доповнення або уточнення ст. 351-1 КК України; логіко-семантичний та метод аналізу словникових визначень – для поглибленого аналізу окремих понять теми дослідження та їх особливостей, а також тлумачення її понятійного апарату (чим глибше й детальніше розроблені (сформовані) правові поняття й категорії юридичної науки, тим точніше і якісніше законодавство здатне регулювати відповідні суспільні відносини) (у всіх розділах); індукції – з метою одержання загального висновку, на основі формально-логічних умовиводів, та формулювання понятійно-категоріального апарату предмету

дослідження; дедукції – під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати, на основі застосування правила співвідношення загального та часткового; моделювання – для формулювання пропозицій до чинного законодавства України стосовно кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати, які в подальшому слугуватимуть однією з передумов удосконалення правозастосовної практики.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
3. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), P. 140–158. DOI: https://doi.org/10.46925//rdluz.38.10. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143%20(1).pdf
4. Cherniei, V., Cherniavskyi, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19(1), P. 311–338. https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11. URL: https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598/4892.
5. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2 (19) P. 153–171. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1684148544.pdf

Данілова Віталіна Миколаївна,
слухач магістратури ІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Матюшенко Олена Іванівна**, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У теорії кримінального права під об'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміють зовнішній вираз правопорушення, що характеризується діянням (дією чи бездіяльністю), наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами і знаряддями вчинення. Об'єктивна сторона є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення та необхідною підставою кримінальної відповідальності.

Положення ст. 112 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачають вичерпний перелік діянь, здійснення яких при наявності інших передбачених законом ознак дозволяє констатувати склад посягання на життя державного чи громадського діяча [1].

До об'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча варто віднести умисне позбавлення життя державного чи громадського діяча (тобто вбивство) чи замах на таке, що ведуть до порушення національної безпеки, нормальної діяльності органів державної влади та інших суспільно небезпечних наслідків. Посягання на життя державного чи громадського діяча, посягання на політичну систему, на державний і суспільний лад за всіх часів і у всіх державах розглядалися і розглядаються як ті, що мають особливий характер та вимагають особливого підходу з боку законодавця.

Посягання на життя державного чи громадського діяча може бути вчинене як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності. Кримінально протиправна бездіяльність — це суспільно небезпечна, усвідомлювана, вольова, пасивна поведінка, яка виявляється у невиконанні тих дій, які особа повинна і могла виконати у певних умовах. Бездіяльність – це негативна форма поведінки, і тому вона є протилежною дії. Конкретна обстановка вимагає певного втручання, але особа цього не робить, не чинить тих дій, які вона повинна була виконати для охорони інтересів суспільства. Кримінальна

відповідальність за бездіяльність настає тоді, коли суб'єкт не виконує покладених на нього обов'язків, маючи можливість їх виконати.

Посягання на життя державного чи громадського діяча може бути вчинене різними способами – заподіяння смерті чи замах на нього за допомогою вогнепальної чи холодної зброї, вибухових пристроїв, хімічних, біологічних, електромагнітних, радіоактивних засобів, і також психологічного чи медичного втручання. Тому виділяти в диспозиції якісь окремі способи його здійснення не викликається необхідністю, оскільки спосіб вчинення доречно виділяти лише тоді, коли це дозволяє відмежувати один склад правопорушення від іншого або передбачити кваліфікуючу ознаку складу.

Стає зрозумілим, що у складі посягання на життя державного чи громадського діяча перелік способів його здійснення так само не потрібний, як він не потрібний у складі вбивства без обтяжуючих обставин чи у складах, що містить ознаки заподіяння тілесних ушкоджень. Час та місце скоєння посягання на життя державного чи громадського діяча на його кваліфікацію не впливають.

Отже, під посяганням на життя державного діяча з об’єктивної сторони слід розуміти вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча. Деякі автори при обговоренні проекту КК вважали за необхідне введення частини 2 у ст. 112 КК, де у якості діяння, спрямованого на позбавлення життя державного чи громадського діяча, передбачалася б погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров’ю або майну, а також викраденням або позбавленням волі осіб, названих у ч.1 ст. 112 КК або їх близьких з метою впливу на характер їх діяльності або діяльності держави чи органів, які вони представляють [2, с. 98 – 99]. Але введення такого широкого кола діянь та осіб, які підпадають під дію ст. 112 КК суперечило самій суті цієї статті, коли до діянь, що загрожують основам політичної системи України, віднесені лише вбивство державного чи громадського діяча чи замах на таке. Тому законодавець поступив цілком логічно – він відніс усі випадки погроз та нанесення тілесних ушкоджень державним чи громадським діячам, а також їх близьким родичам до окремої норми – ст. 346 КК «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча».

Український законодавець, з урахуванням виняткової небезпеки дій суб’єкту посягання на життя державного чи громадського діяча, момент закінчення злочину переніс на стадію замаху. Посягання на життя означає скоєння діянь, безпосередньо спрямованих на вбивство державного або громадського діяча, незалежно від настання фактичних наслідків. Фактичне настання смерті чи замах на життя зазначених осіб охоплюються ознаками даного складу діяння і не вимагають додаткової кваліфікації за вбивство (ст. 115 КК) або умисне

заподіяння шкоди здоров'ю (ст. 121, 122 КК). Тому посягання на життя державного чи громадського діяча відноситься до складів, що у теорії кримінального права іноді іменують усіченими, тобто такими, у яких законодавець момент закінчення кримінального правопорушення з метою посилення охорони визначених об'єктів переносить на стадію готування чи замаху, а іноді – і на стадію виявлення умислу. Усі діяння з так званими «усіченими складами», у тому числі – і посягання на життя державного чи громадського діяча, можуть бути визнані, визнаються і є закінченими лише в тих випадках, коли вчинені суб'єктом діяння містять у собі всі ознаки закінченого складу, опис якого міститься в диспозиції відповідної статті КК.

Таким чином, об'єктивна сторона посягання на життя державного чи громадського діяча включає діяння, спрямоване на умисне позбавлення життя державного чи громадського діяча. Вказане діяння може вчинятися як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності. Спосіб, час і місце скоєння посягання на життя державного чи громадського діяча на його кваліфікацію не впливають.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2021 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Заруба В. М. Історія держави і права України: навч. посіб для підготовки до іспиту. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2003. 158 с.

Джаман Анастасія Іванівна,
курсант ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Сав'юк Олександр Васильович,** доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 153 КК)

Берднік І. В. у своїй праці слушно зазначив, що у сучасних умовах, питання сексуального насильства, його наслідків для суспільства, а також вжиття заходів щодо його запобігання кримінально-правовими засобами, є досить актуальним, майже для всіх країн світу, в тому числі й для України.

В широкому розумінні, сексуальне насильство є формою ґендерно зумовленого насильства, адже це дискримінаційне та серйозне порушення прав людини. Хоча, на перший погляд здається,

що сексуальне насильство є одною із форм домашнього насильства, передбачене ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК). [1]

Однак, це твердження є хибним. Тому, що відповідальність за згадане правопорушення настає, тільки у разі вчинення домашнього насильства, тобто умисного систематичного вчинення, саме *фізичного, психологічного* або *економічного* насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. З цього випливає, що сексуальне насильство виходить за межі форм, домашнього насильства, передбачене ст. 126-1 КК, зазначає у своїй праці Т. П. Мінка. [2]

Натомість, у п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII визначено, що *сексуальне насильство* – це форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [3].

За наявності підстав, сексуальне насильство може підлягати кваліфікації за ст. 149, 152-156, 301, 302, 303. Зокрема, ст. 153 КК, яка начебто, має тотожний зміст відносно поняття «сексуальне насильство як форма домашнього насильства». [2]

З цього випливає завдання дослідження, яке полягає у здійсненні кваліфікації кримінального правопорушення (ст. 153 КК). До того ж , А. А. Вознюк, у своїй праці зазначає, що точна кваліфікація необхідна для повного та всебічного вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності за його вчинення, а також правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання. [4, с. 156]

Отже, *об'єктом* вказаного правопорушення визнається статева свобода та статева недоторканість особи.

Об'єктивну сторону утворюють дії сексуального характеру, які не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Суб'єктом сексуального насильства**,** може бути будь-яка фізична осудна особа, як чоловік, так і жінка, як протилежної з потерпілою особою, так і однієї статі, і яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується тільки *прямим умислом*. Оскільки, винна особа усвідомлює, що вчиняє дії

сексуального характеру, які не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. [5]

Наступним етапом кваліфікації є визначення ознак кримінального правопорушення, передбачене ст. 153 КК.

Отож, одною із ознак суспільно-небезпечного діяння є «суспільна небезпека». Це означає, що таке діяння несе в собі деяку небезпеку для суспільства, оскільки посягає на честь, гідність та статеву недоторканність особи, а також, завдає шкоди психологічному та фізіологічному здоров'ю потерпілої особи.

Наступною ознакою є наявність «вини», тобто те, як особа ставиться до вчинюваного нею діяння, що посягає на статеву свободу та статеву недоторканність потерпілої особи і виражається у формі прямого умислу.

Обов'язковою ознакою вчинення даного злочину є відсутність добровільної згоди особи на дії, що утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Бойко А.В., Думчиков М.О звертають увагу, що саме ця ознака є системо утворюючою і провідною для кваліфікації дій особи згідно ст. 153 КК.

Невід'ємною ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК є «кримінальна караність». Це означає, що факт вчинення діяння є передбачає притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

З цього випливає, що відповідальність за вчинення сексуального насильства виступає у вигляді позбавленням волі на строк до п'яти років (ч. 1 статті 153), від трьох до семи років (ч. 2 статті 153), від п'яти до семи років (ч. 3 статті 153), від п'яти до десяти років. (ч. 4 статті 153), від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 5 статті 153). [6]

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що сексуальне насильство одночасно є формою домашнього насильства та небезпечним кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, що тягне за собою негативні суспільно-небезпечні наслідки та руйнує усталений уклад суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Берднік І. В. До питання кваліфікації сексуального насильства в умовах міжнародного збройного конфлікту. Електронне наукове видання «*Аналітично-порівняльне правознавство*». с. 373-378. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/72.pdf

2. Мінка Т.П. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишенев. 2019. № 1. С. 98-101.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19

4. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. с. 154–160, с. 156.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

6. Бойко, А., Думчиков, М. Кримінально-правова характеристика сексуального насильства у контексті внесення змін до кримінального законодавства України. *Молодий вчений*, 12 (76), 325-331. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-69 URL:https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1246/121

Дідук Олексій Вадимович,
здобувач Науково-дослідного інститут публічного права

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Належне функціонування держави та громадянського суспільства вимагає ефективної та прозорої діяльності державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій. Незважаючи на посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, введення нових механізмів запобігання корупції, численні спроби удосконалення правових норм, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, пов’язані із незаконним заволодінням майном, і надалі надзвичайно поширені [1, с. 18].

XXI ст. ознаменувалося значним технічним і науковим прогресом у всіх сферах життєдіяльності, відповідно, і злочинність також трансформується в багаторівневу структуру, віднаходять нові способи вчинення злочинів та їх маскування, використовуючи технічний прогрес, а у зв’язку з цим виникають і нові способів вчинення [2, с. 14-195] привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Серед типових способів вчинення розкрадання виокремлюють:

– безпосереднє привласнення або розтрату розкрадання грошових коштів та матеріальних цінностей з попереднім створенням надлишків;

– розкрадання шляхом підробки документів та з використанням комп'ютерної техніки;

– незаконні виплати (за невиконані роботи, премій та ін.);

– виготовлення та збут неврахованої продукції;

– списання нібито зіпсованих матеріалів та ін. [3].

Способи привласнення державних коштів. Найпоширенішими способами розкрадання державних коштів є: використання фіктивних суб'єктів господарювання, у т.ч. нерезидентів, для отримання бюджетних коштів; використання суб'єктів господарювання, у т.ч. нерезидентів, які пов'язані з керівництвом державного підприємства; встановлення замовником тендерних вимог під заздалегідь визначеного учасника. Змова учасників тендерів для визначення переможця; використання підставних осіб для реєстрації підконтрольних юридичних осіб з метою приховування реального бенефіціарного власника; використання афілійованих осіб для надання псевдопослуг; здійснення закупівель за заздалегідь обумовленими (як правило, завищеними) цінами, а також із маніпулюванням якістю та обсягом закупівель; укладання фіктивних договорів щодо надання послуг, виконання робіт та поставки товарів; проведення безтоварних операцій; оплата державних послуг на визначених суб'єктів; шахрайство з позиками та кредитами, наданими іноземними державами та міжнародними фінансовими організаціями, шляхом підробки фінансових документів і звітності; залучення фізичних осіб-підприємців, які є працівниками державного підприємства; покриття за рахунок бюджетних коштів витрат сторонніх юридичних та фізичних осіб; залучення псевдо ФОП [4].

У криміналістичній літературі використовується узагальнена класифікація способів цього виду кримінальних правопорушень з поділом за документальним оформленням його предмета на дві групи: 1) способи розкрадання облікованого в документах майна; 2) способи розкрадання не облікованого майна (виведеного з обліку) [5].

Способи першої групи полягають у вилученні облікованого майна в результаті наявності у матеріально відповідальної особи прямого доступу до нього (касир бере й витрачає на особисті потреби гроші з каси, завідуючий складом привласнює матеріальні цінності, що зберігаються на складі, тощо). Для таких способів є характерним утворення недостачі грошей або матеріальних цінностей (різниці між облікованою та наявною їх кількістю) [5].

Способи другої групи охоплюють дії злочинців щодо попереднього виведення майна з обліку (створення резерву для викрадення) з подальшим його вилученням. Ці способи вчинення

кримінального правопорушення є досить різноманітними й залежать від профілю діяльності підприємства чи організації та характеру майна. Так, резерви для викрадення можуть створюватися шляхом списання майна на втрати, обману під час його продажу (передання), порушення технології зберігання й виробництва тощо. Наприклад, необліковані надлишки можуть створюватися під час здійснення виробничих операцій завдяки порушенню технології виготовлення певного товару (недовкладення або використання менш якісної сировини, недотримання температурних умов виготовлення тощо). До таких способів належить і приховування від обліку частини виробленого продукту (наприклад, сільськогосподарського врожаю після його збирання). Після створення надлишків майно обертається на власну користь або продається (матеріальні цінності) [5].

Тому під час обрання найбільш успішної тактики протидії привласненню, розтраті майна або заволодінню ним шляхом зловживання службовим становищем, працівник оперативного підрозділу з метою раціонального використання сил, засобів, методів і форм оперативно-розшукової діяльності, повинен володіти знаннями про специфічні особливості [6] способів вчинення привласнення, розкрадання, розтрату та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

Список використаних джерел

1. Цивінський О. І. Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України. Дисс на здоб. наук. ступ. доктора філософії за спец. 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023. 310 с.

2. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

3. Приходько А.А. Методика розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном. URL: https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/metodyka-rozsliduvannya-pryvlasnennya-roztraty-abo-zavolodinnya-majnom/.

4. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів». Наказ Державної служби фінансового моніторингу України 24.12.2019 № 159.

5. Економічна безпека держави : криміналістичне забезпечення : навч. посіб. / В.В. Топчій, Т.П. Яцик, В.А. Шкелебей, А.В. Свінцицький, А.М. Падалка, В.В. Топчій. За заг. ред. В.В. Топчія. К. : 7БЦ, 2021. 537 с.

6. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

Довгошия Микола Григорович,
аспірант наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Привабливість сфери проєктування, будівництва, транспорту та експлуатації інфраструктурних проєктів обумовлена одночасним існуванням великих державних підприємств-монополістів, які здійснюють непрозору господарську діяльність, та значним обсягом державного фінансування інфраструктурних проєктів.

Непрозоре регулювання тарифів на перевезення пасажирів державними та комунальними автоперевізниками, складний розрахунок тарифів державних монополістів, «схемна» приватизація державного (комунального) майна, відсутність ефективного контролю надання пільг та будівництва соціального житла, все це дає можливість виводити бюджетні кошти []1.

Незадовільний стан шляхів сполучення в Україні та корупція в секторі будівництва автошляхів є проблемою, яка гальмує економічне зростання [с. 84]2. Останнім часом дедалі більшого резонансу й розголосу набувають корупційні та інші правопорушення, що виявляються під час виконання дорожньо-будівельних робіт. Мільйони бюджетних коштів проходять повз решето зруйнованих українських доріг та осідають у кишенях чиновників центральних і місцевих органів влади, а також у підприємствах, що їм підпорядковані, та на банківських рахунках пов’язаних осіб.

[1] Типологічне дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб’єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів».URL: https://bankalliance.ua/pages/aml/library/ 2019.pdf.

[2] Мазур Ю.В. Стан автошляхів в Україні – фактор негативного впливу на діяльність перевізників. Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2019, вип. 57(1), с. 84–90.

Відсутність суттєвих зрушень у розбудові транспортної інфраструктури зумовлена не лише неефективністю реалізації державної політики у сфері дорожнього господарства, а й руйнуючим впливом різноманітних проявів злочинної діяльності в цій галузі. Водночас ні органи статистики, ні профільне міністерство не повідомляють суспільству про реальні обсяги криміналізації сфери будівництва автомобільних доріг [с. 160][1].

В умовах військового стану в Україні, коли з бюджету виділяються значні кошти на матеріально-технічне забезпечення збройних сил, відновлення інфраструктури, зруйнованої ударами країни-агресора, особливе місце в методиці протидії посідає взаємодія зі спеціалістами в різних галузях економіки, бухгалтерського обліку, експертами-економістами та товарознавцями. Адже, на жаль, наявні непоодинокі факти розкрадань або нецільового використання бюджетних коштів, гуманітарної допомоги, яка надійшла із-за кордону, зібрана благодійними організаціями всередині країни. Це стосується товарів як військового, так і цивільного призначення [с. 239][2].

Крім того, при проведенні тендерів застосовуються корупційні схеми, які створюють передумови для змови замовників з виконавцями й отримання неправомірного зиску [с. 85][3].

Найпоширенішими способами вчинення кримінальних правопорушень в досліджуваній сфері є: використання фіктивних суб'єктів господарювання, у т.ч. нерезидентів, для отримання бюджетних коштів; використання суб'єктів господарювання, у т.ч. нерезидентів, які пов'язані з керівництвом державного підприємства; встановлення замовником тендерних вимог під заздалегідь визначеного учасника. Змова учасників тендерів для визначення переможця; використання підставних осіб для реєстрації підконтрольних юридичних осіб з метою приховування реального бенефіціарного власника; використання афілійованих осіб для надання псевдопослуг; здійснення закупівель за заздалегідь обумовленими (як правило, завищеними) цінами, а також із маніпулюванням якістю та обсягом закупівель; укладання фіктивних договорів щодо надання послуг, виконання робіт та поставки товарів; проведення безтоварних

[1] Іжевський Р.П. Стан злочинності у сфері будівництва автомобільних доріг. Право і суспільство. 2019. № 3. Ч. 2. С. 159 – 164.

[2] Курман О.В. Використання спеціальних економічних знань на досудовому розслідуванні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. 43. С. 238 – 241. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.43.

[3] Мазур Ю.В. Стан автошляхів в Україні – фактор негативного впливу на діяльність перевізників. Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2019, вип. 57(1), с. 84–90.

операцій; оплата державних послуг на визначених суб'єктів; шахрайство з позиками та кредитами, наданими іноземними державами та міжнародними фінансовими організаціями, шляхом підробки фінансових документів і звітності; залучення фізичних осіб-підприємців, які є працівниками державного підприємства; покриття за рахунок бюджетних коштів витрат сторонніх юридичних та фізичних осіб; залучення псевдо ФОП []1.

Доніряк Богдан Петрович,
аспірант Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В НЕЗАКОННО СТВОРЕНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

03.03.2022 було прийнято Закон України № 2108-IX, яким КК було доповнено новою ст. 111-1, в якій передбачається кримінальна відповідальність за різні форми колабораційної діяльності. Однією з форм цього злочину передбачено добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7).

Вибірковий аналіз 30 вироків, ухвалених за ч. 2 ст. 260 КК, в якій передбачається кримінальна відповідальність за участь в не передбаченому законами України збройному формуванні, після 15.03.2022, вказує на те, що в усіх них кваліфікувалися дії тих громадян України, які вступили до складу таких формувань до цієї дати (наприклад, вироки Дзержинського міського суду Донецької області від 14.09.2022 у справі №225/1461/22, Солом`янського районного суду м. Києва від 21.08.2023 у справі №760/9266/23).

Стосовно кваліфікації за ст. 258-3 КК після 15.03.2023, то в цьому разі має такий же підхід, як і в попередньому випадку – за цією статтею кваліфікуються дії громадян України, які вступили до незаконних збройних формувань терористичних організацій «ДНР» або «ЛНР» (наприклад, вироки Корольовського районного суду м. Житомира від 03.11.2023 у справі № 296/10944/20, Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 14.08.2023 у справі № 204/9389/23).

Проаналізуємо вироки судів України, в яких надавалася кримінально-правова кваліфікація дій громадян України, які вступили

[1] Типологічне дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів».URL: https://bankalliance.ua/pages/aml/library/ 2019.pdf.

та брали участь в незаконному збройному формуванні, створеному на тимчасово окупованій території, після 24.02.2022.

Так, вироком Октябрського районного суду м. Полтави від 24.08.2023 у справі № 554/6905/23 за ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1 КК засуджено громадянина України, який до моменту окупації відбував покарання у виді позбавлення волі в одній з виправних колоній, написав заяву про «помилування» та у листопаді 2022 р. добровільно вступив до складу до військової частини обтф «Каскад» народної міліції «днр». Протягом 26.11.2022–05.06.2023 засуджений, діючи в такий спосіб на боці ворога – держави-агресора рф, вчиняв наступні дії: здійснював окупацію та охорону захоплених територій України; виконував вказівки та накази командирів з числа військовослужбовців зс рф; облаштовував та укріплював блокпости, здійснював інженерно-технічне облаштування позицій; брав участь у візуальному спостереженні за повітряним та наземним простором з метою виявлення та знешкодження сил і засобів ЗСУ тощо. Як вбачається з аналізу судових рішень, саме такий варіант кваліфікації є більш превалюючим порівняно з іншими.

Ще один варіант кваліфікації дій громадянина України, який після 24.02.2022 брав участь у діяльності незаконного збройного формування, створеного на тимчасово окупованій території, має місце у вироку Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області від 12.10.2023 у справі № 344/11172/23. Так, цим вироком, який в апеляційному порядку не оскаржувався, громадянина України визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 260 КК за те, що він, починаючи з березня 2022 р., добровільно вступив на військову службу та брав участь в діяльності незаконного збройного формування (13-му батальйоні територіальної оборони «Кулькін» (13 Єгоровського територіального батальйон) «2 армійського корпусу народної міліції «лнр» терористичної організації «лнр».

Вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 20.09.2023 у справі № 760/14586/23 громадянина України було засуджено за аналогічні дії з тими, що описувалися вище, за ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 258-3 КК.

Вироком Святошинського районного суду м. Києва від 13.02.2023 у справі № 759/105/23 громадянина України за аналогічних обставин визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 111; ч. 7 ст. 111-1; ч. 2 ст. 260 КК.

Отже, як вбачається з аналізу вироків, ухвалених судами України після повномасштабного вторгнення рф на територію України, та які вчинені, починаючи з 15.03.2022, і полягають в добровільній участі громадянина України у незаконно створених воєнізованих або збройних формуваннях, створених на тимчасово

окупованій території, має місце чотири варіанти кваліфікації таких дій: ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1 КК (перший варіант кваліфікації), за ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 260 КК (другий варіант кваліфікації), ч. 2 ст. 111, ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 258-3 КК (третій варіант кваліфікації), ч. 2 ст. 111; ч. 7 ст. 111-1; ч. 2 ст. 260 КК (четвертий варіант кваліфікації).

Насамперед, з моменту включення у КК нової ст. 111-1 КК, яка передбачає самостійну форму колабораційної діяльності – добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7). При цьому санкції за вказану форму колабораційної діяльності вищі, аніж у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 258-3 та 260 КК, які могли застосовуватися до таких дій, вчинених до 15.03.2022.

Як до, так і після 15.03.2022, на нашу думку, дії громадян України, які вступили до складу незаконних формувань, слід оцінювати як перехід на бік ворога в умовах збройного конфлікту. Незалежно від часу вчинення кримінального правопорушення дії громадянина України, який вступив до складу незаконного збройного формування, у т. ч. такого, що створено на тимчасово окупованій території, становлять собою державну зраду у формі переходу на бік ворога, а в період після 24.02.2022, як таку, що вчинена в умовах воєнного стану, і підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 111 КК. Саме з цього моменту державна зрада у відповідній формі є закінченою. У зв'язку з наявністю в КК спеціальних випадків надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України, серед яких – колабораційна діяльність у формі, визначеній у ч. 7 ст. 111-1 КК, то сама по собі участь громадянина України в діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, створених на тимчасово окупованій території, повинна кваліфікуватися за ч. 7 ст. 111-1 КК. Ставлення у вину додатково відповідних частин ст. 260 та/або ст. 258-3 КК є необґрунтованим.

Дячук Михайло Михайлович,
курсант ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Поштаренко Інна Валеріївна,** викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) чітко встановлює визначення умисного тяжкого тілесного ушкодження, під яким розуміється умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя – ч. 1 ст. 121 КК України [2].

Тілесне ушкодження є тяжким тоді, коли воно потягло за собою інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину. Під таким розладом розуміють ушкодження, яке не підпадає під інші ознаки тяжкого тілесного ушкодження, але характеризується стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину [3, с. 116].

В доктрині кримінального права вважається, що небезпечними для життя ушкодження є ушкодження такого характеру, які можуть загрожувати життю та здоров'ю потерпілого. Також необхідно зауважити, що ушкодження є тяжким незалежно від наслідків, які настали через його нанесення [5, с. 140].

На думку М.І. Бажанова та Ю.В. Бауліна, «тілесне ушкодження — це протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілості або фізичної функції органів і тканин тіла людини» [5, с. 16].

Об'єктом злочину є здоров'я особи. Кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди власному здоров'ю настає лише у спеціально передбачених КК випадках, коли це пов'язано з посяганням на інші суспільні відносини, крім здоров'я іншої особи (зокрема ч. ч. 1 і 2 ст. 409 КК України) [4].

Об'єктивну сторону злочину утворюють:

1) діяння (дія або бездіяльність);

2) наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження і

3) причинний зв'язок між зазначеними діянням і наслідками.

Суспільно небезпечні дії при заподіянні тілесних ушкоджень виражаються у фізичному, хімічному, біологічному, психічному чи іншому впливі на потерпілого. Бездіяльність має місце тоді, коли винний не вчиняє певних дій, які він повинен був і міг вчинити стосовно іншої людини, що потягло за собою заподіяння шкоди її здоров'ю у вигляді тілесних ушкоджень.

Характер і ступінь тілесних ушкоджень на практиці визначаються на підставі відповідних положень КК України (ст, ст. 121, 122, 125) І Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених МОЗ.

Відповідно до ст. 121 тяжким тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження:

1) небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило

2) втрату будь-якого органа або його функцій;

3) психічну хворобу;

4) інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину;

5) переривання вагітності;

6) непоправне знівечення обличчя.

Небезпечними для життя є ушкодження, які в момент заподіяння чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозливі для життя явища і які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене поданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку.

За ознакою втрата будь-якого органа або його функцій тяжким визнається ушкодження не за загрозою для життя, а за кінцевим результатом та наслідками. Втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій – це втрата: 1) зору; 2) слуху; 3) язика; 4) руки; 5) ноги; 6) репродуктивної здатності.

Під втратою зору слід розуміти повну стійку сліпоту на обидва ока чи такий стан, коли наявне зниження зору до підрахунку пальців на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче).

Під втратою слуху слід розуміти повну стійку глухоту на обидва вуха або такий необоротний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані три – п'ять сантиметрів від ушної раковини.

Під втратою язика (мовлення) слід розуміти втрату можливості висловлювати свої думки членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих

Під втратою руки, ноги слід розуміти відокремлення їх від тулу чи втрату ними функцій (параліч або інший стан, що унеможливлює їх діяльність).

Під анатомічною втратою руки чи ноги слід розуміти як відокремлення від тулуба всієї руки чи ноги, так і ампутацію на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглобів; всі інші випадки повинні розглядатися як втрата частини кінцівки і оцінюватися за ознакою стійкої втрати працездатності.

Під втратою репродуктивної здатності слід розуміти втрату здатності до статевих зносин чи втрату здатності до запліднення, зачаття та дітородіння (розродження).

Відповідно до статті 22 КК України, суб'єктом умисного тілесного ушкодження є осудна особа, яка досягла 14-річного віку [2].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямим умислом. Мета умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію цього діяння лише в одному випадку – коли нею є залякування потерпілого або інших осіб (ч. 2 ст. 121).

Водночас, встановлення мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК. Так, умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 345; умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи з метою повного або часткового їх знищення – за ч, 1 ст. 442. Це саме стосується ряду інших діянь, коли заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження обумовлене певним мотивом чи метою (зокрема ч. 3 ст. 350, ч. 3 ст. 377, ч. 3 ст 398). Кваліфікувати дії винних за таких обставин ще й за ст. 121 не потрібно [4].

Список використаних джерел

1. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України, станом на 28.04.2023 року. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21 червня 2023 року);

3. Бережний С. Вбивство в кримінальному праві України / С. Бережний // Вісник прокуратури. – 2007. – № 5 (71). – С. 108–114.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. за ред. : М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2012. 1316 с.;

5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2016. 256 с.

Желтухін Олексій Володимирович,
аспірант наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Розуміння сутності предмету злочину є ключовим елементом для побудови ефективної стратегії досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

За загальним правилом, під предметом злочину вважають будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Обрання того чи іншого способу при законодавчому визначенні предмета злочину багато в чому залежить від самого характеру злочину, а також від індивідуальних властивостей його предмета.

Законодавець по-різному описує ознаки предмета злочину в законі про кримінальну відповідальність, зокрема, безпосередньо визначаючи приблизний або вичерпний перелік предметів злочину у диспозиції кримінально-правової норми.

У тих випадках, коли диспозиція статті КК про відповідальність за певний злочин має бланкетний характер, перелік предметів злочинів визначається в нормативних актах, до яких відсилає сам кримінальний закон.

Аналіз зазначених у чинному законодавстві предметів злочину показує, що ті чи інші речі, а також цінності, найчастіше виділяються законодавцем як предмет з урахуванням особливого правового режиму, зумовленого їх корисними чи шкідливими властивостями, а також з урахуванням їх економічного призначення. Саме ці ознаки (властивості) предметів і є тими обставинами, з приводу яких чи шляхом впливу на які вчиняється злочин [1, с. 100-102].

Диспозиція ст. 201-2 КК України, до предмету досліджуваного кримінального правопорушення відносить товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійні пожертви та безоплатну допомогу.

Водночас, у примітці до коментованої статті КК України, для поглибленого розуміння змісту поняття гуманітарна допомога, благодійна пожертва та безоплатна допомога, законодавець відсилає до спеціальних норм Закону України «Про гуманітарну допомогу» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [2].

Згідно ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарною допомогою є цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Тут же, вказується, що гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" [3].

При цьому, постановою від 07.03.2022 № 224 Кабінетом Міністрів України було затверджено вичерпний перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану [4].

Однак, з огляду на об'єктивну неможливість включення до затвердженого переліку, всіх категорій товарів, які визнавались гуманітарною допомогою, та необхідність подальшої дерегуляції процесу ввезення останньої, через постійно зростаючі у ній потреби, Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 20.03.2022 № 329, якою вищезазначений перелік було скасовано [5].

Таким чином, на період воєнного стану, пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги для потреб правоохоронних

органів, Збройних Сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, до 01.12.2023 здійснювався за місцем перетину митного кордону України шляхом подання в паперовій або електронній формі декларації, заповненої особою, що перевозить відповідний товар, за встановленою формою без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та без оформлення гарантійних листів, що призвело до непоодиноких випадків використання гуманітарної допомоги для отримання прибутку [6].

Наведемо один із резонансних випадків, коли під час розслідування кримінального провадження співробітниками ДБР на митному пості «Яворів» було виявлено 33 палети брендового одягу та взуття, вагою 10 тис. кг., який намагались ввезти в Україну під виглядом гуманітарної допомоги [7].

Не менш проблематичною, на наш погляд, при дослідженні предмету даного кримінального правопорушення є і можливість під час досудового розслідування притягнення особи до відповідальності за незаконні дії з іншими, крім товарів, видами гуманітарної допомоги.

Так, Кришевич О.В. зауважує, що незаконне справляння плати з набувачів гуманітарної допомоги за таку допомогу у виді виконання робіт чи надання послуг, не можуть становити об'єктивну сторону складу цього правопорушення, оскільки роботи та послуги в силу своєї правової природи не можуть продаватися, а тільки виконуватись та надаватись.

Аналізуючи приписи ч. 1 ст. 190 ЦК України, дослідниця приходить до висновку, що роботи та послуги навряд чи можуть вважатися майном, враховуючи, що майном, як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Відповідно, особа, яка незаконно, з метою отримання прибутку, використала в значному розмірі гуманітарну допомогу у вигляді виконання робіт або надання послуг не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 201-2 КК України [8, с. 178].

Також, із аналізу визначення гуманітарної допомоги вбачається, що законодавець ототожнює поняття гуманітарна допомога і благодійна пожертва, безоплатна допомога, які за буквального тлумачення змісту даної статті фактично виступають у якості її різновидів.

Разом з тим, враховуючи положення Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації", термін «благодійна пожертва» визначений окремо та має цілком самостійне понятійне та

юридичне значення.

Зокрема, згідно ст. 6 зазначеного закону, благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" [9].

У даному контексті, слушними є зауваження Дудорова О.О. та Мовчана Р.О. відносно неузгодженості понятійного апарату кримінально-правових норм та відсилочних норм цивільного законодавства, яке полягає тому, що у ст. 201-2 КК України, у т.ч. в її назві, не згадуються такі, що фігурують у Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" благодійні гранти, як цільова допомога у формі валютних цінностей, що має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником.

При цьому, застереження, згідно з яким до благодійних грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, зазначене у ч. 2 ст. 6 вищезазначеного Закону, при кваліфікації використання або розпорядження благодійними грантами з метою отримання прибутку за ст. 201-2 КК України є доволі сумнівним, враховуючи заборону на застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією відповідно до ч. 4 ст. 3 КК України [10, с. 28-29].

Відносно ж такої ознаки предмету кримінального правопорушення, як його розмір, законодавець визначає останній як «значний» для основного складу злочину (ч. 1 ст. 201-2 КК України), «великий» для кваліфікованого складу (ч. 2 ст. 201-2 КК України) та «особливо великий» для особливо кваліфікованого складу (ч. 3 ст. 201-2 КК України).

При цьому, п. 2. Примітки до ст. 201-2 КК України, уточнює, що дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п’ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі - якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі - якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Аналізуючи вищенаведене, погоджуємось із Айдиняном А.В.

відносно того, що у ч. 2 ст. 201-2 КК України кваліфікуюча ознака «у великому розмірі» заміщує ознаку «вчинені у значному розмірі», особливо кваліфікуюча ознака «в особливо великому розмірі» вказана у ч. 3 ст. 201-2 КК України заміщує ознаку «у великому розмірі».

В свою чергу, в кваліфікованому та особливо кваліфікованому складах кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3 ст. 201-2 КК України, ознака «вчинені у значному розмірі» не є обов'язковою [11, с. 270-271].

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що вищезазначені неузгодженості та проблеми ст. 201-2 КК України, засвідчують суттєву прогалину у кримінальному законодавстві та потребують подальших наукових розробок та належного законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. ст. 131.

3. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51.

4. Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 224 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D0%BF/ed20220321#Text (дата звернення: 10.12.2023).

5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 174 та визнання таким, що втратив чинність, пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 224: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 329 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2022-%D0%BF/ed20220320#Text (дата звернення: 11.12.2023).

6. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 р. № 174 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.12.2023).

7. ДБР вилучило 10 тис. кг брендового одягу, який намагались

ввезти в Україну під виглядом гуманітарки. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-viluchilo-10-tis.-kg-brendovogo-odyagu-yakij-namagalis-vvezti-v-ukrainu-pid-viglyadom-gumanitarki (дата звернення: 22.12.2023).

8. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1. с. 173–183.

9. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 25.

10. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 1, с. 21 – 37

11. Айдинян А. В. Деякі особливості юридичної конструкції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 Кримінального кодексу України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*». 2022. № 4. С. 268–273.

Задорожний Олександр Павлович,
ад'юнкт відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ОБЛІКІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ОСІБ

Під час проведення міжнародного розшуку осіб, які переховуються від правоохоронних органів, прокуратури та суду доцільно наголосити, про необхідність використання інформаційних систем та обліків оперативним підрозділами Національної поліції України.

У цьому контексті Національна поліція України та її оперативні підрозділи, як учасники міжнародного співробітництва, в тому числі і у сфері проведення міжнародного розшуку осіб, розглядають важливість використання передових методів здійснюючи постійний обмін та аналіз отриманої інформації.

На сьогоднішній день оперативні підрозділи Національної поліції України мають ряд можливостей використання інформаційних систем та обліків, як на національному так і міжнародному рівнях, які

можуть допомогти в проведенні міжнародного розшуку та прискорити часові рамки знаходження особи.

Розглянемо тільки ряд із них, такі як інформаційно - комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі - система ІПНП) та аналітичний модуль відеоспостереження «Безпечне місто»,тощо.

Система ІПНП - сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються у процесі діяльності Національної поліції України та її інформаційно-аналітичного забезпечення. Система ІПНП є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи МВС.

Інформаційно - комунікаційна система «ІПНП» складається з ряду підсистем, які використовуються оперативними підрозділами Національної поліції України для отримання оперативної інформації та застосовуються при проведенні розшуку. Розглянемо тільки ті, які стосуються розшуку та можуть допомогти в його проведенні, а саме:

ІП «Розшук» - автоматизований облік відомостей щодо розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання та безвісно зниклих осіб;

ІП «Розшук дітей» - спеціалізований інформаційних сервіс для надсилання, накопичення, оброблення відомостей про зниклих дітей, що відправляються ПрАТ «Київстар» для СМС - розсилки про зниклу дитину згідно визначеної геоінформаційної прив'язки до місцевості;

ІП «Пізнання» - автоматизований облік відомостей, щодо підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду, зниклих безвісти, невпізнаних трупів та осіб, які не здатні через стан здоров'я або вік повідомити інформацію про себе;

ІП «Гарпун» - автоматизований облік відомостей про транспортні засоби усіх типів та номерні знаки, що розшукуються у рамках кримінальних, виконавчих проваджень, проваджень у справах про адміністративні правопорушення, оперативно-розшукової діяльності, а також за ухвалою слідчого судді, суду;

ІП «Культурні цінності» - автоматизований облік відомостей щодо викрадених, втрачених, вилучених або знайдених культурних цінностей, що належать до об'єктів духовної та матеріальної культури, мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення;

ІП «Кримінальна зброя» - автоматизований облік відомостей про зброю, викрадену, втрачену, знайдену, добровільно здану до органів Національної поліції, вилучену працівниками Національної поліції з числа тієї, що незаконно зберігалася, вогнепальної,

пневматичної калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду і холодної зброї, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими метальними снарядами несмертельної дії, деталей зброї;

ІП «Втрачені документи» - автоматизований облік викрадених, втрачених, вилучених, знайдених документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, у тому числі такі, що визнано недійсними, документів осіб, які розшукуються, а також документів (бланків документів), що мають індивідуальні номери;

ІП «Транспортні засоби, що розшукуються» - автоматизований облік відомостей про транспортні засоби, що розшукуються у зв'язку з незаконним заволодінням, безгосподарних транспортнх засобів, викрадених, втрачених номерних знаків;

ІП «Оперативно-довідкова картотека» («ОДК») автоматизований облік, що містить відомості стосовно осіб, яким повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення, та осіб, яких засуджено за вчинення кримінального правопорушення. До складу ІП «ОДК» входить підсистема «Мігрант», яка призначена для обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців;

ІП «Електронна розшукова справа» - інформація, що формується в оперативно - розшуковій справі «Розшук», заведеній з метою розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, зокрема осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, місцезнаходження яких невідоме, зниклих безвісти, зокрема за особливих обставин, дітей, які залишили сім'ї, дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальні установи та заклади для соціального захисту дітей, займаються бродяжництвом, батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання встановлених законом обов'язків з утримання та догляду за дитиною, а також одного з батьків, інших осіб, які зникли з дитиною (до 14 років) та ухиляються від виконання рішення суду про визначення місця проживання такої дитини, та розшукові справи, визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе, розшуку осіб, які підлягають психіатричній допомозі в примусовому порядку, є боржниками за виконавчими документами, відповідачами у справах

про стягнення аліментів або про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, є дітьми, стосовно яких за виконавчим документом про відібрання дитини за поданням виконавця судом винесено ухвалу про їх розшук, та встановлення осіб за невпізнаними трупами, а також обробка інформації стосовно зазначених осіб та виявлених невпізнаних трупів [1].1

Однією із новацій в проведенні розшуку осіб є аналітичний модуль відеоспостереження в рамках проекту «Безпечне місто» (Kyiv Smart Safe City) впроваджений столичним комунальним підприємством «Інформатіка».

Даний унікальний модуль дозволяє шукати злочинців не тільки завдяки спеціалізованим камерам розпізнавання особи, а також за допомогою фіксування зображення з будь-якої камери відео спостереження установленої в рамках мережі та порівнювати їх з наявною базою правопорушників.

Використовуючи потужне серверне обладнання, яке під'єднанне до системи «ІПНП» ІП «Гарпун», дозволяє миттєво обмінюватись даними із національною базою розшуку [2, с, 243].2

Вагоме значення мають інформаційні системи з автоматичною реєстрацією, де фіксуються дані про факти звернення до цих систем з метою отримання певної послуги, входу на певні об'єкти, соціальні мережі тощо. За ними можна встановити факт звернення до системи, місце перебування особи, що розшукується (системи банківських установ, навчальних закладів, оператори мобільного зв'язку, адміністратори мереж тощо). Крім аналітичного модуля відеоспостереження «Безпечне місто» можливо використання систем відеоспостереження банківських установ якими користується розшукуваний. Сучасні системи відеоспостереження допомагають створювати записи, які зберігаються та за допомогою яких можливо визначити місце, або навіть район перебуваня розшукованого [3, с. 226-227]3

---

[1]Офіційний сайт Верховної ради України/ Про затвердження Положення про інформаційну підсистему «Електронна розшукова справа» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» наказ МВС № 553 від 05.07.2023/URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1504-23#Text

[2]Негребецький В. В. Біометрічні системи в судово експертній діяльності при розслідуванні міжнародних кримінальних правопорушень проти дітей с. 239-252. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7890/16468-1?inline=1

[3]Д.В. Дабіжа Використання інформаційних систем під час розслідування кримінальних правопорушень/ Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ/ № 4.-2015. с.221-229

Підсумовуючи, можливо дійти висновку, що використання оперативними підрозділами інформаційних систем та обліків під час проведення міжнародного розшуку осіб, відіграють важливу роль, допомагають швидкому виконанні поставлених завдань перед ними та унеможливлюють скоєння нових злочинів розшукуваними особами.

Зайцева Анна Романівна,
слухач магістратури ІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Матюшенко Олена Іванівна**, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути визнана лише фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до кримінального законодавства може настати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК) [1]. Не можуть бути суб'єктами злочинів юридичні особи (підприємства, установи, державні і громадські органи й організації).

Суб'єктом злочину є лише така фізична особа, що має здатність усвідомлювати фактичні обставини і суспільну небезпеку своїх дій і керувати ними, тобто особа осудна. Винність особи виключається, коли в момент здійснення суспільно небезпечного діяння в силу свого психічного стану вона була нездатна адекватно сприймати навколишню дійсність і належним чином реагувати на життєві ситуації.Таким чином, суб'єктом посягання на життя державного чи громадського діяча може бути громадянин України, іноземець або особа без громадянства. Ч. 2 ст. 22 КК встановлює, що це може бути особа, що досягла 14-річного віку.

Встановлення суб'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча пов'язано зі значною кількістю проблемних питань порівняно з їх об'єктивною стороною й її ознаками. Суб'єктивна сторона злочину є найбільш прихованим елементом складу злочину, адже є результатом діяльності свідомості людини. Суб'єктивна сторона характеризує інтелектуально-вольове, тобто внутрішнє, ставлення суб'єкта до таких об'єктивних елементів

та ознак, як об'єкт, дія чи бездіяльність, наслідки, причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) та наслідками.

Об'єктивна сторона посягання на життя державного чи громадського діяча тісно пов'язана з його суб'єктивною стороною. Посягання на життя державного чи громадського діяча – виразний умисний злочин, для якого притаманним є завчасне ретельне планування злочинних актів. У цьому злочині простежується взаємозв'язок об'єктивної сторони із злочинним умислом суб'єкта, а ознаки об'єктивної сторони складу можуть одночасно характеризувати і суб'єктивну сторону. З аналізу цих елементів починається розкриття і правове осмислення механізму реалізації умислу і почуттів суб'єкта, установлення його вини, мотиву і мети, що трансформується у обставини, що свідчитимуть про форму вини.

Вина є основною й обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення. Кожна форма вини містить у собі ознаки (елементи, моменти), що характеризують прагнення особи і його волі, а також дозволяють розрізняти форму вини і їх види.

Визначаючи посягання на життя державного чи громадського діяча як умисний злочин з прямим умислом, ми маємо на увазі, що особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчиненого ним діяння, передбачала суспільно небезпечні наслідки, бажала настання цих наслідків. На можливість вчинення злочинів тільки з прямим умислом також вказує така ознака, як достовірне знання особою обставин, передбачених в об'єктивній стороні складу правопорушення.

Умисел у даному складі характеризується наступними рисами. Суб'єкт усвідомлює, що він вчиняє діяння, спрямоване на позбавлення життя саме державного чи громадського діяча саме в зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю та бажає вчинити це діяння. Цими двома рисами вичерпується зміст прямого умислу при посяганні на життя державного чи громадського діяча.

Таким чином, посягання на життя державного чи громадського діяча може здійснюватись тільки з прямим умислом. Зміст умислу характеризується сукупністю тих об'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча, які відбиваються у свідомості винного і мають значення для кваліфікації вчиненого.

Всім діянням властиві ті або інші мотиви і мета їх вчинення. Мотив кримінального правопорушення – це ті внутрішні спонукання, якими керується суб'єкт при вчиненні діяння. За моментом виникнення мотив завжди передує вчиненню кримінального правопорушення, тому що він виступає в якості підстави кримінального правопорушення і виправданням його вчинення в очах самого суб'єкта, що керується ним при вчиненні суспільно

небезпечного діяння. Мотив може мати місце лише при вчиненні умисних кримінальних правопорушень, тому що особливе психічне відношення винного до дії або бездіяльності або відсутність такого відношення свідчить лише про наявність мотивів самого діяння і не поширюється на їх суспільно небезпечні наслідки.

Мотиви при вчиненні посягання на життя державного чи громадського діяча можуть бути різноманітні: політичні, кримінальні, релігійні. Так, мотиви посягання на життя державного чи громадського діяча завжди пов'язані і викликані державною діяльністю потерпілого: 1) помста за державну діяльність; 2) кар'єризм; 3) корисливі мотиви; 4) вороже ставлення до Української держави [2, с. 46]. Мотиви, за якими може здійснюватися посягання на життя державного чи громадського діяча, це мотиви самоствердження, придання своїй діяльності особливої значущості, кар'єризм, політична конкуренція, помста за державну чи громадську діяльність, корисливі мотиви, релігійні. Мотивом злочинної поведінки, спонуканням до скоєння посягання на життя державного чи громадського діяча є саме державна діяльність потерпілого, яка по тим чи іншим причинам не влаштовує винного.

Таким чином, мотиви вчинення посягання на життя державного чи громадського діяча не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення і не впливають на його кваліфікацію. Однак їх визначення має важливе значення для встановлення вини суб'єкта та її доказування, оцінки ступеня суспільної небезпеки вчиненого, а також для виявлення умов вчинення кримінального правопорушення.

Мета кримінального правопорушення – це той результат, якого хоче досягти винний. Мету кримінального правопорушення необхідно відрізняти від фактичного його результату. Навіть збігаючись із метою, результат усе ж має зміст, що перебуває за межами умислів суб'єкта. У ряді випадків мотив і мета вчинення кримінального правопорушення можуть збігатися (корисливий мотив і мета у вигляді одержання якогось матеріального блага при посяганні на життя державного чи громадського діяча). Але вони можуть і не співпадати одне з одним. У процесі перетворення усвідомленої потреби в мотив відбувається й остаточне відпрацювання і обґрунтування мети. Як мету посягання на життя державного чи громадського діяча, очевидно, варто вказати лише заподіяння шкоди національній безпеці і певній ділянці політичної системи України.

Таким чином, розглядаючи мету посягання на життя державного чи громадського діяча – спричинення шкоди певній ділянці політичної системи України, ми можемо зробити висновок, що вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного кримінального правопорушення.

Взагалі, аналізуючи вину, мотив і мету посягання на життя державного чи громадського діяча, які складають суб'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, автор дійшов наступного висновку. Посягання на життя державного чи громадського діяча може здійснюватись тільки з прямим умислом. Зміст умислу характеризується сукупністю тих об'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча, які відбиваються у свідомості винного і мають значення для кваліфікації вчиненого. Вчинення такого посягання з непрямим умислом неможливе.

Мотиви вчинення посягання на життя державного чи громадського діяча не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і не впливають на його кваліфікацію. Однак їх визначення має важливе значення для встановлення вини суб'єкта та її доказування, оцінки ступеня суспільної небезпеки вчиненого, а також для виявлення умов скоєння кримінального правопорушення. Мотиви, за якими може здійснюватися посягання на життя державного чи громадського діяча, можуть бути наступними: самоствердження, придання своїй діяльності особливої значущості, кар'єризм, політична конкуренція, помста за державну чи громадську діяльність, корисливі чи релігійні мотиви. Розглядаючи мету посягання на життя державного чи громадського діяча – спричинення шкоди певній ділянці політичної системи України, ми можемо зробити висновок, що вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2021 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. Київ : Атіка, 1999. 464 с.

Зеленчук Володимир Олегович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ

Кримінально-правова оцінка та експертний аналіз наративів російської пропаганди є одним із необхідних передумов протидії їй як своєрідному засобу ведення війни, що має на меті знищення або підкорення українців. Це зумовлено тим, що механізм пропаганди, зокрема, включає в себе поширення інформації, яка, з точки зору кримінального права, може розцінюватись як публічні заклики до порушення конституційного ладу України, вчинення терористичних

актів на території України, масових заворушень, ведення агресивної війни, а також до вчинення злочину геноциду.

Безпосередньо ознаки злочину публічних закликів до геноциду мають ряд специфічних рис, які визначають особливості його кримінально-правової кваліфікації, однак породжують ряд проблем, що потребують подальшого наукового опрацювання.

По-перше, в Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року, а також в Римському статуті Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, порівняно з чинною редакцією Кримінального кодексу України, містяться різні підходи до текстуального опису, на перший погляд, одного і того ж кримінально-караного діяння.

Якщо в міжнародних нормативно-правових актах використовується фраза "пряме і публічне підбурювання до здійснення злочину геноциду", то в частині другій статті 442 КК України - "публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів".

Як наслідок, КК України не містить обов'язкової ознаки "прямості", яка згідно практики міжнародних судових трибуналів визначається як відсутність розпливчастості та опосередкованості закликів до вчинення геноциду, тобто підбурювання повинно безпосередньо спровокувати людину до негайних дій.

Акцент в КК України на способах вчинення підбурювання (заклики, виготовлення матеріалів із закликами, їх розповсюдження), однак не на "спонукальній" суті самого підбурення призводить до складнощів в ідентифікації геноцидальних наративів в усій масі російської пропагандистської риторики.

Ігнорування ж такої складової може призвести до відсутності належної доказової бази сторони обвинувачення в майбутніх міжнародних кримінальних процесах над російськими пропагандистами.

По-друге, частина друга статті 442 КК України виділяє публічні заклики до геноциду у самостійний закінчений склад злочину. Такий підхід зумовлений тим, що Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року у статті 3 відносить пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду до окремого карного діяння.

Самостійність складу такого злочину теоретично дозволяє притягнути винних осіб до відповідальності без доведення факту вчинення злочину геноциду. Більше того, чітка вказівка на це міститься в рішенні апеляційної палати Міжнародного трибуналу щодо Руанди від 28.11.2007 у справі № ICTR-99-52 (Справа Медіа) [1], де суд зазначив, що злочин

прямого та публічного підбурювання до скоєння геноциду є незакінченим злочином, караним, навіть якщо жоден акт геноциду не був скоєний.

Водночас Міжнародний трибунал в ряді інших рішень підтвердив, що акти геноциду мали місце на території країни, а тому міжнародні судові інституції ще жодного разу не розглядали злочин підбурювання до скоєння геноциду як дійсно окремий склад злочину, без врахування попередньо встановлених фактів здійснення злочину геноциду.

Натомість чинна редакція частини другої статті 442 КК України є підставою для притягнення винних осіб до відповідальності лише за вчинення однієї з перелічених в цій частині дій, за умови, що такі дії стосувались поширення закликів до вчинення геноциду.

По-третє, практика міжнародних трибуналів щодо застосування "широкого" підходу в дослідженні усіх супутніх обставин вчинення злочину підбурювання до скоєння геноциду дозволяє виділити характерні ознаки інформації, яка за своєю суття є знаряддям цього злочину.

Такий підхід міжнародних правників досить чітко відображений у обвинувальному акті від 01 березня 2021 року у справі № MICT-13-38 щодо обвинувачення Фелісьєна Кабуги (засновника медіа, через яке поширювалась геноцидна риторика в Руанді) [2], в якому прокурори Міжнародного залишкового механізму для кримінальних трибуналів доводять факт вчинення обвинуваченим злочину шляхом розкриття наступних ознак:

- наявність прямих закликів до знищення групи-жертви або вчинення інших дій геноцидного характеру;
- використання евфемізмів, пом'якшувальних слів, висловів задля приховування факту геноциду, його масштабу або інших протиправних дій, спрямованих проти групи-жертви;
- дегуманізація представників групи-жертви;
- сакралізація вчинюваних злочинів;
- схвальне висвітлення вже вчинених злочинів;
- популярність та джерела фінансування медіа, яке поширює геноцидні наративи.

Натомість матеріали національної судової практики щодо притягнення до відповідальності винних у вчинені злочину, передбаченого частиною другою статті 442 КК України, свідчать про використання "вузького" та навіть неоднозначного підходу у розкритті ознак цього злочину.

Так шляхом аналізу вироку від 13 лютого 2023 року у справі № 761/17683/22 [3] можна дійти висновку, що протиправні дії підсудного полягали у поширенні через власний обліковий запис в соцмережі

лише однієї репліки, в змісті якої семантико-текстуальна експертиза встановила наявність ознак публічності та імперативної (спонукальної до фізичного знищення українців як нації) модальності .

Натомість у вироці від 31 жовтня 2022 року у справі № 753/5145/22 [4] досліджено опублікований в соцмережі текст із обґрунтуванням доцільності знищення окремих груп українців (військовослужбовців та патріотично налаштованих громадян України), в якому експерт встановив наявність ознак публічних закликів до знищення українців як нації, а також ліквідацію їх національної ідентичності.

Таким чином, практика застосування статті 442 КК України свідчить про її нерелевантність положенням міжнародних договорів та правозастосовчим досягненням міжнародних трибуналів. Хоча звуження ознак злочину підбурювання до геноциду призводить до спрощення кримінально-правової кваліфікації та подальшого притягнення до відповідальності винних осіб, такий підхід ускладнює доведення системності та зв'язку між вчиненими воєнними злочинами, злочинами проти людяності, які в своїй сукупності та при наявності спеціального наміру є елементами злочину геноциду.

Список використаних джерел

1. Прокурор проти Фердінанда Нахімани, Жана–Боско Бараягвіа та Гасана Нгезе (The Prosecutor vs Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze): рішення Міжнародного трибуналу щодо Руанди від 28.11.2007. URL: https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-99-52/MSC31299R0000555179.PDF (дата звернення 09.11.2023).

2. Прокурор проти Фельсієна Кабуги: другий змінений обвинувальний акт Прокурора Міжнародного залишкового механізму для кримінальних трибуналів від 01.03.2021. URL: https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-99-52/MSC31299R0000555179.PDF (дата звернення 09.11.2023).

3. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 13.02.2023 у справі № 761/17683/22 (провадження №1-кп/761/889/2023). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109397364 (дата звернення: 09.11.2023).

4. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 31.10.2022 у справі № 753/5145/22 (провадження №1-кп/753/1240/2023). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107195357 (дата звернення: 09.11.2023).

Зіміна Валерія Михайлівна,
студентка Криворізького факультету
Національного університету «Одеська
юридична академія»
Привиденцев Олександр Геннадійович,
асистент кафедри кримінально-правових
дисциплін Криворізького факультету
Національного університету «Одеська
юридична академія»

НАЙМАНСТВО: КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Військові конфлікти постійно відбувались на протязі історії людства, однак за останні п'ятдесят років наймасштабніший конфлікт відбувається на території нашої держави. Війна в Україні за своєю жорстокістю перевищила всі збройні конфлікти за останні роки. За наявними даними, участь у війні приймають не тільки військові й комбатанти, але й найманці. Відповідно з цим, підвищився рівень кримінальних проваджень за ст. 447 Кримінального кодексу України (далі- КК України), тому наявною є проблема правильної кваліфікації даного кримінального правопорушення. Особливе місце в цій кваліфікації займає визначення суб'єкту складу кримінального правопорушення та відокремлення понять найманця від іноземного добровольця та комбатанта.

Історія найманців сягає давнини. Не є виключенням, що ця професія являє собою одну з найстаріших. Перші спогади про найманців були задокументовані ще за часів Стародавнього Єгипту та Давньої Греції, де заможні громадяни знаходили людей, які б несли за них військову повинність, в свою чергу наймачі повинні були сплатити винагороду. В епоху Середньовіччя, на території Італії, стали розповсюджуватись найманці-кондотьєри, які за своїм статусом були професійними військовими. В цей же період основним постачальником найманців була Швейцарія, адже піхота швейцарської армії вважалася кращою у Європі, а тому попит на їх військових був великим. Не була осторонь й Київська Русь, коли князь Ігор у 944 році вирушаючи до Константинополя зміцнив своє військо печенігами [1, с. 8-25]. Зрозумілим стає те, що всі найманці влаштовувались на таку роботу не через заможне життя. Для деяких, це був єдиний шанс заробити для себе та своєї родини. В свою чергу, наймачі закривали власну проблему військової повинності або підвищення обороноздатності своєї армії.

Враховуючи тенденції сучасного міжнародного права, на 35 сесії Генеральної Асамблеї ООН було визначено, що використання найманців суперечить основоположним принципам міжнародного права впливаючи на міжнародний мир і безпеку. У 1989 році Рада ООН прийняла Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, де зазначається, що найманцем може бути особа, яка була завербованою на місці або за кордоном для участі у військовому конфлікті, бере участь за винагороду, що перевищує винагороду комбатантів, не є громадянином жодної зі сторін конфлікту, не входить до складу збройних сил конфліктуючих сторін та не послана третьою державою для виконання офіційних обов'язків [2]. Ратифікувавши цю Конвенцію, Верховна Рада України визначила найманство кримінально карним діянням.

Ст. 447 КК України за своєю структурою не є бланкетною, а отже не посилається на інші нормативно-правові акти, включаючи міжнародне законодавство, проте в примітці даної статті було закріплено законодавча дефініція найманця в розумінні кримінального закону, а саме визначені критерії, за якими особу можна кваліфікувати як найманця. Так, найманцем, вважається особа, яка відповідає наступним критеріям, а саме: це особа, яка була спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати участь у збройному конфлікті, спрямованому на зміну чи повалення конституційного ладу, чи захоплення державної влади, чи перешкоджання діяльності органів державної влади, чи порушення територіальної цілісності; особа бере участь у збройних конфліктах з метою одержання будь-якої особистої вигоди; ця особа не є ні громадянином або підданим сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті; особа не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються воєнні чи насильницькі дії; особа не послана державою, яка не перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил [3].

Отже, однією із обов'язкових кваліфікуючих ознак найманця можна виокремити участь найманця у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди. Наведене надає нам право стверджувати, що склад злочину найманства включає в себе таку обов'язкову ознаку, як корисливий мотив.

Досліджуючи вказану ознаку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 447 КК України вбачається, що її зміст не розкривається у диспозиції цієї правової норми.

Так, кримінальне законодавство України оперує поняттям «неправомірна вигода», яку С. В. Якимова розглядає як: 1) грошові

кошти; 2) інше майно; 3) переваги; 4) пільги; 5) послуги; 6) нематеріальні активи; 7) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру [4, с. 294].

В свою чергу Міжнародна конвенції «Про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців» при визначенні критеріїв віднесення осіб до найманців, визначає таку участь у військовому конфлікті за винагороду, що перевищує винагороду комбатантів. За положенням міжнародних норм права корисливий мотив дій найманця визначається порівнянням отриманих матеріальних винагород вказаною особою із комбатантом.

Національне законодавство корисливий мотив дій найманця тлумачить біль широко, порівняно з міжнародними нормами. Слід зауважити, що міжнародно-правова процедура тлумачення міжнародних договорів, визначена Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року, унеможливлює одностороннє тлумачення положень міжнародного договору, в тому числі й на рівні законодавця [5].

За відсутності у кримінальному законодавстві поняття «вигоди», широке тлумачення «неправомірної вигоди», яке охоплює, як майнові так і немайнові блага, вбачається правова невизначеність у кваліфікації дій найманця за ст. 447 КК України. Конкретизація в примітці до ст. 447 КК України корисливого мотиву в частині одержання найманцем саме матеріальної вигоди, на наш погляд, буде сприяти гармонізації національного законодавства з міжнародним [3].

Наведене нами дослідження доводить необхідність унормування кримінально-правової норми, яка визначає кримінально-каране діяння за найманство в частині конкретизації ознак корисливого мотиву шляхом зазначення одержання будь-якої особистої матеріальної вигоди особою, яка бере участь у воєнних або насильницьких діях.

Список використаних джерел

1. Наден О.В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії. Монографія. Київ: Атіка, 2005. 264 с.

2. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата звернення 15.10.2023)

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст.131;

4. Якимова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України.

Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 813. С. 292-298.

5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 15.10.2023)

Качковський Владислав Богданович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ

СУТНІСТЬ І РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ»

У чинному законодавстві України немає чіткого визначення поняття «працівник правоохоронного органу». Так, згідно з положеннями Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р., правоохоронними органами визнаються органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1]. Положеннями ч. 2 ст. 2 цього Закону передбачено, що захисту підлягають судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, вищезазначені працівники правоохоронних органів, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, військовослужбовці Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, співробітники Служби судової охорони, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які беруть безпосередню участь у охороні громадського порядку і громадської безпеки; контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України. Варто наголосити, що наведений законодавцем перелік правоохоронних органів не є вичерпним, що не характеризує вказаний нормативно-правовий акт як ефективний засіб правового регулювання правоохоронної діяльності [2, с. 10–14]. Разом з тим, існує думка про недоцільність визначення вичерпного переліку правоохоронних органів з огляду на динаміку мінливості системи центральних органів виконавчої влади в Україні, що охоплювала

систематичні реформування та реорганізацію правоохоронних органів [3, с. 50].

З цього випливає, що до правоохоронних пропонують відносити наступні: суди, прокуратуру, Національну поліцію України, Службу безпеки, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Національну гвардію України, Управління державної охорони, органи юстиції, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інші. «Іншими» слід вважати: Службу зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Рахункову палату та тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України.

Крім того, доцільно розширити перелік правоохоронних органів за рахунок співробітників новостворених Державного бюро розслідувань та Національного агентства з питань запобігання корупції.

Отже, система правоохоронних органів України на сьогодні поєднує правоохоронні органи як загального призначення (суди, прокуратура, Національну поліцію України, органи юстиції), так і спеціального (Національне антикорупційне бюро України, Національна гвардія України, Управління державної охорони, Служба зовнішньої розвідки України) [4, с. 319]. Критерієм віднесення того чи іншого органу до правоохоронного є його правоохоронна діяльність за способом здійснення та формою соціального призначення.

Відповідно безпосередньо правоохоронним органом визнають:

- державні органи, спеціально уповноважені здійснювати контроль за точним і неухильним додержанням законів, забезпечувати законність і правопорядок, здійснювати протидію злочинності, захист прав і свобод громадян, застосовувати заходи державного примусу до правопорушників;

- юрисдикційний орган, що уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права, правопорядку, розслідування або запобігання порушенням права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення законності;

- спеціально уповноважені державні органи, що наділяються державно-владними повноваженнями з метою професійного здійснення на підставі та у відповідності з чинним законодавством [5, с. 126].

На сьогодні змушені констатувати розмежованість кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та суспільних відносин у сфері правосуддя: кримінальні правопорушення, в яких потерпілим є працівник правоохоронного органу, зазначені в

диспозиції статей, що передбачені в розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» Особливої частини КК, а кримінальні правопорушення, в яких потерпілими є судді – в розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» Особливої частини КК. У разі прирівняння кримінально-правової охорони вказаних категорій осіб, втрачається сенс у подібній диференціації відповідальності за посягання на їх життя, здоров'я, майно у зв'язку з виконання професійних обов'язків [5, с. 128].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

2. Берлач А.І. Принципи діяльності правоохоронних органів у контексті адміністративної реформи в Україні. *Адміністративна реформа та проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів*. Сімферополь, 2008. Вип. 2. С. 10–14.

3. Беленок В.І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. … канд. юрид наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

4. Циганов О.Г. Правоохоронна діяльність та правоохоронні органи: сучасні підходи до визначення сутності та змісту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2015. № 3. С. 314-323.

5. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 446 с.

Ковтун Олексій Ілліч,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національного авіаційного університету

РЕЛІГІЙНИЙ ОБРЯД ЯК СИСТЕМООУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У ДИСПОЗИЦІЯХ СТ. 180 КК УКРАЇНИ

Відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду передбачена у ст. 180 КК України, але, нажаль, КК України не містить дефініції термінологічного звороту «релігійний обряд». Відсутнє вдале визначення і у Законі України «Про свободу совісті та

релігійні організації» [1] (далі – Закон), так як і у будь-якому іншому нормативному акті України.

Так, у тексті Закону релігійний обряд визначається як публічний релігійний захід і вживається як синонім таких понять як «богослужіння», «церемонія», «похід» тощо (п. 3 абз. 4 ст. 16). Словник української мови дає визначення «заходу» як сукупності дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [2]. Очевидно, що для ефективного використання кримінального законодавства України необхідно дати конкретне визначення вищезазначеного термінологічного звороту, тому що ті кримінально-правові норми, в яких вживається це поняття містять бланкетні диспозиції.

Релігійний обряд є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що передбачені у диспозиціях ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» КК України, тому що релігійний обряд згадується у тексті диспозицій обох частин цієї статті. Навіть з назви статті видно, що для кваліфікації кримінального правопорушення за цією статтею необхідно чітко розуміти, що таке релігійний обряд. Якщо обряд не релігійний, то відповідні діяння не є кримінальним правопорушенням. Наприклад, весілля не є релігійний обрядом, але таїнство вінчання уже є, тому перешкоджання весільному обряду не буде кваліфікуватися за ст. 180 КК України.

На думку М.І. Мельника, релігійний обряд є сукупністю визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій віруючих, спрямованих на встановлення обопільних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Релігійний обряд є складовою релігійної діяльності, до якої належать також богослужіння, релігійні церемонії, процесії, інші індивідуальні чи колективні дії, пов'язані із сповідуванням і поширенням обраної віри [3, с. 551-552].

У деяких джерелах поняття «релігійний обряд» вживається як синонім поняття «церковний обряд» та означає зовнішній прояв віри у Бога. Наприклад, Велика українська енциклопедія визначає релігійний обряд як сукупність символічних індивідуальних або колективних дій віруючих, які об'єктивують їхні релігійні уявлення і спрямовані на встановлення (підтримання, засвідчення) зв'язку між людиною і надприродними силами [4].

В свою чергу, В.В. Новіков вказує, що релігійні обряди – це сукупність визнаних внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій вірян, спрямованих на встановлення двосторонніх відносин між людиною і надприродними об'єктами [5].

На нашу думку, релігійний обряд є певними публічними ритуальними діями, які мають сакральний, тобто священний, присвячений Богу зміст. Тому що, релігія складається як із

внутрішньої складової – віри, тобто внутрішніх переконань віруючої людини, так і зовнішньої – публічного прояву віри у Бога, зокрема, релігійного обряду.

Тепер необхідно визначити до якої саме ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення відноситься релігійний обряд. Як відомо з теорії кримінального права, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення включає обов'язкові та факультативні ознаки. Обов'язкові ознаки кримінального правопорушення складаються з суспільно небезпечного діяння, суспільно-небезпечного наслідку та причинового зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідком. Факультативні ознаки кримінального правопорушення, в свою чергу, складаються з місця, часу, способу, знарядь, засобів, обстановки та інших обставин, які характеризують подію злочину. Факультативні ознаки теж можуть бути обов'язковими, якщо вони вказані у диспозиції відповідної статті. Спробуємо з'ясувати, до якої саме ознаки об'єктивної сторони може відноситися релігійний обряд.

На нашу думку, релігійний обряд не може бути місцем вчинення кримінального правопорушення, тому що місце вчинення кримінального правопорушення, зазвичай, визначається як певна територія або інше місце, де було вчинене суспільно небезпечне діяння, або його основна частина (формальний склад) або настали суспільно небезпечні наслідки (матеріальний склад). Тобто, оскільки Закон визначає релігійний обряд як публічний релігійний захід, то він не обов'язково залежить від якоїсь певної територій і може відбуватися як на певних місцях (кладовищах, місцях поклоніння, паломництва тощо), у стаціонарних приміщеннях (храмах, релігійних будівлях, молитовних домах чи будь-яких приміщеннях), так і в русі (наприклад, на хресній ході, у автомобілі, у літаку, у пересувному храмі тощо).

Окремі вітчизняні вчені визначають час вчинення кримінального правопорушення як певний часовий період або проміжок часу. Враховуючи це слід дійти висновку, що релігійний обряд не може бути часом вчинення кримінального правопорушення, тому що хоча він і відбувається в певний проміжок часу, але із змісту диспозиції ч. 1 ст. 180 КК України можна зрозуміти, що злочинне діяння «незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду» може як зірвати релігійний обряд, так і поставити його під загрозу зриву, тобто кримінальне правопорушення може відбуватися ще до самого релігійного обряду. У диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, взагалі, йдеться про вчинення «примушування священнослужителя до проведення релігійного обряду», тобто, очевидно, що злочинне діяння може вчинюватися тільки до початку самого релігійного обряду з метою його проведення.

На нашу думку, релігійний обряд своїми ознаками підпадає під характеристику обстановки вчинення кримінального правопорушення, оскільки під обстановкою вчинення кримінального правопорушення, зазвичай, у вітчизняній науковій літературі розуміють сукупність визначених у законі факторів, що становлять середовище, зовнішнє оточення, ситуацію в умовах якої вчинюється кримінальне правопорушення. Тобто, обстановка – це відповідні об'єктивні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення [6].

Релігійний обряд у диспозиціях ч. 1 та ч. 2 ст. 180 КК України є системоутворюючою ознакою об'єктивної сторони юридичних складів злочинів. На підтвердження цієї тези приведемо такі аргументи:

- якщо обряд не є релігійним, то склади цих кримінальних правопорушень відсутні;
- місце здійснення релігійного обряду не впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення;
- час здійснення релігійного обряду також не впливає на кваліфікацію за ст. 180 КК України.

Таким чином, є підстави для висновку, що системоутворюючою ознакою є саме релігійний обряд.

Список використаних джерел

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 09.11.2023).

2. Захід. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)* : URL: http://sum.in.ua/s/zakhid (дата звернення: 09.11.2023)

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ, 2018. 1360 с.

4. Обряди релігійні. *Велика українська енциклопедія* : веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/Обряди_релігійні (дата звернення: 09.11.2023).

5. Новіков В. В. Релігійна діяльність в Україні: сутність, форми, значення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія Економічна. Серія Юридична.* 2018. Т. 20. С. 191-195.

6. Безик Г. Правові аспекти обстановки вчинення злочину. *Наукові конференції* : URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1356 (дата звернення: 09.11.2023)

Коломієць Сергій Сергійович,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ

Система загальних засад звільнення від покарання складається з загальних, групових та спеціальних правил звільнення від покарання [1].

Загальні правила загальних засад звільнення від покарання мають поширюватися на всі без винятку види звільнення від покарання. Вважаємо, що ці правила мають надати суду чітку відповідь: яка мета звільнення від покарання; ким воно застосовується і на підставі яких законодавчих положень; які універсальні положення мають бути враховані; до яких осіб не застосовується звільнення від покарання.

Першим правилом, яке, вважаємо, заслуговує на закріплення є стрижневе правило щодо врахування судами мети звільнення від покарання. Будучи певною мірою декларативним, це правило спрямовує законодавця та суд чітко визначитися в обґрунтованості звільнення особи від покарання з певної підстави. Вважаємо, що метою звільнення від покарання слід вважати справедливе застосування закону про кримінальну відповідальність щодо кожного засудженого, з урахуванням особливостей конкретного кримінального правопорушення та особи винного.

Водночас це правило, вважаємо, має надати відповідь суду на питання про те, як бути у разі, якщо до особи може бути застосовано одночасно декілька справедливих видів звільнення від покарання. Йдеться про розв'язання судом конкуренції різновидів звільнення від покарання. Це питання розв'язано українським вченим О. П. Горохом [2, с. 73, 117-122]. На нашу думку, це правило може стати другою складовою аналізованого правила загальної засади, оскільки воно гармонічно в нього втілюється.

Другим правилом, яке, вважаємо, заслуговує на закріплення, є правило загальних засад звільнення від покарання, яке вже сформульоване в ч. 1 ст. 74 КК України. При цьому видається слушною пропозиція О.П. Гороха змінити для одноманітності та забезпечення системності термінологію, яка використовується в цьому законодавчому положенні [2, с. 587]. Варто зазначити, що творчі здобутки цього автора, а також Є.О. Письменського в аспекті недопущення звільнення від покарання з підстав, не передбачених КК, були сприйняті авторами проєкту нового КК України [3, с.297-304]. Адже положення Розділу 3.4. «Звільнення від покарання. Зміна

призначеного покарання» наразі містять статтю 3.4.8., що передбачає можливість відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною. При цьому на шпальтах проєкту нового КК України можна побачити примітку його розробників про необхідність внесення у зв'язку з існуванням цієї норми відповідних змін до ст. 536 КПК України (очевидно йдеться про виключення відповідних положень з КПК України) [4].

Третім правилом, яке, на нашу думку, теж має бути відображено в загальних правилах звільнення від покарання, є правило, запропоноване О.П. Горохом щодо врахування судом положень Загальної частини КК України. Автор вважає, що зміст цього правила вимагає врахування *судом* (курсив мій – *С. Коломієць*) усіх принципових положень, що містяться в інших нормах Загальної частини Кодексу [2, с. 116-117]. Проте викликає застереження вказівка цього вченого лише на одного суб'єкта, що має враховувати це правило, – суд. В силу закріпленого в Кримінальному кодексі України положення про те, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення, підлягають кримінальної відповідальності за цим Кодексом (ч. 1 ст. 6 КК), очевидно, що розроблено О.П. Горохом положення повинно поширюватися також і на законодавчий орган при ухваленні ним закону України про амністію, а також на Президента України при виданні ним акта про помилування. Таким чином, ми підтримуємо ідею цього автора, однак з певними редакційними уточненнями.

Четверте правило, вважаємо, має дати суду вичерпну відповідь на питання про те, до яких осіб не застосовується звільнення від покарання.

Починаючи з 2014 року законодавець почав впроваджувати політику щодо обмеження застосування певних видів звільнення до осіб, які вчинили певні злочини. І це є вже сформованим правилом. Аналіз зарубіжного законодавства та праць вчених засвідчує, що ідея з обмеженням у застосуванні певних різновидів звільнення від покарання до осіб, які вчинили певні злочини, не є новою чи оригінальною для сучасного кримінального законодавства. При цьому видається обґрунтованою зареєстрована на сайті Електронних петицій офіційного інтернет-представництва Президента України 12 серпня 2022 р. петиція щодо встановлення заборони звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) щодо осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки.

З урахуванням наведеного, як варіант, пропонуємо у частинах 1-4 ст. 74 КК викласти такі загальні правила загальних засад звільнення від покарання:

«Стаття 74. Загальні засади звільнення від покарання

1. Особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, має бути застосований справедливий вид звільнення від покарання. У разі одночасного встановлення підстав для застосування двох і більше видів звільнення від покарання має бути застосовано вид звільнення від покарання, який передбачений спеціальною нормою, або той вид звільнення, який найбільшим чином поліпшує становище особи.

2. Звільнення засудженої особи від покарання, крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовувати тільки суд у випадках, передбачених цим Кодексом.

3. Звільнення від покарання засудженої особи здійснюється відповідно до положень Загальної частини Кодексу.

4. Звільнення від покарання, передбачене в ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 79, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82, ч. 2 ст. 86 цього Кодексу, не застосовується до осіб, які засуджені за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, катування, передбачене ч. 3 статті 127 цього Кодексу, а також злочини проти основ національної безпеки, вчинені в особливий період або в умовах надзвичайного стану».

Список використаних джерел

1. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. Evropský politický a právní diskurz. Volume 9, Issue 5, 2022. 81-96.

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.5.6

2. Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України. Дис. д-ра юрид. наук, Ін-т Держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. 697 с.

3. Письменський Є.О., Горох О.П. Про напрями сучасного реформування кримінального законодавства у сфері звільнення від покарання. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 297–304.

4. Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code

5. Для колаборантів, коректувальників та зрадників призначення лише реального відбування покарання, а також заборона на звільнення під заставу. https://petition.president.gov.ua/petition/158004

Кононович Олександр Сергійович,
слухач магістратури ІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Матюшенко Олена Іванівна**, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління

ПОТЕРПІЛИЙ У СТ. 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» (ст. 55 КПК України) [1]. До потерпілого відносять також особу, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

В юридичній науці не існувало і не існує чіткого, узагальненого термінологічного поняття державного і, особливо, громадського діяча і така ситуація потребує виправлення. Визначаючи істотні ознаки і обсяг цих понять, слід, на нашу думку, виходити з того, що цими поняттями охоплюються не будь-які особи, а досить вузька категорія осіб; інакше закон не використовував би названі терміни. Крім того, ці поняття повинні мати ті ж ознаки і той же зміст, що й однойменні поняття, використовувані як у міжнародному, так і вітчизняному законодавстві.

Словник української мови визначає термін «діяч» як «той, хто займає керівну посаду; той, хто відзначається своєю активністю та енергійністю на роботі, в галузі життя» [2, с. 312], що змістовно відповідає сутності державного та громадського діяча в їх широкому, загальному розумінні.

У диспозиції аналізованої норми чітко зазначена категорія державних чи громадських діячів, які можуть бути потерпілими від даного кримінального правопорушення: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів

України, Голова чи суддя Конституційного Суду або Верховного Суду, або вищих спеціалізованих судів, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки, Директор Державного бюро розслідувань, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахункової палати, Голова Національного банку, керівник політичної партії [3].

Відповідно до положень ст. 102 Конституції України, Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [4].

Голова Верховної Ради України та народний депутат України є наступними уповноваженими особами у переліку диспозиції ст. 112 КК. Законодавча влада в демократичній державі здійснюється загальнодержавним представницьким органом – виборним колегіальним органом держави, який виражає суверенну волю народу, покликаний регулювати важливі суспільні відносини головним чином шляхом прийняття законів, здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади і вищих посадових осіб. Відповідно до ст. 75 Конституції України Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні [4].

Згідно з положеннями ст. 113 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р., Кабінет Міністрів України (уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри (ст. 114 Конституції України). Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»,

Значна частина осіб з переліку диспозиції ст. 112 КК є представниками вищих органів судової ланки влади в Україні. Це – Голова та члени Вищої ради правосуддя, Голова та члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова та судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. Відповідно до положень ст. 124 Конституції України, правосуддя у державі здійснюють виключно суди; не допускається делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи

посадовими особами; народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Генеральна прокуратура України є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних та місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури. Генеральний прокурор як керуюча особа прокуратури вищого рівня набуває статусу державного діяча.

Одним з нововведень ст. 112 КК є поповнення переліку потерпілих новою особою – Директором Національного антикорупційного бюро України. Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Протягом останніх років ст. 112 КК зазнала змін: відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів» від 17.11.2021 р. запропоновано визнавати Директора Бюро економічної безпеки України [5].

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який діє на підставі ст. 101 Конституції України та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в силу свого особливого статусу та надзвичайних повноважень щодо здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина правомірно віднесений до державних діячів.

Згідно із ст. 98 Конституції України, контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата, яка діє у складі Голови Рахункової палати, його заступника та інших членів Рахункової палати.

Голова Національного банку України як особа, керує Національним банком України, який, на підставі ст. 100 Конституції України та Закону України «Про банки і банківську діяльність»,

розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [27; 10]. Враховуючи те, що Голова Національного банку України очолює установу, яка є центральним банком держави, особливим центральним органом державного управління, що визначає основні напрямки державної кредитно-фінансової політики та банківської системи в України, сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів, правомірно, що Голова Національного банку має статус державного діяча.

Отже, встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя державних чи громадських діячів з чітким визначенням у КК кола осіб, які можуть бути потерпілими від діяння, вказаного у диспозиції ст. 112 КК, є відмінною рисою вітчизняного законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: https://zakon.rada.gov.ua

2. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Том 4 / Укладачі В.В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2000. 837 с.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2021 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Конституція України : URL: https://zakon.rada.gov.ua.

5. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» : URL : https://zakon.rada.gov.ua

Коробко Михайло Олександрович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ОРГАНАМИ НП УКРАЇНИ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Крадіжки, пограбування, розбої, шахрайство та інші кримінально карані дії завжди бентежили спокій законослухняних громадян [1]. У зв’язку із вторгненням рф на територію України, було прийнято ряд змін до кримінального законодавства, що посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів. Це було здійснено в першу чергу, як превентивна захід щодо запобігання вчиненню всіх видів злочинів.

Із 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до КК щодо посилення відповідальності за злочини за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Лише в разі вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі. Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років [2].

Способи здійснення квартирних крадіжок за останні 20— 30 років мало змінилися. До найпоширеніших відносять: зламування дверей і замків, розбирання стельових перекриттів, видавлювання шибок, застосування відмичок тощо [3].

З 24 лютого 2022 року розпочато досудове розслідування у майже 68 тис. кримінальних провадженнях щодо вчинення майнових злочинів в умовах воєнного стану, зокрема крадіжок (65,9 тис.), грабежів (1,8 тис.) та розбоїв (356) [4]. Регіонами з найбільшим рівнем квартирних крадіжок залишилися м. Київ (27 діянь на 100 тис. населення), Сумська, Дніпропетровська та Запорізька області (10–15) [5].

Відмічається зниження кількості вчинених окремих видів кримінальних правопорушень проти життя та здоров’я людей, а також проти власності, зокрема крадіжок – на 39% (зі 113,4 тис. до 69,4 тис.) [4]. Враховуючи вище викладене слід відмітити, що офіційна статисти ніколи не відображала реальної картини будь-якого виду злочину. Щодо вчинення квартирних крадіжок в умовах воєнного часу, є ряд причин, що негативно впливають на кількість зареєстрованих таких злочинів, а саме латентність, відсутність власників, що можуть заявити про вчинений злочин, так як вони перебувають за кордоном та ще не повернулися на рідні терена.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно відзначити, що наведені кількісні та якісні тенденції підтверджують складність проблематики протидії правоохоронними органами багаторівневим

транснаціональним добре організованим і злагодженим ієрархічним злочинним організаціям [6], що спрямували свою основну злочинну діяльність на вчинення квартирних крадіжок.

Список використаних джерел

1. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

2. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/.

3. Характеристика найпоширеніших корисливих злочинів. URL: http://lib-net.com/content/9319_Harakteristika_naiposhirenishih_korislivih_zlochiniv.html.

4. ЗВІТ Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf.

5. Лісниченко Л. В., Оцел В. В. Вплив війни в Україні на стан кримінальних правопорушень проти власності у 2022 році. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 146-148.

6. Павленко С.О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.

Кривонос Дарина Володимирівна,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

5 вересня 2023 року Верховною Радою України було проголосовано у другому читанні Закон України №9534 «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій

держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану», яким серед іншого залишено в силі функціонування Єдиного державного

реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у закритому режимі [1].

Зазначена подія та низка публікацій громадських активістів викликали значний суспільний резонанс, та, як наслідок, накладення вето Президентом України на прийнятий Закон у такій редакції. Після чого, вказаний Закон було повернуто на повторний розгляд з пропозиціями Президента України та врешті 20.09.2023 прийнятий Верховною Радою України з нормами, які передбачають забезпечення відкритого доступу до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Дискусії, які точаться навколо необхідності відкриття доступу до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час дії воєнного стану в Україні, породжують роздуми щодо впливу обов'язкового декларування чиновників на стан злочинності у сфері відмивання (легалізації) майна, здобутого злочинним шляхом. На перший погляд вказані явища далекі одне від одного, але глибинний аналіз їх сутності може призвести до встановлення ознак їх залежності та взаємовпливу.

Функціонування електронного декларування особами, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вимагає від чиновників декларувати всі свої активи, а також активи членів сім'ї. Тож, у разі отримання чиновником неправомірної вигоди, а інколи це можуть бути десятки мільйонів гривень, він має вирішити для себе дилему, з одного боку, із бажанням споживання цих активів, а з іншого – із неможливістю відкритого такого споживання без виклику підозр з боку контролюючих та правоохоронних органів, перш за все через те, що такий актив не задекларований.

Тож, бажання чиновника користуватися отриманими у злочинний спосіб благами (матеріальними чи вираженими в правах цінностями) спричиняє необхідність приховання злочинного походження активів, що в свою чергу спонукає чиновників до вчинення злочину із відмиванням (легалізацією, «відбілюванням») майна злочинного походження.

Для надання активам вигляду законно одержаних використовуються різні схеми із відмивання. Серед яких, вчинення фінансових операцій та правочинів, в тому числі із використанням суб'єктів, які підконтрольні чиновнику, зміни форми активів, їх перетворення у інший актив тощо.

Широкого застосування серед представників осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – суб'єктів декларування, набули дії з приховування фактів володіння майном з ознаками злочинного походження шляхом реєстрації права власності на майно за їх довіреними особами та/або родичами, які не входять до кола осіб – членів сім'ї декларанта, визначених Законом України «Про запобігання корупції».

Однак особи, які погоджуються здійснити оформлення права власності активів чиновників із ознаками злочинного походження на себе, у деяких випадках можуть стати суб'єктами вчинення кримінального правопорушення з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом за ст. 209 КК України.

Але чи будь-яке набуття та володіння майном злочинного походження буде переслідуватися відповідно до норм кримінального законодавства?

Згідно ст. 9 «Злочини з відмивання грошей» Конвенції Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму», ратифікованої Верховною Радою України Законом України від 17.11.2010 № 2698-VI, визнаються злочинними, серед іншого, й набуття майна, володіння ним або його використання, з усвідомленням під час одержання того, що таке майно є доходом, що в свою чергу означає будь-яку економічну вигоду, одержану чи набуту, прямо чи опосередковано, від злочинів [2].

Національний законодавець у ст. 209 КК України так само передбачив можливість притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію, вчинену у формі набуття, володіння майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом [3].

Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Верховного суду України від 15.04.2005 №5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», під набуттям коштів чи іншого майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного діяння, та володінням ними, потрібно розуміти відповідно одержання їх у фактичне володіння або перебування їх у господарському віданні за недійсними правочинами (якими одержанню таких коштів чи майна або володінню ними надано правомірного вигляду і тим самим - нібито легального статусу їм самим), тобто набуття особою права власності (володіння) на такі кошти чи майно при усвідомленні нею, що вони одержані іншими особами злочинним шляхом [4].

Така ж позиція сформульована і в науково-практичному коментарі до КК України за редакцією проф. Тація В. Я., докт. Юр.

наук Пшонки В. П., проф. Борисова В. І. та проф. Тютюгіна В. І. [5, с.289].

Науковці Чернявський С.С., Процюк О.В. та Хабчук О.О. у статті «Проблемні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 209 КК» також шукали відповіді на питання, які саме дії з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, можна кваліфікувати як форми прояву об'єктивної сторони легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Науковим пошуком та аналізом судової практики вказані науковці приходять до висновку, що відсутність в диспозиції статті, якою передбачена відповідальність за відмивання (легалізацію) майна, спеціальної мети на кшталт «…учинені з метою надання їх походженню легального статусу» не сприяє правильному розумінню та однаковому застосуванню аналізованої норми [6,с 91-93].

Підсумовуючи викладене, з одного боку, обов'язкове електронне декларування сприяє фінансовому контролю за статками чиновників з боку держави та суспільства та діє як запобіжник вчинення особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, корупційних правопорушень та інших правопорушень у сфері службової діяльності, які продукують незаконні доходи для чиновника. З іншого боку, необхідність декларування статків, у разі наявності незаконних доходів, спонукає суб'єктів декларування приховувати такі активи, в тому числі шляхом оформлення права власності на них на третіх осіб. Водночас, особи, які сприяють чиновникам у прихованні незаконних доходів, можуть бути суб'єктами вчинення кримінального правопорушення з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у формі набуття та володіння такими активами при усвідомленні особою, що вони одержані чиновником злочинним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Закон України №9534 «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» (не підписаний Президентом України). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1979283.

2. Закон України від 17.11.2010 № 2698-VI «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17#Text.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Постанова Пленуму Верховного суду України від 15.04.2005 №5 «Про практику застосування судами законодавства про

кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05#Text.

5. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар у двох томах/Том 2 Особлива частина/За загальною редакцією: акад. НАНУ, НАПНУ проф. В. Я. Тація; Генерального прокурора України, докт. Юр. наук В. П. Пшонки; акад. НАПНУ, проф. В. І. Борисова; проф. В. І. Тютюгіна. - 5-те вид. доп. – Харків, Право, 2013. – 1040 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tatsii_Vasyl/Kryminalnyi_kodeks_Ukrainy_Naukovo-praktychnyi_komentar_u_dvokh_tomakh_Tom_2_Osoblyva_chastyna.pdf?PHPSESSID=2glc0ddra0nvfk4rtph6rtbdj2.

6. Чернявський С.С., Процюк О.В., Хабчук О.О. Проблемні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 209 КК. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 84–95 URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1077/1/10.pdf.

Круглюк Григорій Володимирович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 272 КК УКРАЇНИ

Проблема об'єкта кримінального правопорушення – одна з основних і складних у науці кримінального права. Причиною дискусій, які тривають протягом багатьох років, на думку деяких науковців, є законодавча невизначеність змісту даного поняття, який має велике значення у кримінально-правовому вимірі. Визначення об'єкта кримінального правопорушення дозволяє з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчиненого кримінально-протиправного діяння, його суспільно небезпечні наслідки, знайти межі дії кримінально-правової норми, сприяє правильній кваліфікації вчиненого суспільно-небезпечного діяння, а також його відмежуванню від суміжних кримінальних правопорушень.

Для правильного розуміння сутності об'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 272 КК України «НАЗВА», слід проаналізувати зміст інших нормативно-правових актів, в першу чергу Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992р. і наказу Державного комітету з нагляду за охороною праці від 26.02.2005р. № 15 «Про перелік робіт з підвищеною небезпекою».

Взагалі-то система нормативно-правових приписів у цій сфері є достатньо розгалуженою і спрямована переважно на охорону життя та здоров'я людей.

Це зайвий раз підтверджує, що виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві доволі часто супроводжується відповідними порушеннями умов безпеки під час виконання робіт. За таких умов і постає актуальне не лише для теорії кримінального права, а й для практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) [1. с. 75]

В юридичній літературі традиційною є думка, що підставами класифікації ознак об'єкта кримінального правопорушення є: 1) ступінь узагальненості охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що виступають об'єктами різних злочинів (класифікація «за вертикаллю»); 2) важливість охоронюваних суспільних відносин, яким заподіюється безпосередня шкода конкретним кримінальним правопорушення (класифікація безпосередніх об'єктів «за горизонталлю») [2].

Проте, існує декілька варіантів щодо класифікації структури об'єктів кримінального правопорушення.

Найбільш поширеними є триступенева та чотириступенева класифікація об'єктів злочинів «по вертикалі». «Триступенева» класифікація об'єктів «по вертикалі» включає в себе: загальний, родовий і безпосередній об'єкти злочинів. Вона була запропонована В. Д. Меньшагіним 1938 р. і донині її підтримують більшість юристів [3].

На основі зазначеної класифікації «за вертикаллю» визначимо загальний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України КК України. Доволі часто, загальним об'єктом кримінального правопорушення науковці визнають усі суспільні відносини, що охороняються кримінально-правовими нормами. Конкретизуючи це твердження, В. Я. Тацій зазначав, що загальний об'єкт кримінального правопорушення складається з низки родових об'єктів і утворює лише ті суспільні відносини, які підлягають кримінально-правовій охороні [4].

Під загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, слід розуміти суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального закону України і які порушуються або можуть порушуватися внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Передусім, слід зазначити, що родовий об'єкт кримінального правопорушення найчастіше зазначається у назві розділу Особливої частини КК, оскільки кримінальні правопорушення в КК систематизовано за певною системою й розділи Особливої частини КК

формуються, певним чином виходячи з єдиного родового об'єкта певних груп кримінальних правопорушень.

Так, наприклад, розділ X названо «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва». Родовим об'єктом виступають саме ці суспільні відносини, тобто такий їх стан, який забезпечує безпеку виробництва.

Отже, родовий об'єкт має й практичне значення - у кожному конкретному випадку вчинення кримінального правопорушення необхідно встановити групу суспільних відносин , яким це діяння заподіює шкоду, а потім вже виходити на конкретну норму КК [5].

Щодо визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК слід відмітити, що він випливає зі сфери родового обєкта та має певні особливості, які відрізняють його від інших безпосередніх об'єктів суспільно-небезпечних діянь, передбачених розділом X «Кримінальні правопорушення у сфері безпеки виробництва» КК України [2].

Таким чином, для аналізу безпосереднього обєкта розглядуваного кримінального правопорушення, слід з'ясувати зміст виробничих процесів, які ставляться під кримінально-правову охорону.

Так, більшість робіт, що виконуються на виробництві та урегульовані спеціальними правилами, характеризуються підвищеною вірогідністю настання суспільно-небезпечних наслідків (водолазні, газонебезпечні, верхолазні та підземні роботи на рудниках та шахтах, тощо). Слід зазначити, що згідно зі статтею 33 Закону України «Про охорону праці» перелік робіт з підвищеною небезпекою затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці [6].

До того ж основний безпосередній об'єкт завжди встановлюється з урахуванням родового об'єкта і відповідно є його частиною. В той час, як додатковий безпосередній об'єкт може стосуватися абсолютно іншої групи суспільних відносин, на які разом із основним об'єктом здійснюється посягання або створюється його загроза.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є суспільні відносини, які забезпечують безпеку у сфері виробництва потенційно небезпечних видів робіт.

Додатковими об'єктами цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують життя та здоров'я особи.

Розгляд теоретичних питань про об'єкт злочину має важливе значення для перспектив подальшого дослідження проблем, пов'язаних зі встановленням складу злочину як підстави кримінальної

відповідальності особи та приведення науки кримінального права у відповідність до сучасних методів урегулювання суспільних відносин [7].

Список використаних джерел

1. Борисов В. І. Щодо проблеми відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК)від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК). В. І. Борисов, Н. В. Нетеса. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 25. - С. 74-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2013_25_10

2. Крайник Г.С. Питання обєкта злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Вісник прокуратури №1* (67) січень 2007. С. 36

3. Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ, Київ, 2019. 269 с.

4. Книженко О. О. Щодо внеску Василя Яковича Тація у дослідження об'єкта злочину. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_22

5. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанов. - 2-е вид., перероб. і доп. - К. : Юрінком Інтер, 2005. - 480 с.

6. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2695-XII- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text

7. Бандурка *І. О.* Об'єкт злочину *як* кримінально-правова категорія . *Право.ua.* 2015. № 2. С. 70-75.

Марків Тарас Олегович,
аспірант наукового ступеня доктора філософії кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНАМИ ДБР ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. Виконання завдань визначених в статті 1 профільного закону реалізується за допомогою

повноважень Державного бюро розслідувань, одним із яких відповідно до статті 6 є здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживання заходів до їх усунення [1].

Виключно з метою здійснення своїх повноважень ДБР має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, самостійно створює інформаційні системи та веде оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Державне бюро розслідувань, із дотримання законодавства про захист персональних даних. Забезпечує особисту безпеку особам рядового і начальницького складу, державних службовців Державного бюро розслідувань та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань. Пропонує та затверджує пропозиції до проектів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань. Підтримує співробітництво з поліцейськими та іншими відповідними органами іноземних держав та здійснює інші повноваження, передбачені цим Законом [2]. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – відіграє ключову роль в організації діяльності оперативних підрозділів щодо тактики протидії передусім організованим формам злочинності [3].

Отже, ефективне запобігання злочинності неможливе без чітко побудованої кримінологічної політики. Це включає інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності правоохоронних органів з метою прогнозування криміногенної обстановки; аналіз факторів злочинної поведінки; виявлення «гарячих точок»; кримінологічний аналіз проектів нормативно-правових актів; організацію високоефективної моделі профілактики правопорушень, включаючи віктимологічну профілактику; допомогу та реабілітацію потерпілих від злочинів; роботу з засудженими з метою їх виправлення та недопущення рецидиву тощо. Все це займає величезний обсяг роботи правоохоронної системи будь-якої розвинутої в правовому сенсі держави. Політика «боротьби зі злочинцями» постфактум демонструє свою неефективність, тому повинна бути реально переглянута в організації нових суб'єктів протидії кримінальній активності, в тому числі Державного бюро розслідувань. В іншому випадку позитивних змін та зрушень у практиці запобігання злочинності чекати не слід [4].

Таким чином, підводячи підсумок нашого дослідження, можна констатувати, що основною причиною незадовільного стану інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями є організаційний характер, що проявляється у відсутності єдиної системи щодо збору, накопичення, аналізу, узагальнення та використання інформації [5].

Список використаних джерел

1. Школьніков В. І., Калиновський О. В. Застосування кримінального аналізу в діяльності управління інформаційно-аналітичної розвідки Державного бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м. Одеса / редкол.: Г. О. Ульянова (голова) [та ін.]. — Одеса : Юридична література, 2018. С. 24-27.
2. Коваль В. М. Завдання та повноваження Державного бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м. Одеса / редкол.: Г. О. Ульянова (голова) [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2018. С. 153-155.
3. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.
4. Чернишов Г. М. Кримінологічні засади реформування правоохоронної діяльності в україні та створення Державного бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м. Одеса / редкол.: Г. О. Ульянова (голова) [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2018.С. 383-386.
5. Севрук В.Г. Окремі аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Держава та регіони. Серія: Право, 2021 р. № 2 (72). С. 104-113. DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.17.

Миргородська Кристіна Геннадіївна,
аспірантка наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Кризові явища в сучасній ринковій економіці зумовили нарощування в суспільстві криміногенного потенціалу. У цих умовах особливого значення набувають питання, пов'язані зі зміцненням системи національної безпеки, і, насамперед, безпеки економічної, орієнтованої на забезпечення стабільного розвитку суспільства і держави, їх захищеності від кримінальних загроз [1, с. 74].

В умовах зміни парадигми кримінального провадження, правового статусу його учасників, форм досудового розслідування та правосуддя загалом застосування суто «традиційних» тактичних прийомів виявлення та документування діяльності найбільш небезпечних виявів організованої та професійної злочинності є недостатнім. На рівні та якості функціонування підрозділів кримінальної поліції за сучасних умов, на думку опитаних практиків, поміж іншого позначаються такі об'єктивні чинники: перехід від «силових» способів учинення злочинів до «інтелектуальних» з використанням злочинними угрупованнями сучасних досягнень науки й техніки (78 %); приховування діяльності організованих груп і злочинних організацій корумпованим чиновництвом різних гілок влади (72 %); поширення зв'язків організованої злочинної діяльності на міжрегіональному й міжнародному рівнях (69 %) [2, с. 6]. Однією з таких порівняно нових для української кримінологічної дійсності загроз виступає феномен протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій, так зване рейдерство. Це економічне за своєю суттю і кримінальне за формою і змістом явище в останні роки отримало досить широке поширення в Україні. Це, своєю чергою, дуже негативно впливає на економіку країни [1, с. 74]. Як, слушно з цього приводу відзначає В. О. Гусєва, що військовий конфлікт на теренах нашої країни – це не єдина проблема, з якою постійно стикається агропромисловий комплекс України. Приватні підприємці, фермери та інші суб'єкти господарських правовідносин

доволі часто стикаються з проблемами протиправного захоплення суб'єктів господарювання, земель, іншого майна тощо. Тобто проблеми рейдерства: земельного, фермерського, підприємницького тощо, є досить поширеними в господарській діяльності вітчизняних підприємств, установ, організацій. Ті дії, які підпадають під дію положень чинного кримінального законодавства відрізняються високим рівнем суспільної небезпеки, що полягає у порушенні законних прав та інтересів власників підприємств, їх працівників, а також у нищівному ударові по економіці країни, зниженні її авторитету як перспективного партнера міжнародних економічних відносин [3, с. 243].

Відповідно, основним обов'язком правоохоронних органів є швидке розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, що неможливо без ефективної та злагодженої взаємодії цих органів [4] під час виявлення злочинів, що пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Сьогодні кримінальним процесуальним законодавством України визначено п'ять органів досудового розслідування, серед яких відповідні підрозділи: органів Національної поліції – Національна поліція України; органів безпеки – Служба безпеки України; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – слідчі підрозділи головних управлінь ДФС України (до запуску роботи Бюро економічної безпеки); органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України [5].

Заходи оперативного (ініціативного) пошуку включають в себе комплекс дій, спрямованих на здобуття та перевірку початкової інформації про особи, факти та об'єкти, що є об'єктом оперативного інтересу, з метою виявлення кримінальних правопорушень, їхніх виконавців, а також збору обґрунтованих доказів для забезпечення ефективної оперативно-розшукової діяльності. Основний зміст цих заходів включає саме взаємодію з іншими службами передбачає, що під час проведення заходів оперативного пошуку може знадобитися співпраця з іншими правоохоронними та спеціалізованими організаціями для обміну інформацією, координації дій та досягнення кращих результатів [6].

Співпраця між оперативними підрозділами правоохоронних органів у протидії організованій злочинності може бути розділена на внутрішню і зовнішню. У внутрішній взаємодії ключову роль відіграють оперативні підрозділи Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції, оскільки вони зазвичай

обмінюються інформацією щодо організованої злочинності, планують та спільно проводять оперативні розшукові заходи та негласні слідчі дії, використовують ресурси оперативної служби та оперативно-технічні засоби тощо [7].

Отже, під час виявлення обставин кримінально протиправної протидії законній господарській діяльності, у таких випадках матеріали перевірки, зібрані оперативними працівниками, попередньо обговорюються зі слідчими та спеціалістами-податківцями, що дозволяє розробити узгоджений план слідчо-оперативних заходів. Успіх реалізації результатів ужитих заходів залежить насамперед від узгодженості й налагодженої взаємодії всіх учасників реалізації матеріалів: оперативних працівників, слідчих, експертів [8, с. 31]. Взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції з іншими структурними підрозділами (територіальними та міжрегіональними) передбачає виконання ряду завдань, серед яких: - запобігання кримінальним правопорушенням, вчиненим організованими групами та злочинними організаціями, що включає в себе вчасне виявлення, припинення та розкриття таких злочинів; - притягнення осіб, що скоїли кримінальні правопорушення, до відповідальності відповідно до законодавства; - забезпечення відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; - відновлення порушених прав та інтересів фізичних та юридичних осіб [9, с. 5; 7].

Працівники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є найбільш поширеним і важливим видом взаємодії, необхідною умовою успіху досягнення повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування. Чинний КПК України досить суттєво трансформував кримінальну процесуальну діяльність під час досудового розслідування, зокрема і щодо співвідношення слідчої та оперативно-розшукової діяльності. Тому форми взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів мають бути пристосовані до нових вимог. У більшій мірі правові та організаційні засади взаємодії слідчого з оперативними підрозділами закріплені у відповідних відомчих наказах, прийнятих на реалізацію положень кримінального процесуального законодавства України [10].

Окремо слід звернути увагу, що під час виявлення злочинів, що пов’язані із протиправним заволодінням майном підприємства,

установи, організації відбувається у тісній співпраці з працівниками Департамент кримінального аналізу.

Відповідно, Департамент кримінального аналізу, завданнями якого є: організація та здійснення інформаційно-аналітичної діяльності для реалізації повноважень поліції; визначення стратегічних напрямів роботи, шляхів розвитку кримінального аналізу в діяльності органів та підрозділів поліції; забезпечення взаємодії та координації діяльності органів (підрозділів) поліції у сфері кримінального аналізу, а також збір, оброблення, узагальнення та аналіз інформації з метою протидії злочинності; – забезпечення формування та підтримка функціонування автоматизованих інформаційних систем, що утворюються в процесі здійснення оперативно-розшукової та аналітичної діяльності; у межах компетенції, відповідно до вимог міжнародного та вітчизняного законодавства, бере участь у здійсненні інформаційної взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями [11; 12, с. 37].

Окремо, слід наголосити, що під час виявлення злочинів, що пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації органи НП взаємодіють з органами Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, Національного антикорупційного бюро України, а особливо з прокурорами Офісу Генерального прокурора Украйни. Це пов'язано в першу чергу, з тим що розслідування за ст. 206-2 (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації) КК України відноситься до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України здійснюють. І у разі виявлення органами НП такого злочину, в подальшому прокурор своєю постановою визначає підслідність та здійснює передачу такого кримінального провадження для розслідування детективам Національного антикорупційного бюро України.

Підсумовуючи вище викладене, слід відзначити, що саме постійна взаємодіє всіх правоохоронних органів України між собою, сприяє ефективному розслідуванню злочинів, що пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та притягненню винних до кримінальної відповідальності, а також відшкодуванню завданих збитків.

Список використаних джерел

1. Ополінський А.О. Особливості рейдерства в Україні: інструменти запобігання і протидії протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 53. Том 2. 2018. С. 74-77.

2. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

3. Гусєва В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 3 (99). С. 242-252.

4. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

5. Як розібратися у підслідності різних органів правопорядку? URL : https://bkadvisers.com.ua/yak-rozibratysya-u-pidslidnosti-riznyh-organiv-pravoporyadku/.

6. Щурат Т.Г. Оперативний пошук як невід'ємна складова оперативно-розшукової діяльності. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023 С. 39-41.

7. Алєксєєва Д.В., Єгоров С.О. Основні напрямки взаємодії оперативних підрозділів у протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 132-134.

8. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, В.О. Гусєва. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

9. Албул С.В. Специфіка об'єктів оперативного пошуку під час виявлення та документування фактів колабораційної діяльності на деокупованих територіях України. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, ОДУВС, 21 липня 2023 р.). Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. С. 5–10.

10. Колодій Д.В., Албул С.В. Напрями взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового розслідування у протидії злочинам

проти власності внутрішньо переміщених осіб в Україні. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С.163-165.

11. Наказ Національної поліції України «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України» від 29.12.2019 № 1354.

12. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.

Містюк Андрій Петрович,
здобувач наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ОРГАНАМИ НП УКРАЇНИ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Кримінальні правопорушення, вчинені за участі організованих груп і злочинних організацій, дедалі більше характеризуються транснаціональними зв'язками їх учасників, високим рівнем конспірації і маскування вчинюваних ними діянь, застосуванням різних видів зброї та вибухівки [1, с. 8]. Щонайперше – це їх організованість, професіоналізм, озброєність, технічна оснащеність злочинності, яка набуває дедалі більш зухвалих і небезпечних форм [2; 3, с. 173]. Організована злочинність існує в усіх країнах і регіонах та має свій напрям й різниться лише мірою згуртованості, що залежить від історичних, етнічних, економічних, соціальних шляхів розвитку того чи іншого суспільства [4, с. 344; 5, с.76]. Відповідно організовані угрупування постійно видозмінюється, використовує сучасні технічні засоби маскування та протидії правоохоронним органам [6; 7], а у зв'язку із збройною агресією РФ, збільшилась кількість таких організованих груп, що причетні до незаконного обігу зброї.

Тема незаконного обігу зброї дуже важлива, так як незаконний обіг зброї створює загрози національній безпеці та національним інтересам. Незаконний обіг зброї сприяє збільшенню кількості злочинів, терактів, пограбувань, насильства над людьми та тваринами [8].

Після повномасштабного вторгнення рф на територію України тема набула ще більшої актуальності внаслідок декількох детермінантів. По-перше, можна говорити про відкриття нових способів та шляхів здобуття зброї, збільшилася кількість зброї на території України. По-друге, загострилася загроза особистій безпеці, розширилися можливості цивільного захисту законодавчого характеру, створився негативний соціально-психологічний клімат, що при наявності зброї може привести до загрози життю і безпеці громадян. По-третє, з'явилася потреба в особистому захисті, задоволення якої може відбуватися через реалізацію отримання зброї незаконним шляхом. Отже, важливим є питання контролю реалізації зброї, врегулювання її використання зараз та ліквідацією і вилученням після зникнення потреби її використання, та у разі першопочаткової такої відсутності або порушення норм законодавства [8].

Заслуговує на увагу також закон України «Про розвідувальні органи України», який втратив чинність у 2020 році, в якому констатувалося, що розвідувальні органи беруть участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією у порядку, визначеному законом. Крім того, вони мають право проникати в міжнародні терористичні, злочинні групи чи організації, а також організації, що здійснюють підривну діяльність проти України, з метою запобігання чи припинення їхньої протиправної діяльності та встановлення осіб, які їм сприяють [9].

Розуміючи небезпеку цього фактору та загрози, які несуть дестабілізаційні дії організованої злочинності, Національна поліція здійснювала у 2021 році ефективні заходи, спрямовані на знешкодження ОГ та ЗО, зменшення їх впливу на політичну, економічну та безпекову ситуацію в державі. Серед загальної кількості припинено діяльність 61 ОГ та ЗО з міжрегіональними зв'язками, 9 – з транснаціональними та 37 злочинних груп, сформованих на етнічній основі. Направлено до суду 62 кримінальні провадження щодо створення злочинної організації та 18 – за фактами створення бандугроповань. Крім того, викрито 109 ОГ та ЗО, причетних до незаконного обігу наркотиків, та 11 – причетних до незаконного обігу зброї [10].

Послідовна реалізація заходів сприяла документуванню у 2021 році значної кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням зброї. Так, минулого року Національною поліцією викрито понад 3,9 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних з

незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, незаконним виготовленням, переробкою чи ремонтом вогнепальної зброї або незаконним виготовленням бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв. За результатами вжитих заходів розкрито 3,5 тис. таких кримінальних правопорушень. З незаконного обігу вилучено майже 1,2 тис. одиниць вогнепальної зброї, 88,4 тис. набоїв, а також 2,2 тис. гранат, мін та боєприпасів [10]. У результаті вжитих заходів за 2022 рік кількість виявлених кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами зросла на 13% (з майже 4 тис. до 4,5 тис.) [11].

Національна поліція систематично здійснює організаційні, практичні та превентивні заходи із протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим з використанням зброї, протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин на території України [10].

Список використаних джерел

1. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

2. Павленко С. О. Деякі особливості протидії хабарництву, вчиненому службовими особами, які займають відповідальне становище. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2013. № 2 (30). С. 279–288

3. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

4. Севрук В. Г. Протидія організованій злочинності циганських етнічних угруповань на території України. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. Вип. 1. С. 343-350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_41.

5. Sevruk V. Ethnic crime in Ukraine. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України. 2016. № 1 (11). С. 73–83.

6. Албул С. В. До питання актуалізації напрямів наукових досліджень оперативно-розшукової протидії наркозлочинності в Україні. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/845/1/Albul-Narko.pdf.

7. Павленко С.О., Шляховський О.А.Окремі напрями протидії незаконному збуту наркотичних засобів, що вчиняється організованими групами та злочинними організаціями. Актуальні

питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 120-124.

8. Незаконний обіг зброї як загроза національній безпеці. Цілі державної політики в сфері контролю за обігом зброї, повноваження державних органів в цій сфері. Центр безпекових досліджень "СЕНСС". URL: https://censs.org/nezakonnyy-obih-zbroyi-yak-zahroza-natsionalniy-bezpetsi/.

9. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03.2001 № 2331-III (втратив чинність 24.10.2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2331-14#Text.

10. ЗВІТ Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf.

11. ЗВІТ Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf.

Мішура Максим Віталійович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ДО СТ. 369-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Незважаючи на заходи, що вживаються з метою запобігання та протидії корупції в Україні питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності залишаються актуальними. На цьому неодноразово наголошували вчені [1-6].

Серед таких деліктів заслуговує на увагу зловживання впливом (ст. 369-2 КК. Зловживання впливом як прояв так званої «фонової» корупції є суспільно небезпечним діянням, що в більш складному контексті, аніж одержання чи надання неправомірної вигоди, «паразитує» на відносинах публічного управління в державі. При цьому, як переконує практика правозастосування, описана в ст. 369-2 КК заборона є досить часто інкримінованою. Так, зокрема, в 2017 р. статистика була наступною: кількість осіб, вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили – 157; виправдано осіб – 3; позбавлення волі – 3; штраф – 142; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 22; звільнено від покарання – 3 [7].

Нагадаю: текст вітчизняного КК було доповнено статтею 369-2 КК 7 квітня 2011 р. на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення».

Загалом ознайомлення з офіційним текстом розглядуваної заборони демонструє, що протягом періоду її існування до неї вносились численні зміни. Ідеться про зміни, внесені згідно з Законами № 221-VII від 18.04.2013, № 222-VII від 18.04.2013, № 1261-VII від 13.05.2014, № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 524-IX від 04.03.2020. Серед них: розширення кола отримувачів неправомірної вигоди шляхом включення «третіх осіб» (Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» 2013 р.); виключення посилання в санкції статті на такий захід кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація (Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні» 2020 р.); суттєве збільшення розміру покарання у виді штрафу (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень); викладення частин першої – третьої ст. 369-2 КК в новій редакції (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» 2014 р.).

У диспозиції першої частини досліджуваної заборони в її першій редакції йшлось про кримінальну протиправність пропозиції або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

Натомість у чинній редакції ст. 369-2 КК ідеться про пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду *або за надання такої вигоди третій особі* вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави *або місцевого самоврядування*. Як можна побачити, були внесені значні зміни в частині як адресатів отримання вигоди (третя особа), а також в частині адресатів впливу (особи, уповноважені на виконання функцій місцевого самоврядування).

У порівняльному контексті, друга частина досліджуваної заборони в чинній редакції зазнала ще більш суттєвих змін порівняно з першою редакцією. Наразі злочином визнається: прийняття

пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди. Раніше йшлось лише про: одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозицію здійснити вплив за надання такої вигоди.

Як бачимо, межі протиправної поведінки було істотно розширено за рахунок використання таких конструкцій, як: «прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди», «одержання неправомірної вигоди для третьої особи», «обіцянка здійснити вплив за надання вигоди». Також ідеться про вплив не лише на осіб, уповноважених на виконання функцій держави, але й на уповноважених представників місцевого самоврядування.

Схожим чином було розширено коло проявів протиправної поведінки, описаних у третіх частинах двох заборон, поєднаних із вимаганням неправомірної вигоди: якщо в першій редакції ст. 369-2 КК йшлось виключно про одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття уповноваженою особою рішення, поєднане з вимаганням такої вигоди, то тепер більш широко: «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди». Отже, з одного боку, спостерігається суттєве розширення кола протиправної поведінки, а з іншого боку – системність і послідовність законодавця в процесі внесення редакційних змін у ст. 369-2 КК.

У змісті порівнюваних приміток до ст. 369-2 КК ідеться по суті про одне й те ж саме, але «по-різному». У примітці першої редакції заборони зроблено «бланкетне» посилання на релевантні положення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; натомість у примітці чинної редакції здійснено «відсильно-бланкетне» посилання на положення закону «Про запобігання корупції» та, відповідно, ч. 4 ст. 18 КК.

До слова, Закон «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. втратив чинність на підставі Закону «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. До того ж суб'єктний склад у ст. 18 КК було суттєво розширено шляхом включення ч. 3 і ч. 4, де описується широкий перелік видів службових осіб. Відповідно, зміст примітки до ст. 369-2 КК цілком логічно було «осучаснено» з урахуванням таких змін.

Нарешті критичне порівняння двох редакцій досліджуваної заборони демонструє, що чинна редакція ст. 369-2 КК передбачає значно більш суворе покарання порівняно з першою.

Так, діяння описане в ч. 1 чинної редакції карається: штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч НМДГ або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, *або позбавленням волі на строк до двох років*; у першій редакції каралось лише штрафом від двохсот до п'ятисот НМДГ або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

Діяння, описане в ч. 2 чинної редакції карається: штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч п'ятисот НМДГ або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років; у першій редакції каралось у першій редакції каралось штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот НМДГ або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років (отже відбулось посилення кримінально-правової санкції лише в частині розмірів штрафу).

Нарешті діяння, описане в ч. 3 чинної редакції, карається: позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна. Тобто санкція є ідентичною до видів і розмірів покарання в першій редакції ч. 3 ст. 369-2 КК.

Як висновок у цій частині варто зазначити, що чинна редакція ст. 369-2 КК передбачає дещо більш сувору санкцію порівняно з нормою-«попередницею».

Отже, викладене вище дає підстави стверджувати, що така інтенсивність законодавчих змін положень ст. 369-2 КК у частині описання криміноутворювальних ознак зловживання впливом та регламентації санкцій за це кримінальне правопорушення зорієнтована передусім на уточнення юридичної підстави кримінальної відповідальності за досліджуваний делікт та створення можливості призначення більш суворого покарання за його вчинення.

Список використаних джерел

1. Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Movchan R., & Andrushko A. Unconstitutionality of criminal liability forfilinginaccurate information in Ukraine: critical legal analyses. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39 (69). P. 133–145. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.07

2. Вознюк А. А. Визнання статті 366-1 Кримінального кодексу України неконституційною: концептуальні вади прийнятого рішення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 20–31. doi: https://doi.org/10.33270/01201174.20

3. Вознюк А. А. Декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації: нові моделі заборонних кримінально-правових норм. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 4 (22). С. 104–120.

4. Дудоров О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 1. С. 129–142. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/35.pdf

5. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 582 с.

6. Чернявський С. С., Вознюк А. А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17 (1). С. 79–89. URL: https://lawjournal.naiau.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1063. doi: https://doi.org/10.33270/04191701.79

7. Яновська О. Кримінальна відповідальність за зловживання впливом (369-2 КК України). URL: https://www.supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Krim_vidp_zlov_vpl.pdf

Лігун Андрій Іванович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За загальним правилом, суб'єктивна сторона охоплює три ознаки: вину, мотив та мету, серед яких вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а мотив і мета – необов'язковими чи факультативними. Вина, згідно з положеннями ст. 23 КК, виражається у формі умислу чи необережності. В теорії кримінального права вважають, що форма вини регламентується співвідношенням свідомості і волі як психічних елементів, що складають зміст вини, тобто відмінностями в інтенсивності та інтенсивності інтелектуальних і вольових процесів, що відбуваються в психіці особи [1, с. 15]. Форма вини може бути безпосередньо зазначена у кримінально-правовій нормі та встановлюватися завдяки викладу диспозиції статті в тексті кримінального закону або випливати з аналізу певних ознак складу кримінального правопорушення [2, с. 128].

Хоча у диспозиції статті 111-1 КК не міститься жодної конкретної вказівки на форму вини, на основі її аналізу можна зробити висновок, що колабораційна діяльність вчиняється виключно з умисною формою вини. Підтвердженням цьому слугує той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК, сконструйоване як таке, що має формальний склад, а його наслідки знаходяться за межами складу кримінального правопорушення. Даний факт є свідченням того, що відповідальність за аналізовані посягання настає незалежно від їх спричинення.

Зважаючи на законодавче визначення необережності, в якому акцентується увага на суспільно небезпечних наслідках діяння, а вони

зовсім не вписуються в структуру об'єктивної сторони формальних ознак колабораційної діяльності, можливість вчинення колабораційної діяльності необережно виключається. Тому неможливо уявити необережне кримінальне правопорушення з формальним складом без зміни теоретичного розуміння та законодавчого визначення форм вини [3, с. 36].

Вважається, що будь-яка з форм колабораційної діяльності може бути вчинена лише умисно, при цьому умисел може бути лише прямий, коли суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, і бажає настання таких наслідків [4, с. 148]. Так само вважають інші фахівці, зауважуючи, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності, передбаченої частинами 1-7 ст. 111-1 КК, характеризується прямим умислом [5, с. 134]. На наше переконання, така позиція є суперечливою.

Натомість Письменський Є. заперечує наведеним вище думкам, говорячи, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності є спільною для всіх її форм та характеризується виною у формі умислу (як прямого, так і непрямого), за якого особа:

1) усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння, тобто здатність через надання допомоги державі-агресору спричинити шкоду взятим під охорону кримінального права цінностям, а саме – інтересам держави у частині забезпечення її національної безпеки;

2) передбачає неминучість або можливість спричинення такої шкоди;

3) бажає або свідомо припускає, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [6, с. 116].

Зазначена позиція також набула підтримки зі сторони Кравчука О.О. та Бондаренко М.С., які вважають, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності (ознака вини) характеризується прямим або непрямим умислом [7, с. 203].

Підтримуємо позицію, за якої деякі кримінальні правопорушення з формальним складом можуть вчинятись і з обома видами умислу, бо за будь-якої конструкції їх складу зміст умислу розкривається через внутрішнє ставлення особи до всіх зовнішніх ознак (включаючи об'єкт кримінального правопорушення, який завжди відбиває потенційну або реальну шкідливість діяння), і безпосередньо не зумовлюється типом використаної нормативної моделі. До прикладу: для тих громадян України, які у співпраці з ворогом

(окупантом) мають політико-ідеологічну мотивацію вчинення колабораційної діяльності характеризується прямим умислом; іншої категорії осіб, які діють із корисливих мотивів, вчинення таких дій більш властиве з непрямим умислом [6, с. 117].

Список використаних джерел:

1. Вереша Р.В. Поняття вини як елементу змісту кримінального права України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 224 с.

2. Желік М.Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2018. 258 с.

3. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36-40.

4. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

5. Яковюк І., Рубащенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с.

6. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернєя. Київ, Норма права, 2022. 278 с.

7. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198 – 204.

Луцюк Дар'я Павлівна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ткаченко Ірина Михайлівна,** викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК ОКРЕМИЙ ЕЛЕМЕНТ КОЛАБОРАЙЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття «колабораційна діяльність» досить нове для нашого законодавства, так в березні цього року Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора за рік зареєстрували 4 454 таких факти. Станом на 15 лютого 2023 року повідомлено про підозру у 1109 провадженнях. 940 справ вже скеровано до суду. Засуджено 290 колаборантів, 4 особи отримали рішення заочно. Основні з них:

- публічне заперечення вторгнення росії на територію України, а також озброєна агресія;
- публічні заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, до невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях.
- добровільне зайняття громадянином України посад, які були створені незаконно на тимчасово окупованих територіях, а також в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів;
- добровільне зайняття посад в судових, або правоохоронних органах, або в незаконних збройних чи воєнних формуваннях.

Питанню кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність приділяли увагу наступні українські вчені-юристи: А. Вознюк, О. Головкін, О. Дудоров, О. Ілларіонов, В. Кубальський, В. Кузнецов, О. Матюшенко, В. Навроцький, Є. Письменський, А. Політова, М. Рубащенко, О. Сапожнікова, І. Сказко, М. Хавронюк, Н. Шульженко та інші вчені.

У фаховій літературі є думки науковців і громадськості щодо моделювання колабораційної діяльності, яку пропонують поділяти на свідому і вимушену. Під свідомим колобораціонізмом пропонується розуміти умисні усвідомлені добровільні дії громадян України, які проживають на тимчасово окупованій частині території України, бажаючи отримати для себе винагороду, усвідомлено розпочинають співпрацю з ворогом на користь іноземної держави-агресора під час збройної агресії, обіймаючи керівні та впливові, за своєю суттю,

посади в незаконно створеній окупаційній адміністрації держави-агресора [2, с. 62].

Своєю чергою вимушений колабораціонізм – це умисні дії громадянина України, який проживаючи на тимчасово окупованій частині території України, не бажаючи визнавати виниклу ситуацію, вимушений працювати на користь іноземної держави-агресора, виконуючи звичайну роботу, необхідну для нормальної життєдіяльності та задоволення потреб населення, яке проживає на цій території [2, с. 62].

Враховуючи ці поняття, на наш погляд, необхідно звернути увагу на деякі складові ознаки свідомого колабораціонізму і вказати на те, що:

– особи, які є громадянами України, свідомо співпрацюють з ворогом;

– є високопосадовцями (обіймають керівні посади), можуть виконувати владні та управлінські функції;

– у разі налагодження співпраці бажають отримати для себе винагороду.

Аналізуючи понятійний апарат та виділені ознаки, можна дійти висновку та з впевненістю сказати про те, що свідомий колабораціонізм містить корупційну складову. Підтримуючи думку відомої української вченої Н. Орловської, яка вказує, що в умовах військового протистояння корупція без перебільшення надає додаткові переваги ворогові [4, с. 89].

У науковій літературі трапляється багате розмаїття думок, висловлюваних ученими щодо розуміння корупції. Відповідно до однієї із них, корупція – це явище, яке постійно розвивається і змінюється разом із суспільством. Цей розвиток зумовлений як розвитком самого суспільства, так і процесами, які відбуваються в корупційному середовищі. Під корупцією пропонують розуміти підкуп, продажність посадових осіб, одержання неправомірної вигоди (винагороди). Разом з тим існує інше твердження щодо поняття корупції: розкрадання чужого майна з використанням службового становища дає можливість давати хабар, підробка документів дозволяє вчинити розкрадання тощо [5, с. 26]. Доволі часто під корупцією розуміють ситуацію, коли посадова особа приймає протиправне рішення (часто це буває рішення, морально не прийнятне для громадської думки), з якого отримує вигоду друга сторона, а сама посадова особа одержує незаконну винагороду від цієї сторони [1, с. 23].

Науковці та практики розглядають корупцію за різними аспектами: а) соціальним; б) психологічним; в) політичним; г) правовим тощо. Закцентуємо свою увагу на політичному та

економічному аспектах, оскільки ці два різновиди представляють для нас науковий інтерес.

З економічного погляду, корупція – це незаконний вид діяльності, що пов'язаний з використанням службового, посадового становища для одержання доходу [5, с. 26].

Економічна корупція представляє взаємодію держави та бізнесу, матеріальну вигоду, збагачення. Сенс економічної корупції полягає в тому, що неправомірна вигода – це економічний регулятор ціни на товари та послуги, які виведені зі сфери відкритих ринкових відносин у сферу тіньового ринку. Водночас політичну корупцію вчена пропонує розглядати як систему соціальних зв'язків та відносин, які встановлюються щодо незаконного набуття, збереження, розподілу та втрати влади [4, с. 90]. З позиції М. І. Мельника, корупція безпосередньо пов'язана із здійсненням публічної влади у всіх сферах соціального життя, впливаючи на підготовку і реалізацію політичних рішень [3, с. 20].

Отже, проаналізувавши політичний та економічний аспекти корупції, врахувавши позиції вчених, можна дійти висновку, що у разі здійснення колабораційної діяльності особи вступають у корупційні взаємини з ворогом. Яскравим прикладом вияву колабораціонізму є:

– отримання громадянином України керівної посади в органах публічної влади і праця на користь держави-агресора (політична корупція);

– підрив економічної системи держави та отримання від ворога будь-яких благ, пільг, послуг, переваг (економічна корупція).

Правова проблема колабораційної діяльності має значний потенціал для подальшого наукового розвитку, що надасть змогу подолати прогалини в науці кримінального права та отримати нові теоретичні та практичні знання.

Список використаних джерел

1. Грабовський С.І. Колабораціонізм. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/ search_articles.php?id=4446.

2. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінальноправові аспекти) : наук. нарис Є.О. Письменський. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.

3. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.

4. Орловська Н. А. Корупція як системна загроза: що можна протиставити? Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та

прикладні проблеми сучасної науки : мат. Всеукр. наук.-практ. семінару. Миколаїв : ЛДУВС імені Дідоренко, 2015. С. 89–92.

5. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посіб. / Ю. І. Дмитрик, Д. І. Йосифович, І. В. Красницький, С. І. Мельник та ін.; за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 308 с.

Любченко Тетяна Сергіївна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛИХ У СТ. 399 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У науці кримінального права потерпілі вважаються факультативною ознакою в структурі об'єкта кримінального правопорушення. При цьому, в тексті Кримінального кодексу України (далі – КК) визначення цієї ознаки відсутнє, хоча сам термін «потерпілий» вживається в КК досить часто. Натомість, положеннями ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) визначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1]. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Згідно з усталеними в кримінально-правовій доктрині позиціями, потерпілим від кримінального правопорушення може бути будь-який соціальний суб'єкт за умови, що його благу, праву чи інтересу, що знаходиться під охороною КК, кримінальним правопорушенням заподіяна шкода або створена загроза заподіяння такої [2, с. 73]. Потерпілого визначають як факультативну ознаку об'єкта кримінального правопорушення, котра характеризує людину, із приводу якої вчиняється кримінальне правопорушення, чи якій, згідно із кримінально-правовою нормою, діянням завдається істотна шкода або створюється загроза її заподіяння [3, с. 116]. Як бачимо, доктринальне кримінально-правове розуміння потерпілого є ширшим

за обсягами від визначення потерпілого як сторони в кримінальному провадженні згідно положень КПК.

Положеннями ст. 399 КК чітко визначено коло потерпілих від даного діяння: захисник чи представник особи або їх близькі родичі [4].

Відповідно до положень ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [1].

Згідно зі змістом ст. 44 КПК, законний представник підозрюваного, обвинуваченого до участі в процесуальній дії залучається у випадку, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [1].

Представник потерпілого (ст. 58 КПК) – це особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник (ст. 59 КПК) [1].

Чинний КПК, крім вищевказаних видів представника, називає і такі поняття, як «представник цивільного позивача, цивільного відповідача» та «законний представник цивільного позивача». Так, у ч. 1 ст. 63 КПК зазначено, що представником цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні може бути

особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником або керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівники юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа. Положеннями ч. 1 ст. 64 КПК визначено, що у разі наявності неповнолітньої особи або особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною в якості цивільного позивача, її процесуальними правами користується законний представник [1].

З викладеного вище вбачається, що термін «представник особи» є родовим поняттям, яке об'єднує в собі наступних представників особи: 1) законний представник підозрюваного, обвинуваченого; 2) законний представник потерпілого; 3) представник цивільного позивача, цивільного відповідача; 4) законний представник цивільного позивача.

Слід зазначити, що Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Верховною радою України 17.07.1997 р. та «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поводження з правопорушниками, передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства; жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права [5, с. 110-111].

Незважаючи на фактичне ототожнення положеннями міжнародно-правових актів термінів «захисник» та «юрист», з такою позицією не можна погодитись, оскільки термін «юрист» є узагальненим родовим поняттям, що охоплює всі види професійної юридичної діяльності (нотаріус, суддя, юрисконсульт, слідчий, прокурор, адвокат).

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: монографія / за ред. В.І. Борисова. Харків: Право, 2006. 208 с.

3. Музика А.А., Лащук Є.В. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2014. № 1 (2). С. 103–118. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=240

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

5. Тичина Т.Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника : дис. … доктора філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 257 с.

Люшненко Софія Павлівна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ткаченко Ірина Михайлівна,** викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення правова система України піддалася кардинальним змінам, це відбулося через низку факторів, одним із яких було вчинення великої кількості кримінальних правопорушень проти власності, які становлять значну небезпеку як окремим громадянам, так і суспільству в цілому. На початку березня 2022 року в Засобах масової інформації почали з'являтися відео та статті де військові країни агресора активно здійснювали крадіжки та грабежі з будинків цивільного населення України, також підтверджувалися факти мародерства.

Вознюк А.А. зазначає, що необхідність визнання воєнного або надзвичайного стану, а також пов'язаних з ними обставин, такими, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання, обумовлена тим, що за їх наявності полегшується вчинення кримінально протиправного діяння, зростає ризик особи стати потерпілою, а правоохоронні органи мають обмеженні ресурси для адекватного кримінально-правового реагування. Тому для правильного і належного аналізу кримінальних правопорушень проти власності в умовах зовнішньої агресії є доцільним дати визначення поняття «Воєнний стан» [1, с. 315].

Отже, згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.10.2023 року № 389-VIII, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її

територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Аналізуючи Кримінальний кодекс України, а саме Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності», можна помітити, що Верховна Рада України внесла певні зміни та ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 року № 2117-IX, який посилив покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених. Зокрема, за вчинення крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства або привласнення (розтрати) майна в умовах воєнного (надзвичайного) стану передбачається покарання від 5 до 15 років позбавлення волі в залежності від тяжкості скоєного злочину. Також за вчинення мародерства на полі бою особа буде покарана на строк від 5 до 10 років позбавлення волі. Тепер дані кримінальні правопорушення проти власності кваліфікуються, як тяжкий злочин. На нашу думку це зумовлено тим, що війна, загалом пов'язана з втратами будь-якого характеру. Звісно ми не можемо порівнювати людські втрати з майновими, але навіть в спокійній державній обстановці крадіжки викликали доволі обурену реакцію серед потерпілих та свідків, адже ніхто не хоче втрачати те, що любить або те, що цінує [3].

Таким чином даний закон був направлений на посилення кримінальної відповідальності за вчинення мародерства, а також злочинів проти власності в умовах воєнного або надзвичайного стану. Такі зміни сприяли зменшенню рівня злочинності в даній сфері. Так, порівнюючи криміногенну ситуацію з довоєнним 2021 роком кількість майнових злочинів зменшилася на 10%. Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко зазначив: «Звичайно деякі категорії злочинів – такі як викрадення автотранспорту – збільшилися. Тому що в нас тут ворог стояв і наші машини вивозив. У нас збільшилася кількість вбивств, тому що ми багато зареєстрували вбивств цивільного населення ворогом. І збільшилося в нас шахрайство, але тут в нас збільшилося й розкриття всіх злочинів» [4].

Не зміг законодавець оминути і ще одне кримінальне правопорушення проти власності, а саме шахрайство. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 року № 3233-IX, тепер шахрайство набуває нової кваліфікуючої обставини, а саме вчинене в умовах воєнного

(надзвичайного) стану, та вважається нетяжким злочином за яке передбачене покарання від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. [5]

Що стосується мародерства, ми вважаємо, що потрібно виділити даний вид кримінального правопорушення, адже він хоч і посягає на майно, але все ж таки, його об'єктом є порядок несення військової служби під час ведення бойових дій. Звичайною крадіжкою дане діяння назвати неможливо, адже законодавець дає чітке визначення поняттю мародерства – діяння, пов'язане з викраденням на полі бою речей, що були у вбитих чи поранених. Відомо безліч випадків, які зафіксовані на відео, як армія агресор викрадає речі у поранених або вбитих українських бійців, а також в мирного населення, що істотно порушує, ст. 47 IV Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі», що набрав чинності в Україні від 24.08.1991 року, де зазначено, що мародерство категорично заборонено [6].

О. Булейко суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зазначає: «Варто мати на увазі, що коло суспільних відносин, які підпадають під ознаки мародерства, є значно вужчим. Помилково називають мародерством дії осіб, які під час воєнного стану вчиняють такі кримінальні правопорушення, як крадіжка, грабіж, розбій та інші кримінальні правопорушення проти власності. Не можна ототожнювати ці суспільно небезпечні діяння» [7].

Отже, суспільна небезпечність заволодіння чужим майном в умовах воєнного стану є більшою, що відповідає посиленню кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення. Завдяки встановленим змінам, рівень вчинення кримінальних правопорушень проти власності зменшився, адже законодавство наблизилося до того рівня, яке відповідає теперішнім умовам. З огляду на вище викладене, кожен винуватий буде нести покарання у тій мірі на яку він заслуговує.

Список використаних джерел

1. Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 308 – 317.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.10.2023 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. ЗаконуУкраїни «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 року № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text.

4. Портал Міністерства внутрішніх справ URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/pravooxoronni-organi-vtrimali-kriminogennu-situaciiu-i-riven-zlocinnosti-zaraz-znacno-nizce-niz-buv-do-24-liutogo-2022-roku-igor-klimenko.

5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 року № 3233-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text.

6. IV Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі», що набрав чинності в Україні від 24.08.1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

7. О. Булейко. Не всі злочини проти власності, що вчиняються під час воєнного стану, є мародерством. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1289628/

Мазур Марина Іванівна,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Незважаючи на стрімкий розвиток суспільства, домашнє насильство залишається однією із найпоширеніших антисоціальних негативних явищ, яке не дає повноцінно функціонувати інституту сім'ї. У свою чергу, домашнє насильство має найбільш приховану форму та часто не усвідомлюється ані постраждалими, ані особам, які вчиняють насильницькі дії, так як більшість вважає, що вирішення проблем у сім'ї силою є нормою.

Будь-яка людина, незалежно від її віку, статі, економічного положення та сімейного статусу може стати жертвою домашнього насильства. За міжнародною статистикою, переважна частина насильницьких дій спрямовується на жінок, осіб похилого віку та дітей, що негативно впливає на їх фізичний, психічний та моральний стан та на все суспільство загалом. Тому дуже важливим при цьому є питання щодо формування у кривдника нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Україна є однією з небагатьох держав світу, в якій реалізуються програми, спрямовані на корекцію насильницької моделі поведінки для осіб, які вчиняють домашнє насильство. Так, в статті 91-1 КК України визначено перелік обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Робота з кривдниками становить невід'ємну частину діяльності уповноважених органів з протидії домашньому насильству, оскільки допомагає таким особам осмислити власну насильницьку поведінку, усвідомити її витоки та змінити модель такої поведінки. Довготривала корекція поведінки особи, яка вчинила насильство, не лише допомагатиме налагодити гармонійне життя в межах сім'ї, родини, а й поліпшуватиме майбутнє дітей, які перестануть бути свідками домашнього насильства. [3, с.8]

При вирішенні таких питань є важливим і нагальним - застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчиняють домашнє насильство, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників та розуміння кримінально-правових аспектів притягнення до кримінальної відповідності за їх невиконання, що дозволить вдосконалити положення законодавства України.

При цьому треба підкреслити, що зміст кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (стаття 390-1 КК України), неможливо розкрити без розуміння методологічних засад дослідження цього кримінального правопорушення, так як методологічна основа є і залишається концептуальною основою для дослідження будь-якої сфери, оскільки сприяє пізнанню досліджуваного явища, розкриттю його сутності та змісту.

На думку О.В. Колесникова, метод (грец. methodos – шлях, спосіб дослідження, викладу) – це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення; планомірний шлях, спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності; взагалі, прийом, спосіб або спосіб дії [2, с. 20].

Загальні методи наукового пізнання умовно поділяють на:

– методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);

– методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання тощо);

– методи або методологія, що використовуються на теоретичному рівні дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, системний, структурно-діяльнісний підхід) [1].

При проведення дослідження на тему «Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів,

обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників» слід звернути увагу на загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема: діалектичний, історичний, формально-логічний, методи аналізу та синтезу, системно-структурний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, прогностичний.

Діалектичний метод дасть можливість розглянути динаміку розвитку законодавства за притягнення до кримінальної відповідальності кривдників, які порушують заходи, які були засновані до них за вчинення домашнього насильства. Історичний метод дозволить вивчити розвиток причин виникнення домашнього насильства, розуміння сутності та понять, які стосуються кримінальної відповідальності за невиконання та порушення обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників.

Формально-логічний метод допоможе проаналізувати норми чинного законодавства, які регулюють механізми захисту від домашнього насильства, та виявити особливості застосування кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Метод аналізу та синтезу слід використати під час з'ясування особливостей та тенденцій сучасного стану дослідження кримінальної відповідальності за невиконання передбачених законом, обмежувальних заходів.

Порівняльно-правовий метод використовується для окреслення специфіки застосування кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників у зарубіжних країнах, що дозволить виявити позитивний досвід, що надасть можливість запозичити нам у своїй практиці. За допомогою прогностичного методу буде можливість здійснити дослідження наслідків прийняття пропозицій удосконалення чинного законодавства та внесення змін до системи вітчизняних нормативно-правових актів щодо осіб, які страждають від домашнього насильства та щодо осіб, які вчиняють насильницькі дії.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що методологія дослідження кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників є важливою та залишатиметься актуальною, так як з огляду на реформування законодавства, зумовлює постійне оновлення наукових досліджень з метою вдосконалення забезпечення теоретичних основ у вказаній сфері та забезпечує можливість розуміти предмет дослідження та його сутнісні характеристики.

Список використаних джерел

1. Берко Ю.А. Організація наукового дослідження, написання та захист магістерських дисертацій.[Навчальний посібник]. Львів: «Новий світ – 2000», 2010.

2. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге видання: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2011. 144 с.

3. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. Київ, 2020. 316 с.

Мелеховець Євгенія Костянтинівна,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВА ІНФОРМАЦІЯ» ВІД ІНШИХ ВИДІВ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ (ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ У СТАТТІ 330 КК УКРАЇНИ)

Відповідно до статистичних даних Верховного суду України в 2022 році (на відміну від 2021 року) зросла кількість винесених вироків за злочини, предметом яких виступає інформація з обмеженим доступом. Так, за злочин, передбачений ст. 111 КК України «Державна зрада», винесено 111 обвинувальних вироків, що на 107 вироків більше ніж в 2021 році. За злочин, передбачений ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці», винесено на 4 обвинувальних вироки більше ніж в 2021 році. Разом з тим, за ст. 330 КК України «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни» статистика відсутня [2, 6]. Вказане може свідчити про непопулярність практики винесення обвинувальних вироків, що говорить про ймовірну проблематику відмежування предмету злочину від предмету злочинів передбачених вищезазначеними статтями, який є обов'язковою ознакою складу злочину.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27.03.2014 року у статті 330 Кримінального кодексу України було змінено предмет кримінального правопорушення, а саме «конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» було замінено на «службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни». В частині другій «економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» замінено на «відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі

оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни» [5].

Статтями 17, 32 та 34 Конституції України найважливішою функцією держави визначається інформаційне забезпечення безпеки держави; зазначаються вимоги щодо критеріїв розповсюдження інформації та її обмеження – які напрями державного регулювання в інформаційній сфері потребують регулювання на рівні закону [1].

Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Стаття 20 Закону України «Про інформацію» № 2657-XII від 02.10.2023 року визначає два види інформації – відкриту та інформації з обмеженим доступом. Статтею 21 цього ж закону визначається поділ інформації на конфіденційну, таємну та службову інформацію [3].

Частиною 2 статті 21 Закону України «Про інформацію» та статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13.01.2011 року конфіденційна інформація визначається, як інформація про фізичну особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Законодавство визначає таємну інформацію, як інформацію доступ до якої обмежується відповідно до частини 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю [4].

Дефініції службової інформації, як поняття «конфіденційної» або «таємної» інформації в законодавстві України не надається. Але в статті 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації» наведені характеристики інформації, які за сукупністю можуть віднести її до службової: міститься в документах суб’єктів владних повноважень, які становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов’язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень, а також зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

На думку Манжай О.В. та Манжай І.А. службова інформація визначається як інформація, зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці, а також інформація, що міститься в

документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень [7]. Як бачимо, вказане визначення зібрало в собі основні ознаки такої інформації, що відображені в кримінальному законодавстві та законодавстві України, яке регулює питання розмежування службової інформації від інших видів інформації з обмеженим доступом.

Отже, поняття «службової інформації» тісно переплітається з іншими видами «інформації з обмеженим доступом» в зв'язку з чим потребує поглибленого вивчення для кваліфікації кримінальних правопорушень за статтею 330 КК України.

Слід зазначити, що до внесення змін до Кримінального кодексу України в 2014 році інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни відносили до «державної таємниці». Тому така інформація була предметом злочинів, передбачених статтею 111 «Шпигунство» та статтею 114 «Державна зрада» КК України.

Список використаних джерел

1. Конституція України зі змінами від 07 лютого 2019 року, N 2680-VIII: URL: доступу://https://www.president.gov.ua/documents/constitution.

2. Кримінальний кодекс України зі змінами від 05.10.2023 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Про інформацію: Закон України № 2657-XII від 02.10.2023 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон Україні № 2939-VI від 13.01.2011 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#n92.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформацію» Закон Україні № 1170-VII від 27.03.2014 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-18#Text.

6. «Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративне правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році» URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf?fbclid=IwAR0aQ0HZ1sixLo_7evXiBjYF_fEcLXjCzAeFpsN8aqSO2M6LaiC0kF0kQTM.

7. Манжай О. В., Манжай І.А. Правові засади захисту інформації: підручник. Харків : Панов, 2020. 162 с. : іл. ISBN 978-617-7634-85-9.

Мельник Олександр Олександрович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

У науці кримінального права відсутній єдиний підхід до розуміння предмету кримінального правопорушення. З'ясування змісту даного кримінально-правового поняття є результатом аналізу його ознак і дозволяє сформулювати зокрема такі правила встановлення предмета посягання: предмет злочину є складовою об'єкта злочину та нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, які охороняються кримінальним законом, і яким завдано істотної шкоди чи створюється загроза її заподіяння; предмет злочину є факультативною ознакою (якщо він визначений у законі – тобто безпосередньо названий у кримінально-правовій нормі або логічно випливає з її змісту, – предмет стає обов'язковою ознакою конкретного складу злочину) [2, с. 171-172].

Предметом службового підроблення є офіційний документ, що безпосередньо вбачається із положень ч. 1 ст. 366 КК України, згідно якої альтернативні діяння, що утворюють склад службового підроблення, мають вчинятись саме службовою особою і саме відносно офіційних документів. У диспозиції ч. 1 ст. 366 КК України вжито словосполучення «офіційні документи» у множині, тоді як усталений підхід у правозастосуванні передбачає кваліфікацію дій особи за даною кримінально-правовою нормою за вчинення службового підроблення принаймні одного офіційного документа. Такий підхід є виправданим, відповідає загальній побудові кримінально-правових норм у випадках визначення кількісних ознак у складах кримінальних правопорушень («двох або більше», «кількох» тощо). З метою точного викладення змісту положень ч. 1 ст. 366 КК України доцільно вжити у вказаній нормі словосполучення «офіційні документи» у відповідному відмінку в однині. Варто зазначити, що у ст. 358 КК України йдеться саме про офіційний документ (тобто зазначено у відмінку однині).

Зміст поняття офіційного документа у тому числі для складу службового підроблення визначено у примітці до ст. 358 КК України. Таке нормативне визначення поняття здійснено через загальне поняття документа (шляхом вживання законодавцем словосполучення «…під офіційним документом слід розуміти документи …») та набору

істотних ознак, які дозволяють віднести документ до офіційного. В свою чергу закон про кримінальну відповідальність не містить визначення поняття документа, тому в науково-практичній літературі пропонується послуговуватись іншими актами законодавства, зокрема, Законом України від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію», Законом України від 09.04.1999 № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів» [1, с. 1218].

Аналізуючи підходи науковців з кримінального права до поняття документа Н.О. Тімошенко виділяє такі загальні ознаки документа: 1) наявність юридичного змісту – документ повинен засвідчувати факти і події, які мають юридичне значення (внутрішня, змістовна сторона); 2) наявність необхідних реквізитів, джерело походження – уповноважений суб'єкт (зовнішня сторона) [3, с. 59].

Кримінально-правовий аналіз змісту нормативного визначення поняття офіційного документа дає можливість виокремити наступні групи істотних ознак офіційного документа, яким він має відповідати аби визнаватись предметом службового підроблення: 1) містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка: а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, б) може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності; 2) складається, видається чи посвідчується службовою особою; 3) складений з дотриманням визначених законом форм; 4) містить передбачені законом реквізити.

Офіційний документ має відповідати усім ознаками із кожної з чотирьох груп істотних ознак, оскільки законодавче формулювання примітки до ст. 358 КК України не дає можливість зробити висновок про їх альтернативність. Перша група ознак стосується змістовного наповнення офіційного документа, яке має бути зафіксоване на будь-яких матеріальних носіях інформації (наприклад, папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску). Така ознака як підтвердження чи посвідчення певних подій, явища або фактів, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, є альтернативною поряд із ознакою можливості використання офіційного документа як доказу у правозастосовчій діяльності. Нормативний кримінально-правовий зміст понять «наслідків правового характеру», «доказів у правозастосовчій діяльності» у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність відсутній, що зумовлює необхідність послуговуватись іншими актами законодавства, судовою практикою для визначення орієнтирів змісту та обсягу відповідних понять. Так, мотивуючи висновок про те, що декларація про готовність до експлуатації об`єкта, є офіційним документом, Верховний Суд у постанові від 15.02.2021 № 727/5768/18 вказав, що цей документ був доказом готовності до експлуатації об`єкта будівництва і його подання стало зокрема

приводом для реалізації компетентним органом однієї з своїх функцій здійснення державного архітектурно-будівельного контролю. При цьому під правозастосуванням Верховний Суд розуміє зокрема «владну діяльність компетентних органів та посадових осіб з підготовки і прийняття індивідуального юридичного рішення в юридичній справі на основі юридичних фактів і конкретних правових норм», «управлінську діяльність органів державної влади, зокрема їх посадових осіб, а також уповноважених державою суб`єктів з винесення конкретно-індивідуальних приписів, якими на одних учасників правовідносин покладаються обов`язки, а іншим надаються права» [4].

Офіційний документ як предмет службового підроблення обов'язково складається, видається чи посвідчується службовою особою (у розумінні ст. 18 КК України), – такого висновку слід дійти з огляду на спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України. Тобто, у даному випадку перелік суб'єктів, який міститься у примітці до ст. 358 КК України, якими складаються, видаються чи посвідчуються офіційні документи, є дещо вужчим (не охоплює зокрема окремих громадян, у тому числі самозайнятих осіб, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати документи) і не узгодженим із формулюваннями, вжитими у ст. 18 КК України щодо визначення ознак службової особи.

Положення законів як правило визначають загальні правові засади (у тому числі компетентного суб'єкта правотворення), порядок визначення відповідних форм, реквізитів документів. Судова практика свідчить, що у даному випадку розкриття таких обов'язкових ознак офіційного документа міститься у інших нормативно-правових актах. Верховним Судом визнавалось службовим підробленням внесення недостовірних відомостей до електронного журналу пасажирського пропускного пункту АСМО «Інспектор» за допомогою логіну і паролю, оскільки ведення цього журналу передбачено наказом Держмитслужби України від 04.11.2010 № 1341 [5], складання рапорту про виявлене адміністративне правопорушення із недостовірними відомостями, оскільки він складався відповідно до наказу МВС України від 27.07.2012 № 650 і містив адресата, дату і підпис автора [6]. З цією метою доцільно змінити термін «закон» вжитий примітці до ст. 358 КК України щодо форм і реквізитів документів, замінивши його словосполученнями на зразок «які встановлюються на підставі закону», «законодавство».

Таким чином, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, є офіційний документ; це обов'язковий елемент даного складу кримінального правопорушення. Офіційний документ як предмет службового підроблення можна

визначити як документ із встановленими законодавством вимогами до його форми, змісту (реквізитів) та службової особи, уповноваженої на складання, видачу, посвідчення такого документа.

Список використаних джерел

1. Андрушко П.П., Гончаренко В.Г., Фесенко Є.В. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Вид. 2-ге. Київ, 2008. 1428 с.
2. Музика А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ, 2011. 192 с.
3. Тімошенко Н.О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання. Дис. … канд. юрид. наук. Донецьк, 2009. 234 с.
4. Постанова Верховний Суд від 15.02.2021 № 727/5768/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042465.
5. Постанова Верховного Суду від 03.11.2022 № 715/758/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251729.
6. Постанова Верховного Суду від 16.02.2023 № 760/14696/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109211505.

Мокряк Вікторія Дмитрівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Як проголошує Основний закон нашої держави – Конституція України, однією з найважливіших та невід'ємних складових загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету України є охорона державного кордону.

Якщо до початку повномасштабного вторгнення російської федерації на нашу землю найбільш суспільно небезпечними видами протиправної діяльності організованих злочинних угрупувань було перенаправлення через державний кордон України зброї, наркотиків, техніки, сигарет, то з початку 2022 року пріоритети змінилися у бік незаконного перенаправлення осіб через державний кордон України.

На сьогодні незаконна міграція на території України набула загрозливих для національної безпеки масштабів, оскільки це явище стимулює зростання транснаціональної злочинності, розвиток підпільного ринку праці, поширення наркотиків, епідеміологічних та інфекційних захворювань та лягає тягарем на плечі платників податків. У той же час згідно з даними правоохоронних органів організація

нелегальної міграції є одним із найприбутковіших видів незаконної діяльності причетних до цього осіб [3, с. 168].

Отже, враховуючи викладене вище, саме незаконне перенаправлення осіб через державний кордон України, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 332 Кримінального кодексу України [1], на сьогодні залишається однією з найактуальніших проблем, на подолання якої направлені сили та засоби таких правоохоронних органів як Державна прикордонна служби України, Служба безпеки України та Міністерство внутрішніх справ України.

Слід зазначити, що суспільна небезпека цього протиправного діяння викликана такими соціально-економічними та політичними факторами, як: особливе географічне розташування України, міжнародний характер незаконного перенаправлення через кордон, відсутність захисту державного кордону на окупованих країною-агресоркою територіях, тимчасова окупація частини території України, протиправність дій, осіб, які намагаються незаконно перетнути державний кордон, спільні кордони країнами Європейського Союзу.

Проте, як зазначають правознавці, кваліфікація незаконного переправлення осіб через державний кордон України завжди була досить складною у правозастосуванні. Це зумовлено тим, що під час розслідування таких кримінальних правопорушень виникає багато проблемних аспектів, що обумовлені організованим характером та конспірацією протиправних дій, окремими глибинними знаннями правопорушників щодо особливостей та недоліків системи охорони та перетинання державного кордону.

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України – переправлення або спроба переправлення особи будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України, або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади [2, с. 97].

Безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення цілісності та недоторканності її кордонів.

Додатковими безпосередніми об’єктами досліджуваного кримінального правопорушення виступають державний суверенітет, життя та здоров’я потерпілих осіб. Щодо життя та здоров’я потерпілих осіб, то слід зазначити, що даний додатковий об’єкт знайшов своє закріплення у ч.2 ст. 332 КК України. Законодавець зазначає, що у разі незаконного переправлення осіб через державний кордон певним способом може постраждати здоров’я потерпілих або ж вони можуть загинути.

Об’єктивну сторону досліджуваного кримінального правопорушення можна охарактеризувати як правопорушення з

формальним складом. Тобто, незаконне переправлення осіб через державний кордон України вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із перерахованих у диспозиції ст. 332 КК України активної дії.

Слід зазначити, що кримінальні правопорушення з формальним складом вчиняються лише на підставі прямого умислу. Звідси, суб'єктивна сторона незаконного переправлення осіб через державний кордон України характеризується прямим умислом, тобто винна особа знає, що вчиняє протиправні дії та бажає настання негативних протиправних наслідків. Проте, як свідчить практика, при кваліфікації дій винної особи за ст. 332 КК України у кожному окремому випадку потрібно визначати не лише ступінь та форму вини, а й співвідношення діянь винної особи намірам та бажанням особи, яку переправляють.

Щодо мотиву та мети, то вони можуть бути різними, причому більшість з них не впливає на кваліфікацію вчиненого. Але, якщо діяння було вчинене з метою наживи та користі, то його слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 332 КК України.

Суб'єкт незаконного переправлення осіб через державний кордон України різниться залежно від частини ст. 322 КК України. Так, за ч. 1, ч. 2 та ч. 3 ст. 332 КК України суб'єкт загальний – тобто це може бути будь-яка фізична, осудна чи обмежено осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-ти річного віку.

Частина 2 ст. 332 КК України передбачає притягнення до відповідальності спеціального суб'єкта – службову особу. Під службовою особою слід розуміти осіб, що зазначені у примітці до ст. 364 КК України.

Щодо кваліфікованих та особливо кваліфікованих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 КК України, то слід зазначити, що дана стаття складається з трьох частин. При чому перша частина має некваліфікований простий склад кримінального правопорушення. Щодо ч. 2 ст. 332 КК України, то її диспозиція передбачає кримінальну відповідальність за дії вчинені способом небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України; щодо кількох осіб; повторно; за попередньою змовою групою осіб; службовою особою з використанням службового становища, натомість ч.3 ст. 332 передбачає кримінальну відповідальність за дії, передбачені першою частиною цієї статті, вчинені організованою групою або з корисливих мотивів.

Таким чином, проблематика кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, зважаючи на її значущість, була й залишається актуальною для науки

кримінального права, оскільки саме від ступеня наукової розробленості відповідних проблем значною мірою залежить і адекватність законодавчого визначення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, і ефективність його практичного застосування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 26.10.2023).

2. Бєгалов Є.П. Обстановка вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). С. 96–102.

3. Шульга А. М., Цвіркун Н. Ю. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2017. № 1 (15). С.167-177.

Наумець Ігор Юрійович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Академії Державної пенітенціарної служби України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Врахування досвіду застосування обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання на прикладі законодавства зарубіжних країн доцільно проводити за період з початку XVIII століття до теперішнього часу. Це пов'язано із тим, що у країнах Західної Європи, так і в Україні у цей час розпочався і триває до сьогодні процес інтенсивного розвитку всіх наукових галузей, зокрема і теорії кримінального права. Так, у Франції, Німеччині, інших країнах Європи на зміну багаторічній практиці самостійного суддівського розсуду при призначенні покарання як щодо підвищення, так і в частині пом'якшення покарання прийшов законом встановлений порядок диференціації кримінальної відповідальності та призначення покарання.

Варто звернути увагу, що вперше чіткі правові рамки практики судів з індивідуалізації покарання було встановлено Революційним кодексом Франції 1791 року. Поняття та зміст інституту призначення покарання, система обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, які мали місце в даному законодавчому акті, формувалися під впливом двох доктрин: німецької, засновниками якої були А. Фейєрбах та Ч. Беккаріа, та французької, найбільш яскравим

представником якої був Ж. П. Марат. Обидві ці концепції передбачали жорстку законодавчу регламентацію процесу індивідуалізації покарання.

Ці концепції стали вихідними для реформування кримінального законодавства в європейських та деяких інших країнах. Потрібно наголосити, що кожна з цих концепцій мала свої сильні та слабкі сторони. У різних країнах законодавець інтерпретував положення інституту призначення покарання, систему обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, та межі їх застосування, викладені у названих концепціях, залежно від соціально-економічної та політичної ситуації. Тому в чистому вигляді жодна з доктрин не була реалізована. Але кожна країна, яка їх використовувала, тяжіла або до французької, або до німецької доктрини.

Французька доктрина у найбільшому обсязі знайшла своє відображення у Кримінальних кодексах Данії, Франції, Японії (у тому числі й у чинних). У законодавстві названих країн логіка процесу побудови системи обтяжуючих і пом'якшуючих обставин обумовлена сильним впливом ідей гуманістів-просвітителів. У своєму прагненні відторгнути, подолати попередню практику судового всесилля вони суттєво схилялися у бік пом'якшення покарання.

Таким чином, закон більше повертався до злочинця, ніж до потерпілого. З огляду на це теоретичні розробки були присвячені, перш за все, пом'якшенню покарання, особливо у прихильників французької доктрини. Відповідно до неї правові рамки судового розсуду обмежувалися певною санкцією (за винятком тяжких злочинів) з наданням йому права широкого застосування обставин, що пом'якшують покарання. При цьому в законі були передбачені обставини, що зменшують нормальне, тобто в законі встановлене покарання. Ці пом'якшуючі обставини поділялися на загальні, які поширювалися на низку злочинів, та спеціальні, що стосувалися тільки деяких окремих злочинів [1, с. 34–35].

Загалом потрібно констатувати, що не зважаючи на те, що обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, відіграють важливу роль при призначенні покарання, сприяють реалізації таких принципів кримінального права як справедливості покарання, законності та обґрунтованості, все ж значна кількість зарубіжних кримінальних кодексів не містить у собі законодавчого визначення поняття обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання. У тих кримінальних кодексах, де є наявний перелік обставин, які пом'якшують і обтяжують покарання, він відрізняється своїми термінологічними особливостями.

Проаналізувавши кримінальні кодекси зарубіжних країн, а саме закріплення в них обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, доцільно не погодитися з деякими, зазначеними у них обставинами.

Наприклад, вчинення злочину особою, яка раніше вчинила будь-який злочин, якщо не пройшли строки давності чи не погашена та не знята судимість за попередній злочин (КК Естонської Республіки [2]); злочинне діяння вчинене особою у стані осудності (КК Латвійської Республіки [3]); вчинення діяння з використанням нещастя іншої особи (КК Литовської Республіки [4]).

Також варто зазначити, що окремі держави закріпили у своїх кримінальних кодексах обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, які є схожими, а то й ідентичними за змістом з КК України. Це дає змогу зазначити, що дані обставини визнаються такими, що пом'якшують і обтяжують покарання не лише в українському кримінальному праві, але й підтвердили свою значущість та обґрунтоване врахування у переліку й кримінальних кодексів окремих зарубіжних держав.

За результатами проведеного критичного аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн щодо обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання пропонується доповнити КК України найбільш прогресивними ідеями зарубіжних кримінальних кодексів. Наприклад, цікавим уявляється положення відділу 4 глави III КК Франції [5], згідно з яким більш суворо карається новий злочин, вчинений особою під час реабілітації після помилування чи амністії.

Не зважаючи на те, що українське законодавство має значно досконаліший інструмент обліку обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання при його призначенні, ніж кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки, потрібно зазначити, що позитивним у кримінальному законодавстві США [6] є вичерпне перерахування тих обтяжуючих факторів, які суд обов'язково повинен розглянути при призначенні покарання винній особі за вчинення конкретного виду злочину. Такі переліки обтяжуючих факторів спрямовують діяльність суду у дослідженні обставин справи, що мають значення для обрання виду та розміру покарання, та обмежують межі суддівського розсуду. Було б доцільним використати досвід американських законодавців з цього питання у вітчизняному кримінальному праві та розробити у кримінальному кодексі переліки з обтяжуючими обставинами, які суд (суддя) має досліджувати та враховувати при призначенні покарання за вчинення конкретного злочину.

Загалом, проведений аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн, дає змогу зробити висновок, що перелік обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, який міститься в чинному КК України загалом відповідає європейському розумінню цих обставин. Звичайно, це не означає, що ці обставини не потребують наукового дослідження, а чинний КК України відповідно доповнень і змін.

Список використаних джерел

1. Марат Ж. П. План уголовного законодательства / пер. с французского Н. С. Лапшиной / под ред. и с пред. проф. А. А. Герцензона. Москва, 1951. 152 с.
2. Уголовный кодекс Эстонии. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf. (дата звернення 16.09.2021).
3. Уголовный закон Латвийской республики. URL: https://likumi.lv./ta/en/en/id/88966-the-criminal-law (дата звернення 16.09.2021).
4. Уголовный кодекс Литовской Республики. URL: https://crimpravo.ru/codecs/ litva/2.doc (дата звернення 16.09.2021).
5. Кримінальний кодекс Французької Республіки / укладач Менчинський В. Л., Київ: Видавництво ОВК, 2017, 348 с.
6. Примерный уголовный кодекс США. URL: http://constitutionallaw.ru/?p=1337 (дата звернення 16.09.2021).

Некоз Андрій Петрович,
аспірант Національної академії Служби безпеки України

ЩОДО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сьогодні проблема тероризму уже не є для країн Європейського Союзу (далі – ЄС) переважно зовнішньою загрозою. На початку XXI ст. значно зросла частота і навіть розширилася географія терористичних атак. Тому боротьба з тероризмом стала займати особливе місце в безпековій політиці країн ЄС. Незважаючи на обмежені повноваження у правоохоронній сфері, на рівні ЄС докладається багато зусиль для формування механізму протидії терористичній діяльності. При цьому антитерористична політика передбачає різноманітні засоби, зокрема спеціальні правові заходи, які розробляють здебільшого для боротьби з тероризмом [6, с. 47].

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» [4] основна мета якого є імплементація в національне законодавство положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму (далі − Додатковий протокол), а також всебічне посилення спроможностей загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням європейських та загальносвітових практики у сфері протидії терористичній діяльності [2].

До норм даного закону віднесено удосконалення механізмів із запобігання, виявлення, протидії терористичній діяльності, уточнення переліку суб'єктів боротьби з тероризмом, коригування повноважень безпосередніх суб'єктів боротьби з тероризмом та посилення міжнародного співробітництва з питань протидії тероризму. Також даний нормативно-правовий акт імплементує в національне законодавство положення Додаткового протоколу та спрямований на посилення спроможностей державної системи боротьби з тероризмом з урахуванням європейських та загальносвітових практик у цій сфері.

Окрім цього, законом внеслися зміни до КК та КПК України, якими: 1) встановлюється кримінальна відповідальність за «проходження навчання тероризму», «перетинання державного кордону України з терористичною метою», а також за фінансування цих діянь; 2) визначається підслідність зазначених злочинів за слідчими Служби безпеки України; 3) розширюються підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи в разі вчинення її уповноваженою особою названих злочинів; 4) визначається можливість застосування, лише одного виду запобіжного заходу − тримання під вартою (за наявності підстав для застосування запобіжного заходу) до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні згаданих злочинів під час воєнного стану, із наданням права слідчому судді, суду не визначати при цьому розмір застави; 5) передбачається можливість здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia) у кримінальних провадженнях щодо згаданих злочинів.

Не оминули увагою і зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3], такі зміни передбачають ряд заходів, зокрема: 1) запровадження правових основ для проведення антитерористичної підготовки населення; 2) визначення нових суб'єктів боротьби з тероризмом та визначення їх повноважень; 3) удосконалення повноважень Служби безпеки України як головного суб'єкта боротьби з тероризмом; 4) наділення Антитерористичного центру при СБУ повноваженнями формувати та вести перелік терористичних організацій і груп, а також здійснювати національну координацію з питань отримання, обробки, поширення, зберігання та захисту інформації про пасажирів (API/PNR) відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН щодо протидії міжнародному тероризму стосовно переміщення осіб, причетних до терористичної діяльності, попередження, виявлення, розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються з терористичною метою, інших кримінальних правопорушень, а також попередження перетинання державного кордону України особами, які можуть становити загрозу національній безпеці країни; 5) делегування Уряду України повноважень щодо визначення механізму відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок терористичного акту; 6) надання повноважень

суб'єктам боротьби з тероризмом брати участь у спільних антитерористичних заходах за участі іноземних держав або міждержавних об'єднань шляхом залучення своїх сил і засобів, а також проводити спільні антитерористичні заходи на території України та інших держав відповідно до міжнародних договорів [1].

Окрім імплементації положень Додаткового протоколу, новий закон спрямований на удосконалення існуючої системи боротьби з тероризмом, зокрема в частині запровадження дієвих механізмів із запобігання, виявлення, протидії терористичній діяльності, уточнення переліку суб'єктів боротьби з тероризмом (з урахуванням сучасної системи органів державної влади), коригування повноважень безпосередніх суб'єктів боротьби з тероризмом, посилення міжнародного співробітництва з питань протидії тероризму. Також в Законі України «Про санкції» [5] здійснено розширення видів санкцій, що можуть застосовуватись, зокрема до терористичних організацій та груп.

Таким чином, з прийняттям зазначеного нормативно-правового акту [2] Україна посилила взаємодію з країнами ЄС та стала на крок ближче до євроінтеграції з країнами ЄС у боротьбі з тероризмом.

Слід також звернути увагу, що сьогодні антитерористичне законодавство країн ЄС складається з двох ключових компонентів: заходи щодо гармонізації кримінальних та кримінальних процесуальних норм, а також заходи щодо боротьби з фінансуванням тероризму. Обидва напрями отримали свій розвиток у руслі імплементації міжнародних стандартів боротьби з тероризмом, які були результатом реакції світового співтовариства на посилення тероризму у країнах Заходу. Головним імпульсом для розвитку антитерористичного законодавства ЄС стали події 11 вересня 2001 року та посилення терористичної активності у 2015–2016 роках у країнах ЄС [6, с. 47−48].

Отже, сьогодні формування антитерористичного законодавства країн ЄС відбувається з врахуванням існуючих норм міжнародного права, де норми антитерористичного законодавства, у більшості випадків, не є нормами прямої дії на території країн-членів ЄС. Існуюча правова система країн ЄС покликана в подальшому імплементувати зазначені норми на державному рівні.

Таким чином, удосконалення антитерористичного законодавства країн ЄС є лише одним з основних ключових елементів у системі заходів у боротьбі зі світовим тероризмом.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада ухвалила євроінтеграційний законопроєкт, спрямований на вдосконалення боротьби з тероризмом. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/verhovna-rada-uhvalyla-yevrointegraciynyy-zakonoproyekt-spryamovanyy-na-vdoskonalennya.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального

кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1514846.

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20#Text.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом: Закон України від 21.03.2023 р. № 2997-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20#Text.

5. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text.

6. Серкевич І. Р. Гармонізація антитерористичного законодавства з правом ЄС: формування уніфікованого механізму протидії терористичній діяльності. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства:* матер. кругл. столу (Львів, 22 черв. 2023 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 47−51.

Обиход Олена Вячеславівна,
ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Сутність штрафу регламентується положеннями ст. 53 Кримінального кодексу України (далі – КК), де вказано, що штрафом є грошове стягнення, яке накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53 КК. Штраф є найлегшим видом покарання.

Слід вказати, що до 22.11.2018 р. розмір штрафу у санкції ч. 2 ст. 407 КК обмежувався 100 неоподатковуваними мінімумами доходів громадян (далі – НМДГ). У грошовому виразі, з урахуванням положень ст. 5 підрозділу 1 «Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб» розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України та у відповідності до ч. 5 ст. 22 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», сума НМДГ, яка використовується для визначення суми штрафу, становить 17 гривень. Отже, максимальний розмір штрафу за вчинення аналізованого діяння становив 1700 грн. Лише з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення

досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII санкція вказаної норми набула остаточного вигляду і передбачає штраф у розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч НМДГ [1]. Відповідно до вищевказаних грошових розрахунків, максимальна межа покарання у вигляді штрафу у санкції ч. 2 ст. 407 КК становить від 17000 грн до 68000 грн.

Відповідно до ч. 3 ст. 53 КК, штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. В контексті аналізованої статті штраф передбачається лише як основне покарання, санкція ст. 407 КК не передбачає ніяких додаткових видів покарання. Хоча в науковій літературі існує протилежна точка зору: вважається, що штраф в якості додаткового покарання може призначатися і у випадках звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі положень ст.ст. 75-77 КК [2, с. 104].

Як зазначається в ч. 4 ст. 53 КК, зважаючи на майновий стан особи, суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року. Слід зазначити, що питання призначення штрафу як основного покарання в порядку заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження або позбавлення волі більш м'яким на підставі ст. 82 КК, при призначенні більш м'якого покарання, ніж це передбачено законом, на підставі ч. 1 ст. 69 КК, а також заміни несплаченої суми штрафу в межах власного дисертаційного дослідження вивчав Сенько М.М., зробивши науково обгрунтовані висновки [3, с. 104]. Тому повторюватися в особливостях законодавчого механізму регулювання вказаних питань потреби немає.

У санкції ч. 2 ст. 407 КК штраф як вид покарання передбачається спеціальному суб'єкту – військовослужбовцю (крім строкової служби). На підставі загальновідомих положень теорії кримінального права, можна зробити висновок, що призначення штрафу спеціальному суб'єкту – військовослужбовцю (крім строкової служби) прирівнюється до призначення штрафу загальному суб'єкту кримінального правопорушення. Єдиним винятком є ситуація, описана в ч. 5 ст. 53 КК, де мова йде про неможливість сплати штрафу в розмірі не більше 3000 НМДГ та відсутність підстав для розстрочки його виплати, у зв'язку з чим суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством НМДГ або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством НМДГ, але на строк не більше двох років. Дане положення КК не може застосовуватися до військовослужбовців, так як, згідно зі змістом ч. 2 ст. 57 КК, виправні роботи не призначаються військовослужбовцям. Натомість, ч. 3 ст. 56

КК регламентує, що громадські роботи не призначаються військовослужбовцям строкової служби. У зв'язку з тим, що військовослужбовці строкової служби не є суб'єктами норми, яка описує суспільно небезпечне діяння у ч. 2 ст. 407 КК, можна зробити висновок, що положення ч. 5 ст. 53 КК в частині заміни несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством НМДГ до військовослужбовців (крім строкової служби) допускається.

Крім того, як свідчать наукові розробки, штраф може призначатися за корисливі кримінальні правопорушення. Натомість діяння, передбачене ст. 407 КК, не є корисливим, тому логічним є висновок про виключення штрафу з кола покарань частини 2 статті 407 КК, тим паче, що спеціальне покарання у виді службового обмеження військовослужбовців також чинить негативний економічний вплив на суб'єкта кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=407#w1_3

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов, В.А. Клименко та ін.; За ред. С.С. Яценка. Київ : А.С.К., 2002. 936 с.

3. Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 217 с.

Овсій Дмитро Юрійович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ

РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ, ФІНАНСОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (частина перша статті 67 Конституції України). Відповідно до пп. 111.1 та 111.2 ст. 111 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова; адміністративна; кримінальна. Особа не

може бути притягнута до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення і зазначений принцип відомий як Non bis in idem. В Україні принцип «non bis in idem» закріплено в ч. 1 ст. 61 «Конституції України»: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Зупинимо свою увагу на розкритті адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності в Україні та їх співвідношенні.

Фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно з ПКУ та іншими законами і застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. Штрафні санкції, що найчастіше накладаються на платників податків, які можна розділити на наступні групи: за неподання податкових декларацій; за заниження податкових зобов'язань, виявлене в результаті перевірок податковим органом; в результаті виявлення арифметичних або методологічних помилок у поданій податковій декларації; за несплату або несвоєчасну сплату податкових зобов'язань. Питання щодо адміністративної відповідальності регулюються Кодексом України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X зі змінами та доповненнями, зокрема передбачені наступні види пов'язані з порушенням процедури сплати податків: згідно статті 163-1. Порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків; також ст. 163-2. Неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів); крім того, передбачено в ст.163-4. Порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи. Що стосується кримінальної відповідальності, то ст. 212 Кримінального кодексу України передбачено умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах.

	Кримінальна	**Адміністративна**	**Фінансова (фінансова-правова)**
Суб'єкт	Службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності. Особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи. Будь-яка інша особа, яка зобов'язана сплачувати податки, збори	Фізична особа зобов'язана або відповідальна за сплату податків	Юридичні і фізична особа зобов'язана або відповідальна за сплату податків
Об'єкт	встановлений законом порядок оподаткування фізичних та юридичних осіб, який забезпечує за рахунок надходження податків, зборів та інших обов'язкових платежів формування доходної частини державного та місцевих бюджетів чи державних цільових фондів коштів	встановлений законом порядок організації встановленого законом порядку ведення податкового обліку, в тому числі строки подання платіжних доручень та/або неповідомлення відомостей про доходи	конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті податкового закону і яким завдається шкода правопорушенням, що підпадає під ознаки конкретного складу податкового правопорушення
Суб'єктивна	Умисел	Умисел або необережність	Умисел або необережність
Об'єктивна	1) діяння - ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), що належать до системи оподаткування; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч. 1 ст. 212), великих (ч. 2 ст. 212) або особливо великих (ч. 3 ст. 212) розмірах; 3) причиновий зв'язок між діянням і наслідками	1) дії або бездіяльність щодо порушення встановлений законом порядок організації встановленого законом порядку ведення податкового обліку	1) Дії або бездіяльність щодо порушення встановлений законом порядок організації встановленого законом порядку ведення податкового обліку
Орган, який розслідування	Бюро економічної безпеки України	Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та його територіальних органів	Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та його територіальних органів
Склад порушення	Матеріальний	Формальный	Формальний

	Кримінальна	Адміністративна	Фінансова (фінансова-правова)
Мінімальний розмір	три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян	Відсутній	Відсутній
Можливість звільнення від відповідальності	Якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня)	Відсутня	Відсутня

Зупинимося на критеріях розмежування відповідальності, а також взаємозв'язку цих правопорушень, як діяння і відповідальності, правових наслідків (санкції) за таке діяння.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що кримінальна відповідальність відрізняється від фінансової та адміністративної такими складовими, як склад кримінального правопорушення – матеріальний; суб'єктивна сторона, то лише умисел і суб'єкт - виключно фізичні особи, які зобов'язані за сплату податків; а наявність мінімальної вимоги до шкоди - три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а підстави звільнення від відповідальності - шляхом виконавши зобов'язань і компенсувавши шкоду.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 18.10.2022).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341–III. Редакція від 19.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 14.11.2022)

3. План дій BEPS. Або як протидіяти виведенню прибутку до «сприятливих» податкових юрисдикцій. Офіційний портал державної податкової служби. 2022. URL: https://kyiv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-395333.html

Первaченко Антон Сергійович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ ЧИ АГІТАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ

Сьогодні Україна стоїть на порозі глибинних трансформацій, пов'язаних зі зміною політичного курсу на євроінтеграцію [4, с. 141; 5, с. 312]. Це, в свою чергу, зумовлює постійну роботу над удосконаленням нормативно-правового регулювання порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму. Формуванню і вираженню політичної волі громадян сприяють політичні партії. Завдяки їм громадяни України можуть реалізувати своє право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Формою прямої демократії окрім виборів є референдум. Фінансування політичних партій, передвиборної агітації чи агітації референдуму може бути тим інструментом, який при наявності недоліків чинного законодавства, що регулює суспільні відносини, які виникають при наданні або отриманні внеску на підтримку політичної партії, або при отриманні державного фінансування статутної діяльності політичної партії, або при наданні або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації референдуму, може бути застосованим для нівелювання волі виборців [1].

2019 року змінено законодавство, що регулює суспільні відносини, що виникають під час фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації з проведення референдуму. Водночас не вирішено до кінця проблеми, які виникають на практиці щодо відповідальності у разі порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної кампанії чи агітації з референдуму. Зменшення або скасування юридичної відповідальності за порушення правил політичного фінансування є загрозою демократії. З метою вдосконалення виборчого законодавства України до ст. 212^{15} Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) внесено зміни: з назви статті виключено слова «всеукраїнського або місцевого»; в абзаці першому слова «всеукраїнських або місцевих

кампаній» замінено словами «або кампаній»; абзац другий після слів «політичної партії» доповнено словами «фінансової (матеріальної) підтримки передвиборної агітації або агітації з питань референдуму». Так, порушення встановленого законом порядку надання чи отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення встановленого порядку надання чи отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, а також порушення порядку, встановленого порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для передвиборної агітації чи агітації з референдуму – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від сімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до ста та тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією суми внесків на підтримку політичної партії, фінансової (матеріальної) підтримки передвиборчої агітації чи агітації з референдуму, наданих або отриманих з порушенням законодавства [2].

Відповідно до ст. 212^{21} КУпАП, порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. або подання фінансової звітності, складеної з порушенням встановлених вимог, – тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2]. Зважаючи на зміни в законодавчій сфері, які відбуваються у зв'язку адаптацією законодавства до європейських стандартів, слід наголосити на необхідності удосконалення законодавчої бази щодо відповідальності за порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму.

Проблеми кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму була предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Р. В. Асейкін, Ю. В. Баулін, О. В. Білаш, В. І. Борисов, І. Б. Газдайка-Василишин, В. В. Голіна, В. А. Горбунов, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, О. П. Дячкін, О. М. Костенко, О. М. Котовенко, С. Я. Лихова, С. А. Миронюк, С. В. Незнайко, Б. М. Одайник, М. І. Панов, В. П. Самокиш, А. В. Семенюк-Прибатень, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та ін.

Попри те, що праці цих учених мають значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складу

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159[1] Кримінального кодексу (далі – КК) України, залишились дискусійними, а деякі недостатньо чи взагалі не дослідженими. Не знайшли достатнього відображення у наукових працях питання генезису кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму, дослідження зарубіжного досвіду з окресленої проблематики, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159[1] КК України, питань кваліфікації, справедливості та відповідності покарання за вказане діяння, відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159[1] КК України від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень [3].

Відповідно до ст. 159[1] КК України, подання завідомо неправдивих відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження і використання коштів виборчого фонду, політична партія, місцева організація політичної партії, кандидат – караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Умисне внесення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на це права, або від імені юридичної особи, яка не має на це права, умисне внесення внеску на користь політичної партії. фізичною або від імені юридичної особи у великому розмірі, умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки передвиборної агітації чи агітації з проведення референдуму фізичною або від імені великої юридичною особою або особою, яка не має на це права, або від імені юридичної особи, яка не має на це права, а також умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не мають права робити такий внесок, або у великому розмірі, умисно одержуючи фінансову (матеріальну) підтримку у великому розмірі при здійсненні передвиборної агітації чи агітації за референдум, умисно одержуючи таку фінансову (матеріальну) підтримку від особи яка не має права надавати таку грошову (матеріальну) підтримку, – карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням. волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Дії, вчинені повторно, – караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними

роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права арешту. на певні посади або займатися певною діяльністю строком на п'ять років.

Доцільно також звернути увагу на таке явище, як політична корупція.

1. Штрафи за порушення правил фінансування політичної партії, передвиборної кампанії чи агітації з проведення референдуму є непропорційними сумі коштів, отриманих і витрачених будь-якою політичною партією. Наслідком цього є те, що розмір штрафу, закріплений у КУпАП, КК України, не є запобіжником від правопорушень. Обсяг коштів, витрачених на політичну рекламу та передвиборчу агітацію, та розмір штрафів за порушення правил політичного фінансування є непропорційними. Пропонується внести зміни до КУпАП, застосувавши підхід, згідно з яким штраф становить 100% суми отриманої незаконної допомоги, але не менше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі порушення порядку повідомлення – штраф у розмірі не менше 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За кримінальні правопорушення, що характеризуються більшим ступенем суспільної небезпеки, штрафи менші, ніж за адміністративні правопорушення. Це не гарантія від скоєння кримінального правопорушення. Виходом із цієї ситуації також могло б стати збільшення розміру штрафів і прив'язка їх до суми, яку отримує політичної партії у вигляді незаконних внесків або підтримки.

2. Недоліком законодавства України є те, що надання фінансової (матеріальної) підтримки передвиборчої агітації або на користь політичної партії прирівнюється до переходу права власності.

3. У ст. 159^1 КК України пропонується передбачити таку санкцію як конфіскація майна.

Отже, штрафи за порушення правил фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму є неспівмірними з обсягом коштів, які отримує і витрачає будь-яка політична партія під час виборів. Наслідком цього є те, що розміри штрафу, закріплені в КУпАП, КК України, не є запобіжником від порушень. Сума коштів, яка йде на політичну рекламу та передвиборну агітацію і розмір штрафів за порушення правил політичного фінансування – не пропорційні. Пропонується внести зміни до КУпАП, застосувавши підхід, відповідно до якого штраф становить 100% від суми отриманих незаконних внесків або підтримки, але не менше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Якщо порушено порядок звітування – штраф становить не менше 1000 неоподаткованих мінімумів доходів

громадян. Недоліки законодавства України полягають і в тому, що надання фінансової (матеріальної) підтримки на здійснення агітації або на користь політичної партії ототожнюється з передачею права власності; за кримінальні правопорушення, які характеризуються більшим ступенем суспільної небезпеки, штрафи є меншими, ніж за адміністративні порушення. Пропонуються шляхи вдосконалення чинного законодавства України, в тому числі, в ст. 159^1 КК України пропонується передбачити таку санкцію, як конфіскація майна. Тому, на даний час є дуже актуальним питання вдосконалення змісту ст. 159^1 КК України відповідно до умов сучасності та існуючих нормативно-правових актів, усуваючи колізії законодавства.

Список використаних джерел

1. Кваліфікація та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян [Текст]: метод. рек. / [Крижна В. В., Бабаніна В. В., Грига М. А. та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 76 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
4. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), P. 140–158. DOI: https://doi.org/10.46925//rdluz.38.10. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143%20(1).pdf
5. Cherniei, V., Cherniavskyi, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19(1), P. 311–338. https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11. URL: https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598/4892.

Поярков Андрій Юрійович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ, ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Відповідно до ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, доказування полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, за винятком випадків, визначених у ч. 2 ст. 92 КПК України, покладено на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого. Водночас, обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат й обставин, які характеризують обвинуваченого, покладено на сторону, що їх подає [1].

Значення кримінального процесуального доказування полягає в такому: правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу; питання, які постають під час кримінального провадження, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених у процесі доказування обставин; участь зацікавлених суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу; докази є підставою для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

З огляду на те, що в нашій державі оперативно-розшукова діяльність фактично включена до кримінального процесу, значно розширено арсенал процесуальних дій, передусім завдяки запровадженню такої правової категорії, як «негласні слідчі (розшукові) дії» (які є «модернізованими» оперативно-розшуковими заходами; запровадження цього інституту рекомендувала низка міжнародних організацій, серед яких Рада Європи).

У ч. 1 ст. 91 КПК України викладено перелік обставин, що належать до предмета доказування в кримінальному провадженні, як сукупності фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення та є необхідними й достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті [2]. Ця норма відповідає на запитання, встановлення яких фактів й обставин є метою доказування. Встановити зазначені обставини (їх доказування є

обов'язком сторони обвинувачення, зокрема слідчого та прокурора), згідно з вимогами ч. 2 ст. 9, ст. 25, ч. 1 ст. 92 КПК України, можна лише за допомогою доказів, визначених у ст. 84 КПК України (показань, речових доказів, документів, висновків експертів) [3]. Правильне та своєчасне визначення предмета доказування позитивно позначається на організації досудового розслідування. Діяльність слідчого та прокурора стає послідовнішою, цілеспрямованішою й ефективнішою. Надмірне розширення предмета доказування призводить до того, що невиправдано затягується час досудового розслідування, збільшуються процесуальні витрати, зростає навантаження на всіх його учасників через зайве нагромадження відомостей про факти, які не мають істотного значення для кримінального провадження. Безпідставне обмеження предмета доказування спричиняє неповноту й однобічність досудового розслідування, створюючи враження про упереджене ставлення слідчого та прокурора до підозрюваного. У зв'язку із цим виникають сумніви щодо результатів досудового розслідування, а доказів виявляється недостатньо для того, щоб суд постановив справедливий вирок [3, с. 29].

У спеціальній літературі по-різному вирішено питання про унормування поняття предмета доказування. Так, М. М. Михеєнко зазначав, що предмет доказування становить певну сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких потрібне для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи загалом або судової справи на стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі [4, с. 98]. Предметом кримінально-процесуального доказування В. О. Попелюшко вважає систему, тобто сукупність фактів й обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове (кримінально- й цивільно-правове) та процесуальне (кримінально- й цивільно-процесуальне) значення та є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно й по суті [5, с. 113]. На переконання С. М. Стахівського, предмет доказування – це передбачена законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі з метою її правильного вирішення [5, с. 29].

На відміну від термінологічного апарату кримінального процесу, у науці криміналістиці послуговуються іншим терміном, а саме «обставини, що підлягають встановленню» [3, с. 34], які, відповідно до структури окремих криміналістичних методик, є окремим їх елементом, їх розглядають за деякими елементами складу кримінального правопорушення. Це видається логічним, оскільки коло обставин, пов'язаних із доказуванням події кримінального

правопорушення, винуватості особи в його вчиненні, форми вини, мети і мотивів, деталізується і залежить від того, як сформульовано склад правопорушення у відповідній нормі кримінального закону.

Виходячи з вищевикладеного, варто наголосити на «вузькому» тлумаченні предмета доказування, змістом якого є сукупність обставин, сформованих із норм кримінального і кримінального процесуального права, які необхідно встановити за конкретними категоріями кримінальних проваджень для реалізації завдань кримінального судочинства. Решту обставин безпосередньо не зазначено в законі, проте вони сприяють доказуванню, утворюють обставини, що підлягають встановленню та належать до категорії криміналістично значущих.

Таким чином, до обставин, які підлягають встановленню, належать обставини, що підлягають доказуванню, тобто ті, що становлять предмет доказування, а також проміжні факти й обставини, які необхідно дослідити, але які не охоплені предметом доказування, залишаються поза його межами. Частина 1 ст. 91 КПК України, що передбачає встановлення в кримінальному провадженні події кримінального правопорушення та її елементів, не визначає серед них таких елементів об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як об'єкт і предмет. Вважаємо, що така складова предмета доказування, як подія кримінального правопорушення, не може бути доведена в повному обсязі без встановлення його предмету, а тому встановлення змісту, характеру події (дії або бездіяльності), її учасників потребує з'ясування обставин, що вказують на предмет кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Це і є передумовою його розкриття, усебічного та неупередженого розслідування. Хоча в практиці розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відомі випадки недоведення ознак, що становлять об'єктивну сторону.

Виходячи з вищевикладеного, головним елементом предмета доказування, що підлягає встановленню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими групами, злочинними організаціями, є ознаки події злочинів передбачених розділом XIII Кримінального кодексу України. Важливим компонентом доказування події злочинів (ст. 305, 307, 308, 311–313, 321 Кримінального кодексу України) є встановлення: а) предмету злочинного посягання (наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, кошти, наркотичне обладнання тощо), а також обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та є доходами від нього; б) часу і місця

вчинення злочину; в) способу злочинної діяльності (підготовка, вчинення та приховування злочинних дій; вербування, фінансове або матеріальне забезпечення окремого члена чи групи (організації); втягування у вчинення контрабанди наркотиків, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів; викрадення, привласнення, вимагання та ін.); г) мотиву і мети злочину, які тісно пов'язані між собою. Не довівши мотиву злочину, неможливо встановити його мету, і навпаки. Слід вирізняти й доказувати головну та проміжні цілі злочинів, пов'язаних із наркотиками; д) розміру майнової шкоди (за результатами проведення різних видів експертиз й аналізу документів, які підтверджують майнові витрати); є) відомостей, що характеризують організацію і діяльність організованої групи, злочинної організації, особу підозрюваного, а також обставин, які виключають кримінальну відповідальність (фізичний або психічний примус; виконання наказу або розпорядження; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності).

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

3. Баулін О. В. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування терористичного акту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2015. № 4. С. 28–38.

4. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев : Вища шк., 1984. 136 с.

5. Попелюшко В. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти). Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2001. 232 с.

6. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 272 с.

Радушинський Дмитро Віталійович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ОСОБИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Серед кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту поширеними є такі, що пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

За 2022 рік в Україні трапилось понад 18 тис. Дорожньо-транспортних пригод із потерпілими, у яких загинула 2791 особа та приблизно 23 тис. людей отримали травми, дорожньо-транспортних пригод за участю нетверезих водіїв: 790 аварій – саме через перебування водіїв у стані сп'яніння. У цих Дорожньо-транспортних пригодах 91 особа загинула та 1031 – травмована. Працівники поліції за 2022 рік склали 134 520 адмінпротоколів щодо керування транспортним засобом особами, які перебувають у стані сп'яніння.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Звідси особливої уваги потребують питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти найцінніших людських благ – життя та здоров'я, оскільки в кримінально-правовому аспекті ці посягання визнаються одними з найнебезпечніших.

Показовим є приклад резонансної дорожньо-транспортної пригоди у центрі Харкова, що сталося 18 жовтня 2017 року, коли автомобіль під керуванням гр. Зайцевої О., зіштовхнулось з іншим авто та протаранила натовп. В результаті п'ятеро людей померли на місці та шестеро потрапили до лікарні, згодом одна з них померла. 26 лютого 2019 року суд виніс рішення: винуватиці дорожньо-транспортної пригоди Олена Зайцева та Геннадій Дронов отримали по 10 років позбавлення волі. В ході досудового розслідування встановлено, що Зайцева О., на момент Дорожньо-транспортної пригоди перебувала в стані наркотичного сп'яніння.

Вчинення такого кримінального правопорушення викликало значну хвилю суспільного резонансу, та одночасно поставило питання про відповідність вчиненого діяння тяжкості покарання. Дійсно, сумна статистика наведена вище, вказує на необхідність посилення відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень, з метою зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод за участю

нетверезих водіїв, адже у випадку посилення відповідальності у особи буде додатковий «стимул», для дотримання правил дорожнього руху.

17 березня 2021 року набрав чинності Закон № 1231-IX, який посилює кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху у стані сп'яніння. [1].

Зокрема, тепер порушення правил безпеки дорожнього руху прирівняли до корупційних правопорушень. Так, особа, яка вчинила Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту в стані сп'яніння, не зможе звільнятися від покарання:

- у зв'язку з дійовим каяттям;
- у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- у зв'язку з переданням особи на поруки;
- у зв'язку зі зміною обстановки.

Крім того, вищевказаними положеннями внесено зміни до Кримінального кодексу України, а саме чинний на той момент Кодекс, доповнено новою статтею 286-1 "Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння".

Згідно положень нової статті: значно посилюється кримінальна відповідальність за вчинення даного діяння. Так порівнюючи, попередню редакцію Кримінального кодексу України, та поточну простежується значна різниця в тяжкості покарань, передбачених ч. 1 ст. 286 КК України та ч. 1 ст. 286-1 КК України.

Так, в редакції Кодексу від 18.12.2017 за діяння передбачене ч. 1 ст. 286 КК України, передбачено покарання у виді штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого. [2]

Для порівняння з чинною редакцією Кодексу, за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 286-1 КК України перебачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від трьох до п'яти років.

Дане нововведення, вказує на значне посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння, що може значно зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод за участі осіб, що керують транспортними засобами у стані сп'яніння. Так згідно статистичних даних Департаменту Патрульної поліції за 2020, 2021 та 2022 роки виявлено, що у 2020 році вчинено 911 дорожньо-транспортних пригод

вчинених особами, які керували транспортними засобами у стані сп'яніння. В подальшому простежується поступове зменшення кількості подібних фактів у 2021 році, а саме 843 факти, та у 2022 році 790 фактів. [3]

Тобто враховуючи вищевикладене можна дійти висновку, щодо покращення системи кримінального законодавства у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту. Дійсно, станом на березень 2021 року, кримінальне законодавство України не диференціювало відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. На той момент, вчинення вищевказаного кримінального правопорушення у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вважалось лише обставиною, яка обтяжує покарання.

Належна кримінально-правова охорона здоров'я людини, яка постраждала від порушення безпеки руху та експлуатації транспорту, а особливо якщо правопорушник перебуває під дією алкоголю, або інших заборонених речовин – таке ж важливе завдання кримінального права, як кримінально-правова охорона здоров'я людини, яка постраждала від вчинення щодо неї кримінальних правопорушень передбачених розділом II Особливої частини КК України, успішне виконання якого значною мірою залежить від правильного застосування закону про кримінальну відповідальність.

Зважаючи на викладене, на нашу думку, виведення даної обтяжуючої ознаки в самостійний склад кримінального правопорушення – однозначно позитивне рішення, яке в подальшому зможе покращити стан захищеності суспільства від вчинення даної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: Закон України № 1231-IX від 16.02.2021, (посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text).

2. Кримінальний Кодекс України (Посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20171218#Text)

3. Офіційний Web портал Департаменту Патрульної поліції, розділ статистика (Посилання: https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/)

Савченко Тетяна Федорівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ

Одним з важливіших напрямів розвитку правової держави є захист населення в сфері економічної безпеки, зокрема вдосконалення практичної складової існуючих норм передбачених Кримінальним кодексом (далі – КК) України. Це обумовлено стрімким втіленням глобальної комп'ютерної мережі Інтернет у сферу фінансових розрахунків та появою низки новітніх сервісів, зокрема таких як електронний банкінг.

Електронний банкінг забезпечує можливість для клієнтів банків отримувати віддалений доступ до своїх банківських рахунків через інформаційно-телекомунікаційні системи та здійснювати перекази фінансових коштів між ними [1]. Такий вид електронного банківського обслуговування та надання послуг клієнтам здійснюється шляхом використання мережі Інтернет і мобільного зв'язку. Відповідно до даних Національного банку України, кількість операцій (безготівкових та з отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні та за її межами у II кварталі 2023 року становила 1 842,9 млн шт., а їхня сума – 1 334,9 млрд грн [2]. Згідно показників розподілу безготівкових операцій з використанням платіжних карток за II квартал 2023 року, операції з оплати товарів, послуг та переказу грошових коштів у мережі Інтернет у відсотковому співвідношенні становили 23,1% за кількістю операцій та 47% за сумою проведених операцій [3]. Такий показник свідчить про актуальність здійснення переказів на значні суми, через електронний банкінг.

Вищезазначені перерахування охоплюються поняттям дистанційної платіжної операції, а саме платіжної операції, що здійснюється із застосуванням засобів дистанційної комунікації. Такі види переказів можуть здійснюватися на підставі розпоряджень ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції, а саме – платіжних інструкцій [4].

Однак, зручність здійснення переказів коштів шляхом дистанційної комунікації послабляє рівень процедури автентифікації користувача. Попри те, що банками щорічно вдосконалюється така процедура, як приклад використовується посилена автентифікація, документи на переказ коштів систематично стають предметом

посягання, в межах кримінального правопорушення передбаченого статтею 200 КК. Розповсюдженими є випадки підробки платіжних інструкцій шляхом дистанційної комунікації, що слугує значному розміру спричинених збитків громадянам та економічному простору в цілому.

До прикладу, вироком Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області Особу_3 визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 200 КК, за вчинення таких дій, Особа_3 , перебуваючи на посаді головного бухгалтера маючи право підписувати розрахункові документи, за наявності копії файлів цифрових підписів директора, головного бухгалтера та печатки установи, по системі віддаленого доступу «Клієнт-банк» на підставі договору про впровадження та використання дистанційного обслуговування «Клієнт банк», в порушення фінансового і господарського законодавства, здійснено 110 операцій по перерахунку грошових коштів за загальну суму 1 285 000,00 гривень на ім`я його батька шляхом підроблення платіжних доручень [5].

Зі змісту зазначеного судового рішення вбачається, що правопорушення, зокрема, здійснено шляхом підробки документів на переказ, в частині внесення недостовірної інформації особою, яку уповноважено виконувати організаційно-розпорядчі та адміністративно - господарські функції, що свідчить про її належність до категорії службової особи. Слід звернути увагу на те, що шо суд кваліфікував дії винного відповідно до ч. 1 ст. 200 КК.

Попри великий розмір заподіяної шкоди, а також ризиків подальшого відмивання таких коштів, що свідчить про високий ступінь небезпеки зазначеного правопорушення, ст. 200 КК не передбачає такої кваліфікуючої ознаки як «дії вчинені службовою особою».

Шляхом вдосконалення кримінально-правового регулювання визначеної сфери відносин, може слугувати доповнення ст. 200 КК вказаною кваліфікуючою ознакою. Так, окресленні питання зумовлюють необхідність глибокого вивчення та висвітлення зазначеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Карчева Г.Т. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками електронного банкінгу. Науковий вісник Полісся. 2015. № 2 (2). С. 121–126.

2. Картковий ринок у II кварталі 2023 року/ *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/kartkoviy-rinok-u-ii-kvartali-2023-roku-chastka-bezgotivkovih-operatsiy-z-kartkami--na-visokomu-rivni

3. Розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток, II квартал 2023 року / *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/rozpodil-bezgotivkovih-operatsiy-z-vikoristannyam-platijnih-kartok-ii-kvartal-2023-roku

4. Про платіжні послуги: Закон України № 1591-IX від 30 червня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249

5. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 30 червня 2023 року у справі № 308/3417/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112096741

Сайипов Руслан Чаримурадович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Оборонно-промисловий комплекс (далі ОПК) – одна з ключових галузей економіки України, що виконує як загальноекономічну, соціально-гуманітарну, так і безпекову функції. І хоча перші дві, що проявляються у наповненні доходної частини державного бюджету, підтриманні достатньої кількості робочих місць і відповідного соціального забезпечення працівників, їх сімей, є вкрай важливими в умовах наростаючої загальносвітової, екстрапольованої та резонованої на національний рівень фінансової кризи, саме остання функція, безпекова, в умовах здійснення системної відсічі збройній агресії набуває виняткового значення для збереження української державності [1].

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку» оборонно-промисловий комплекс – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [2].

Оборонно-промисловий комплекс як ресурсне поле зумовлює існування в ньому перш за все економічної злочинності, зі значним грошовим оборотом у сфері господарських відносин. Системні корупційні практики, злочинні промисли, оформлені в корупційні схеми, що охоплюють найвищий політичний рівень прийняття рішень про кадровий склад державних підприємств оборонно-промислового

комплексу, інших органів та установ, дотичних до регулювання їх діяльності, розміщення та виконання державного оборонного замовлення, оборонних закупівель, керування відповідними фінансовими потоками. Особливістю корупційних схем в такій сфері є те, що їх функціонування принципово не залежить від персонального складу учасників. Симптоматичним є те, що протягом 2014–2022 рр. за фактами корупційних злочинів, де фігурантами є службові особи підприємств оборонно-промислового комплексу внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань 530 кримінальних проваджень. Втім, це не призвело до руйнації схем. Тому вони є вельми стійкими, трансрежимними (у політичному сенсі), відтворюються за закономірностями інтеракції, беруть участь у міжпоколінному транзиті менеджерів на рівні вищих і центральних органів державної виконавчої влади, окремих підприємств [3; 4]

Зміст оборонно-промислового комплексу визначається не тільки, власне потужностями, обіговими коштами, а й значенням знаходження виробленої продукції в межах території України, контроль за її переміщенням, а також за розголошенням відповідної інформації, що використовується для виготовлення такої продукції (товарів). Тобто, такий комплекс є своєрідним інформаційним полем, галуззю знань, а тому держава, в тому числі й через закон про кримінальну відповідальність, систему кримінальної юстиції намагається контролювати її.

Водночас, варто наголосити, що службові особи у такій сфері нерідко вдаються до злочинних порушень покладених на них обов'язків, пов'язані тіньовими схемами з представниками органів державної влади, контролюючими органами, військово-комерційними структурами й організованими злочинними угрупованнями, спрямовуючи на конвертацію мільйонні прибутки із залученням законних й фіктивних суб'єктів господарської діяльності й відтоку капіталу за межі країни. Злочинність в такій сфері воєнно-промислового господарювання підриває засадничі структури національної безпеки, підвищуючи масову віктимність народу України щодо злочинів агресії, воєнних та інших злочинів

Таким чином, до структури кримінальних правопорушень, що вчиняються в оборонно-промисловому комплексі України слід віднести:

1) *корисливі посягання на власність (ст. 185, 191 КК України), службові зловживання (ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367, 368, 369-2 КК України)* [5].

Водночас, окремі кримінальні правопорушення, наприклад ст. 191 КК України – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадання) (привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її

віданні; розтрата такого майна службовою особою; привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем; різні види зловживань у сфері службової діяльності пов'язаної з ОПК) пов'язані з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (наприклад, службові зловживання);

2) *економіко-кримінальні диверсії, що підривають складові економічної безпеки й обороноздатності країни (ст. 330 та 333 КК України)* [5]. Неконтрольоване переміщення через державний кордон України інформації, виробів оборонного значення, які складають або державну таємницю, або підлягають особливому експортному контролю. Йдеться про кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 330 та 333 КК України. Специфіка останніх в розрізі предмету нашого дослідження виявляється у тому, що зміст ОПК як такого визначається не тільки, власне потужностями, обіговими коштами, а й значенням знаходження виробленої продукції в межах території України, контроль за її переміщенням, а також за розголошенням відповідної інформації, що використовується для виготовлення такої продукції (товарів). Таким чином, ОПК предстає і як деяке інформаційне поле, область знань;

3) *оборонно-промисловий комплекс як об'єкт деструктивного впливу з боку ворожих зовнішньополітичних агентів зумовлює вчинення злочинів проти інтересів держави, національної безпеки*: розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України), шпигунство (ст. 114 КК України), державна зрада (ст. 111 КК України, диверсії (ст. 113 КК України) тощо [5]. При їх вчиненні йдеться про опосередкований політико-кримінальний вплив на національну безпеку через обструкцію чи інше використання елементів ОПК. Останній, таким чином, постає функціональною одиницею агресивних дій іноземних держав, прояви яких здебільшого кваліфікуються як відповідні злочини проти основ національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Кожушко С. О. Феномен злочинності в оборонно-промисловому комплексі України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 224–233

2. Про національну безпеку України : Закон від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

4. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.042001 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Севрук Ірина Юріївна,
аспірантка наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ВИДИ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Політичні, економічні та соціальні перетворення останніх років разом із позитивними змінами спричиняють різке збільшення злочинів проти власності. Ця тенденція характерна й для шахрайства, особливо через мережу Інтернет. Глобальна інформаційна мережа стала благодатним середовищем для розвитку злочинності, зокрема й шахрайства. Використання Інтернет з метою шахрайства є, мабуть, нині одним із найпоширеніших видів кіберзлочинів. Інтернет - це досконалий інструмент у руках шахраїв завдяки наявності величезної аудиторії користувачів і можливості зберігання анонімності. Такий вид шахрайства із року в рік поповнюється все новими, складнішими і більш продуманими способами та методами маніпулювання людьми [1, с. 30]. Саме шахрайські дії в Інтернеті становлять майже 70 % від усіх звернень, які надходять до кіберполіції [2, с. 65]. Негативною причиною, що сприяє постійному зростанню кількості шахрайств, що вчиняється через мережу Інтернет, на думку багатьох вітчизняних та іноземних експертів, останніми роками обумовлює саме кримінальний професіоналізм і життєздатність таких організованих структур [3, с. 8].

Так, види віртуального шахрайства є різноманітними, однак ми спробували виокремити найбільш поширені: – шахрайство при покупці товарів у мережі Інтернет. Такий вид шахрайства є розповсюдженим через прагнення користувача придбати товар доброї якості за ціною нижче за ринкову, однак схема завершується на отриманні від покупця передоплати; – шахрайство з банківськими картами у випадку придбання товару в мережі Інтернет. Це стосується повідомлення додаткової інформації про банківську картку, даних з Інтернет-повідомлень, виконання певних операцій з банкоматом тощо; – шахрайство з пропозицією Інтернет-заробітку та допомоги в погашенні боргу МФО; – шахрайство через віруси-шифрувальники і сайти-фальшивки [4; 5, с. 190]. Шахрайство в інтернеті буває різних форм: грошове шахрайство, крадіжка особистих даних або фінансове шахрайство [6].

Так наприклад С. О. Павленко за результатами аналізу довідкової літератури встановив, що найпоширенішими видами кіберзлочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, є: 1) Інтернет-шахрайство (фішинг, вишінг, смішинг); 2) криптошахрайство (шахрайство, пов'язане з обігом криптовалюти) [7, с. 499].

О. І. Кривенко наголошує, що найбільш розповсюдженими видами шахрайств через мережу Інтернет в Україні є такі: 1) організація добровольчих, благодійних внесків, зокрема для хворих дітей та бійців АТО; 2) використання торгівельних електронних площадок, зокрема «HIFI FORUM», «OLX» тощо; 3) розповсюдження по акції або за заниженою ціною будь-яких товарів або речей; 4) продаж або пропозиція доставки за низькою ціною автомобілів на іноземній реєстрації, або під заказ у «сірих» автодилерів; 5) розповсюдження фішингових програм та вірусного програмного забезпечення; 6) продаж товарів у групах, які функціонують у соціальних мережах [8].

Найпоширенішими шахрайськими схемами із криптовалютою є: шахрайство в соціальних мережах; шахрайства соціальної інженерії; нерегульовані афери під час обміну криптовалюти; шахрайство з електронною поштою; шахрайство з ICO – Initial Coin Offering (первинне розміщення токенів); криптоінвестиційні фонди; шахрайство у хмарному майнінгу (щодо підтримки роботи мережі біткоїн чи іншої криптовалюти за винагороду у вигляді токенів) [9; 7, с. 448-449].

Розповсюдженими шахрайськими схемами є: телефонні шахрайства, продаж неіснуючих товарів, псевдовиграші, фішингові ресурси для привласнення грошей або збору персональних даних, заволодіння грошима під приводом надприбутків та прохання знайомих про допомогу в соціальних мережах. Найбільш поширеним методом шахрайства з платіжними картками в Україні, як і у світі, залишається соціальна інженерія, завдяки застосуванню якої люди самі переказують гроші аферистам або розкривають їм дані своїх карток [10; 11; 2, с. 65]. Окремо слід звернути увагу види шахрайств, що вчиняється через мережу Інтернет в умовах воєнного стану, а саме: збір коштів для військових; ваші рідні безвісти зникли або потрапили у полон; повідомлення про евакуаційний рейс за умови передплати; фейкова фінансова допомога [12].

Підсумовуючі вище викладено, необхідно відзначити, що це нажаль не вичерпний перелік сучасних видів шахрайств, що вчиняється через мережу Інтернет. З розвитком сучасних

інформаційних технологій в різних сферах життєдіяльності суспільства, організовані злочинні угрупування удосконалюють свої професійно-злочинні навички, відповідно способи шахрайства тільки набувають нових витончених форм.

Список використаних джерел

1. Прудка Л.М. Психологічні особливості шахрайства в мережі Інтернет. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. №2. С.30-33.
2. Брижко В.М. Безпека інформаційної приватності: види та схеми шахрайства у сфері електронно-інформаційної взаємодії. Інформація і право. № 3(42). 2022. с. 65-79.
3. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.
4. Шахрайство в Інтернеті: яким буває, якими наслідками загрожує і як себе убезпечити? URL : https://advokat-zhuk.com.ua/ua/shahrajstvo-v-interneti-jakim-buvaie-jakiminaslidkami-zagrozhuie-i-jak-sebe-ubezpechiti/.
5. Березняк В. Запобігання шахрайству в Інтернеті. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 190-196.
6. Онлайн шахрайство: як розпізнати та захистити себе? URL : https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-06-10-2023-2/.
7. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.
8. Кривенко О. І. Сучасні види шахрайств через мережу Інтернет. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/73.pdf.
9. Стадник М. Популярні шахрайські схеми з криптовалютою. Як уберегти свою інвестицію. *Вісник МСФЗ Світовий досвід. Українська практика.* 2021. URL: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002526.
10. НБУ починає кампанію з безпеки безготівкових розрахунків. – (14 лютого 2022 р.). URL: https://finclub.net/ua/news/nbu-prodovzhuie-kampaniiu-z-platizhnoi-bezpeky-shakhraihudbai.html.
11. Телефонне шахрайство. URL: https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/news/411582; Популярні схеми карткових шахраїв. URL: https://finance.ua/cards/karti-dengi-obman; Як не стати жертвою шахраїв в Інтернеті. URL: https://minjust.gov.ua/m/yak-ne-stati-jertvoyu-shahraiv-v-interneti-ta-scho - robiti-yakscho-vi-potrapili-u-pastku; ТОП 10 видів шахрайства з

платіжними картками. URL: https://financer.com/ua/blog/vydy-shahraystva; НБУ попередив про нову схему шахраїв: розсилають посилки “Новою поштою”. URL: https://gazeta.ua/articles/life/_nbu-poperediv-pro-novushemu-shahrayiv-rozsil ayut-posilki-novoyu-poshtoyu/1098963.

12. Інтернет-шахрайства в умовах воєнного стану: як не потрапити на гачок до аферистів. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/internet-shahrajstva-v-umovah-voyennogo-stanu-yak-ne-potrapyty-na-gachok-do-aferystiv/.

Сиваченко Олег Андрійович,
слухач магістратури ІЗДН Національної академії внутрішніх справ

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

На момент прийняття Кримінального кодексу України (далі – КК) у 2001 р. окремої кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність за фінансування тероризму, не існувало. Фінансування тероризму передбачалося як кваліфікуюча ознака у ст. 258 КК «Терористичний акт». Але для приведення положень КК у відповідність з міжнародними вимогами у Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів з подібними пропозиціями. Відповідно до положень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, пропонувалося доповнити КК новою нормою, в якій передбачалася б відповідальність за фінансування тероризму. Такі законодавчі дії мали б усунути всі суперечності, що виникали при кваліфікації дій, спрямованих на фінансування тероризму. Та положення існуючих законопроектів, що були представлені на розгляд Верховної Ради України, не відповідали таким принципам криміналізації, як несуперечливості, ненадмірності заборони, визначеності та єдності термінології, повноти складу кримінального правопорушення та економії репресії.

Наукою кримінального права давно вже визнано, що спроба дати визначення тероризму шляхом переліку конкретних складів кримінальних правопорушень сама по собі є малопродуктивною. Дати визначення тероризму шляхом переліку складів правопорушень неможливо, оскільки це був би досить великий мінливий перелік, який потребував би постійного доповнення.

У іншому законопроекті ознаки фінансування тероризму пропонувалося включити до нової редакції ст. 258 КК, назву якої відповідно змінити з «Терористичний акт» на «Тероризм». Запропоновані формулювання відносно встановлення кримінальної відповідальності за фінансування або інше сприяння тероризму

вбачалися цілком точними, логічними та взаємоузгодженими. Водночас ряд формулювань і положень цього законопроекту потребували певного уточнення або викликали сумнів у їх доцільності.

З урахуванням вищевказаних законопроектів, Верховна Рада України 18.05.2010 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [1]. Саме цим законом до норм чинного КК вперше була включена ст. 258-5 «Фінансування тероризму», яка існувала майже 10 років, до 2019 року. Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. [2] були прийняті зміни до ст. 258-5 КК і її диспозиція була викладена в такій редакції: «надання чи збір будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомленням можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій».

З початком повномасштабної війни у 2022 р. ст. 258-5 КК знову зазнала змін: Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21.03.2023 р. [3] диспозиція статті викладена в іншій редакції: «Надання, збір чи зберігання будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомленням можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, навчання тероризму, перетинання державного кордону України з терористичною метою, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій». Як бачимо, останній закон значно розширив форми об'єктивної сторони аналізованого злочину, криміналізувавши зберігання активів, навчання тероризму та перетинання державного кордону України з терористичною метою.

Слід констатувати, що законодавча робота по удосконаленню чинних кримінально-правових норм, пов'язаних з протидією тероризму, не зупиняється. Такі дії законодавця заслуговують схвалення зважаючи на умови, в яких живе наша держава вже майже два повних роки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 18.05.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

Сохікян Артем Суренович,
аспірант Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ВРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ВИРОКУ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ

Кримінально-правове значення врахування вироку суду іноземної держави визначене ч. 2 ст. 9 КК України. Згідно цього припису у випадку, коли український суд враховує вирок іноземного суду, рецидив кримінальних правопорушень, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання. Зміст вищезазначеної норми дає підстави для таких висновків.

По-перше, слід звернути увагу на те, що фактично враховується не сам вирок суду іноземної держави, а його кримінально-правові наслідки. Вирок – це *документ* (акт правосуддя), що викладається у письмовій (у тому числі – електронній) формі, у якому суд вирішує питання про винуватість або невинуватість особи у вчиненому кримінальному правопорушенні, тобто визначає обґрунтованість пред'явленого особі обвинувачення по суті, та застосування за його

вчинення кримінально-правових засобів. Тобто, для цілей врахування іноземного вироку українському суду немає практичного значення зміст такого судового рішення, зокрема, вступна, описова та мотивувальна частини. Визначальними є кваліфікація скоєного діяння та ті кримінально-правові засоби, що були застосовані до винної особи. Тобто, важливим є, так би мовити, «результат» такого іноземного вироку або певний «ефект» від цього рішення, що має бути врахований в Україні. Отже, якщо має місце застосування словосполучення *«врахування вироку суду іноземної держави»* в контексті кримінально-правових відносин під час ухвалення рішення судом України, то треба розуміти врахування саме кваліфікації скоєного кримінального правопорушення та кримінально-правових засобів, що передбачені таким вироком, а не самого документа, в якому вони відображені.

По-друге, *перелік кримінально-правових наслідків вироку суду іноземної держави, що можуть бути враховані*, зазначається на початку ч. 2 ст. 9 КК, зокрема: *«…рецидив кримінальних правопорушень, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при…»*. Із аналізу цієї частини речення вбачається, що перелік таких наслідків є невичерпним. Тобто, мають бути враховані всі кримінально-правові наслідки, що передбачені законодавством України. Хоча ч. 2 ст. 9 КК не містить вичерпного переліку кримінально-правових наслідків, що мають бути враховані судом, однак перед посиланням на врахування рецидиву та невідбутого покарання обов'язково має міститися посилання на судимість, як на один із кримінально-правових наслідків ухвалення вироку.

Як зазначає В. І. Тютюгін, судимість створює особливий правовий стан – статус засудженої особи, який має негативний характер, бо завжди пов'язаний з обмеженням прав і свобод засудженого, що знаходить своє вираження у низці несприятливих для нього правових наслідків [1, с. 215]. Судимість є кримінально-правовим засобом, що має бути обов'язково врахована судом, адже відповідно до ч. 2 ст. 88 КК вона має правове значення у разі вчинення нового кримінального правопорушення, а також в інших випадках, визначених законами України. Окремими міжнародними договорами передбачений обов'язок іноземних держав передавати Україні відомості про судимість особи. Наприклад, відповідно до ст. 64 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (ратифікований Постановою Верховної Ради України № 3737-XII від 17.12.1993), договірні Сторони надають одна одній за проханням відомості про судимість осіб, засуджених раніше їх судами, якщо ці особи притягуються до кримінальної відповідальності на

території запитуючої Договірної Сторони [2]. Аналогічне за змістом положення є також у Договорі між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах (ст. 21) [3], Договорі між Україною та Демократичною Соціалістичною Республікою Шри-Ланка про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ст. 21) [4], Договорі між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ст. 20) [5], тощо.

По-третє, кримінально-правові наслідки вироку суду іноземної держави *застосовні лише до окремих інститутів кримінального права*. Перелік таких інститутів міститься у ч. 2 ст. 9 КК: *«…враховуються при* ***кваліфікації*** *нового кримінального правопорушення,* ***призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності*** *або* ***покарання****»*. З означеного можна зробити висновок про те, що цією частиною встановлені обмеження на застосування кримінально-правових наслідків вироку суду іноземної держави до певних інститутів кримінального права. Однак, їх перелік не є цілком виправданим.

Наприклад, в межах інституту судимості є поняття переривання строку її погашення. Відповідно до ч. 5 ст. 90 КК якщо особа, яка відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить кримінальне правопорушення, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново з моменту відбуття покарання за ново вчинене кримінальне правопорушення. Наприклад, особа відбула покарання за вироком українського суду та після цього вчинила кримінальне правопорушення за межами України, за що була засуджена іноземним судом. У такому випадку, *de facto* відносно такої особи має місце переривання строків погашення судимості, однак *de jure*, враховуючи імперативні приписи ч. 2 ст. 9 КК, вирок іноземного суду не може бути врахований в Україні для цілей визнання факту переривання строку погашення судимості.

Поза увагою законодавця залишилося питання врахування вироку суду іноземної держави під час оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію» досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Як вбачається із змісту наказу Міністерства юстиції України №2020/5 від 26.06.2018 «Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень)», під час складання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення враховуються

дані про попередні притягнення до кримінальної відповідальності (додаток 1 до Методичних рекомендацій).

Таким чином, всі кримінально-правові наслідки ухваленого вироку іноземним судом мають значення для українського суду під час вирішення питання про **кваліфікацію** нового кримінального правопорушення, **призначення покарання**, **звільнення від кримінальної відповідальності** або **покарання**, що вбачається із тлумачення змісту ч. 2 ст. 9 КК. Перелік інститутів, в межах яких можуть бути враховані кримінально-правові засоби, застосовані до особи вироком іноземного суду, носить вичерпний характер. Водночас, викладене вище дає підстави поставити під сумнів обґрунтованість такої вичерпності і запропонувати змінити редакцію ч. 2 ст. 9 КК, наприклад, таким чином:

«Відповідно до частини першої цієї статті ***судимість,*** *рецидив кримінальних правопорушень, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання,* ***встановленні факту переривання перебігу строку погашення судимості, а також під час оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення****».*

Список використаних джерел

1. Тютюгін В. І. Судимість як один із засобів кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 18. С. 211-250. URL: http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/267249. (дата звернення: 22.08.2023).

2. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text (дата звернення: 22.08.2023).

3. Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_002-18#Text (дата звернення: 22.08.2023).

4. Договір між Україною та Демократичною Соціалістичною Республікою Шри-Ланка про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144_010#Text (дата звернення: 22.08.2023).

5. Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. *Офіційний вебпортал парламенту України*.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784_009#Text (дата звернення: 22.08.2023).

6. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень). URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Наказ-МЮ-№-2020_5-від-26.06.2018-Про-затвердження-Методичних- (дата звернення: 22.08.2023).

Терлецький Євген Вікторович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Населення України є одним з тих, кількість якого у світі найшвидше скорочується, і, ймовірно, зменшиться до 35 млн до 2050 року. Низька народжуваність та високі показники смертності поєднуються з високим рівнем зовнішньої міграції. За даними приблизних підрахунків, у будь-який час за межами країни перебуває близько трьох мільйонів українських працівників. Високий рівень бідності та труднощі при пошуку місця працевлаштування з гідною оплатою підсилюються політичними, соціальними та безпековими факторами, які стимулюють міграційний відтік. Впродовж останніх років країни-члени ЄС поступово стали основним місцем призначення для українських трудових мігрантів. Наявні дані свідчать про те, що останні працевлаштовані на низькокваліфікованих роботах, для яких вони занадто кваліфіковані. Зростання кількості українських студентів за кордоном посилює цей «відтік мізків» з країни, адже лише окремі з них планують повернутися. Збільшення перспектив працевлаштування за кордоном відповідно до рівня освіти та професійної підготовки ще більше стимулює довгострокову зовнішню міграцію [1].

В Україні, станом на 1 вересня 2023 року налічується понад 4 млн 965 тис. внутрішньо переміщених осіб, з них понад 1,4 млн осіб постійно проживають на підконтрольній уряду України території [4]. Водночас, через активні бойові дії, більше третини ВПО не мають наміру повертатися до місць свого походження, тоді як абсолютна більшість ВПО та біженців з України бажають і, зрештою, мають намір повернутися додому, а головною перешкодою до цього на цей час є ситуація з безпекою та захищеністю. Іншими ключовими перешкодами або факторами, що сприяють гідному та сталому

поверненню, є доступ до належного житла, базових послуг та можливостей працевлаштування [10].

Міграція молоді, більш освічених та заможних людей має серйозні довготривалі наслідки для економічної стійкості сільських районів та соціальної згуртованості. Іноземна міграція в Україну наразі не є пом'якшувальним фактором. Україна продовжує відставати від своїх сусідів за економічним розвитком та рівнем добробуту і не хоче відкривати свій ринок праці для іноземних громадян. Українські трудові мігранти зазнають ризиків шахрайського вербування, експлуатації та зловживань, за орієнтовними оцінками починаючи з 1991 року по даний час, понад 260 тис. українців постраждали від торгівлі людьми. У той же час, грошові перекази мігрантів мають життєво важливе значення для зменшення бідності. Так, у 2019 році такі перекази становили майже 16 млрд доларів США, що еквівалентно десяти відсоткам ВВП України. Їхній обсяг може впасти на одну п'яту, оскільки сектори праці мігрантів особливо сильно постраждали від пандемії Covid-19 та широкомасштабного вторгнення РФ на територію України. До однієї чверті українських трудових мігрантів можуть бути змушені повернутися в економіку, яка, відповідно до прогнозів, скоротиться на 3,5% та тлі зростання безробіття. Окрім того, особи, що повертаються і в перспективі планують повернутися до України, можуть бути стигматизовані як такі, що обтяжують і без того слабкий внутрішній ринок праці [1].

За даними ООН, у світі налічується понад 272 млн мігрантів, на 100 млн більше, ніж на початку століття. Внаслідок глобалізації світової економіки, економічних та демографічних диспропорцій, змін клімату, пандемії Covid-19, широкомасштабних бойових дій РФ проти України, а також інших чинників інтенсивність міжнародних переміщень зазнала суттєвих змін. Аналіз світової міграції дозволяє стверджувати, що наслідки міжнародної міграції амбівалентні.

Відомо, що світова міграція є джерелом економічного зростання, вона зменшує нерівність і забезпечує зв'язок між різними суспільствами. Мігранти створюють понад 10 % світового ВВП. У країнах призначення вони займають робочі місця, які не вдається заповнити за рахунок місцевого населення, і тим самим стимулюють економічну активність. Країни походження отримують щорічно близько 600 млрд доларів переказів від мігрантів, що є важливим додатковим джерелом розвитку і втричі перевищує обсяги міжнародної допомоги. Разом із тим, міграція викликає соціальну й політичну напруженість, а часом і людські трагедії. У спробі перетнути моря чи пустелі, з метою досягнення своєї мети, починаючи з 2000 року до сьогодні, за різними оцінками, загинули щонайменше 60 тис. осіб. Майже 6 млн мігрантів зайняті примусовою працею, причому найчастіше в розвинених країнах [8, с. 9].

Із метою протидії нелегальній міграції як загрозливому суспільно небезпечному явищу держава розробляє стратегію й тактику такої протидії. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення [6, с. 104]. Заходи України у сфері боротьби з нелегальною міграцією не можуть бути ефективними без співробітництва з іншими державними та міжнародними організаціями, що працюють у зазначеному напрямі [7, с. 101].

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України спонукала мільйони українських громадян до виїзду за межі країни в пошуках безпеки. Чимало з них уже повернулися додому або планують своє повернення, тоді як інші лише планують від'їзд. Демографічна ситуація в Україні протягом 2022 − кінець 2023 років стрімко змінюється, як у кількісному, так і в якісному вимірах. Ці зміни впливають на соціально-економічну сферу, обороноздатність країни, її позиціонування у світі та призводять до наслідків, що впливатимуть на українські реалії в середньо- та довгостроковій перспективі [2, с. 6]. За даними агентства ООН у справах біженців, близько 4,8 млн біженців (станом на 6 грудня 2022 року) були зареєстровані у статусі шукачів тимчасового притулку. Основна кількість таких подань – у Польщі, а також у Німеччині, країнах Балтії, Румунії і Словаччині. Залежно від розвитку воєнних дій у 2023 році ця кількість може навіть зрости [9]. Таким чином, спричинена російською агресією закордонна міграція українців вимагає експертної та наукової рефлексії, без цього неможливе розроблення дієвих стратегій та державної політики в різних сферах суспільного життя країни [2, с. 6].

Запобігання злочинності у всіх її проявах є пріоритетним напрямом будь-якого цивілізованого суспільства, а забезпечення належного правопорядку, дотримання прав і свобод людини, гарантування її безпеки, виступає одним з основоположних завдань держави. Принцип комплексності запобігання злочинності зумовлений її природою як явища, проти якого повинна бути спрямована спільна «наступальна боротьба» держави, суспільства, громадськості. Спільність цілеспрямованих дій у практиці запобігання та протидії злочинності неможлива (або неефективна) без антикримінальної політики держави [3, с. 57].

Необхідно також відмітити, що протягом останніх років основні тенденції у сфері незаконної міграції в Україні були обумовлені такими чинниками: збереження складної воєнно-політичної обстановки в Україні; сприяння спецслужб РФ учасникам злочинних

угруповань у переправленні іноземців через державний кордон України; розгалужена пособницька база як серед жителів прикордонних районів, так і серед представників іноземних діаспор в Україні; транскордонний характер протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним переправленням мігрантів та збереження її суттєвої прибутковості; високий міграційний потенціал України за рахунок іноземців, які раніше легально прибули в Україну та ін. [5, с. 83].

Отже, беручи до уваги викладене, необхідно зазначити, що Україна перебуває на новому етапі розвитку міграційних процесів і зміни світового правопорядку та безпекової політики, яка викликана пандемією Covid-19 та широкомасштабним воєнним вторгненням РФ на територію України. У зв'язку з цим, у сфері протидії нелегальній міграції необхідною є реалізація уповноваженими органами державної влади наступних заходів: облаштування та зміцнення державних кордонів України (з урахуванням новітніх передових технологій), проведення відповідної візової політики; впровадження системи контролю за в'їздом/виїздом іноземців із застосуванням фіксації їх біометричних даних; оперативна ідентифікації фізичних осіб за запитами компетентних органів, а також ряд інших заходів.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка ООН міграція до та з України. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-03/UN%20Policy%20Paper%20on%20In-Out%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf (Дата звернення: 03.11.2023).

2. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / В. Потапенко, А. Головко, О. Валевський та ін.; за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/ 2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (дата звернення: 03.11.2023).

3. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

4. За рік кількість ВПО збільшилася на 300 тис. осіб – Верещук. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230901-za-rik-kilkist-vpo-zbilshylasya-na-300-tys-osib-vereshhuk/ (Дата звернення: 03.11.2023).

5. Луценко Ю. В., Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. № 1, С. 78−86. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21CO

M=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nzizvru_2022_1_10 (Дата звернення: 03.11.2023).

6. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Протидія незаконній міграції в Україні: окремі проблеми теорії та практики. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: зб. тез Міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 5 лист. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 101−105.

7. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Протидія організованій злочинності у міграційній сфері: актуальні проблеми теорії та практики. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 18 лист. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 103−106.

8. Малиновська О. А. Глобальна угода щодо міграції та удосконалення міграційної політики України. *Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України*: зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 19 груд. 2019 р.). Київ: НІСД, 2019. С. 9−14.

9. Ткачова Н. М., Мартьянова Р. А., Казанська О. О. Ризики нелегальної міграції через навчання як загроза національній безпеці. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 21. С. 109−115.

10. УВКБ ООН. Загальна інформація. URL: https://www.unhcr.org/ua/загальна-інформація (Дата звернення: 03.11.2023).

Тодоров Віталій Петрович,
здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРЕДМЕТУ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ, ЯК ОБ'ЄКТА ПОШУКУ

Предмет неправомірної вигоди є об'єктом пошуку під час виявлення фактів одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу, оскільки від його виду залежить як спосіб оперативно-значимої поведінки (підготовка, передача, приховування) так і методика виявлення та фіксації злочинних дій. Але більшість предметів неправомірної вигоди – це предмети фізичного світу, які мають стандартні характеристики, а позиціонуються як предмет неправомірної вигоди у зв'язку з їх використанням під час вчення кримінального правопорушення. Тобто певні інтелектуальні сліди, які є ознаками їх використання стають характеристиками цих предметів внаслідок оперативно-значимої поведінки осіб – носіїв такої поведінки. Науковці розглядали зазначені предмети у різних інтерпретаціях.

В.М. Трепак зазначив, що до таких предметів відносяться: гроші й цінні речі; чеки, товарні ярлики, етикетки від предметів; сліди речовин з предмета хабара на одязі хабароодержувача – мікрочастинки, що відокремилися, волосся, нитки тощо; сліди рук хабародавця на окремих предметах обстановки кабінету хабарника у разі його заяви, що названа особа ніколи не відвідувала його кабінету; сліди пальців рук на предметі; сліди в транспортних засобах осіб, які брали участь у передаванні й одержанні хабара; магнітні чи цифрові носії з записами розмов між суб'єктами хабарництва [1, с. 33-34]. О.М. Таркан відносить до предмету: безпосередньо предмет неправомірної вигоди (гроші; промислові товари і продукти; послуги матеріального характеру; переваги та пільги; нематеріальні активи; інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру), сліди на ньому (зокрема сліди рук і спеціальних речовин, букальний епітелій; сліди-нашарування спеціальних хімічних речовин на тілі й одязі підозрюваного (від обробленого цими речовинами предмету злочину), а також записи з відеокамер зовнішнього спостереження, що знаходяться на місці кримінального правопорушення та поблизу нього [2, с. 71-72].

Власне з точки зору позиціонування предмету неправомірної вигоди (предмета матеріального світу), як об'єкта пошуку нас цікавлять не самі предмети, а у комплексі з їх пошуковими ознаками. Наявність спеціальних знань у працівників правоохоронних органів стосовно можливостей виявлення та подальшого документування неправомірної вигоди обумовлює специфіку предмета неправомірної вигоди. Зазначені особи (відповідно рівня своїх знань) намагаються максимально деіндивіліазувати предмет, який вони отримують, усунути «зв'язок» між собою та цим предметом на певний період – розуміючи ризик знаходження у них цього предмету у випадку, якщо він помічений з метою фіксації їх злочинних дій. З моменту прийняття чинного КПК частина знань (якими раніш володіли виключно оперативні працівники) що до процедур фіксації фактів одержання неправомірної вигоди, хімічних поміток, тощо - стало надбанням інших працівників правоохоронних органів (а також інших пересічних громадян), що суттєво ускладнило документування їх діяльності і відповідно обумовило їх пересторогу відносно предметів, які вони отримують процесі вчинення кримінального правопорушення. Така тенденція обумовила відповідні дії що до зазначених предметів: підміна предмету безпосередньо у процесі отримання (обміну в обмінниках на інші купюри під контролем вигодонабувача, змушування вигодонадавача придбати у стислий термін коштовні речі без індивідуалізації покупця); усунення індивідуальних ознак на виробах з дорогоцінних металів;

вимога надання золотих зливків без сертифікатів, які знищуються з метою уникнення ідентифікації; побутова техніка, коштовні мобільні телефони оплачуються готівкою безпосередньо на місті покупки; кошти в електронній формі перераховуються за реквізитами, які не належать вигодонабувачу або його близьким особам; оплата будівельних матеріалів здійснюється за готівку за платіжними дорученнями, які вигодонабувач передає вигодонадавачу під час попередньої домовленості; використання криптовалюти.

На нашу думку що дані про предмет неправомірної вигоди та її розмір дозволяють визначити послідовність і спрямованість перевірки першочергових оперативно-розшукових версій щодо способу його передавання службовій особі. Розмір предмета неправомірної вигоди є важливою обставиною, що підлягає доказуванню, дані про нього визначають спрямованість пошукової діяльності. Але разом з тим, ми вважаємо, що простий перелік можливих предметів неправомірної вигоди, навіть з врахуванням різних критеріїв їх класифікації не надає уявлення про них, як об'єктів пошуку, оскільки перелік таких предметів безкінечний, а злочинці постійно «вдосконалюють» їх з точки зору утруднення (або унеможливлення) фіксації факту їх передачі. З врахуванням зазначеного ми пропонуємо класифікувати предмети матеріального світу не тільки як предмет неправомірної вигоди, а за ознаками їх характеристики як предмети, що можуть бути використані у процесі виявлення ознак одержання неправомірної вигоди (як об'єкт пошуку) - з точки зору критеріїв їх оцінки, що мають значення для фіксації та подальшого використання під час розслідування, а саме: належність до предметів матеріального миру або віртуальність (наприклад електронні кошти); одержані як предмет неправомірної вигоди або придбані у результаті легалізації цих коштів (на кошти, одержані у якості неправомірної вигоди придбана валюта); може бути визначена вартість предмета або не може виражена у грошовій формі; знаходяться у юридичній або фактичній можливості розпорядження особи вигодонабувача; можуть бути «прив'язані» (юридично або фізично) до конкретної особи або не можуть бути прив'язані; законно або незаконно придбаний (з точки зору обмеження в обігу); можуть бути індивідуалізовані та не можуть (наприклад чи має предмет певний номер або інші індивідуальні ознаки); предмету може бути надано індивідуальні ознаки або не можливо надати (наприклад чи можна здійснити помітку спеціальними хімічними речовинами або ні); приналежність предмета конкретній особі може бути встановлено офіційно або не може бути встановлено; можливо або не можливо використання як доказу без попередньої легалізації (предмет з слідами

рук або номерний куплений вигодонадавачем с фіксацією факту придбання; або наприклад аудіо запис вимоги з боку вигодонабувача зроблений самостійно вигодонадавачаем); набуття юридичних прав на предмет можливо виключно шляхом державної реєстрації або без такої; можлива передача під час особистого контакту або опосередковано.

Список використаних джерел

1. Трепак В.М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності: дис. ... канд. наук: 12.00.09. Л., 2011. 218 с.

2. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції: дис. … доктора філософії: 081 – право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 244 с.

Ткаченко Вікторія Василівна,
здобувач ступеня вищої освіти
магістра за спеціальністю «Право»
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Права, свободи й законні інтереси людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість політики держави. Україна, закріпивши в Конституції основний принцип щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, обумовила спрямованість політики країни на розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. Свідченням цього стала ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з додатковими протоколами до неї (далі – КЗПЛ) [1].

У контексті окресленої проблематики передусім слід зазначити, що, згідно зі ст. 3 КПК України, учасниками кримінального провадження є його сторони, а саме: потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша

особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядають питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, зокрема викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник [5].

Дослідженням питань процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження займалися видатні науковці та вчені такі як: Ю. М. Грошевий, О. П. Кучинська, Л. М., Т. Г. Фоміна та інші.

Зауважимо, що кримінальне процесуальне законодавство України містить відповідні правові гарантії, що мають на меті забезпечити належний захист, охорону та реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Особливого значення ці гарантії набувають під час досудового розслідування, оскільки саме на цій стадії відбуваються найбільш серйозні обмеження та втручання у права особи [10, с. 239].

Поняття «гарантія» (фр. garantie – забезпечення) за своєю суттю є засобом, необхідною умовою досягнення відповідних завдань [4, с. 21].

З'ясовуючи сутність кримінальних процесуальних гарантій, слід констатувати, що серед науковців немає єдиного підходу до формулювання дефініції поняття «юридичні гарантії» та «кримінальні процесуальні гарантії». На переконання деяких учених, правові (юридичні) гарантії – це лише принципи й норми права [7, с. 288].

Процесуальні гарантії прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування є різними за змістом засобами, способами та умовами, що встановлені нормами кримінального процесуального законодавства та в сукупності забезпечують реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства [8, с. 321]. Досліджувані гарантії, зазначає О. П. Кучинська, мають на меті забезпечити певний «баланс» у запровадженні відповідних обмежень і втручань під час досудового розслідування, спрямовані на забезпечення реалізації учасниками кримінального провадження під час досудового розслідування своїх прав, свобод та законних інтересів і діють з метою підвищення ефективності механізмів захисту особи від зловживань з боку іншої сторони кримінального провадження [6, с. 57].

Кримінальні процесуальні гарантії зазначав Ю. М. Грошевий – це сукупність встановлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та

реалізовувати права. Гарантіями прав особи у кримінальному провадженні є правові засоби, які забезпечують фактичну реалізацію цих прав [6, с. 21].

Кримінальні процесуальні гарантії – це сукупність встановлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки й реалізовувати права [4, с. 21].

Кримінальними процесуальними гарантіями є спеціальні правові способи та засоби, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними процесуальних обов'язків. Залежно від мети й завдань кримінальної процесуальної діяльності кримінальна процесуальна форма може бути уніфікованою (тобто єдиною) або диференційованою (тобто характеризуватися наявністю різних порядків здійснення кримінального провадження) [3, с. 5–6].

Уніфікація кримінальної процесуальної форми має важливе значення в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінальних процесуальних відносин, а також для забезпечення правової визначеності в питанні порядку кримінального провадження, статусу його окремих учасників, дотримання принципу рівності перед законом і судом [3, с. 6].

Диференціація процесуальної форми полягає в наявності різних порядків (процедур) здійснення кримінального провадження, які відрізняються від його загального порядку (є спрощеними або ускладненими, порівняно із загальним порядком, або істотно різняться процедурами, які застосовують [3, с. 6]. Зокрема, це провадження на підставі угод (ст. 468–476 КПК України), проведення скороченого судового розгляду (ч. 3 ст. 349 КПК України), спеціальне досудове розслідування (ст. 297–1–297-5 КПК України) тощо [5].

Необхідність диференціації кримінальної процесуальної форми може бути обумовлена потребою надання додаткових процесуальних гарантій окремим суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності (зокрема, неповнолітнім підозрюваним, особам, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності); спрощенням порядку провадження з метою його пришвидшення, підвищення ефективності (провадження щодо кримінальних проступків); спрямованістю окремих проваджень, яка суттєво відрізняється від основного провадження щодо розслідування злочину та його судового розгляду (судові провадження з розгляду клопотань слідчого та прокурора, а також скарг учасників кримінального процесу) тощо [3, с. 6].

Водночас між уніфікацією і диференціацією процесуальної форми
є діалектичний взаємозв'язок, оскільки диференціація є можливою лише
за умови існування уніфікованої форми [3, с. 6].

Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона: 1) визначає порядок провадження слідчих (гласних і негласних), судових та інших процесуальних дій, а також порядок кримінального судочинства загалом; 2) гарантує права та законні інтереси всіх осіб, які беруть участь у провадженні, забезпечує правову визначеність у питанні щодо порядку здійснення кримінального провадження; 3) забезпечує додержання вимог повноти, швидкості й неупередженості досудового розслідування та судового розгляду, ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого вироку; 4) додержання процесуальної форми забезпечує виховний вплив судових процесів [3, с. 6–7].

Отже, правові засоби, які забезпечують усім суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності можливість реально виконувати свої обов'язки та використовувати надані права, є кримінальними процесуальними гарантіями. Розрізняють кримінальні процесуальні гарантії в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні кримінальний процесуальний порядок становить систему кримінальних процесуальних гарантій, спрямованих загалом на досягнення завдань кримінального провадження [4, с. 21].

У вузькому значенні це гарантії, які мають забезпечувати захист особи від кримінальних правопорушень, охороняти права, свободи й законні інтереси учасників кримінального провадження та іменуються гарантіями прав особи в кримінальному провадженні. Основу цих гарантій становлять права і свободи людини, які закріплені й забезпечені Конституцією України та КЗПЛ [4, с. 22].

Система процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування забезпечує реальне втілення в життя прав, свобод і законних інтересів усіх її учасників і в такий спосіб є загальною гарантією кримінального процесу. Ця система містить відповідні елементи, що за окремими критеріями, підставами або видами становлять логічно побудовану структуру.

Слушно зауважує Т. Г. Фоміна, що система кримінальних процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження – це сукупність встановлених законом засобів, які взаємодіють під час виконання завдань кримінального процесу, забезпечують належне

здійснення судочинства та реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасниками кримінального провадження [2, с. 52].

До системи процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування слід віднести: кримінальну процесуальну форму, засади кримінального провадження, процесуальний статус особи, заходи забезпечення кримінального провадження, заходи відновлення порушених прав особи, контроль і нагляд уповноважених органів, юридичні санкції тощо.

Отже, здійснений аналіз дає підстави для висновку, що кримінальні процесуальні гарантії забезпечують сторони кримінального процесу інструментами для здійснення контролю, дотримання прав і свобод під час досудового розслідування та здійснення кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини, з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf.

2. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування : монографія / [В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін.]. Херсон : Гельветика, 2019. 498 с.

3. Кримінальний процес : навч. посіб. / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. 3-тє вид., змін. і доповн. Харків : Право, 2022. 296 с.

4. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. Харків : Право, 2014. 824 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Гарантії прав особи при проведенні освідування: сучасний стан, актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 4. С. 54–62.

7. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 1. С. 288–290.

8. Піддубна А. В. Проблемні питання забезпечення процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 1 (3). С. 311–322.

9. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2016. – №2(14) Сутність процесуальних гарантій у кримінальному провадженні України. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16kpmkpu.pdf.

Українець Тарас Васильович,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

СПОСОБИ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 358 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора в Україні у 2020 році обліковано 13345 кримінальних правопорушення за ст. 358 КК України, у 6653 з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 5773 провадження направлені до суду з обвинувальним актом. У 2021 році обліковано 14037 фактів підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, у 7462 з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 6916 провадження направлені до суду з обвинувальним актом. У 2022 році обліковано 15381 відповідне кримінальне правопорушення, у 9569 з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 8758 провадження направлені до суду з обвинувальним актом. У період січень-жовтень поточного року обліковано 18016 кримінальних правопорушень за ст. 358 КК України, у 12032 з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 11168 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом [1]. Значну частку серед підроблених документів складають пластикові посвідчення водія.

Підроблення документів у загальному аспекті розуміють як повне виготовлення сфальсифікованого документа, так і часткову фальсифікацію змісту справжнього документа. В останньому випадку (так звана переробка) перекручення істини відбувається шляхом внесення у документ неправдивих відомостей (виправлення, внесення фіктивних записів, знищення частини тексту, витравлення, підчистка, змивання, підроблення підпису, переклеювання фотографії, нанесення на документ відбитка підробленої печатки тощо). Підроблення

документа становлять, наприклад, дії особи, яка, скориставшись бланком підприємства або організації, на якому є підпис уповноваженої особи, заповнює його відповідним текстом. Поняттям підроблення документа охоплюється і внесення неправдивих відомостей у вже підроблений документ (наприклад, особа, придбавши підроблене посвідчення водія, вклеює у нього свою фотографію) [2, с. 79].

Проаналізуємо елементи захисту посвідчення водія з метою всебічного розкриття способів їх підроблення.

Національне посвідчення водія має комплекс захисних елементів, внесених у цей документ при його виготовленні з метою запобігання фальсифікацій і полегшення діагностики підробок. Умовно можна виділити три види захисту посвідчення водія: 1) технологічний захист; 2) поліграфічний захист; 3) фізико-хімічний захист.

Технологічний захист полягає у внесенні спеціальних елементів у процесі виготовлення складових частин посвідчення водія за допомогою використання окремих технологічних прийомів. До таких елементів належать: розміри документу; компонентні сполуки фарб; голограми та ін.

Поліграфічний захист посвідчення водія складається з використання певних способів і прийомів поліграфічного друку, а також у нанесенні спеціальних елементів поліграфічними способами, а саме: вид друку; мікродрук; приховані зображення; графічні (гільоширні) елементи; фонові сітки.

Фізико-хімічний захист заснований на використанні в сполуках матеріалів посвідчення водія добавок хімічних речовин, наявність яких може бути визначена спеціальними методами. Як такі матеріали використовують: люмінесцентні речовини (люмінофори, флуоресцентні та фосфоресцентні фарби); феромагнітні компоненти; метамерні фарби; оптично змінні (OVI) фарби тощо.

Зупинимося більш детально на цих видах захисту національного посвідчення водія.

Важливим елементом технологічного захисту посвідчень водія є розміри документу – пластикові посвідчення водія за ДСТУ ISO/IEC 7810:2008 мають розміри сторін 54,0х85,6 мм (±0,75) [3].

Голографічний елемент – це об'ємний багатоплановий або плоский малюнок на металізованій фользі або оптично прозорому матеріалі (ламінуючій плівці). При зміні кута огляду або освітлення стають видимими різні шари, фрагменти зображення, райдужно переливається його колір. Покриття захисною голографічною плівкою передбачає, що після персоналізації, документ з обох боків ламінуються прозорим рефлективним ахроматичним покриттям та плівкою підвищеної міцності.

Поліграфічний захист передбачає певні види та способи друку, нанесення зображень на документ, а саме: високий друк; плоский (офсетний) друк; ірисовий друк (розкат). Наприклад, плоским друком на посвідченні водія виконано написи чорного кольору, наприклад «Україна», «Ukraine» та ін. Термотрансферний друк: персоналізація документів здійснюється способом кольорового термодруку. Лазерне гравірування для вихідних даних підприємства виробника. Серія та номер бланків посвідчень, які складаються з трьох літер та шести цифр, реквізити виготовлювача бланків виконуються способом лазерного гравіювання на зворотному боці посвідчення водія.

Як було зазначено вище, до поліграфічних елементів захисту відноситься мікродрук, при якому лінії або інші графічні знаки виконуються маленькими літерами, які можна побачити лише за допомогою збільшуваного скла. У посвідченні водія фарбою блакитного кольору виконано дві лінії мікротексту «посвідчення водія», що повторюється, а фарбою чорного кольору – лінію мікротексту, що містить назву «посвідчення водія» українською, російською, англійською та французькою мовами.

Приховані зображення (кіп-ефект) – це зображення замасковане в іншому. Формується рельєфними різноспрямованими штрихами однакового кольору (металографія, глибокий друк) або різними за формою, напрямком і розмірам елементами: штрихами, роздвоєними лініями, растровими крапками (офсетний друк).

Графічні елементи (гільоши). Гільош – утворений з тонких ліній, що перетинаються або переплітаються між собою, складний декоративний елемент, створений у відповідності математичних формул. Дизайн посвідчення водія має гільйошні елементи у вигляді тонких ліній рожевого та фіолетового кольорів по всій поверхні бланка, рядками тексту рожевого кольору з назвою документа на двадцять одній мові, гільйошною розеткою рожево-блакитно-жовтого кольору у правій частині бланка та графічним зображенням малого Державного Герба України світло-жовтого кольору в нижній частині ліворуч. У правому верхньому куті зображено Державний Прапор України.

Фонові сітки на посвідченні водія друкуються способом плоского друку (офсету, ірисового друку) у вигляді складного переплетення різнокольорових ліній, малюнків, тощо.

Взагалі, графічні зображення лицьового боку посвідчення водія складаються з двох фонових сіток рожевого кольору різної інтенсивності у вигляді тонких вертикальних хвилястих ліній та хвилястих рядків по діагоналі з текстом «посвідчення водія», що повторюється. На зворотному боці посвідчення виконано дві фонові сітки рожевого кольору: одна – у вигляді горизонтальних ліній з різним інтервалом між ними, друга – у вигляді хвилястих рядків по

діагоналі з текстом «посвідчення водія», що повторюється, та гільйошних ліній.

Фізико-хімічний захист посвідчення водія забезпечують фарби, що мають спеціальні оптичні властивості у видимому світлі. До цієї групи фарб можна віднести металізовані, перламутрові (тобто такі фарби, які неможливо скопіювати через їх специфічний блиск) і люмінесцентні фарби (тобто такі, що можуть мати люмінесценцію при денному світлі або накопичувати люмінесцентний ефект і світитися вночі).

Крім цього, існують ще оптично змінні фарби – OVI, які змінюють свій колір залежно від кута зору (наприклад, зображення овальної розетки з буквами «UA» у верхній центральній частині лицьового боку пластикових посвідчень водія, нанесені фарбою OVI, яка змінює свій колір від синього до чорного залежно від кута падіння світла).

Під час виготовлення посвідчення водія використовуються фарби, які мають спеціальні якості, що проявляються в ультрафіолетовій та інфрачервоній зонах спектру. Вказані фарби або флуоресціюють в УФ- та ІЧ-променях, або ж стають прозорими, тобто невидимими. При денному світлі такі фарби теж можуть мати колір. Деякі фарби мають метамерні властивості, які виявляються в УФ- або ІЧ-випромінюванні. Для отримання барвників з цими властивостями до фарб вводяться спеціальні люмінофори, які не виказують себе при денному світлі (тобто можуть бути кольоровими або безколірними), проте починають світитися тим чи іншим кольором під дією УФ-випромінювання (флуоресціюють).

Невидимою при денному світлі фарбою, яка під дією ультрафіолетового проміння набуває жовто-зеленого свічення у посвідченнях водія надруковані різні за розміром зображення малого Державного Герба України. Для друкування бланка посвідчення водія використовуються фарби синього, блакитного, сірого та жовтого кольорів, а також фарба блакитного кольору, яка під дією ультрафіолетового проміння набуває свічення.

Отже, підроблення фарб, що флуоресціюють, виявляється на допомогою ультрафіолетового світла. Виявлення в документах реквізитів, які мають різні властивості в ІЧ-променях, здійснюється за допомогою електронно-оптичних перетворювачів.

Слідча практика дозволяє відрізняти два види підробки посвідчення водія: «повна» підробка, коли документ виготовляється повністю саморобним способом, і «часткова» підробка, коли в дійсний документ вносяться певні зміни.

Повна підробка посвідчення водія, при якій досягається максимальна схожість з оригіналом, вимагає від злочинця, крім певних навичок, мати у своєму розпорядженні необхідні для цього матеріали:

поліграфічне устаткування, шрифти, аналогічні друкарські пристрої та ін.

При «повній» підробці документа наявні наступні ознаки: спосіб нанесення зображень документа не відповідає дійсному, що проявляється у поганій якості зображень захисних сіток, текстів та мікродруку; ультрафіолетовий захист відсутній або не відповідає дійсному.

Проаналізований перелік елементів захисту посвідчення водія та можливих варіантів їх підроблення не є вичерпаним, однак вважаємо, що це основні характеристики способів підроблення відповідних документів.

Отже, підроблення посвідчення водія утворює один з елементів способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України. Аналіз практики засвідчив, що на сучасному етапі при повному підробленні водійського посвідчення переважає термосублімаційний струминний друк високоточного поліграфічного обладнання.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період 2020 рік – жовтень 2023 року: статистика Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 17.11.2023)

2. Фіалка М. І. Підроблення документів як спосіб ухилення від військової служби (кримінально-правовий аналіз). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 77–86.

3. ДСТУ ISO/IEC 7810:2008 «Картки ідентифікаційні. Фізичні характеристики» (ISO/IEC 7810:2003, IDT) від 01.01.2010. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 14 с.

Устимчук Владислава Петрівна,
аспірантка наукового ступеня
доктора філософії наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ І ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З лютого 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами безпеки держави та суспільства. Збройна агресія та

військові дії суттєво трансформували криміногенну ситуацію у її якісних та кількісних характеристиках, зокрема що стосується злочинів які скоюються організованими злочинними групами та організаціями.

Безперечно війна надала додатковий інструментарій правоохоронцям який вплинув на запобіжні спроможності правоохоронних органів, але одночасно створила нові можливості для організованої злочинності в формуванні злочинних схем, освоєнні нових нелегальних ринків та передислокації існуючих. Зокрема вони включають до себе способи що раніш не мали широкого застосування, як перевезення комерційних товарів під виглядом гуманітарної допомоги, контрабанду дефіцитних товарів, торгівлю награбованими товарами, в тому числі агропромислового сектору. Військовий стан створив безліч можливостей для торговців людьми, особливо жінок та дітей з категорії вимушених мігрантів та внутрішньо переміщених осіб. Значно зріс попит на незаконне вивезення з України чоловіків призовного віку. Контрабандні маршрути змістились до західного кордону України.

Насамперед необхідно об'єктивно визнати, що прийняті напередодні війни зміни в законодавстві та санкційна політика посилення протидії впливу так званих «злодіїв в законі» та кримінальних авторитетів, ініційовані Президентом України, дали неоціненний інструментарій правоохоронцям. Завдяки цьому було видворено, притягнуто до відповідальності та нівельовано переважну кількість «злодіїв в законі» та кримінальних авторитетів, які в більшості своїй ієрархічно були підпорядковані російській організованій злочинній спільноті, що майже повністю знаходиться під впливом та контролем спецслужб рф. Використання організованого криміналітету і злодійського авторитету в своїх цілях під час нападу та зберігання подальшого контролю ситуації на території України було важливим пунктом плану військових та спецслужб росії.

Безпосередньо перед вторгненням та перший період після вторгнення велика кількість криміналітету та лідерів насамперед міжнародних та етнічних організованих злочинних груп виїхали за межі країни, що обумовило зменшення впливу на криміногенний стан, трансформацію та питому вагу злочинів скоєних у складі організованих злочинних груп.

Треба акцентувати, що з початком війни було введено воєнний стан, а згодом прийняті закони, які змінили Кримінальний кодекс України (КК), посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану. Одними з цих законів є Закони

України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 3 березня 2022 року

Із 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до КК щодо посилення відповідальності за злочини за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

Привертає увагу те, що законодавець уживає дещо різні поняття в ст. 67 КК – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках ст. 185, 186, 187, 189, 191 – «в умовах воєнного стану».

У нових редакціях статей 111 (державна зрада), 113 (диверсія) також уживається поняття «в умовах воєнного стану». Водночас Закон № 2113-IX, яким ці статті викладено в новій редакції має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану». Тобто застосовано поняття «дія режиму воєнного стану».

Деякі науковці вже зараз звертають увагу на криміногенний ризик пов'язаний із формуванням у суспільстві доволі значної групи населення із досвідом бойових дій та посттравматичними синдромами, а також на важливість опрацювання напрямку щодо інтеграції осіб, які приймали участь у бойових діях з метою уникнення так званого синдрому комбатанта та нейтралізації злочинів на побутовому ґрунті. Безперечно загальна дезорганізація, спричинена війною, та криміногенна обстановка буде фундаментом для векторів розвитку просунутих форм злочинності, зокрема організованої, але на мій погляд говорити про це ще зарано. Оскільки переважна кількість зазначених потенційно осіб ще перебувають у активній бойовій обстановці і більш актуальними є злочини, що скоюються організованими групами і злочинними організаціями, які використовують особливості воєнного стану на підконтрольній території.

На мій погляд, криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами у довоєнний період і під час початку воєнного стану значно не відрізняється, та

обумовлено насамперед появою нових схем, груп, видів, а головне меншим впливом традиційних злодійських традицій.

Якщо розглядати з точки зору Кримінального кодексу що закріплює поняття співучасті в злочині, найбільш характерні загальні ознаки спільної злочинної діяльності, об'єктивна й суб'єктивна спільність яких вимагає, щоб склади навмисних спільних злочинних діянь, передбачених Особливою частиною КК, ґрунтувалися на визначенні основних положень інституту співучасті. Підвищена суспільна небезпека організованої злочинної діяльності в нормах Особливої частини КК України виражається двома способами. По-перше, організований характер злочинних діянь виступає як один з обов'язкових елементів ряду здебільшого тяжких і особливо тяжких злочинів і, по-друге, учинення злочину в складі організованої групи є кваліфікуючою ознакою значної кількості злочинів, передбачених Особливою частиною КК. До злочинів, що передбачені Особливою частиною КК України, організований характер яких виступає обов'язковою конститутивною ознакою складу злочину, належать: створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255); організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255–2); сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256); бандитизм (ст. 257); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258–3); створення непередбачених законом воєнізованих або озброєних формувань (ст. 260); групове порушення громадського порядку (ст. 293); масові заворушення (ст. 294); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 317); дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392); піратство (ст. 446); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181) КК.

Сьогодні в Україні функціонує система багаточисельних державних правоохоронних органів і спеціалізованих підрозділів, які повинні забезпечувати протидію організованій злочинності і корупції. Основним державним органом, що веде активну боротьбу з організованою злочинністю, є кримінальна поліція Національної поліції МВС України. У її складі діють такі підрозділи, що у тій або інший спосіб беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю: підрозділи карного розшуку; підрозділи стратегічних розслідувань; підрозділи по боротьбі зі злочинними, пов'язаними з торгівлею людьми; підрозділи протидії наркозлочинам; підрозділи кіберполіції.

Підрозділи карного розшуку здійснюють надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх учинили, документування протиправної діяльності учасників організованих груп та злочинних організацій. Структурним підрозділом апарату центрального органу управляння Національної поліції є Департамент карного розшуку, який контролюється та координується заступником керівника Національної поліції відповідно до розподілу функціональних обов'язків. До основних функцій Департаменту карного розшуку, поряд з іншими, віднесено: – організація та координація діяльності підрозділів карного розшуку територіальних органів поліції, спрямовані на захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань; – забезпечення ефективних заходів щодо попередження, виявлення і розкриття злочинів, припинення діяльності стійких суспільно небезпечних організованих груп та злочинних організацій, які впливають на криміногенну ситуацію в державі, викриття злочинної діяльності їх лідерів та кримінальних авторитетів, розкриття серійних, резонансних злочинів і вбивств на замовлення; – організація взаємодії з підрозділами центрального органу управління поліцією, територіальними органами поліції, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю.

Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (ДСР) – міжрегіональний територіальний орган у складі 151 Розділ IV. Структурно-функціональне забезпечення боротьби з організованою злочинністю кримінальної поліції Національної поліції України. Відповідно до чинних відомчих нормативно-правових актів на підрозділи ДСР покладено такі завдання: – реалізація повноважень Національної поліції України в частині боротьби з організованою злочинністю, злочинністю в органах державної влади та місцевого самоврядування, протидії корупції, захисту прав і свобод людини і громадянина та об'єктів права власності від протиправних посягань, а саме: – виявлення, припинення і попередження незаконної діяльності суспільно небезпечних організованих груп (далі ОГ) і злочинних організацій (далі ЗО), у тому числі в органах державної влади, та місцевого самоврядування, які впливають на криміногенну ситуацію в державі та окремих її регіонах; – здійснення заходів, спрямованих на координацію діяльності підрозділів поліції у сфері боротьби з тероризмом відповідно до компетенції, визначеної законодавством

України; – протидія корупції серед посадових осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», вжиття заходів з метою виявлення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією та їх припинення відповідно до законодавства України; – здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про кримінальні процеси в злочинному середовищі, пов'язані з протиправною діяльністю окремих осіб та злочинних угруповань, схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; – організація та здійснення відповідно до законодавства України заходів захисту працівників ДСР, інших органів та підрозділів Національної поліції України, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кримінальний кодекс України. Науково – практичний коментар, 5 – тевидання, - Харків – 2013.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12.

5. Наказ МВС України №687 від 11.06.2015 року «Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України». URL : https://ips.ligazakon.net/document/MVS594.

6. Наказ Національної поліції України №1077 від 25.10.2019 року «Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань». URL : http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf.

Хоменко Анастасія Олександрівна,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ, ЯК ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. На сьогоднішній день дотримання зазначених положень у статті Конституції потребує розроблення ефективного механізму для захисту прав та свобод громадян та людей і також удосконалення вже існуючих правових норм протидії кримінальним правопорушенням, що пов'язані з незаконним обігом зброї.

Незаконний обіг вогнепальної зброї порушує не тільки норму статті 263 Кримінального кодексу України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконне носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв [2], а також впливає на стан безпеки у нашій державі. Вогнепальна зброя, яка була здобута незаконним шляхом ставить під загрозу, як власність громадян, так і їх життя та здоров'я, посилює страх та відчуття незахищеності населення та нівелює в суспільстві зусилля держави та відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, щодо захисту від впливу загроз та нормального розвитку суспільства.

Слід розглянути більш детально вогнепальну зброю, як предмет кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України.

Предметом кримінального правопорушення слід вважати речі матеріального світу з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які здійснюється кримінально-протиправне посягання [3].

Відповідно до Наказу МВС України від 21.08.1998 р. № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» вогнепальною зброєю слід вважати ствольну зброю, яка призначена для ураження цілей

снарядами (крім гумових чи аналогічних за своїми властивостями снарядів несмертельної дії), що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що перебуває на визначеній відстані [4].

Згідно зі статтею 3 Проєкту Закону України від 10.12.2014 № 1135-1 зброя в Україні класифікується за: призначенням, принципом приведення в дію, характеристиками каналу ствола, розміром, принципом подачі боєприпасів під час стрільби, конструкцією магазину, кількістю боєприпасів, які вміщуються у зброї, кількістю стволів, типом застосовуваних боєприпасів [5].

За цільовим призначенням зброя поділяється на: зброю самозахисту, мисливську зброю, спортивну зброю, колекційну зброю, нагородну зброю, імітаційну зброю, навчальну зброю, багатоцільову зброю, зброю військового призначення, службову зброю, охолощену зброю та деактивовану зброю [5].

За принципом приведення в дію поділяється на: пневматичну зброю, вогнепальну зброю, газову зброю, електрошокову зброю [5].

За характеристиками каналу ствола поділяється на: гладкоствольну зброю, нарізну зброю, комбіновану зброю (зброю, до складу якої входить комбінація з нарізного та гладкого стволів) [5].

За розміром поділяється на: короткоствольну зброю та довгоствольну зброю [5].

За принципом подачі боєприпасів під час стрільби поділяється на: самозарядну автоматичну зброю, самозарядну напівавтоматичну зброю, зброю ручного перезаряджання [5].

За кількістю боєприпасів, які вміщуються у зброї, поділяється на: однозарядну та багатозарядну зброю [5].

За конструкцією магазину поділяється на: зброю безмагазинну, багатозарядну зброю з невідокремлюваним магазином, багатозарядну зброю з відокремлюваним магазином [5].

За кількістю стволів поділяється на: одноствольну та багатоствольну зброю [5].

За типом застосовуваних боєприпасів поділяється на: зброю під патрони центрального займання та зброю під патрони бокового займання [5].

В свою чергу, ч. 1 ст. 263 КК України виключає гладкоствольну мисливську зброю, як предмет даного кримінального правопорушення.

На думку Навроцького В. О., гладкоствольна мисливська зброя не виступає предметом кримінального правопорушення через наявні її ознаки:

1) конструкція зброї не дозволяє стріляти нарізною кулею (що збільшує дальність і точність пострілу) [6].

2) вона призначена для прицільного пострілу на невелику відстань (кілька десятків метрів), в ній відсутні спеціальні прицільні пристрої, які дозволяють враховувати відстань до цілі [6].

3) така зброя не пристосована для прихованого переміщення [6].

4) зброя придатна для здійснення пострілу змінними зарядами – шротом різних розмірів різними кулями з врахуванням виду птахів чи звірів на які ведеться полювання [6].

Але відповідно до пункту 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України №3 від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» обріз гладкоствольної мисливської рушниці буде вважатися предметом незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, через набування нових властивостей та втрати властивостей гладкоствольної мисливської рушниці [7].

Також враховуючи норму ст. 263 КК України кримінальна відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами настає за незаконне носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу. Відповідно до Наказу МВС від 21.08.1998 №622 дозвільна система поширюється на бойову нарізну військових зразків зброю або виготовлену за спеціальним замовленням, охолощену, нейтралізовану, несучасну, спортивну, мисливську вогнепальну зброю, бойові припаси до зброї, основні частини зброї, пневматичну, холодну зброю, пристрої та патрони до них, що належать підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання та громадянам [4].

Підсумовуючи вище викладене, варто зробити висновок, що вогнепальна зброя поділяється на різноманітні види, які об'єднує одна ознака – здатність уражати живу або іншу ціль, що наділяє вогнепальну зброю властивістю підвищеної небезпеки, яке загрожує нормальному функціонуванню суспільства та нівелює зусилля держави, щодо створення умов для нормального розвитку та безпечного життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

3. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

4. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998, № 622.

5. Проєкт Закону «Про цивільну зброю і боєприпаси» від 10.12.2014 р. №1135-1.

6. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Лекції для студентів юридичного факультету.- Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, - 1997.- 52С.

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3.

Цимбал Аліна Володимирівна,
студентка ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Максименко Олена Василівна**, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх прав, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПОНЯТТЯ БІОТЕРОРИЗМУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Біотероризм – це активне використання біологічних агентів, таких як мікроорганізми, токсини чи інші біологічні матеріали, з метою викликати захворювання чи смерть у людей, тварин чи рослин, а також завдати шкоди екосистемі. Ця загроза стає особливо актуальною в контексті сучасних глобальних конфліктів і терористичних загроз. Україна, як і багато інших країн, зіштовхується з необхідністю адекватного правового реагування на можливі випадки біотероризму.

Біотероризм є складною і багатогранною проблемою, яка об'єднує аспекти кримінального, медичного та біологічного характеру. У питанні біологічної безпеки, на жаль, Україна відстає від багатьох країн світу. Нині тривають лише наукові дискусії та законодавчі

напрацювання, стосовно основ протидії тероризму біологічного характеру. У кримінальному праві України відсутній окремий закон, який би регулював аспекти біотероризму, що ускладнює боротьбу з цим видом тероризму.[1] Проте, можна визначити деякі загальні положення, які можуть бути використані для протидії явищу.

Правову основу протидії тероризму в Україні становлять Конституція України [1], Кримінальний кодекс України [2], Закон України «Про боротьбу з тероризмом», [3] а також інші закони України та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України та відповідно до Конституції України.

Кримінальний кодекс України містить статті, що передбачають відповідальність за дії, пов'язані з використанням біологічних засобів для терористичних атак. Наприклад, статті про тероризм, вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, можуть бути використані для кваліфікації злочинів, пов'язаних з біотероризмом.[1] Однак існують проблеми з визначенням відповідальності в разі біотерористичних атак. Потрібно ретельно визначити відповідальність осіб, які вчинили атаку, а також тих, хто їх фінансує та підтримує.

Крім того, необхідно враховувати міжнародний аспект цього питання, оскільки біотероризм може мати глобальний вплив. На міжнародному рівні існує значна кількість регулюючих боротьбу з біотероризмом правових актів, щоправда, частина з яких ратифікована не великою кількістю держав, що ускладнює дану проблему. До таких актів відносимо: «Конвенцію про заборону розвитку, виробництва і зберігання бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та її знищення»; Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом; «Протокол про заборону використання у війні асфіктичних, токсичних та інших газів і бактеріологічних методів війни. Варто зауважити, що попри наявність регулюючих актів, випадки біологічного тероризму мають місце у світі та несуть особливу загрозу.[4]

Біотероризм є серйозною загрозою для безпеки країни та світу в цілому. В Україні необхідно розробити комплексний правовий підхід до боротьби з цим явищем, визначивши чіткі стандарти відповідальності, проводячи міжнародну співпрацю та розробляючи превентивні заходи. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню законодавства, а саме внести зміни до КК України, виокремивши скоєння злочинних дій, які характеризуються як біологічний тероризм (з відповідною кримінально-правовою характеристикою у коментарі) та встановити окрему кримінальну відповідальність за скоєння даного злочину, а також усіх можливих дій чи бездіяльності, що призвели до наслідків, які характеризуються як біологічний тероризм. Особливу

увагу, на нашу думку, слід звернути, на підготовку кадрів для ефективної протидії біотероризму в умовах сучасних геополітичних реалій. Зокрема правоохоронна система потребує спеціалізованих правоохоронних підрозділів, для реагування та запобігання таких загроз. Окрім того, варто звернути увагу на важливість розвитку системи превентивних заходів та підвищення обізнаності громадськості стосовно потенційних ризиків біотероризму. В ході цих змін, Україна зможе протистояти біологічному тероризму, вдосконалити кримінальну основу цього явища, та визначити покарання за такий тероризм.

Список використаних джерел

1.Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text

2.Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3.Про боротьбу з тероризмом : Закон України № 638-IV від 20.03.2003. Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text

4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму: Закон України від 31 липня 2006 р. № 54-V. Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/54-16#Text

Червінський Вадим Володимирович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДТП У СУДІ

Проблема травмування та загибелі людей через злочинні порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів в Україні та в усьому світі набуває дедалі більшої актуальності через неухильне збільшення кількості автомобілів та їх водіїв, інтенсифікації дорожнього руху. При цьому права жертв дорожньо-транспортних пригод (ДТП), у силу різних причин, часто лишаються незахищеними. Одна з них – відсутність або недостатня ефективність надання потерпілим професійної правничої допомоги. Тому наразі актуальним є питання забезпечення належного рівня такої допомоги на усіх стадіях кримінального провадження. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність розробки теоретичних засад представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді.

Виконання завдань та досягнення мети такого представництва має спиратися на аналіз тих обставини злочину, які були встановлені під час досудового розслідування та викладені у обвинувальному акті.

Кожна з цих обставин має бути доведена прокурором в ході судового провадження (якщо вони заперечуються стороною захисту чи іншими учасниками провадження). У таких випадках представник потерпілого виконує у доказуванні допоміжну роль, контролюючи повноту подання прокурором суду доказів, а у разі необхідності, доповнюючи доказову базу власними матеріалами.

Проте далеко не завжди обставини кримінальних правопорушень, передбачених статтями 286–288 КК України, викладені у обвинувальному акті, відповідають позиції потерпілого та його представника. Тоді виникає необхідність у відстоюванні власної позиції, у том числі, подаючи суду клопотання про проведення експертиз, а також слідчих (розшукових) дій та витребування документів у порядку ст. 333 КПК України.

Проте перспективність цієї позиції (як і позицій інших учасників судового кримінального провадження) може бути оцінена представником потерпілого лише з урахуванням конкретних норм КК України, що встановлюють відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту. Більше того, вироблення (узгодження) адвокатом-представником спільної позиції з потерпілим від ДТП має ґрунтуватися на аналізі практики тлумачення та застосування цих норм. Тільки за такої умови обрана позиція буде виваженою, обґрунтованою та перспективною для реалізації через застосування комплексу відповідних процесуальних заходів.

Викладене зумовило необхідність проведення дослідження з метою визначення кримінально-правових основ представництва потерпілого від ДТП у суді. В ході цього дослідження було проаналізовано численні судові рішення, а також наукові праці, присвячені питанням кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів [1–5]. Проведений аналіз дозволив сформулювати наступні висновки.

Кримінально-правовими основами представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді є сукупність норм матеріального права, спираючись на аналіз яких, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: здійснює прогнозування перебігу та результатів судового процесу з урахуванням позицій, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та позапроцесуальні засоби відстоювання обраної позиції.

До вказаних норм матеріального права належать: норми КК України; положення Законів та підзаконних нормативно-правових актів у сфері організації та забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 №14; актуальна практика Касаційного кримінального суду.

Під час представництва потерпілого від ДТП у суді, урахуванню підлягають питання, що найбільш часто постають у судовій практиці та вже остаточно вирішені Верховним Судом. До їх числа належать:

1. Кваліфікація кримінального ДТП за ст. 286–288 КК України лише у разі:

а) необережної форми вини (злочинні ДТП, що вчиненні з прямим умислом кваліфікуються як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи);

б) спричинення аварійної ситуації діями водія механічного транспортного засобу або осіб, зазначених у ст. 287; 288 (якщо ДТП зумовлено діями будь-яких інших осіб, такі дії мають кваліфікуватися за ст. 291 КК України);

в) підтвердження отримання потерпілим від ДТП щонайменше середньої тяжкості тілесного ушкодження;

г) відсутності підтверджених фактичних даних про те, що водій допустив ДТП із шкідливими наслідками, перебуваючи у стані крайньої необхідності.

2. Обов'язковість встановлення у судовому провадженні:

а) усіх обставин кримінального правопорушення, передбачених пунктами 1–4 ч. 1 ст. 91 КПК України;

б) механізму ДТП, як системи просторових, часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників розвитку транспортної ситуації;

в) причинного зв'язку між порушенням особою конкретних положень нормативно-правових актів, що регулюють питання організації та безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів та суспільно небезпечними наслідками у вигляді травмування або загибелі людей;

г) ступеня участі кожного учасника кримінального ДТП у спричиненні злочинного наслідку, а також того, яке саме порушення правил, встановлених зазначеними актами, стало головним чинником ДТП;

ґ) наявності або відсутності технічної можливості водія уникнути ДТП,за умови якщо аварійну ситуацію спричинили інші особи.

3. Можливість звільнення обвинуваченого від:

а) кримінальної відповідальності: у зв'язку із закінченням строків давності, а також у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки, із зміною обстановки – за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415.

б) відбування призначеного покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415, а також за вчинення злочинів, передбачених іншими частинами ст. 286, 415 (у разі призначення покарання судом не більш ніж на 5 років позбавлення волі).

Список використаних джерел

1. Березняк В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту: огляд судової практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. С. 227–233 № 3

2. Берназ П. В. Характеристика окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2020. № 4. С. 245–249.

3. Микитчик О. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права.* 2022. № 2, С. 18–24.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [уклад.: Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

5. Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С 313–319.

Чорний Даніїл Денисович,
студент Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Гранкіна Валентина Ігорівна,** доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасний період боротьби українського народу з російською агресією, стале функціонування державних безпекових інститутів є одним із пріоритетних завдань. Суспільна небезпечність масових заворушень полягає в тому, що цей злочин є результатом дій натовпу – великої кількості людей, дії яких супроводжуються насильством над людьми, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя [5, 579 с.].

Наявність у країні воєнного стану може призвести до ряду гуманітарних проблем – голоду, відсутності -електро та -водопостачання, нестачі медикаментів, які в свою чергу, можуть впливати на населення та призводити до масових заворушень, акцій протесту, страйків, тощо. Відновлення громадського порядку та усунення загроз громадській безпеці потребує залучення силових органів та компетентних суб'єктів сил безпеки і оборони.

В контексті проведення дослідження, вважаємо за доцільне розглянути поняття громадського порядку.

Якщо звернутись до значення, що закріплено у аналізі розгляду кримінальних справ «Злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку та моралі» за 2014 рік, то громадський порядок є сукупністю суспільних відносин, що забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільної корисної діяльності, відпочинку, побуту і нормальної діяльності підприємств, організацій, установ у цій сфері [1].

У доктринальному ж середовищі існують різні підходи до означеної дефініції. Так І.П. Голосніченко та Я.Ю. Кондратьєв розкривають поняття «громадський порядок» у двох значеннях: де у

широкому значенні громадський порядок – це суспільні відносини, що регулюються нормами права та іншими соціальними нормами, сутність яких визначається матеріальними умовами життя суспільства, відношенням громадян до найрізноманітніших сторін співжиття у суспільстві; у вузькому ж – стан соціальної урегульованості, при якому забезпечуються життя, здоров'я громадян, їх права та свободи, громадський спокій, мораль, людська гідність [3, с. 14].

На період воєнного стану в Україні передбачене обмеження прав і свобод громадян. Стаття 64 Конституції України визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод. До прав громадян, що обмежуються - відносяться права на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст.ст. 39, 44 Конституції України) [4, с.17-23]. Також певне обмеження прав і свобод на період воєнного стану передбачено Законом України «Про правовий режим воєнного стану», статтею 8 якого, забороняється проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів[7].Тобто, законодавець передбачає можливість порушення норм громадського порядку в умовах воєнного стану. Механізм врегулювання цих суспільних відносин знаходиться в площині діяльності військового командування із військовими адміністраціями. Проте, знаходиться поза межами врегулювання кримінального законодавства, оскільки відповідальність саме за порушення громадського порядку під час періоду надзвичайного або воєнного станув Кримінальному Кодексі України не передбачена. Так, в особливій частині Кримінального кодексу України ст.ст. 293, 294 передбачено лише діяння, що порушують громадський порядок за звичайних умов [6, 161-162 с.].

Прикладом масових заворушень є події 28 березня 2023 року в Івано-Франківську коли відбувалися сутички між вірянами ПЦУ та УПЦ (МП). На сайті УПЦ (МП) йдеться, що собор «захопили» 28 березня «агресивно налаштовані радикали». Міський голова Івано-Франковська заявив: «Раніше певні люди пробували захопити цей храм, але тепер всі правові документи дають право на служіння тут Православній церкві України. На жаль, сьогодні зустріли спротив, стояли люди на вході та не пускали священнослужителів ПЦУ в приміщення, у храмі розпилили газ. А напередодні невідомі заварили ворота до храму»[2].

Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану. З огляду на вищевикладене, вважаємо за доцільне пропонувати внесення змін до кримінального законодавства:

- статтю 293 КК України доповнити частиною другою та викласти у наступній редакції: «ті самі дії, вчиненні в умовах воєнного

або надзвичайного стану,– караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років»;

- частину другу статті 294 КК України після слів «ті самі дії» доповнити текстом наступного змісту: «вчиненні під час надзвичайного або воєнного стану, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків».

Запропоновані зміни до Кримінального кодексу України є запорукою більш чіткої кваліфікації кримінальних правопорушень проти громадського порядку та визначення справедливого покарання за делікти, що є особливо актуальним у період надзвичайного та воєнного стану. Оскільки під час дії цих правових станів зусилля держави спрямовані на стабільне функціонування усіх державних інститутів задля забезпечення прав та свобод громадян, ліквідації суспільно-небезпечних наслідків причин такого правового стану (війна, епідемія, стихійні лиха, тощо).

Список використаних джерел

1. Аналіз злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку та моралі за 2014 рік. URL: https://km.zp.court.gov.ua/sud0812/pokazniki-diyalnosti/analitichna_robota/69 (дата звернення: 03.10.2023)

2. В Івано-Франківську у соборі перед службою ПЦУ розпилили газ. УПЦ (МП) каже: храм захопили «радикали».URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-tserkva-frankivsk-mp/32339105.html (дата звернення: 10.10.2023)

3. Голосніченка І.П., Кондратьєва Я.Ю. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 177 с.

4. Конституція України: станом на 1 верес. 2023 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2023. 74 с.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: за заг. ред.Тація В.Я, Пшонки В. П., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 30.09.2023).

Шевчишена Катерина Петрівна,
здобувачка Науково-дослідного інституту
публічного права

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

На початку третього тисячоліття в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції перед Україною постає комплекс надзвичайно актуальних проблем протистояння сучасним викликам і загрозам, зокрема виявам організованої й професійної злочинності, на ефективність розв'язання яких впливають політична нестабільність, незавершеність економічних реформ, значна міграція і маргіналізація населення унаслідок тривалої збройної агресії та інші об'єктивні чинники [1, с. 8]. 24 лютого 2022 року Україна зіткнулася зі збройною агресією російської федерації, в результаті якої відносно цивільних осіб і військовослужбовців регулярно вчиняються протиправні діяння, значна частина яких припадає саме на воєнні злочини. У цьому контексті держава з метою оптимізації діяльності уповноважених суб'єктів із документування та досудового розслідування воєнних злочинів вживає низку заходів у сферах їх нормативно-правового регулювання, матеріально-технічного, наукового й інформаційного забезпечення [2, с. 40]. Водночас, попри поступове нарощування потенціалу органів досудового розслідування та підвищення ефективності вжитих ними заходів оперативно-розшукової протидії цим злочинам, на результатах їхньої діяльності позначаються певні стримувальні фактори, зокрема: низький рівень взаємодії між оперативними підрозділами різних правоохоронних органів, а також з іншими суб'єктами (інституціями) сектору безпеки та громадськістю; відірваність теоретичних знань, набутих оперативними та слідчими працівниками, від реальних потреб практики, що зумовлено необхідністю оновлення наукових положень і рекомендацій [3].

У зв'язку із чим, слід відмітити, що проведеним опитуванням представників органів прокуратури (75 %), органів ДБР (78 %) та органів НП України (81 %), було встановлено, що основною проблемою, яка ускладнює розслідування воєнних злочинів із подальшою фіксацію отриманих доказів є обставина ведення бойових дій, що не уможливлює проведення огляду місця події. Ця обставина не сприяє закріплення та фіксації різних доказів.

Аналізом матеріалів кримінальних проваджень за фактом вчинення воєнних злочинів під час розслідування, встановлено, що

проводяться такі види оглядів: ділянки місцевості, що були піддані бомбардуванню; місця бомбардуванню, обстрілів та руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури;окремі будівлі і споруди, багатоквартирні будинки, гаражі, сараї зі слідами влучання боєприпасів або повного знищення; транспортних засобів, що зазнали пошкодження або були знищені, внаслідок обстрілу;будівлі та транспортні засоби, що зазнали пожежі внаслідок воєнних дій; місця розграбування та пошкодження майна усіх форм власності; воронки (ударні кратери) від ракет та снарядів; залишків снарядів, уламків снарядів, гільз та стрілецької й іншої зброї; військової техніки, вогнепальної зброї та боєприпасів; ділянки місцевості на якій знаходяться нерозірвані боєприпаси, міни, ракети (їх частини); місця, де було вчинено викрадення (захоплення) військовослужбовців, цивільних та інших осіб; місця утримання військовополонених, цивільних й інших осіб та катувань; місце, звідки здійснювали спостереження за утриманням та катуваннями цих осіб; квартири (будинки), де відбувалися вбивства; ділянки місцевості (місця) вбивств; зовнішнього огляду трупа, трупів та частин тіл на місці їх виявлення; місця (ділянки) масових вбивств та поховань; пам'ятки архітектури в наслідок артилерійських та ракетних обстрілів, бомбардувань; місця спричинення шкоди та забруднення природнього середовища; комп'ютерних даних та електронних інформаційних систем та/або інших пристроїв; різних речей (решткі речей) та предметів, що вилучені з місця події; документів; сайтів (інтернет-сторінок, соціальних мереж, ютуб-каналів, тік току тощо); відкритих джерел, супутникових знімків, радіоперехоплень, відеозаписів з камер очевидців, а також камер, які були розташовані на місцевості, де вчинялися воєнні злочини; місця дислокації (проживання) ворожих військовослужбовців та найманців країни агресора; ділянки місцевості на якій зберігається та перебуває військова техніка і боєприпаси країни агресора; інші місця зі слідами вчиненого воєнних злочинів.

Встановлено, що огляд – унікальна першочергова (невідкладна) слідча (розшукова) дія під час розслідуванні воєнних злочинів, що розв'язує першочергові і другорядні завдання щодо з'ясування та встановлення обставин і слідів події, що проводиться з максимальною повною фото-, відеофіксацією всіх отриманих результатів (речових доказів), які мають значення для кримінального провадження на всіх етапах розслідування. Всі стадії огляду місця події є взаємопов'язаними та направлені на збереження, виявлення й фіксацію доказів. Як і початковий етап, так і подальший етап розслідування воєнних злочинів в себе включає повторні та додаткові огляди, під час

яких встановлюються нові обставини злочинів, а іноді і вилучають нові речові докази, а також підтверджуються вже здобуті докази, що в подальшому дають змогу правоохоронним органам проводити інші та додаткові слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Список використаних джерел

1. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

2. Татарин Н.М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. с. 40-43

3. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

Штанько Нікіта Євгенович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ КОНТРАБАНДИ

На сьогодні однією з найбільших загроз для національної безпеки України в економічній сфері є контрабанда. Так, нещодавно на засіданні Ради національної безпеки і оборони України глава держави В.О. Зеленський озвучив інформацію про те, що через контрабанду державний бюджет щорічно втрачає 300 млрд. грн., що дало Президенту України підстави для її порівняння з економічним тероризмом проти нашої держави.

Війна в нашій країні змінила не лише життя звичайних людей у всьому світі, а й підпільний світ злочинної діяльності.

Метою даної статті є висвітлення проблемних питань загальної та спеціальної норми про контрабанду та певні протиріччя у визначенні предмета контрабанди. Науковою розробкою цієї проблематики займалися О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, О.В. Процюк, А.А. Музика, М.І. Хавронюк, О.М. Омельчук, Є.П. Гайворонський, В.В. Сіленко, О.О. Кравченко, С.О. Сорока, А.Н. Мирошниченко.

Як можна пригадати, 15 листопада 2011 року Верховна Рада декриміналізувала контрабанду товарів шляхом прийняття закону щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності № 4025-VI, яким, серед іншого, внесла зміни до статті 201 КК України. Так, з 2012 року переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від

митного контролю товарів не є контрабандою і не вважається злочином.

Чинна редакція статті 201 КК України передбачає настання кримінальної відповідальності лише за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Незаконне переміщення інших товарів, вказаних у цій статті, крім наркотичних речовин (ст. 305 КК України), та лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (ст. 201-1 КК України), на сьогоднішній день не є контрабандою.[1]

Законодавець відносить контрабанду до злочинів у сфері господарської діяльності (ст. 201 КК України). Предметом контрабанди (ст. 201 КК України) можуть буть культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.[1]

Водночас, аналізуючи зміст інших статей Кримінального кодексу України, прослідковуються розбіжності та виникає певна конкуренція між загальним та спеціальним змістом норми.

Так, наприклад, види злочинів пов'язаних із зброєю, знаходяться у розділі «Злочини проти громадської безпеки». Ознакою цих злочинів виступають предмети або знаряддя, які за своєю природою несуть загрозу громадській безпеці та мають винищувальний характер. Саме тому законодавець і відокремив їх в спеціальний розділ.

Виходячи з аналізу предмета злочинів проти громадської безпеці, було б цілком доречно контрабанду вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів розмістити також в розділі «Злочини проти громадської безпеки».

Окремим, цікавим предметом згідно статті 201 КК України законодавець виділяє контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. На нашу думку, для такого специфічного предмета статті передбачений спеціальний розділ в Кримінальному кодексі України, як «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», в якому як раз і доречно було передбачити відповідальність за таким родовим предметом.

У розділі XIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення» міститься спеціальна норма (ст. 305 КК України), яка в свою чергу передбачає відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Якщо порівнювати загальну (ст. 201 КК України) та спеціальну норму (ст. 305 КК України) то виникають певні протиріччя.

Як вже зазначалось вище, одними із предметів контрабанди статті 305 КК України можуть бути наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби. В свою чергу, згідно статті 201 КК України це отруйні ті сильнодіючі речовини. Можна дійти до висновку, що спеціальна норма не містить в своєму переліку такі види речовин, як отруйні та сильнодіючі. Окрім цього, згідно статті 321 КК України, законодавцем передбачено окремий вид отруйних та сильнодіючих лікарських засобів. Підсумовуючи, вважаємо за необхідне розширити перелік предметів контрабанди згідно вказаного вище переліку.

Отже, слід внести зміни до статті 201 КК України та статті 305 КК України, шляхом розширення предметів контрабанди та узгодити зміст загальної та спеціальної норми. На практиці, ці норм є конкуруючими і для простішого їх застосування органами досудового розслідування слід більш детально конкретизувати предмет. Адже саме визначення предмету впливає як на кваліфікацію злочину так і на сам об'єкт.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 06 вересня 2023 року.: (джерело документа: https://zakon.rada.gov.ua)

2. Мирошниченко Н. А. Об'єкт та предмет кримінально-караної контрабанди / Н. А. Мирошниченко // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. - Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. - С. 211-213.

Южека Роман Сергійович,
аспірант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Громадської організації «Спілка освітян України»

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ

Кримінальне покарання визнається однією з найважливіших функцій кримінальної юстиції в суспільстві, оскільки воно відіграє важливу роль у забезпеченні основних завдань закону про кримінальну відповідальність: охоронну, регулятивну та превентивну. Проте, ця функція повинна бути здійснена з дотриманням низки важливих принципів.

Спершу хочемо наголосити на принципі справедливості, який визначає необхідність встановлення справедливих та обґрунтованих кримінальних покарань у відповідності до скоєних кримінальних правопорушень. Це передбачає, що покарання має бути пропорційним ступеню вини та тяжкості злочину. Якщо кримінальне покарання є надто суворим або надмірно тривалим в порівнянні із скоєним злочином, це може викликати сумніви у відповідності такого покарання принципам справедливості [1, с.225].

Хочемо відмітити принцип гідності (право на людську гідність), який передбачає, що до осіб, які підлягають кримінальному покаранню, було відповідне відношення з боку правоохоронних органів та суду. Під час виконання покарань необхідно забезпечувати належне ставлення до засуджених та уникати будь-якого жорстокого чи нелюдського поводження. Це включає в себе запобігання підтримці таких практик, як катування, погані умови утримання та фізичний чи психологічний тиск на особу.

Конституційний Суд України зазначає, що право на повагу до гідності людини має безумовний характер; у міжнародному публічному праві це виражено через загальновизнану формулу – jus cogens (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поводжень або покарань [2].

Крім того, принципи справедливості, гідності та заборони жорстокого чи нелюдського ставлення є невід'ємною частиною загальних стандартів прав людини, яких необхідно дотримуватись при призначенні кримінального покарання. Забезпечення дотримання цих принципів важливо для того, щоб гарантувати, що система кримінальної юстиції відповідає найвищим стандартам прав людини і

дотримується принципів справедливості та гідності при застосуванні кримінальних покарань.

Кримінальне покарання повинно бути пропорційним і відповідати тяжкості вчиненого кримінального правопорушення − це важливий принцип кримінальної юстиції, який гарантує, що кримінальні санкції застосовуються справедливо та належним чином. Однак, існують ситуації, коли суворість кримінального покарання може суперечити іншим важливим принципам, зокрема принципам гідності та забороні жорстокого чи нелюдського ставлення, які є невід'ємною частиною загальних норм прав людини [1, с.227].

Ситуація, коли суворість кримінального покарання суперечить принципам гідності та забороні жорстокого чи нелюдського ставлення, може виникнути, якщо кримінальне покарання включає в себе практики, які можуть вважатися недопустимими з точки зору прав людини. Це може включати в себе фізичне покарання або психологічний тиск, нелюдські умови тримання в місцях позбавлення волі, а також не гідне ставлення до засуджених.

Зокрема, стосовно заборони жорстокого чи нелюдського ставлення, міжнародні інструменти, такі як Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуваних видів або покарань, встановлюють зобов'язання для держав забезпечувати захист осіб від таких форм обходу та покарань.

Конфлікт між суворістю кримінального покарання і принципами гідності та заборони жорстокого чи нелюдського ставлення вимагає ретельного розгляду та балансування інтересів суспільства у забезпеченні громадської безпеки та прав людини, зокрема засуджених осіб. У таких випадках важливо, щоб кримінальна юстиція ретельно враховувала принципи справедливості та гарантувала, що кримінальне покарання залишається пропорційним і не суперечить нормам прав людини [3, с.89].

Європейський Суд з прав людини (далі − ЄСПЛ) відіграє надзвичайно важливу роль у захисті прав людини в Європі. В контексті кримінальних покарань, ця міжнародна юридична установа виконує ключову функцію у забезпеченні дотримання стандартів прав людини у країнах, що входять до Ради Європи. ЄСПЛ відкриває можливість особам, які вважають, що їхні права були порушені національними судами, подати скаргу на ЄСПЛ та отримати об'єктивний розгляд своєї справи. У випадках, коли справжні порушення прав людини виявляються, ЄСПЛ може видавати рішення, які зобов'язують держави-члени здійснити необхідні зміни у законодавстві та практиці виконання кримінальних покарань.

Зокрема, ЄСПЛ розглядає справи, пов'язані з кримінальними покараннями, і встановлює стандарти, які обмежують владу держави у виправданні суворих покарань та забезпечують права осіб, засуджених

до них. Це включає в себе забезпечення відповідних умов утримання в ув'язненні, розумну тривалість покарань, а також захист від жорстокого чи нелюдського поводження.

Рішення Європейського Суду у справах, пов'язаних із кримінальними покараннями, часто встановлюють стандарти, які обмежують владу держави і захищають права осіб, засуджених до кримінальних покарань. Наприклад, у справі *«Сергієнко та Саченко проти України»* суддя Європейського Суду вирішив скасувати вирок українського суду про надання допомоги відновленню особи, засудженої до покарань, яка навіть не була особою, засудженою до покарань, і тому вимагала надмірних покарань [4].

Також у справі *«Васильєв проти України»* було вирішено питання про надмірність тривалості утримання під вартою в Україні. ЄСПЛ визнав, що тривалість попереднього тримання була надто довгою, і це суперечило статті 5 Європейської конвенції з прав людини (про право на свободу та особисту недоторканість). Це рішення стосується питання призначення запобіжних заходів у кримінальних справах [5]. Тому, можемо сказати, що Європейський Суд з прав людини відіграє важливу роль у захисті прав осіб, засуджених до кримінальних покарань, і встановленні стандартів, що обмежують владу держави, забезпечують дотримання прав людини та гарантують справедливість у кримінальних процесах.

Отже, кримінальне покарання є важливою складовою справедливості в будь-якій суспільно-правовій системі. Воно спрямоване на покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та запобігання подібних дій у майбутньому. Європейський суд з прав людини є ключовим механізмом захисту прав людини в Європі. Він розглядає скарги громадян щодо порушень їхніх прав, включаючи ті, що стосуються кримінальних справ та покарань. Рішення Європейського суду з прав людини надають можливість оскаржити порушення прав людини на міжнародному рівні. Це важливо для забезпечення правосудності та виправлення помилок в національних системах правосуддя.

У цілому, кримінальне покарання та рішення Європейського суду з прав людини сприяють захисту прав людини і забезпеченню справедливості в Європі, допомагаючи врегулювати різноманітні правові питання і забезпечити дотримання міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Волинець Р. А. Аналіз висновків Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 224–229.

2. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti (дата звернення: 16.10.2023).
3. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
4. Справа «Сергієнко та Саченко проти України» (Заяви № 78377/13 та № 41506/16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c46#Text (дата звернення 15.10.2023 р.).
5. Справа «Васильєв проти України» (Заява N 11370/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_258#Text (дата звернення 15.10.2023 р.).

Явтушенко Андрій Михайлович,
аспірант кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Враховуючи велику суспільну небезпеку окремих категорій злочинців, чинне законодавство України передбачає застосування до цих осіб такого заходу державного примусу, як адміністративний нагляд, встановлюючи при цьому кримінальну відповідальність за порушення його правил [1, с. 986-988].

Поряд з цим слід зазначити, що щорічно вказані суб'єкти вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на даний об'єкт правосуддя, підтверджуючи таким чином своє потенційне джерело посягань на охороняємі суспільні інтереси в нашій державі.

Таке положення об'єктивно вимагає по новому підійти до вирішення тих проблем, які стосуються зазначеної тематики, у силу необхідності усунення, блокування, нейтралізації тощо причин і умов, які сприяють цьому виду кримінальних правопорушень.

Мова, у першу чергу, ведеться про такі напрями удосконалення діяльності з питань адміністративного нагляду в Україні:

1) підвищення санкцій за порушення Правил вказаного державного примусу за аналогією видозмін, які були внесені у чинний КК у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, виходячи з того, що посягання на правосуддя одночасно слід кваліфікувати як реальну небезпеку та загрозу національній безпеці;

2) розширення об'єктів адміністративного нагляду, закріплених в ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами,

звільненими з місць позбавлення волі», враховуючи, що в умовах воєнного стану підвищену суспільну небезпеку несуть також й інші особи, як от: колаборанти, державні зрадники, різноманітні злочинні авторитети, та ін., які використовуються державою-агресором для ведення підривної діяльності в нашій державі;

3) удосконалення взаємодії правоохоронних органів з питань встановлення та контролю за реалізацією заходів адміністративного нагляду у відповідних населених пунктах України, куди звільняються особи, щодо яких судом встановлено зазначений державний примус [2].

Зазначений авторський підхід ґрунтується на сучасних офіційних статистичних даних, що стосуються кримінальних правопорушень проти правосуддя (їх стану, рівня, динаміки тощо), а також на відповідних наукових розробках, предметом яких виступає адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі [3].

Отже, слід констатувати, що в наявності прикладна проблема, яка є актуальною в умовах воєнного стану, та потребує нової оцінки на всіх рівнях (законодавчому, доктринальному (науковому) та правозастосовному).

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов./ за заг.ред. О. М. Джужі, А.В. Савченка та В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

2. Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04.11.2003 N 1303/203. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-04#Text.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора Украї*ни. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

Ясеницький Юрій Ігорович,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої

безпосередніх службових обов'язків. Такі ознаки відіграють важливу роль під час кваліфікації кримінально протиправного діяння. Це можна пояснити тим, що саме вказаний елемент складу правопорушення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки особи, а також встановити мотивацію протиправного вчинку. Особливої уваги потребують протиправні діяння насильницького спрямування, а також ті, що посягають на особливо важливі суспільні відносини та суб'єктів останніх. У цьому контексті мова йде про кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів [1, с. 293].

Суб'єкту кримінального правопорушення передбаченого ст. 345 КК України притаманні такі ознаки: фізична особа; осудність; досягнення певного віку. Отже, суб'єктом за цією нормою може бути лише фізична особа: громадянин України, особа без громадянства, іноземець (при умові, що він не володіє дипломатичним імунітетом) [2].

Суб'єктом будь-якого кримінального правопорушення може бути тільки осудна особа, тобто особа, яка здатна віддавати звіт своїм діям і керувати ними. При вчиненні кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 345 КК України [2], осудність суб'єкта полягає в розумінні (усвідомленні) того, що він вчиняє протиправні дії, а саме: погрожує вбивством працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; погрожує вбивством близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; погрожує насильством працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; погрожує насильством близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; погрожує знищенням чи пошкодженням майна працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; погрожує знищенням чи пошкодженням майна близьких родичів працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює побої працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює побої близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює легке тілесне ушкодження працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює легке тілесне ушкодження близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює середньої тяжкості тілесне ушкодження працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює середньої тяжкості тілесне ушкодження близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових

обов'язків; заподіює тяжке тілесне ушкодження працівнику правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків; заподіює тяжке тілесне ушкодження близьким родичам працівника правоохоронного органу, у зв'язку із виконанням останнім службових обов'язків [3, с. 16].

На підставі аналізу чинного кримінального закону можна дійти висновку, що суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України є особа, яка на момент вчинення кримінального протиправного діяння досягла 16-річного віку, а за ч. 2 та ч. 3 ст. 345 КК України – особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення за ст. 345 КК України характеризується виною у формі прямого умислу. Інтелектуальна ознака – суб'єкт усвідомлює фактичну сторону своїх дій, а саме те що він, як вже зазначалося при характеристиці осудності, тобто вчиняє погрозу або заподіює [4].

Вольова ознака прямого умислу – психічне ставлення суб'єкту до вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України, полягає в тому, що він не тільки усвідомлює об'єктивні ознаки цього кримінального правопорушення, але й бажає вчинити це діяння. Вольовий момент вказаного злочину означає бажання суб'єкта спрямоване на: висловлення погрози, заподіяння побоїв, тілесного ушкодження.

Такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони, як мотив та мета, законодавцем прямо не визначені у диспозиції аналізованої статті. Однак варто підтримати позицію визначену законодавцем відносно того, що зазначені вище діяння винна особа повинна вчиняти саме у зв'язку із виконання працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків, тобто обов'язковою ознакою досліджуваного кримінального правопорушення є мета, яка виражена законодавцем через конструкцію «у зв'язку з...» та полягає в бажанні винного реалізувати діяння, спрямоване на спричинення шкоди працівнику правоохоронного органу через (у зв'язку з) виконання ним своїх службових обов'язків. При цьому, враховуючи особливий статус вказаних працівників, а саме те, що головною метою їх діяльності є підтримання правопорядку в державі, виявлення та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, при вчиненні посягань на таких осіб дії винної особи повинні кваліфікуватися однаково, не залежно від того, чи вчиняє вона такі діяння, у зв'язку із тим, що правоохоронець здійснює одне або декілька пов'язаних між собою діянь, у зв'язку із виконанням службових обов'язків або ж у зв'язку з тим, що особа за родом діяльності відноситься до правоохоронної системи.

Мотивом погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу може бути прагнення перешкодити потерпілому у момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові обов'язки. В якості мотиву погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу може виступати також помста за виконання цих обов'язків у минулому. Таким чином, погрози або насильства щодо потерпілого за часом може не співпадати із службовою діяльністю, яка зумовила злочинну поведінку.

Якщо особі, вказаній у ст. 345 КК України, шкоду здоров'ю заподіяно не у зв'язку з її службовою діяльністю, а з інших мотивів (особиста неприязнь, ревнощі, хуліганські спонукання, помста на побутовому ґрунті тощо), відповідальність за ст. 345 КК України виключається. Дії винного потрібно розцінювати як злочин проти здоров'я особи (ст. 121-126, 129 КК України).

Список використаних джерел

1. Кондратов В. Г. Суб'єкт злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 292–295.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

3. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : наук.-метод. реком. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 48 с.

4. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. Київ: Алерта, 2017. 568 с.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 18 листопада 2021 року)

Відповідальні упорядники: *Ольга ШАРМАР, Віктор КОРОЛЬЧУК*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.
Підписано до друку 16.11.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 17,25. Ум. друк. арк. 16,04.
Тираж 20 прим.